Оріон

Т. Г. Гільберг, І. Г. Савчук, В. В. Совенко

Географія

Рівень стандарту

10

на захід від Гринвіча 0° на схід від Гринвіча
30°
20°
20°
30°
40°
50°
60°
60°
50°
40°
0°
10°
20°
30°
40°
ІСЛАНДІЯ
НОРВЕЗЬКЕ МОРЕ
АТЛАНТИЧНИЙ ОКЕАН
Шетландські о-ви
НОРВЕГІЯ
ШВЕЦІЯ
ФІНЛЯНДІЯ
РОСІЯ
Осло
Гельсінкі
Стокгольм
ЕСТОНІЯ
ВЕЛИКА БРИТАНІЯ
ПІВНІЧНЕ МОРЕ
ДАНІЯ
Копенгаген
БАЛТІЙСЬКЕ МОРЕ
ЛАТВІЯ
ЛИТВА
Москва
ІРЛАНДІЯ
Мінськ
БІЛОРУСЬ
Лондон
НІДЕРЛАНДИ
Берлін
Варшава
НІМЕЧЧИНА
ПОЛЬЩА
Київ
БЕЛЬГІЯ
УКРАЇНА
Париж
ЧЕХІЯ
СЛОВАЧЧИНА
МОЛДОВА
Відень
ФРАНЦІЯ
Біскайська затока
ШВЕЙЦАРІЯ
АВСТРІЯ
УГОРЩИНА
РУМУНІЯ
ХОРВАТІЯ
СЕРБІЯ
Бухарест
БОСНІЯ
ІТАЛІЯ
Софія
БОЛГАРІЯ
ПОРТУГАЛІЯ
Мадрид
ІСПАНІЯ
о. Корсика
Рим
МАКЕДОНІЯ
АЛБАНІЯ
Анкара
ТУРЕЧЧИНА
о. Сардинія
ГРЕЦІЯ
Афіни
СЕРЕДЗЕМНЕ МОРЕ
о. Мальта
о. Крит
КІПР

Т. Г. Гільберг, І. Г. Савчук, В. В. Совенко

Географія

Рівень стандарту

Підручник для 10 класу
закладів загальної середньої освіти

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України

Київ
Оріон
2018

УДК 911*кл10(075.3)
Г47

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України
(*наказ Міністерства освіти і науки України*
від 31.05.2018 № 551)

ВИДАНО ЗА РАХУНОК ДЕРЖАВНИХ КОШТІВ. ПРОДАЖ ЗАБОРОНЕНО

Гільберг Т. Г.

Г47 Географія (рівень стандарту) : підручник для 10 кл. закладів загальної середньої освіти / Гільберг Т. Г., Савчук І. Г., Совенко В. В. — К. : УОВЦ «Оріон», 2018. — 240 с. : іл.

ISBN 978-617-7485-75-8.

У підручнику «Географія: регіони і країни» розкрито основні риси суспільно-географічної картини світу на рівні регіонів і країн, подано їх регіоно- й країнознавчі характеристики, що виявляють особливості політико-географічних, економіко-географічних, соціально-географічних процесів і явищ. Чисельні приклади, питання для роздумів і різнорівневі завдання, схеми, карти, статистична інформація допоможуть краще зрозуміти проблеми сучасного світу. Підручник відповідає Державному стандарту й чинній програмі з географії (10 клас). Адресований учням закладів загальної середньої освіти, учителям, студентам і всім, хто цікавиться економічною та соціальною географією регіонів і країн світу.

УДК 911*кл10(075.3)

ISBN 978-617-7485-75-8

ДОРОГІ ДРУЗІ!

У цьому навчальному році ви вивчатимете курс **«Географія: регіони і країни»**. Він інтегрує знання про природу й суспільство, здобуті під час вивчення фізичної та соціально-економічної географії. Знання про країни й регіони допоможуть вам розуміти й оцінювати систему взаємозв'язків між людьми, територією та природним середовищем.

Курс «Географія: регіони і країни» тісно пов'язаний з географією «Україна і світове господарство» та є його логічним продовженням на рівні регіонів і країн світу.

Підручник починається зі вступу, у якому розкрито особливості формування політичної карти світу, проаналізовано ключові проблеми й тенденції міжнародних господарських процесів. Подано основні терміни і поняття країнознавства.

Основна частина підручника присвячена розкриттю особливостей економічної і соціальної географії окремих країн, на прикладі яких розглядаються закономірності та особливості сучасного соціально-економічного розвитку світу. Економіко-географічна характеристика окремих країн і регіонів спирається на географічні методи. Зокрема, на аналіз географічного положення та природних умов, демографічних особливостей та економічного розвитку, що визначає стан і місце країни в системі міжнародного поділу праці. Подано відомості щодо лідерства країн світу.

У розділах I–V основну увагу приділено економіко-географічному вивченню регіонів світу й окремих країн, найбільш типових або тих, які визначають господарський розвиток того чи іншого регіону. Розкрито особливості розвитку провідних країн світу.

У розділі VI «Україна в міжнародному просторі» подано характеристику економічної структури світу, визначено місце України на політичній карті, окреслено основні вектори сучасної вітчизняної геополітики, її міжнародні економічні зв'язки з регіонами та країнами світу, участь держави у процесах європейської інтеграції та реалізації стратегії сталого розвитку.

Підручник має практичне спрямування. Різноманітні рубрики й завдання передбачають розгляд найскладніших тем курсу за допомогою виконання практичних робіт, досліджень, проведення дискусій, обговорень, розроблення власних проектів, а також самостійної роботи з літературою, інтернет-ресурсами, економічними, політичними та фізичними картами, обробки й аналізу статистичних і картографічних матеріалів.

Для кращого засвоєння матеріалу, крім підручника, передбачено використання атласу, контурних карт і практикуму, що відповідають цілям і завданням курсу. Атлас містить комплект карт, кожна з яких наочно висвітлює теми підручника. Контурні карти призначені для виконання практичних завдань і досліджень. Вони розвивають практичні навички та сприяють формуванню міцних знань.

Набуті знання та навички допоможуть вам розібратись у поточних подіях, явищах і сприятимуть їх використанню у практичній діяльності.

Як працювати з підручником

Текст підручника поділено на параграфи, а параграфи — на пункти. Для зручності орієнтування у тексті й для чіткішого розуміння структури кожного параграфа ***основні терміни*** виділено жирним курсивом. Нові терміни й поняття, передбачені навчальною програмою, подано також у **«Словнику юного економгеографа»**. Світлим курсивом позначено *програмову географічну номенклатуру*.

Карти, таблиці, схеми, статистичні дані, світлини надають додаткову інформацію та ілюструють описане у тексті, а також допоможуть вам відповісти на поставленні запитання. У підручнику використано останні на момент створення офіційні опубліковані відкриті дані. Однак необхідно пам'ятати, що статистика швидко змінюється, тому доцільно використовувати ресурси Інтернету, звертатись до довідників і карт.

Коли будете працювати з підручником, вам траплятимуться такі **рубрики**:

— запитання перед кожним параграфом, які допоможуть пригадати вивчене з попередніх курсів географії або інших предметів, налаштуватися на опанування нового матеріалу. Ця рубрика підводить до тих питань, на які потрібно звернути особливу увагу під час вивчення теми, а також активізує процес навчання.

— запитання до тексту або ілюстрації, які потребують вашої відповіді під час вивчення матеріалу параграфа, аналізу його інформації, власних суджень, виконання завдань, що допоможуть зрозуміти тему.

Візитівка країни **—** найзагальніші відомості про країну.

Цілісний світ — інформація про політичну, економічну, культурну, науково-освітню взаємодію країн, їхню єдність у розв'язуванні глобальних проблем і впровадження ідей сталого розвитку.

Велич столиці — особливості головного міста країни, його туристичні принади, розташовані в ньому об'єкти ЮНЕСКО тощо.

Гордість країни — головні компанії країни.

Унікальний досвід — досягнення у впровадженні інноваційної економічної діяльності, інформація про нові господарські об'єкти та їхнє значення в розвитку країн.

Дізнайтеся більше — інформація, яка має пізнавальне й виховне значення.

Стисло про головне — узагальнена інформація після кожного параграфа, що відображає основний зміст і головну ідею теми уроку. Сприятиме повторенню й запам'ятовуванню вивченого матеріалу.

Після кожного параграфа вміщено блок перевірочних запитань і завдань. Він має рубрики: **«Знаю і вмію обґрунтувати»**, **«Працюю з картою»**, **«Шукаю в Інтернеті»**, **«Генерую ідеї»**, містить прості й складніші запитання, творчі завдання. Відповідь на прості запитання потребує вашої уваги на уроці або під час самостійного опрацювання параграфа. Для відповіді на складніші запитання вам знадобляться вміння працювати з картами, графіками, діаграмами, схемами. Творчі завдання передбачають знання з інших предметів, використання життєвого досвіду, уміння знаходити й аналізувати додаткові джерела інформації, статистичні дані, пропонувати шляхи розв'язання проблеми, робити самостійні висновки, висловлювати власну думку.

У підручнику подано алгоритм виконання **практичних робіт**, тематику досліджень. Ці матеріали знадобляться вам для виконання практичних робіт, досліджень, реалізації проектів, формування висновків, доведення власної точки зору під час дискусій тощо. Вивчення кожного розділу завершується дискусійними завданнями, рольовими й діловими іграми, груповою роботою, які розміщені в рубриці **«Академія нестандартних рішень»**. Підсумовує курс «Географія: регіони і країни» блок запитань **«Міцні знання — стратегічне мислення»**.

Така структура підручника допоможе реалізувати на уроці компетентнісний і діяльнісний підходи до навчання, а також зробить навчання цікавим, ефективним і корисним.

Висловлюємо надію на те, що підручник вам сподобається, стане вашим помічником під час вивчення географії й дасть можливість отримати нові знання про Україну і світ.

Успіхів вам!

ВСТУП

Немає необхідності в жодних універсальних постулатах, крім загального закону географії, який говорить, що всі регіони унікальні.

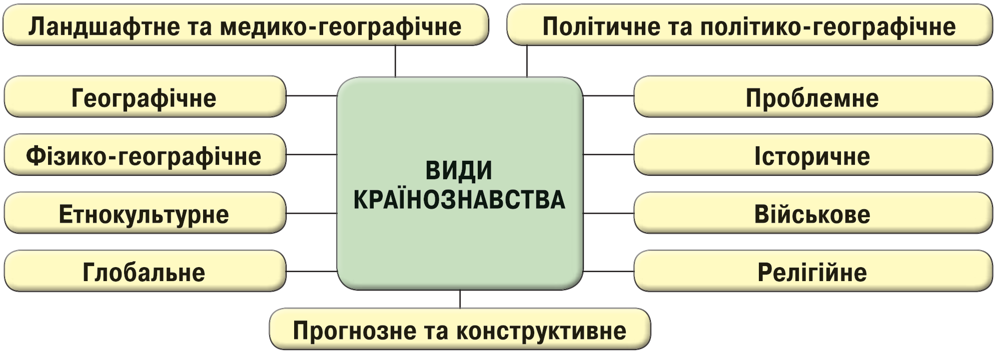
Ричард Гартшорн (США)

§ 1. Що вивчає географія регіонів і країн

Пригадайте, що вивчає фізична та економічна й соціальна географія. Які методи дослідження застосовують економгеографи? Що таке глобалізація? Який вплив на розвиток світової економіки мають ТНК?

ЩО ВИВЧАЄ КУРС «ГЕОГРАФІЯ: РЕГІОНИ І КРАЇНИ». Наука, яка комплексно вивчає країни і регіони світу, досліджує, систематизує й узагальнює дані про їхню природу, населення, внутрішні просторові відмінності, називається **країнознавство.** Виділяють три напрями країнознавства: фізико-географічний, економіко-географічний, соціально-політичний.

Розрізняють різні види країнознавства (*мал. 1*), кожний з яких має свій об'єкт та предмет дослідження.

Мал. 1. **Основні види країнознавства**

Об'єктом вивчення країнознавства є країни як основні одиниці сучасної організації світу, а також їхні великі частини (регіони та провідні міста) і різні міждержавні регіональні та глобальні угруповання.

Назвіть і покажіть на карті материки та частини світу. Чим вони відрізняються?

Предметом країнознавства є країни й регіони світу, що складаються з різнорідних, але взаємопов'язаних елементів, і які діють на світовій політичній арені. Країнознавство інтегрує в собі знання про країни, відображає економіко-соціально-політичну організацію світу.

РЕГІОНИ СВІТУ (ЗА КЛАСИФІКАЦІЄЮ ООН). З курсу географії материків ви знаєте, що на території планети виділяють такі великі фізико-географічні регіони, як материки і частини світу.

Кожна **частина світу** — особливий історико-географічний регіон з характерними природними умовами й ресурсами, спільним історичним минулим і тісними господарськими зв'язками. Він може змінюватися із часом, відображаючи особливості історичного розвитку суспільства.

Таблиця 1. Приклади історико-географічних регіонів світу

Скандинавські країни	Балканські країни
Ісландія, Данія, Норвегія, Швеція, Фарерські о-ви	Албанія, Болгарія, Боснія і Герцеговина, Греція, Македонія, Румунія, Словенія, Сербія, Чорногорія, Хорватія

Регіон (лат. *regio* — «царство») — територія, що володіє певною цілісністю і зв'язком її складових елементів. Країни, які входять до того чи іншого регіону, можуть з'являтися і зникати, але склад регіону від того майже не змінюється. Можуть лише змінитись його межі (*табл. 1*).

ООН розроблено схему, за якою країни світу утворюють регіони та субрегіони (*мал. 2*). Виділяють такі макрорегіони світу: Європа, Азія, Океанія, Америка, Африка. (*Покажіть їх на карті*.)

? Користуючись малюнком 2, назвіть субрегіони Європи. До якого з них входить Україна?

Мал. 2. **Субрегіони світу за класифікацією ООН**

Також важливою є регіональна класифікація Світового банку та МВФ.

ГЛОБАЛІЗАЦІЯ ЯК ТЕНДЕНЦІЯ РОЗВИТКУ СУЧАСНОГО СВІТУ. Термін «глобалізація» пов'язаний з виникненням великої кількості різноманітних міжнародних відносин й організацій, які відіграють дедалі більшу роль у світовій економіці та політиці.

> **Дізнайтеся більше**
>
> Державні кордони щодоби «перетинають» кілька трильйонів доларів США. У часи глобалізації гроші «мандрують світом» частіше в електронному, ніж у готівковому вигляді.

Вплив на регіональні й навіть світові процеси мають транснаціональні компанії (ТНК). На них припадає майже 50 % світового промислового виробництва. Вони забезпечують більше 70 % світової торгівлі. Серед 100 провідних економічних структур сучасного світу 52 — ТНК, інші — країни.

Одним з найважливіших наслідків глобалізації є формування ***глобального громадянського суспільства*** — організоване у світовому масштабі об'єднання людей, які, незалежно від національної приналежності або громадянства, поділяють загальнолюдські цінності. Ці люди проявляють активність у розв'язанні проблем світового розвитку.

Глобалізація — інтеграція економік і суспільств. Під глобалізацією світового господарства розуміють процес його перетворення в єдиний ринок товарів, послуг, капіталу, робочої сили та технологій. Розрізняють три основні форми глобалізації: економічну, політичну, культурну.

Глобалізація — неминуче явище в історії людства, яке полягає в тому, що світ у результаті обміну товарами і продуктами, інформацією, знаннями та культурними цінностями стає взаємозалежним. Важлива роль у цьому процесі належить міжнародним економічним організаціям, які сприяють вільному переміщенню товарів, послуг і капіталів.

> **Цілісний світ**
>
> Останню хвилю глобалізації зумовили поєднання досягнень у технологіях транспорту і зв'язку, а також дії великих країн, що розвиваються, які намагались залучити іноземні інвестиції шляхом відкриття своїх економік.

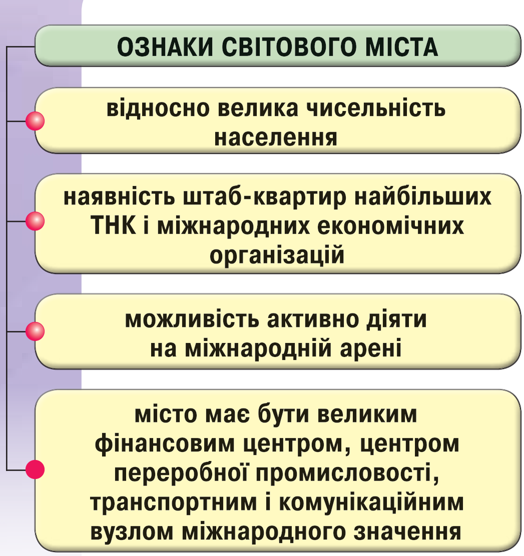
Глобалізація прискорює розвиток людства і є його наслідком. Надшвидкі темпи змін можуть набути загрозливого характеру, і більшість країн намагаються їх контролювати.

Критики глобалізації відзначають, що нерівність у нинішній глобальній системі торгівлі негативно позначається на країнах, що розвиваються, і водночас сприяє розвиненим країнам. Зокрема, переважно африканські країни не отримали жодної користі від глобалізації. Їхній експорт, як і раніше, зводиться до обмеженого переліку основних видів сировини. Прихильники глобалізації вважають, що проведення політики відкритої економіки в таких країнах, як В'єтнам, Індія, Китай, дало змогу значною мірою скоротити масштаби бідності в них.

Для того щоб усі країни могли отримувати вигоду від глобалізації, міжнародному співтовариству потрібно продовжити роботу з ліквідації перешкод у міжнародній торгівлі.

> **Унікальний досвід**
>
> Реформи в Китаї сприяли бурхливому економічному розвитку.

Навіть найрозвиненіші країни залежать від політичних та економічних процесів, які відбуваються у різних частинах планети. Наприклад, утворення світового фінансового ринку робить уразливими всі країни до глобальних фінансових криз. Формування загального міграційного простору сприяє поширенню міжнародного тероризму. Розвиток масової глобальної культури призводить до втрат традицій.

Мал. 3. **Основні ознаки світового міста**

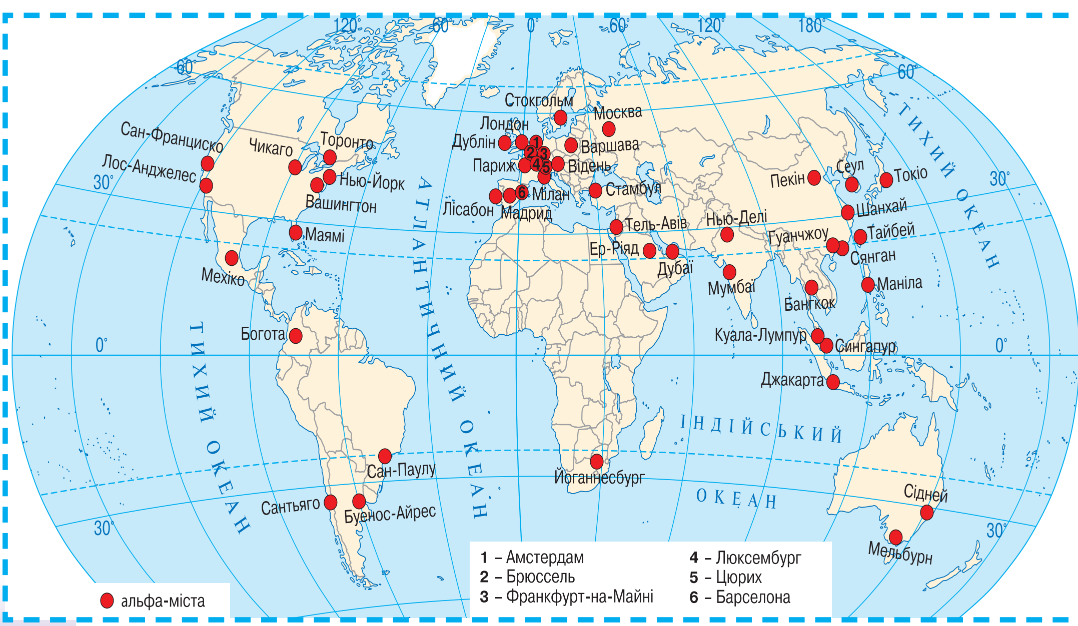
СВІТОВЕ МІСТО — місто, яке інтегроване у світове господарство та є його важливим елементом.

Таке місто зазвичай має ключове значення для певного регіону світу, значний політичний, економічний, культурний вплив. Для нього характерні певні ознаки (*мал. 3.*).

Розрізняють три групи світових міст: альфа — провідні; бета — головні; гамма — другорядні (*мал. 4.*).

У світі налічується більше 150 світових міст різних рангів. Географічно вони розташовані в усіх регіонах світу, але найбільша їхня кількість — у Європі, Північній Америці та Азії.

ПІЗНАВАЛЬНА ТА КОНСТРУКТИВНА РОЛЬ КРАЇНОЗНАВСТВА У СУЧАСНОМУ СВІТІ. Роль країнознавства в суспільстві визначається насамперед його просвітницьким і світоглядним значенням.

Мал. 4. **Географія провідних світових міст (*альфа-міста*)**

Глобальні проблеми людства неможливо розв'язати без країнознавчого підходу. Розширюються світові економічні зв'язки (торгівля, туризм, інвестиції). Збільшуються потоки людей у міжнародному сполученні.

Важливою функцією країнознавства є інформаційна. Вона полягає у збиранні, збереженні й наданні можливостей використання даних про країни та її регіони й міста.

Комплексні характеристики країн і регіонів використовують в управлінні соціально-економічним розвитком. Особливо актуальним є створення мережі автоматизованих географічних інформаційних систем як комплексу найрізноманітніших, але взаємопов'язаних джерел інформації про природні, економічні, соціальні, політичні, культурологічні явища і процеси країн.

СТИСЛО ПРО ГОЛОВНЕ

- Країнознавство — наука, яка комплексно вивчає країни й регіони світу, досліджує, систематизує й узагальнює дані про їхню природу, населення, внутрішні просторові відмінності.
- Географічне країнознавство базується на сучасних тенденціях: глобалізації та інтернаціоналізації світового господарства.
- Під глобалізацією світового господарства розуміють процес його перетворення в єдиний ринок товарів, послуг, капіталу, робочої сили та технологій.

Знаю і вмію обґрунтувати

1. Які нові й потрібні знання та навички ви отримаєте під час вивчення курсу «Географія: регіони і країни»?
2. Відвідайте сайти вищих навчальних закладів (ВНЗ) і дізнайтеся, студенти яких спеціальностей вивчають курс «Країнознавство». Наведіть приклади використання знань цього курсу в повсякденному житті.
3. Яке значення мають географічні дослідження в житті нашої країни?
4. Наведіть приклади світових міст. Схарактеризуйте їхнє значення для регіонів світу.
5. Схарактеризуйте роль міжнародних фінансових організацій у процесі глобалізації.
6. Назвіть позитивні й негативні наслідки глобалізації. Наведіть приклади-докази, використовуючи ЗМІ та інтернет-ресурси.

Працюю з картою

Користуючись атласом, нанесіть на контурну карту регіони світу (*за класифікацією ООН*) та найбільші світові міста.

Шукаю в Інтернеті

Відвідайте сайт ООН *UN Volunteer*, де отримайте інформацію про наявні у світі можливості волонтерської діяльності, спрямованої на сприяння сталому розвитку.

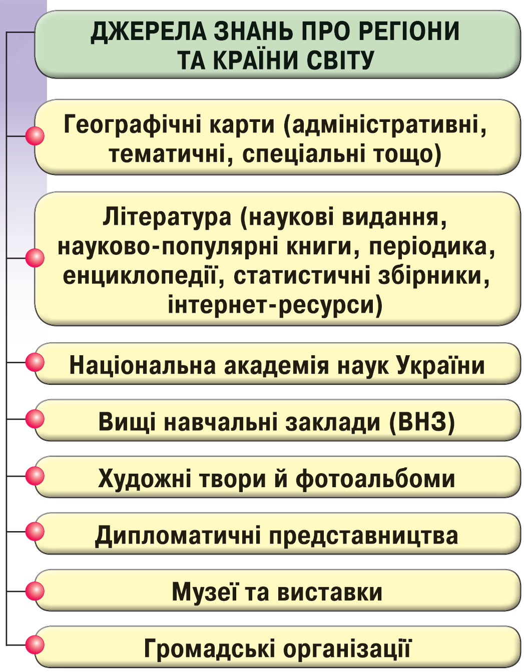
Генерую ідеї

Представник Світового банку Девід Доллар порівнює глобалізацію зі швидкісним потягом, у який країни можуть потрапити тільки, якщо вони «побудують платформу». Що, на вашу думку, означає «побудувати платформу»? Чи створена вона в Україні? Як ви вважаєте, що для цього потрібно зробити?

§ 2. Джерела знань про регіони та країни світу

Назвіть відомі вам джерела, які містять географічну інформацію. Що таке політична карта? Що називають державою?

ІНФОРМАЦІЙНІ ДЖЕРЕЛА ПРО РЕГІОНИ ТА КРАЇНИ СВІТУ. Це історичні документи архівів, статистичні щорічники, які готують різноманітні міжнародні організації, довідники, енциклопедії, періодичні видання, художня література, інтернет-ресурси тощо (*мал. 5*). Наукові та науково-популярні видання, книги, карти й атласи — це результат наукових досліджень окремих фахівців і великих організацій: академічних і науково-дослідних інститутів, кафедр і факультетів вищих навчальних закладів, проектних і виробничих колективів.

Мал. 5. **Основні джерела знань про регіони та країни світу**

Щоб висвітлювати питання якомога повніше й об'єктивніше, доцільно використовувати лише наукову інформацію.

СУЧАСНА ПОЛІТИЧНА КАРТА СВІТУ ТА ОКРЕМИХ РЕГІОНІВ. Можуть змінюватися назви країн, їхні столиці, зникати чи з'являтися нові держави. Усі ці зміни приводять до кількісних і якісних змін на політичній карті світу. ***Кількісні зміни*** — це зміни меж і розмірів держав, пов'язані зі зменшенням чи збільшенням кількості країн унаслідок війн, національно-визвольних рухів, розпаду країн тощо.

Якісні зміни політичної карти пов'язані з внутрішніми подіями в житті країни, які змінили її саму, але не її розміри та кордони. Наприклад, у країні може змінитися державний устрій, колонія може стати незалежною державою.

Останнім часом кількісні зміни дедалі частіше поступаються місцем якісним. До якісно нових змін на політичній карті світу, які суттєво вплинули на соціально-економічне та суспільно-політичне життя всієї світової спільноти, належить розпад СРСР (1991 р.).

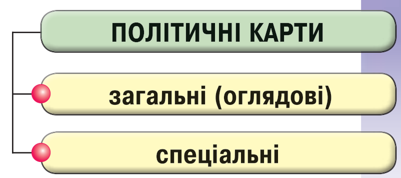
У 1999 р. під юрисдикцію Китайської Народної Республіки (КНР) був повернений Гонконг/Сянган (колишнє володіння Великої Британії), а в 2000 р. — і колишня португальська колонія Макао/Аоминь. У 2003 р. на політичній карті світу утворилася нова держава — Східний Тимор-Лешті.

Порівняйте політичні карти різних років видання. Які зміни ви помітили? Із чим вони пов'язані?

У 2011 р. відбувся поділ Судану на дві держави — з'явився Південний Судан (193-я держава ООН).

На сучасній політичній карті світу залишилося небагато залежних територій або володінь інших держав — здебільшого це острівні території в Тихому, Індійському, Атлантичному океанах. У різних регіонах світу є спірні території, коли на їхні володіння претендують дві держави або більше (наприклад, Гібралтар та ін.).

ГОЛОВНІ ОБ'ЄКТИ ПОЛІТИЧНОЇ КАРТИ. Політична карта світу є географічною картою, яка відображає розміщення країн (держав) на нашій планеті. Розрізняють два види політичних карт (*мал. 6*).

Мал. 6. **Види політичних карт**

Карта відображає стан різних форм державних утворень на планеті. Основними елементами політичної карти світу є країни (держави).

Країна — заселена територія з визначеними кордонами, яка в політико-географічному аспекті може мати державний суверенітет або бути залежною.

Залежні території *(колонії)* — країни, що перебувають під владою іноземних держав. Вони позбавлені політичного суверенітету.

> Знайдіть на політичній карті світу залежні території. Назвіть їх.

Питання про надання незалежності всім сучасним колоніям складне. Окремі з них важливі з військово-стратегічних міркувань. Наприклад, військово-повітряні й військово-морські бази США, Франції та Великої Британії розміщені на островах у Тихому океані.

Якщо країна набуває суверенітету і стає повністю незалежною, то вона стає державою.

Держава — суверенне політичне утворення, яке має свою територію, на якій діють її органи влади. Територія держави є частиною географічного простору і включає все його різноманіття.

Державна територія — частина поверхні земної кулі, яка перебуває під владою (суверенітетом) певної держави. Вона включає: повітряний простір, територіальні води, у тому числі і внутрішні (акваторію), надра з їхніми ресурсами під поверхнею суходолу та під акваторією.

Акваторія держави включає всі води внутрішніх річок та озер, заток і проток, якщо ширина останніх не перевищує 24 морські милі. Наприклад, Туреччині належать морські протоки Босфор і Дарданелли, що з'єднують між собою Чорне й Середземне моря.

Територіальні води — смуга води вздовж усіх морських берегів держави завширшки 12 морських миль (1 морська миля — 1852 м).

Усі країни мають столиці. Найчастіше столицею є найбільше місто країни. Але це не завжди так. Іноді столиці «переїжджають» в інші міста. (*Наведіть приклади таких переміщень.*) Зазвичай у столицях розміщені вищі органи державної влади: парламент, уряд, верховний суд.

> Знайдіть інформацію й підготуйте розповідь про столиці найменших країн світу.

СТИСЛО ПРО ГОЛОВНЕ

- Політична карта постійно зазнає кількісних і якісних змін. Основними її елементами є країни (держави).
- Країна — заселена територія з визначеними кордонами, яка в політико-географічному аспекті може мати державний суверенітет або бути залежною.
- Кожна країна має свою територію в межах певних кордонів, а також столицю.
- Держава — суверенне політичне утворення, яке має власну територію, де діють її органи влади.
- Державна територія включає: повітряний простір, територіальні води (у тому числі й внутрішні), надра з їхніми ресурсами.
- Залежні території — країни, що перебувають під владою іноземної держави. Вони позбавлені політичного суверенітету.

Знаю і вмію обґрунтувати

1. Назвіть важливі джерела географічних знань. З яких із них можна отримати інформацію про країни та регіони?
2. Які зміни властиві сучасній політичній карті світу? Відповідь аргументуйте.
3. Що таке держава й чим вона відрізняється від країни?
4. Які держави світу мають прикордонні конфлікти? Чи завжди вони вирішуються мирним шляхом? Наведіть конкретні приклади.
5. Дайте визначення поняття «територія країни».
6. Для яких фахівців становить інтерес вивчення всіх аспектів політичної карти в динаміці та в історичній послідовності?

Працюю з картою

- Наведіть приклади країн, столиці яких не є великими містами, та покажіть їх на карті. Поясніть, чим це зумовлено.
- Знайдіть на карті світу залежні території (володіння). Заповніть у зошиті *таблицю 2*. Яка особливість їх географічного розміщення?

Таблиця 2. Залежні території окремих країн світу

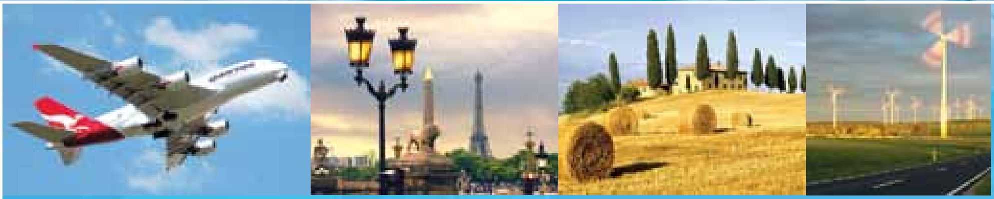
Країна світу	Володіння	Регіон світу
Велика Британія		
Франція		
США		
Нідерланди		

Шукаю в Інтернеті

Використовуючи різноманітні джерела інформації, доберіть матеріал про територіальні протиріччя між сучасними країнами.

Генерую ідеї

Які тенденції спостерігаються у формуванні політичної карти світу на початку XXI ст.? Спрогнозуйте, які зміни можуть відбутися на політичній карті в найближчий період. Чим це можна пояснити?

Розділ І. ЄВРОПА

Європа у своїй єдності та одночасно різноманітті має неймовірне внутрішнє багатство і вражаючий творчий потенціал.
Жак Ле Гофф

ТЕМА 1. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ЄВРОПИ

§ 3. Європа — найрізноманітніший регіон світу

Які світові міста розміщені в Європі? По яких природних об'єктах проходить межа між Європою й Азією? Які європейські країни входять до «Великої сімки» (G 7)?

ОСОБЛИВОСТІ ЕКОНОМІКО-ГЕОГРАФІЧНОГО ПОЛОЖЕННЯ ЄВРОПИ. Європа — батьківщина сучасної глобальної цивілізації. У політичному плані до Європи включають весь простір сучасної Росії до Кавказьких гір. Тому такі країни, як Казахстан, Росія та Туреччина, є євразійськими, адже вони розташовані одночасно у двох частинах світу. (*Покажіть їх на карті.*)

Унікальною особливістю Європи, що значно вплинуло на розселення населення та його господарську діяльність, є дуже розчленована берегова лінія, особливо на північному заході, зі зручними для облаштування портів затоками та бухтами. Низькі й середні гори виокремлюють її на певні виразні частини — півострови (Апеннінський, Іберійський, Скандинавський). Середземне море віддавна було осередком інтенсивних різноманітних зв'язків між населенням на різних його берегах.

Дізнайтеся більше

Європа — найменша за площею частина світу.

Важливою передумовою розвитку господарських відносин між різними частинами Європи є незначна її протяжність з півночі на південь.

Середня висота Європи є нижчою, ніж решти частин світу. Із заходу до річки Дніпро простяглась череда плато та пагорбованих рівнин. З півночі прилягає смуга низовин, що тягнеться від Кантабрійських до Уральських гір. Також є великі рівнинні ділянки рельєфу між Альпами й Апеннінами. (*Назвіть їх.*) Велике значення у розвитку відносин між людьми відігравали річки. Здавна по них вели жваву транс'європейську торгівлю (наприклад, «шлях із варяг у греки»).

Розгалужена мережа судноплавних річок і каналів сполучає глибинні райони з морським узбережжям. Найбільші річки Європи — Волга, Дунай, Рейн — є одними з найбільших у світі за обсягом перевезень вантажів і пасажирів річковим транспортом світу. В їхніх гирлах розміщені великі морські порти (наприклад, Роттердам, Нідерланди). Розгалужена мережа судноплавних каналів дає змогу перевозити вантажі водним транспортом на значні відстані та значно скорочує їхні шлях і вартість.

Мал. 7. **Усі пірати закінчують свої дні, займаючись однією і тією самою грою** (*фрагмент реклами проти «піратських» програм*)

Чому країни Європи ведуть боротьбу з піратством комп'ютерних програм?

Сприятливі кліматичні умови визначають сільськогосподарську спеціалізацію країн Європи та є визначальними в розвитку туризму й рекреації.

РОЛЬ ЄВРОПИ У СВІТІ. ВНЗ й наукові осередки цієї частини світу є важливими центрами формування національних еліт багатьох країн світу. Провідні будинки мод Європи збувають свою продукцію й визначають моду на різних континентах. Це вказує на важливість європейської культури в усьому світі. Тому великого значення набуває захист авторських прав від недозволеного відтворення об'єктів інтелектуальної власності чи «піратського» програмного забезпечення (*мал. 7*).

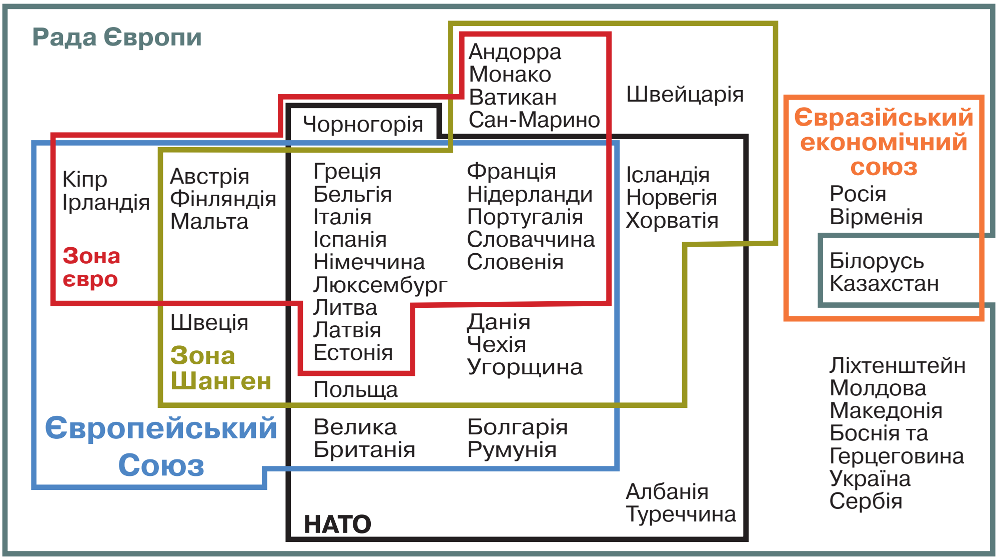
Європа є одним з провідних регіонів світу з огляду на розміщення у ній більшої частини країн «Великої сімки» (G 7), штаб-квартир багатьох провідних міжнародних організацій і установ (наприклад, Міжнародної організації праці у м. Женева, Швейцарія). Тут відбуваються міжнародного значення заходи, ярмарки, конгреси, фестивалі. (*Наведіть приклади.*) Також у Європі розміщені одні з провідних бірж і фінансових центрів світу. Тут найщільніша мережа аеропортів-хабів у світі, які тісно між собою пов'язані авіарейсами.

Наявність у Європі значної кількості світових міст свідчить про її важливе значення в управлінні транскордонними потоками людей, інформації, товарів, капіталу. Про виняткове значення Європи в геополітиці сучасного світу свідчить і спрямування в цю частину світу значної кількості прямих іноземних інвестицій та розміщення штаб-квартир чи важливих структурних підрозділів провідних ТНК світу. (*Наведіть приклади.*) Провідні міста Європи відвідують протягом року стільки іноземців, скільки їх мешкає в окремих країнах світу. Це вказує на їхнє лідерство у світі та виняткове значення міжнародних зв'язків у їхньому розвитку.

СКЛАД РЕГІОНУ ТА СУЧАСНА ПОЛІТИЧНА КАРТА ЄВРОПИ. Відповідно до класифікації ООН в Європі виділяють субрегіони (*мал. 2 на с. 6*). Вони суттєво різняться між собою.

Економічна доцільність інтеграції у ЄС (*мал. 9 на с. 16*) є наслідком необхідності конкурувати на світовому ринку із США, Японією та новими

індустріальними країнами. Цей процес унеможливив установлення політичного домінування однієї країни-члена в ЄС. Інтеграційні процеси в ньому є питанням стратегії розвитку всіх країн-членів. Єдиною пан'європейською організацією залишається Рада Європи, заснована в 1949 р., до складу якої входять не лише країни цієї частини світу (*мал. 8*).

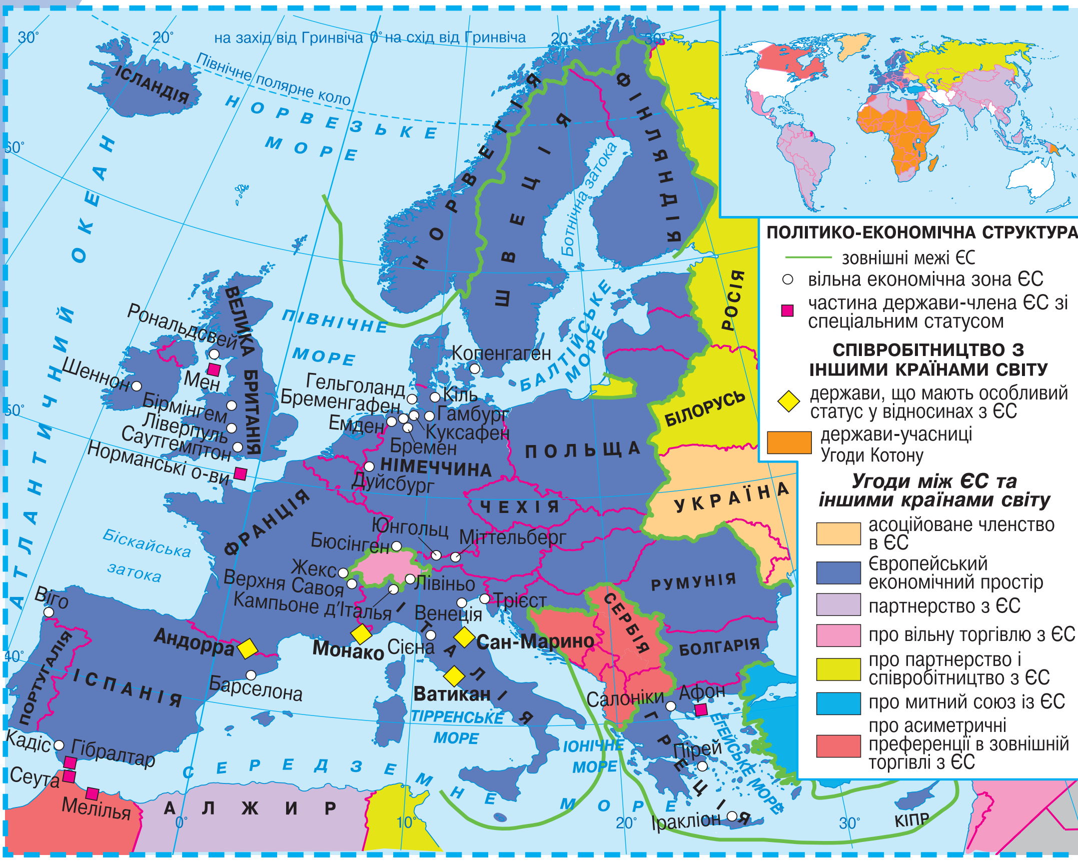
Мал. 8. **Міждержавні організації в Європі**

Історичне формування сучасних держав і країн, що входять до ЄС, вплинуло на інтеграційні процеси в його складі. Окрему їх категорію становлять території, що мають офіційний статус вільних зон ЄС та володіння й залежні території з особливим політичним статусом (*мал. 9 на с. 16*).

ФОРМИ ДЕРЖАВНОГО ПРАВЛІННЯ Й ТЕРИТОРІАЛЬНОГО УСТРОЮ КРАЇН ЄВРОПИ ТА ПРОЯВИ СЕПАРАТИЗМУ. У сучасній Європі існують різні за формами правління та державного устрою держави. Зокрема, Ватикан є абсолютною монархією, тоді як Швейцарія складається з 26 кантонів, які мають власну конституцію й закони, уряд і законодавчі збори, а федеральний уряд вирішує доволі незначну кількість питань.

Окремі держави Європи зберегли доволі складну систему державного й територіального устрою. Наприклад, у Королівстві Бельгія від 1993 р. в політико-адміністративному плані існує три мовні спільноти, три регіони, десять провінцій. У складі сучасного Королівства Данія виділяють окремо автономії — Ґренландія і Фарерські острови, які не входять до складу ЄС. Старший член співдружності у складі цього королівства — власне Данія.

На сучасній політичній карті Європи більшість кордонів було встановлено відповідно до рішень країн-переможців у І і ІІ світових війнах. Це призвело до того, що частина етносів, які раніше жили в одній державі, нині розділені державними кордонами (наприклад, угорці). Окремі етноси втратили (наприклад, шотландці) чи не мали взагалі (наприклад, саами) власної держави. Це зумовлює прояви сепаратизму в різних частинах Європи (наприклад, Каталонія). В окремих країнах вдалось подолати

Мал. 9. **Система політико-економічних відносин Європейського Союзу,** ***2017 р.***

відцентрові сили, надавши відповідній частині населення автономію (наприклад, Аландським островам у складі Фінляндії). В інших це призвело до тривалого кривавого протистояння (наприклад, Північна Ірландія). Окремі держави перестали бути унітарними і стали федераціями (наприклад, Бельгія), інші розпались (наприклад, СРСР). Саме сепаратизм зумовив появу окремої групи країн Європи — частково визнаних (наприклад, Косово) і невизнаних самопроголошених держав (наприклад, Придністровська Молдавська Республіка).

ІНТЕГРАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ В ЄВРОПІ ТА МІЖНАРОДНІ ОРГАНІЗАЦІЇ. Зростання конкуренції на світовому ринку і втрата монопольного положення на традиційних ринках збуту в колишніх колоніях привели до кардинальної перебудови структури зовнішньої торгівлі та посилення регіональної інтеграції в Західній Європі (*табл. 3 на с. 17*). Цей процес зумовив утворення різноманітних економічних структур, серед яких Європейський економічний союз (ЄЕС створено в 1957 р.) виявився найвдалішим. Європейська асоціація вільної торгівлі (ЄАВТ створена в 1960 р.) згодом перетворилась у закритий клуб багатих держав. Вони не хочуть втрачати своїх позицій на окремих світових ринках через вступ до ЄС, і не мають наміру вносити значні кошти в різноманітні програми ЄС та приймати незаконних іммігрантів і біженців.

До нафтової кризи 1973 р. економіка країн-членів ЄЕС-15 розвивалася переважно екстенсивним шляхом, але після різкого підвищення цін на енергоносії на світовому ринку, розпочався складний процес перебудови усталеної економічної системи й пов'язаної з нею реорганізації міжнародного поділу праці. Це призвело до утворення вільного ринку.

Таблиця 3. Основні етапи євроінтеграції

Період	Етап
1945–1957 рр.	відновлення економіки країн Європи та розроблення проектів широкомасштабної міждержавної інтеграції
1958–1967 рр.	становлення ЄЕС як митного об'єднання
1968–1972 рр.	створення вільного ринку Західної Європи
1973–1990 рр.	утворення єдиного Європейського економічного простору
1991 р. — сьогодення	розбудова ЄС

Значним поступом на шляху до інтеграції стало підписання «Єдиного європейського акту» (1985 р.) про поступове створення єдиного ринку в межах ЄЕС. Були ліквідовані перепони для переміщення людей і капіталів.

Пригадайте, що таке митний союз.

Останній етап у розвитку ЄЕС розпочався з підписання Маастрихтської угоди (1991 р.) щодо єдиного економічного, монетарного та політичного простору (*табл. 3*). ЄС є митним союзом, що має спільну торговельну політику. Договір про ЄС (1992 р.) сприяв поглибленню інтеграційних процесів у межах ЄЕС, який з економічного союзу перетворився у принципово нове інтеграційне міждержавне утворення — вільний ринок.

Важливим етапом на шляху до створення єдиного європейського ринку стало підписання Шенгенської конвенції (1991 р.), що знімала обмеження на вільне пересування в межах ЄС (*мал. 8 на с. 15*). Підписання угоди Порто (1992 р.) між ЄС та ЄАВТ заснувало Європейський економічний простір. У 2002 р. було впроваджено єдину валюту ЄС — євро, що привело до монетарної та фінансової інтеграції в його межах і появи нової міжнародної валюти-конкурента — долара США.

Такі успіхи зумовили розширення ЄС. У 2000-і роки до нього увійшли 12 країн Європи, і нині у його складі 28 країн-членів. У 2007 р. було підписано Лісабонський договір, що суттєво змінив особливості функціонування ЄС та впровадив узгодженість і координацію зовнішньої діяльності співтовариства, у т. ч. у сфері безпеки й оборони. У 2016 р. відбувся референдум у Великій Британії, на якому 51,9 % виборців висловилися за вихід цієї держави з ЄС.

Організації за демократію та економічний розвиток — ГУАМ (Грузія, Україна, Азербайджан та Молдова) протистоїть Союзна держава Росії та Євразійський економічний союз. У їхніх рамках діє єдиний митний та економічний простір, реалізуються програми з розбудови інфраструктури та промисловості для поглиблення інтеграції країн-членів, утворено

Пригадайте критерії віднесення країн до різних типів за рівнем економічного розвитку.

міждержавні й міжурядові органи і структури.

ТИПИ КРАЇН ЄВРОПИ ЗА РІВНЕМ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ. Усі країни світу, відповідно до типології ООН і Світового банку, поділяють на такі великі групи: розвинені країни, країни перехідної економіки та країни, що розвиваються. У Європі переважають розвинені країни. До країн з перехідною економікою належать колишні соціалістичні країни. Серед розвинених країн провідне місце посідають ті з них, що входять до «Великої сімки» (наприклад, Італія). Для Західної Європи характерним є правило: що меншою за площею і людністю є країна, то вищим є її людський і економічний розвиток. Тому в особливий тип виділяють мікродержави (за площею й населенням), такі як Андорра, Ватикан, Ліхтенштейн, Монако, Сан-Марино, що мають доволі специфічні умови економічного розвитку за умов високої якості життя населення.

СТИСЛО ПРО ГОЛОВНЕ

- Вигідне положення Європи в центрі сучасної глобалізованої економіки світу сприяє її успішному розвитку.
- За класифікацією ООН виділяють такі субрегіони: Західна, Північна, Південна, Східна Європа, які мають виразні особливості розвитку.
- Основні інтеграційні процеси в Європі пов’язані з розширенням на схід ЄС і НАТО.
- У політико-адміністративному плані Європа є унікальним регіоном світу, де представлені майже всі сучасні форми державного правління та адміністративно-територіального устрою.

Знаю і вмію обґрунтувати

1. Поясніть, як ви розумієте термін «субрегіон світу».
2. Укажіть залежні території і протекторати, що існують в Європі.
3. Поясніть, чому не всі корінні народи Європи мають власні держави.
4. Поміркуйте, чому до ЄС і НАТО вступила більшість країн Східної Європи.
5. Чому в Європі існує найбільша у світі кількість мікродержав?

Працюю з картою

За допомогою карт шкільного атласу:

- З’ясуйте, які за політико-адміністративним устроєм держави переважають у Європі.
- Нанесіть на контурну карту ареали традиційного компактного розселення корінних народів Європи, які не мають власної держави.

Шукаю в Інтернеті

За допомогою офіційного сайта Міністерства закордонних справ України зайдіть на офіційні веб-сторінки вітчизняних дипломатичних представництв в європейських країнах і з’ясуйте, які заходи двосторонньої співпраці мали місце у минулому році. Де вони відбувались та який мали наслідок для розвитку України?

§ 4. Природні умови та ресурси регіону

Які річки Європи є судноплавними?

ПРИРОДНІ УМОВИ ЄВРОПИ дуже різноманітні — від зони вічних снігів і льодовиків на півночі до субтропіків на півдні.

Тундра поширена на крайній півночі Європи. Складні природні умови зумовили незначне розселення людей — поселення рибалок і центри видобування корисних копалин. Особливе значення для природи зони тундри в Європі має тепла течія Гольфстріму. На захід (у зоні дії течії) на одній і тій самій широті у приморських районах Вестланну (Норвегія) випасають овець, а також вирощують на невеликих ділянках жито й овес, а на Кольському півострові (Росія) можливо лише випасати оленів.

Тайга представлена значними природними хвойними лісами, які часто заболочені з незначними ареалами сільськогосподарських угідь. Велике значення має інтенсивне лісове господарство, що є основою економічної діяльності населення в північних районах цієї природної зони. Екологічний стан лісів потерпає від кислотних дощів.

Зона мішаних лісів характеризується більшою кількістю культурних ландшафтів, що зумовлено сприятливими природними умовами. Значну частину природних лісів зведено, а болота осушено. Поля жита й картоплі займають значно меншу площу, ніж луки та сіножаті. Особливе місце посідає вилов риби в Балтійському морі. Найменшого антропогенного навантаження зазнали численні острови-шхери на півдні Фінляндії.

У зоні впливу Атлантичного океану поширені здебільшого природні ***широколистяні ліси***. У рамках політики ЄС триває їх відновлення. Найбільше природних ландшафтів збереглось у гірських районах Альп (*мал. 10*) і Карпат, а також на заболочених піщаних берегах. Через більшу частину гірських систем прокладено транспортні комунікації (у т. ч. підземні тунелі), а біля центрів зимового відпочинку створено мережу підйомників, канатних доріг, лижних і саночних трас.

Уздовж берегової зони розміщено великі портово-промислові комплекси (наприклад, у районі Роттердама, Нідерланди), тому атмосферне повітря та морські води доволі забруднені. У прибережних водах (особливо у Біскайській затоці та акваторії Північного моря) ведеться інтенсивне рибальство.

У колишніх районах видобування кам'яного вугілля поширені штучні водойми на місці затоплених шахт, а значна частина поверхневого шару ґрунту містить мінеральні рештки вугілля.

Дізнайтеся більше

2/3 площі Нідерландів розташовані нижче рівня моря й були «відвойовані» шляхом будівництва дамб.

Мал. 10. **Вершина гори Шпиль Півдня в масиві Монблан в Альпах**

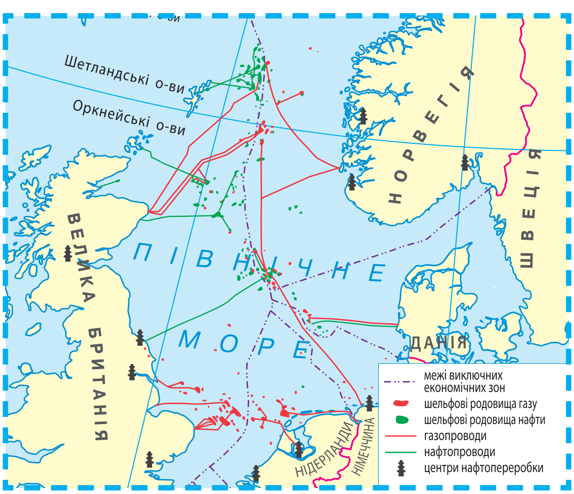
Транскордонне перенесення шкідливих викидів зумовлює випадання кислотних дощів над лісами та полями країн Східної Європи, які виникли внаслідок розвитку хімічного виробництва у країнах Західної Європи. Це призводить до різкого зменшення природної продуктивності та усихання лісів і зменшення врожаїв на відповідних посівах.

Лише на Сході Європи, а також на Паннонській низовині поширена природна ***зона лісостепу***. Вона зазнала суттєвого антропогенного впливу внаслідок тривалого інтенсивного сільськогосподарського освоєння. Тому природна рослинність збереглась лише в нечисленних заповідниках (наприклад, Гортобадь в Угорщині). Найпоширеніші — аграрні ландшафти з домінуванням культурних рослин, таких як зернові культури, цукрові буряки, соняшник.

Степова природна зона поширена на Сході Європи. Окремі її частини є в Центральній Європі та на Балканах. Вона залишається основним ареалом вирощення зернових і олійних культур. У прирічкових долинах і навколо великих міст сформувались великі ареали товарного садівництва та вирощення городини й баштанних культур. У гирлах річок, що впадають у Чорне й Азовське моря, доволі розвинене рибальство. Тут розміщені численні туристичні й санаторно-лікувальні заклади.

У міжріччі Волги й Орал, а також уздовж європейської частини узбережжя Каспійського моря степ переходить у ***напівпустелю*** та ***пустелі*** Рин-Пескі на схід і Чорні землі на захід від річки Волга.

На Півдні Європи поширені середземноморські ландшафти ***твердолистяних вічнозелених лісів і чагарників*** (субтропіки). Саме тут розвивалася стародавня грецька цивілізація. Відтоді триває постійний вплив людини на природу Середземномор’я. До найдавніших агроландшафтів належать виноградники й оливкові гаї. Інтенсивне судноплавство й використання прибережних вод для морського відпочинку та ведення рибальства зумовили суттєві зміни у видовому складі біоти морів, що входять до складу Середземномор’я.

Мал. 11. **Видобування нафти і природного газу в Північному морі**

МІНЕРАЛЬНІ РЕСУРСИ Європи нерівномірно розміщені на її території. Найбільш багата на мінеральну сировину Росія. У більшості країн майже не видобувають мінеральних ресурсів, бо їх імпортувати дешевше. Виняток становить видобування нафти і природного газу на шельфі Північного моря (*мал. 11*). Значними осередками добувної промисловості є залізорудні родовища Кіруна (Швеція) і Курської магнітної аномалії (Росія), поклади кам’яного вугілля, міді й срібла у

? Чому Данія видобуває нафту в Північному морі?

Верхній Сілезії (Польща). Україна належить до країн Європи з найбільшим обсягом вилученої з надр мінеральної сировини.

Пригадайте, які корисні копалини видобувають у нашій державі.

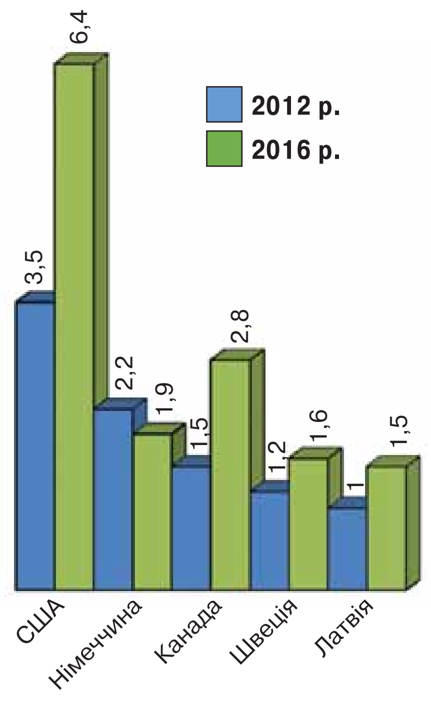
ВОДНІ РЕСУРСИ Європи найповніше використовують у розвинених країнах цього регіону світу. Наприклад, зарегульовано і шлюзовано більшість річок Нідерландів, створено мережу каналів і дамб у гирлах усіх річок (за винятком західного рукава Шельди) в їх межах. На сході Європи створено на великих рівнинних річках каскади ГЕС/ГАЕС із водосховищами. На півдні, через посушливість клімату, зведено дамби і створено водосховища на більшості річок, розбудовано зрошувальні системи (наприклад, в Арголіді на Пелопоннесі у Греції). Глобальне потепління в більшості країн Європи спричиняє скорочення природних прісних вод, натомість водоспоживання і скид неочищених і слабоочищених стічних вод у природні водойми постійно зростають. (*До чого це може призвести?*)

ЗЕМЕЛЬНІ РЕСУРСИ Європи є основою не лише ведення сільського та лісового господарства, а й рекреації. Надвиробництво більшості видів сільськогосподарської продукції дає змогу зменшувати площі оброблюваних земель і збільшувати вкриті лісом площі, відновлювати заболочені ділянки. В Європі частка лісів зросла з 37,5 % до 45,9 % , а сільськогосподарських угідь — зменшилася з 29,1 % до 21,2 % (дані за 1990 і 2014 рр.). При цьому обсяг заготівлі деревини останніми роками зростає, що зумовлено збільшенням виробництва пелетів (*мал. 12*).

БІОЛОГІЧНІ РЕСУРСИ Європи доволі різноманітні, що зумовлено відмінними природними умовами цієї частини світу. Їхню основу становить товарна продукція сільського господарства, виловлені й вирощені риба та морепродукти, а також заготівля товарної продукції лісового господарства.

Найбільші масиви лісів і відповідно основні райони лісозаготівлі розташовані у Північній Європі та в Росії. Відновлення вкритих лісом площ у Німеччині й Франції дає змогу їм нарощувати обсяги виробництва товарної продукції лісового господарства.

РЕКРЕАЦІЙНІ РЕСУРСИ Європи найбільше задіяні людиною у країнах Західної Європи. Тут розбудовано широку мережу закладів з відновлення здоров'я та реабілітації (наприклад, курорт Віші у Франції). Окреме місце в оздоровчому відпочинку займають морські курорти Середземного моря (наприклад, морське узбережжя о. Кріт у

Мал. 12. **Виробництво країнами-лідерами у світі пелетів у 2012 і 2016 рр,** ***млн т***

Греції), які є світовими лідерами за кількістю осіб, що їх відвідують щорічно. Вони утворюють уздовж берегів ланцюг закладів готельно-ресторанного та відпочинкового типу (наприклад, Коста дель Соль в Іспанії). Також світове значення мають і гірські центри переважно зимового відпочинку (наприклад, курорт Сент-Моріц у Швейцарії). Така велика кількість відпочивальників зумовлює значне сезонне навантаження на відповідні ландшафти, а розбудова інфраструктури й місць для тимчасового проживання — переважну забудову відповідних місць рекреації.

КЛІМАТИЧНІ РЕСУРСИ ЄВРОПИ. Клімат переважно помірний. Із переміщенням на схід зростає його континентальність. На клімат заходу впливає тепла течія Гольфстрім, що дає змогу мати незамерзаючі морські порти на всьому атлантичному узбережжі Європи від Лісабона до Мурманська. Натомість у Східній Європі є чіткий контраст між спекотним сухим літом і сніжною й холодною зимою, коли замерзають водойми. На берегах Середземного моря, яке захищено від холодних вітрів гірськими системами, взимку рідко буває мінусова температура, а влітку гаряче повітря з пустель Північної Африки зумовлює суху та ясну погоду. У степовій частині Півдня Європейської Росії та на півдні Іберійського півострова кількість опадів улітку є незначною.

СТИСЛО ПРО ГОЛОВНЕ

- Різноманіття природних умов у Європі створили передумови для розвитку господарства та розселення населення.
- У Європі переважають змінені культурні ландшафти.
- Значний промисловий розвиток зумовив суттєве забруднення біосфери.
- Більшість корисних копалин зосереджена на сході, а найінтенсивніше ресурси лісів використовують на півночі Європи.

Знаю і вмію обґрунтувати

1. Поясніть, як ви розумієте термін «культурний ландшафт».
2. Укажіть, у якій природній зоні Європи найбільше збереглося природних лісів.
3. Чому існує транскордонне забруднення в Європі та який напрямок його поширення?
4. Чому в Європі переважають серед культурних ландшафтів посіви сільськогосподарських культур?
5. Чому в Європі більшість промислових покладів корисних копалин зосереджено на сході цієї частини світу?

Працюю з картою

За картою побудуйте профіль через г. Монблан між кінцевими пунктами тунелю з італійського і французького боку. Поясніть, чому не було прокладено автодорогу по хребту, а споруджено тунель.

Генерую ідеї

З'ясуйте за допомогою інтернет-ресурсів, де в Європі відомі ареали існування трюфелів, та визначте можливості впровадження в Україні технологій з їх вирощування на продаж. До яких країн Європи доцільно буде їх постачати? Які існують санітарні вимоги до їх транспортування та збереження?

§ 5. Населення Європи

Народи якої мовної групи переважають серед корінного населення Європи?

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА. Населення Європи є дуже різноманітним. Тут мають місце складні міграційні процеси, що спричинюють зміни в демографічній поведінці населення, розселенні різних етносів, носіїв мов і віруючих. Великий вплив на ці процеси має державна політика.

Більша частина території Європи має сприятливі для поселення людей природні умови. (*Назвіть їх.*)

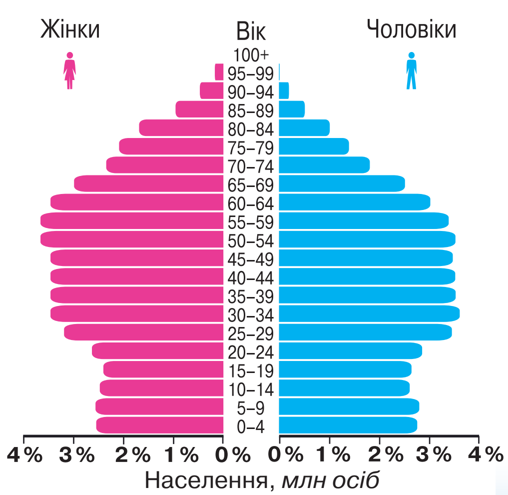
Тривалий розвиток великої промисловості зумовив зосередження значної частини населення Європи у великих урбанізованих районах. Також цьому сприяла жвава міжнародна торгівля й розвиток від другої половини XX ст. широкомасштабної рекреації та туризму. (*Пригадайте визначення цих понять.*) Тому чисельно міське населення переважає в більшості країн цієї частини світу. Усе це зумовило значні міграційні потоки між країнами Європи та іншими частинами світу.

У Європі проживає 10 % населення планети.

ДЕМОГРАФІЧНІ ПРОЦЕСИ. В Європі відбувається різке скорочення природного приросту населення, що вплинуло на зміну його статево-вікового складу (*мал. 13*).

Доступність якісного медичного обслуговування в більшості розвинених країн цієї частини світу зумовило збільшення частки осіб літнього віку серед загальної кількості населення. В окремих країнах Європи частка осіб віком від 65 років становить понад 20 % і рік у рік зростає. Старіння населення зумовлює суттєві соціально-економічні зміни. Зокрема, виникає потреба в пошуках додаткових джерел для забезпечення пенсійних виплат, утримання спеціалізованих закладів для людей похилого віку, соціальних служб тощо. Такі зміни потребують значної кількості молоді, яка мала б відповідну підготовку з догляду й надання медичної допомоги особам літнього віку. Такі робочі місця є малопривабливими для місцевого корінного населення. У них переважно задіяні іноземці й іммігранти. Так, наприклад, українки становлять значну частину доглядальниць і медсестер для осіб похилого віку в країнах Південної Європи.

До якого типу відтворення населення належить Європа?

Мал. 13. **Статево-вікова піраміда Європи, *2017 р.***

Середня тривалість життя населення в розвинених країнах постійно зростає. Наприклад, у Швейцарії вона становить 80,2 року. На Сході Європи ситуація дещо інша. Наприклад, у Молдові середня тривалість життя становить 68,2 року. Водночас має місце значне безробіття серед молоді. Тому підвищується вік народження першої дитини, а отже, малоймовірне створення багатодітних родин. Вони притаманні віруючому населенню, а також представникам окремих народів-іммігрантів.

ДЕМОГРАФІЧНА ПОЛІТИКА у країнах Європи спрямована насамперед на підтримку народжуваності та багатодітних сімей. З метою збільшення кількості дітей серед населення окремі країни Європи (наприклад, Швеція) спеціально відкрили квоти для молодих іммігрантів із країн з високим природним приростом населення.

РЕЛІГІЙНА СТРУКТУРА НАСЕЛЕННЯ ЄВРОПИ представлена переважно різними напрямами християнства. Християнство в Європі представлено такими великими конфесіями, як католицизм, православ'я, протестантизм. Кожна з них має свої традиційні ареали поширення. Католицизм є панівною релігією Південної, протестантизм — Північної, а православ'я — Східної Європи.

Католицизм сповідує 39,9 % віруючого населення Європи. Є панівною релігією серед вірян таких країн: Бельгія, Ірландія, Італія, Іспанія, Литва, Люксембург, Польща, Португалія, Словенія, Угорщина, Франція, Чехія, Хорватія. (*Покажіть їх на карті Європи.*) Католицька віра визнана державною у Ватикані, Ліхтенштейні, Мальті, Монако.

Православ'я сповідує 24,6 % віруючого населення Європи. Є панівною релігією в таких країнах: Білорусь, Болгарія, Боснія та Герцеговина, Греція, Македонія, Молдова, Росія, Румунія, Сербія, Україна, Чорногорія. (*Покажіть їх на карті Європи.*)

Православ'я складається з переважно національних незалежних (автокефальних) і автономних церков.

Протестантизм сповідує 16,2 % віруючого населення Європи. Є панівною релігією серед вірян таких країн: Велика Британія, Естонія, Ісландія, Данія, Латвія, Нідерланди, Норвегія, Швеція, Фінляндія. (*Покажіть їх на карті Європи.*)

Протестантизм складається з багатьох церков і напрямів. У Данії та Швеції діють державні лютеранські церкви, а в Ісландії й Норвегії — національні офіційні церкви.

Серед інших релігій широко поширені в Європі іслам, буддизм і юдаїзм.

Частка прихильників ***ісламу*** останніми роками зростає завдяки іммігрантам з країн Азії й Африки, де він є традиційною вірою. Нині найбільше мусульман в Європі мешкає у Великій Британії. (*Поясніть чому.*)

Дізнайтеся більше

Ватикан має такі особливості:
- найменша за людністю держава світу (921 жителів);
- єдина країна світу, у якій відсутня народжуваність;
- більшість працюючих у цій країні є громадянами Італії (майже 3000 осіб);
- є частиною міської забудови Рима — столиці Італії.

Цілісний світ

Католицька церква є найбільшою у світі за кількістю вірян християнською конфесією — 1,2 млрд осіб, або 17,7 % людства.

На Балканах мусульманство поширене серед албанців і босняків, у Середньому Поволжі — серед башкир і татар. Також іслам є традиційною вірою кримських татар.

Окреме місце посідає ***буддизм***. Окрім традиційного ареалу свого поширення в Калмикії, він має чимало симпатиків серед мешканців країн Західної Європи.

У Європі поширений ***юдаїзм***, який сповідують місцеві євреї. Більшість відповідних вірян проживає на сході цієї частини світу.

ЕТНО-МОВНА СТРУКТУРА НАСЕЛЕННЯ ЄВРОПИ відображає її велике різноманіття та давню історію заселення й розселення. Сучасні новітні міграційні процеси суттєво змінюють етно-мовну структуру в окремих районах цієї частини світу.

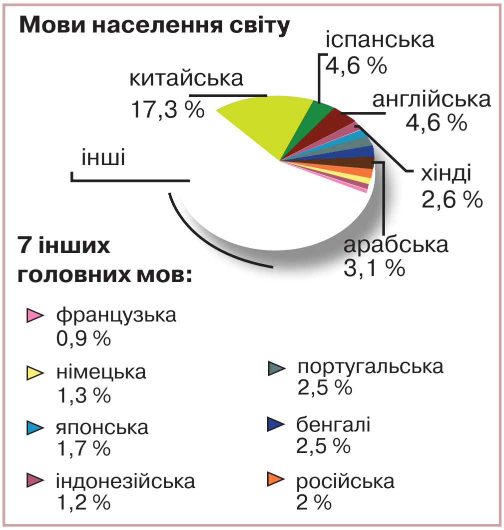
Майже 90 % населення цієї частини світу належать до індоєвропейських народів. У Європі домінують три мовні групи:

- на півдні живуть романські народи (наприклад, румуни);
- у центрі та на північному заході — германські народи (наприклад, голландці);
- на сході — слов'янські народи (наприклад, білоруси).

Компактно мешкають представники інших мовних груп, таких як кельтська (наприклад, ірландці), фіно-угорська (наприклад, естонці), грецька тощо. Таке значне етнічне різноманіття зумовлене тривалою історією становлення й політичного розвитку цієї частини світу.

Окреме місце в мовному середовищі Європи займають регіональні мови (наприклад, каталонська). Носії відповідних мов переважно не мають власної держави і тому збереження їхніх культури та мови дає змогу зберегти культурне різноманіття цих регіонів.

> ? Поясніть, чому мови європейських народів (*мал. 14*) поширені в усьому світі.

Мал 14. **Найбільш поширені мови світу за носіями й країнами**

СУЧАСНІ МІЖНАРОДНІ МІГРАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ призвели до зростання строкатості в етнічному і мовному складі населення більшості розвинених країн Європи. Наприклад, пакистанці переважно прямують до Великої Британії. Вони мають відмінні від європейської національні культури і мови. Значна частина іммігрантів живе відокремлено на певних вулицях/кварталах західноєвропейських міст. Це є характерним для вихідців із країн Азії (наприклад, для китайців). Водночас має місце активна міграція (особливо молоді) між країнами Європи, а також з них — до країн Північної Америки. Так, наприклад, у 2015 р. 285 тис. італійців виїхали за межі своєї країни в пошуках кращої долі. Натомість до країн Півдня Європи переважно іммігрують з країн Азії й Африки. Особливої драматичності набули численні спроби біженців із Сирії досягти країн-членів ЄС задля отримання притулку. Окреме місце посідають трудові мігранти, серед яких є і українці.

УКРАЇНСЬКА ДІАСПОРА У КРАЇНАХ ЄВРОПИ складається з двох частин — українського за походженням населення, яке проживає в ареалі свого традиційного розселення (наприклад, на півночі Словаччини), та іммігрантів, які покинули Україну в різні часи за різних обставин. Більшу частину становлять трудові іммігранти, які на кілька років виїжджають за межі держави з метою заробітків. Найбільше таких заробітчан працює у країнах Південної Європи та в Росії.

> *Дізнайтеся більше*
> Найбільшою серед країн світу є густота населення в Монако — 25 709,4 осіб/км².

УРБАНІЗАЦІЯ В ЄВРОПІ. В Європі виявлено таку закономірність: що вищим є рівень розвитку країни, то більша частка його населення проживає в містах. Найвищу частку міського населення не лише в Європі, а й у світі зафіксовано в Бельгії (97,9 %). Натомість на сході й частково на півдні Європи збереглись великі ареали переважно сільського розселення населення, де поодинокі міста виконують переважно адміністративні й торговельні функції.

СВІТОВІ МІСТА В ЄВРОПІ, МІСЬКІ АГЛОМЕРАЦІЇ, МЕГАПОЛІСИ. Найбільше зосереджено населення у великих агломераціях, таких як Рандстад (Нідерланди). Він розташований посередині смуги найбільшої концентрації населення в Європі — Лотаринзької осі, яка простяглась від Шеффілдської агломерації (Велика Британія) на півночі до Венеції (Італія) на півдні. Пересічна густота населення тут становить 200 осіб/км², зростаючи в найбільших міських агломераціях до 500 і більше осіб/км². Від цієї головної осі тягнеться через всю Німеччину від Дортмунда через Ганновер і Лейпциг до Праги широтна смуга з високою густотою населення.

Переважна більшість населення Європи живе в містах (*мал. 15*). Вони поєднуються в особливі ареали скупчення міських агломерацій — ***мегаполіси***. В Європі виділяють *Лотаринзький мегаполіс*, що тотожний однойменній смузі найбільшої концентрації населення в Європі. У складі цього мегаполіса виділяють такі важливі міські агломерації: Бірмінгемська, Ліверпуль-Манчестерська, Лондонська у Великій Британії; Брюссельська в Бельгії; Рандстад у Нідерландах; Великий Лілль у Франції та

Бельгії; Рурська, Франкфурт-Майнська, Штутгардська в Німеччині; Цюрихська у Швейцарії; Міланська в Італії.

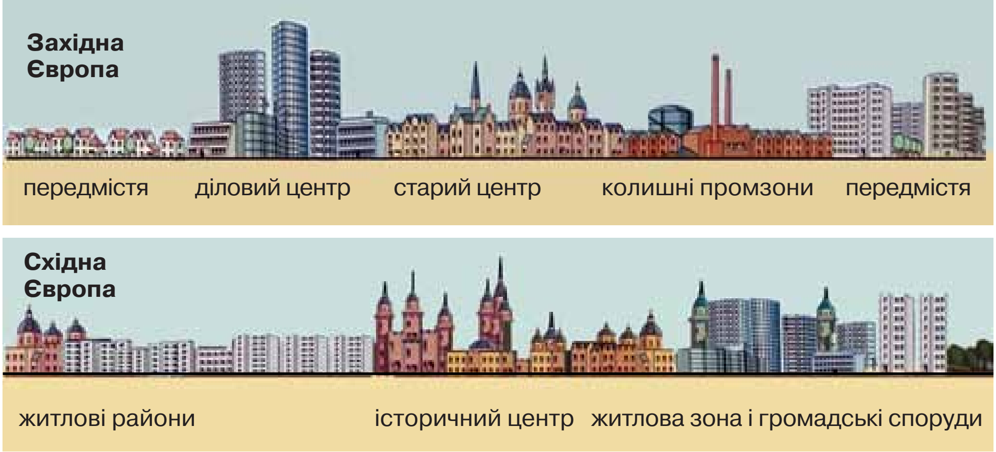
Головними містами — ядрами провідних за людністю міських агломерацій — є світові міста. Прикладом такого міста є Женева у Швейцарії. Навколо них сформувались відповідні міські агломерації.

Міські агломерації за формами охоплення території поділяють на лінійні (наприклад, Лігурійська в Італії), площинні (наприклад, Празька в Чехії). У разі, коли зливаються в єдине ціле дві й більше міських агломерацій, має місце утворення конурбацій, у яких є не один, а кілька головних міст (наприклад, Рандстад у Нідерландах). Найбільше конурбацій сформувалось у старих промислових районах Європи.

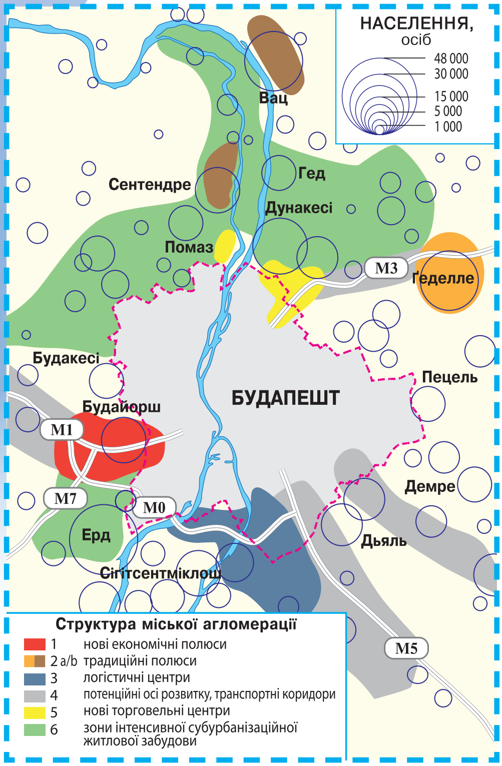
Для всіх міських агломерацій Європи характерні значні щоденні трудові маятникові міграції. Окрему групу становлять особи, які навчаються у ВНЗ центрального міста, приїжджають за покупками й задля відвідання медичних і культурних установ і закладів. Це сприяло формуванню великих за площею зон субурбанізації навколо великих міст (*мал. 15, 16*).

Субурбанізація — процес розвитку передмістя великих міст. Проявляється у створенні нових житлових масивів багатоповерхівок на околиці великих міст, переміщенні промислових підприємств і окремих об'єктів інфраструктури за їхні межі (наприклад, аеропортів), розбудові значної садибної забудови вздовж основних транспортних магістралей (*мал. 16*). Як наслідок — різко зростає антропогенне навантаження на довкілля, зменшується площа сільськогосподарських угідь, природної рослинності, облаштовуються під місця масового відпочинку наявні в зоні субурбанізації береги річок, озер, ставків, моря, окремі лісові масиви.

Наслідком розвитку субурбанізації є виникнення **рурбанізації** — поширення міського способу життя в сільській місцевості. Тісні контакти мешканців міст і селян у зоні впливу великих міських агломерацій спричинюють зміни в облаштуванні житлової забудови, об'єктів інфраструктури, якими користується населення. До того має місце переселення частини жителів великих міст у сільську місцевість. Так утворюється єдина цілісна міська агломерація.

Мал. 15. **Типовий профіль міст Європи**

Мал. 16. **Субурбанізація в межах Будапештської міської агломерації (*Угорщина*)**

У центральних районах міської агломерації також відбуваються зміни, пов'язані з її просторовим розвитком. В окремих районах, що мають вигідне положення в місті, здійснюють реконструкцію міської забудови задля відновлення якості життя в них та заміни соціальної групи, яка там мешкала, на більш багатий прошарок суспільства. Такий процес називають **джентрифікацією** (*мал. 17*). Наприклад, квартал Саблон у Брюсселі в 60-і роки XX ст. було реконструйовано, у ньому створено антикварні магазини, що привело до повернення в цей квартал буржуа, які витіснили хіпі та малооплачуваних робітників. Це стало можливим через розміщення у столиці Бельгії одночасно кількох органів управління ЄС. Цей ефект центру послугував поштовхом для небувалого розвитку зайнятості у третинному секторі економіки. Сьогодні у Брюсселі у сфері послуг зайнято понад 300 тис. осіб, що більше, ніж у Парижі чи Лондоні.

Розвиток міст залежить від їхньої участі в економічних процесах, які рік у рік

Мал. 17. **Джентрифікація міського кварталу Конфлюянс у Ліоні (*Франція*)**

дедалі більше глобалізуються. Великого значення в розвинених країнах світу набули мегалополіси, об'єднані в систему метрополітенського архіпелагу світу, у межах якого найінтенсивніше відбуваються сучасні економічні глобалізаційні процеси. Прикладом таких ультрасучасних економічних структур є реконструйовані історичні центри Лондона, Мілана, Страсбурга. (*Покажіть їх на карті*.)

СТИСЛО ПРО ГОЛОВНЕ

- В Європі живе лише 10 % населення планети. У демографічних процесах переважає старіння населення. Демографічна політика більшості країн спрямована на підтримку багатодітних сімей.
- У релігійній структурі Європи переважає християнство.
- Майже 90 % населення цієї частини світу належить до індоєвропейських народів.
- Сучасні міжнародні міграційні процеси спричинили зростання строкатості в етнічному й мовному складі населення більшості країн Європи.
- Українська діаспора у країнах Європи складається з двох частин — українського за походженням населення, яке проживає в ареалі свого традиційного розселення, та іммігрантів, які покинули Україну в різні часи за різних обставин.
- В Європі представлені всі форми розселення — від поодиноких хуторів і ферм у віддалених районах до найбільших за людністю і складністю форм розселення — мегаполісів.
- Що вищим є рівень розвитку країни, то більша частка її населення проживає в містах. У них мають місце процеси: субурбанізації, рурбанізації, джентрифікації.
- Більшість населення Європи мешкає в межах Лотаринзької осі.

Знаю і вмію обґрунтувати

1. Як ви розумієте термін «субурбанізація»?
2. Укажіть основні напрямки міжнародної еміграції до країн Європи.
3. Чому християнство є панівною релігією серед вірян Європи?
4. Чому в Європі найбільше великих міських агломерацій сформувалось у західній її частині?
5. Чому в Європі більшість населення мешкає в межах Лотаринзької осі?

Працюю з картою

За допомогою карт шкільного атласу складіть таблицю кількості міст з населенням 1 млн осіб і більше за субрегіонами Європи та поясніть нерівномірний їхній розподіл.

Шукаю в Інтернеті

За допомогою матеріалів сайта https://www.populationpyramid.net проаналізуйте зміни статево-вікової піраміди країн Європи, до яких трудова імміграція з України є найбільшою. Чи збережеться в них потреба у вітчизняних працівниках найближчим часом? Ким вони, на вашу думку, будуть працювати?

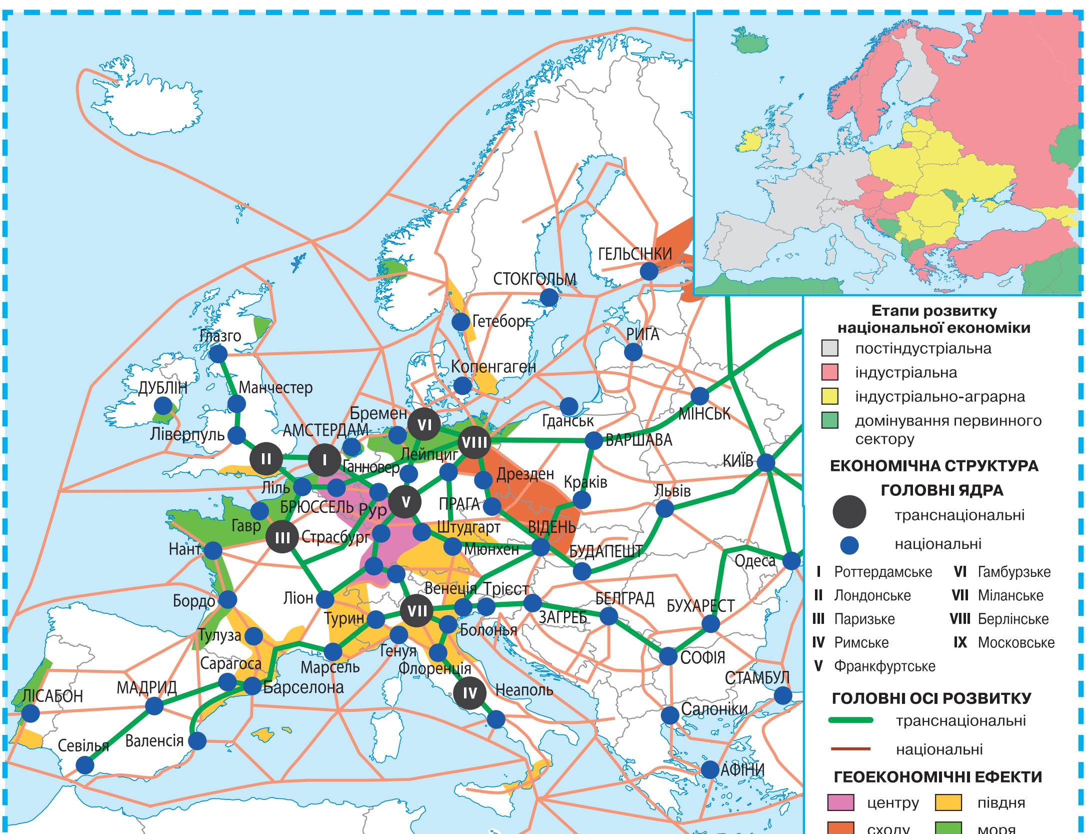
Генерую ідеї

За допомогою інтернет-джерел з'ясуйте, як міста Європи, що належать до найвищої категорії «світових міст», підтримують свій статус. Які міста України можуть претендувати на відповідний статус? Які питання необхідно їм для цього вирішити? Свою відповідь обґрунтуйте.

§ 6. Особливості економіки країн Європи. Первинний сектор

Які чинники зумовили розміщення більшості підприємств з перероблення мінеральної сировини на морському узбережжі провідних країн Європи? Які продукти харчування з країн Європи продають у найближчому до вас супермаркеті?

ЕКОНОМІЧНА СТРУКТУРА. В Європі найбільшою віссю економічного розвитку є ***Лотаринзька смуга***, в якій сконцентровано населення та промислове виробництво (*мал. 18*). Вона простягнулася в напрямку: Лондон — Рур — Цюрих — Мілан — Рим. Паралельно сформувалися транс'європейські осі: Лондон — Париж та Берлін — Прага — Відень — Венеція. Вони доповнюються системою широтних осей: Париж — Брюссель — Ганновер — Гамбург/Берлін — Варшава; Ліон — Франкфурт-на-Майні — Штутгарт — Мюнхен (*мал. 18*). Вони розгалужуються в систему національних осей, які утворюють єдиний економічний каркас Європи (*мал. 18*), поступово переходячи у приморські периферійні райони півночі та півдня Європи (Галісія, Бретань, Шотландія, Сицилія та ін.).

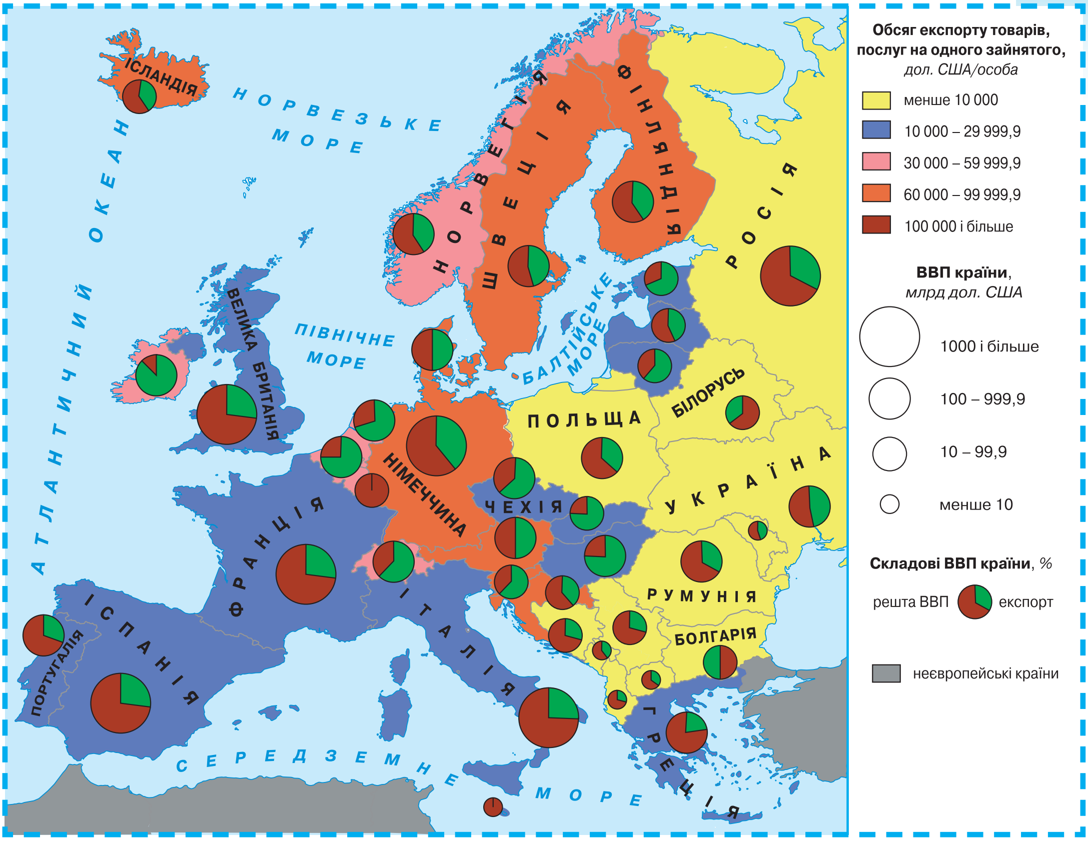
Мал. 18. **Економічна структура Європи**

Країни-члени ЄС переважно належать до найбільш розвинених у світі. У зоні євро проживає населення більше, ніж у США. За ВВП вона дещо відстає від останніх, водночас значно випереджає за обсягами зовнішньої торгівлі. Відносна економічна стабільність країн-членів ЄС у цілому є наслідком низки взаємопов'язаних чинників. Високий рівень інвестицій у більшості з них, зниження торговельних обмежень та укріплення валютно-фінансової системи ЄС стимулювали спільну торгівлю.

Цілісний світ

Приріст ВВП ЄС на 1 % приведе до зростання експорту України на 1 %.

Для розвинених країн Європи характерна така закономірність: зі зменшенням площі й населення зростає залежність від міжнародних ринків (*мал. 19*). До головних партнерів у зовнішній торгівлі всіх без винятку країн-членів ЄС належать: Німеччина, Франція, Італія, Велика Британія. (*Поясніть чому.*)

Мал. 19. **Значення експорту в економіці країн Європи**

Країни Європи переважно імпортують сировинні ресурси і паливо з країн за межами цієї частини світу та спеціалізуються на міжнародній торгівлі промисловими товарами. Наприклад, Норвегія і Росія є основними експортерами нафти і природного газу, а Нідерланди відіграють провідну роль в експорті продукції хімічної і харчової промисловості.

ЧИННИКИ РОЗМІЩЕННЯ ВИРОБНИЦТВА. В умовах глобалізації, переважання на ринках великою мірою визначається витратами на науку (*мал. 20*). Величезну роль відіграють новітні технології. Це посприяло формуванню *нет-економіки*, коли продаж інформації став визначальним у розвитку постіндустріального суспільства, зменшивши витрати на її передачу майже до нуля. ЄС експортує високотехнологічні готові вироби майже вдвічі більше, ніж США чи Японія. У цьому секторі економіки більшості розвинених країн ЄС ТНК контролюють левову частку витрат на науково-дослідні і дослідно-конструкторські роботи (НДіДКР).

Центри новітніх технологій розміщують насамперед у районах зі сприятливою екологічною ситуацією й без виразних соціальних конфліктів (*мал. 20*). Наприклад, у вільній економічній зоні Шеннон в Ірландії майже 4,5 тис. осіб зайняті у випуску високотехнологічної продукції.

Ефект нет-економіки дає змогу створювати виробничі потужності в найсприятливіших місцях для життя людини. Наприклад, для локалізації центру досліджень ТНК «Ренк Ксерокс» у Європі було обрано м. Гренобль саме через наявність НДіДКР у сфері електроніки та швидкого їх впровадження на місцевих підприємствах. Це привело до появи ефекту півдня, що пояснює зміни сучасного розміщення виробництва в межах ЄС (*мал. 18 на с. 30*).

Глибока спеціалізація, зосередження в мегаполісах або навколо провідних науково-дослідних центрів (*мал. 20*) дає змогу отримати право першого доступу до нових розробок і висококваліфікованої робочої сили. Наприклад, електроніка — лідер за вартістю виробленої промислової продукції Фінляндії. Іншим важливим чинником є наявність широкого

Мал. 20. **Чинники розміщення виробництва**

кола споживачів, які зосереджені в містах. Це дає змогу економити на транспортних витратах (*мал. 20 на с. 32*).

Спостерігається розширення та поглиблення внутрішньофірмової та постадійної, а місцями й подетальної спеціалізації у межах ТНК. Класичним є приклад «виробничого конвеєра» між автомобільними заводами європейської філії «Форд Мотор». Окремі деталі виробляють у м. Холівуд (Велика Британія), далі їх постачають для агрегатного монтажу до м. Генке (Бельгія), а потім — до м. Кельн і м. Саарлуї (Німеччина). Така кооперація організована за принципом «точно в термін» контейнерними швидкісними залізничними потягами.

Вичерпаність місцевих мінеральних ресурсів у країнах Західної і Південної Європи зумовила закриття підприємств добувної промисловості. Натомість на морських узбережжях цих країн постали підприємства металургії та енергетики, які отримують дешеву сировину з країн Третього світу (*мал. 20 на с. 32*). Навколо мегаполісів сформувалися центри вторинної металургії на основі місцевого металобрухту. Трикутник *Нижній Рейн—Шельда—Арнем* є найбільшим у світі промисловим районом з виробництва нафтохімічної продукції. (*Знайдіть його на карті.*)

Після входження до ЄС країн з колишнього соціалістичного табору відбулися значні зміни в їхніх економіці. Зокрема, Словаччина перетворилась на головний осередок зі складання автомобілів у Східній Європі. Більшість відповідних автоскладальних заводів належать німецьким концернам (*мал. 18 на с. 30*). Це вплив ефекту сходу.

ПЕРВИННИЙ СЕКТОР ЕКОНОМІКИ. У країнах Європи первинний сектор переважно представлений сільським господарством.

Добувна промисловість не має вагомого значення в економіці Європи, за винятком окремих країн, таких як Норвегія, Росія, Україна (*мал. 21 на с. 34*). До великих районів промислового видобування паливних ресурсів належать: Донбас, район Північного моря, Рур; рудної сировини — Верхньосілезький, Придніпров'я, Урал.

Дізнайтеся більше

Найпівнічнішим місцем видобування кам'яного вугілля у світі є архіпелаг Шпіцберген.

У Європі найпоширенішим є видобування нерудної сировини — глини, пісків, щебеню. Наприклад, на основі покладів особливо чистих каолінових глин у Кастелянській долині (регіон Валенсія) фактично зосереджено все виробництво керамічних кахлів Іспанії — другого у світі виробника цієї продукції. Більшість запасів корисних копалин Європи не видобувають через економічну недоцільність. (*Поясніть чому.*)

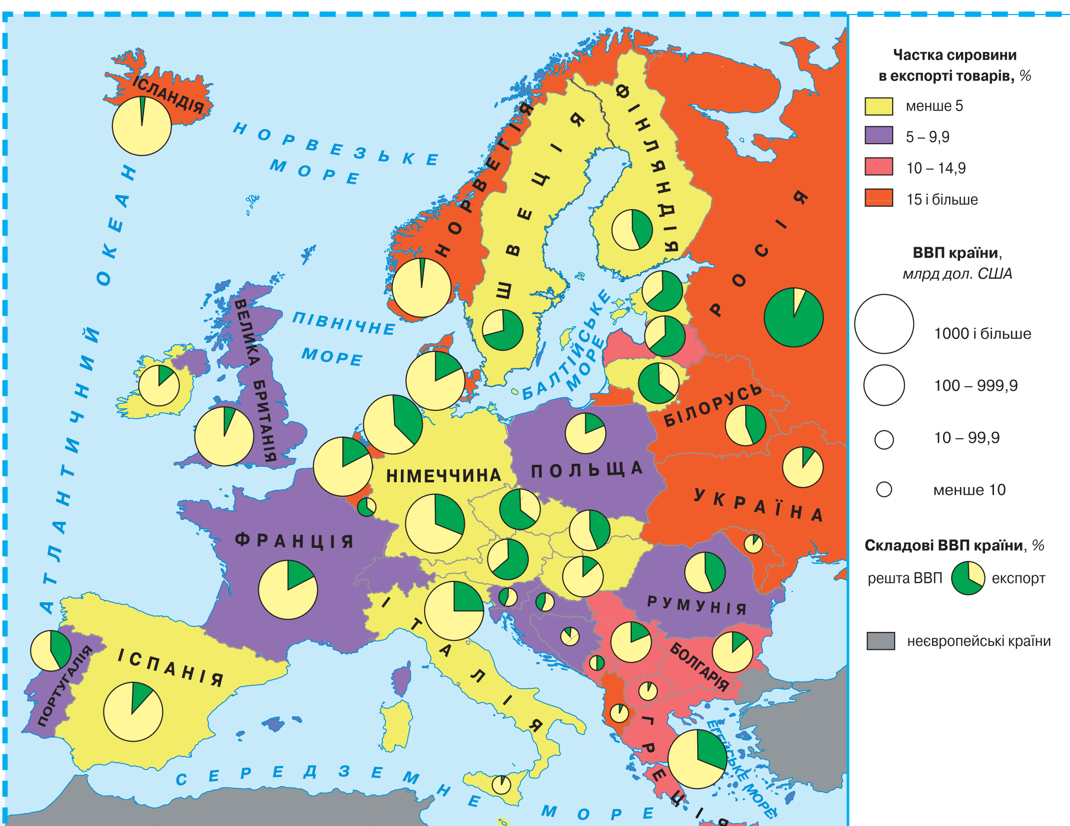
Окремі наявні запаси руд кольорових металів (міді, вольфраму, цинку, титану) в Європі мають важливе значення. На більшості діючих шахт одночасно видобувають кілька видів мінералів.

У Європі розташовані штаб-квартири значної частини провідних ТНК, які контролюють видобування більшості мінеральних ресурсів у світі (наприклад, британсько-нідерландська компанія «Роял Датч Шелл»). Для нормальної роботи переробної промисловості й енергетики Європи створено великі портово-промислові комплекси.

Більшість мінеральної сировини і палива країни Європи імпортують з інших країн світу. Винятком є Росія, у якій найбільш розвинена добувна промисловість. Окремі види корисних копалин постачають інші країни Європи. Зокрема, Норвегія постачає до більшості країн Західної Європи нафту і природний газ із шельфу Північного моря (*мал. 11 на с. 20*), Польща вивозить антрацит з Верхньосілезького басейну, Україна постачає залізну руду й окотки, діоксид титану. Великі партії мінеральної сировини постачають переважно морським транспортом. (*Поясніть чому.*)

Сільське господарство. Зональна спеціалізація Європи зумовлена переважно природними умовами цієї частини світу. Це чудово ілюструють ареали вирощення винограду, товарні посадки якого поширені в Західній Європі завдяки теплій течії Гольфстріму. Виноградарство залишається одним з найбільш розвинених видів сільськогосподарської діяльності. Вирощують переважно елітні сорти винограду для виробництва марочних і колекційних вин і міцних алкогольних напоїв. У цьому виді сільського господарства досі переважає ручна праця, особливо під час збирання винограду.

Зі зростанням рівня економічного розвитку зменшується частка сільського господарства у ВВП країни. Проте в більшості країн Європи, через скорочення чисельності населення, має місце зменшення попиту на аграрну продукцію. Водночас обсяг виробництва екологічно чистої продукції невпинно зростає. (*Поясніть чому.*)

Мал. 21. **Значення сировини в експорті країн Європи**

Сучасні технології вирощення зернових, які застосовують у країнах-членах ЄС, передбачають мінімальну кількість працівників, які працюють лише два тижні на рік у полі. Подібна ситуація й у тваринництві, де переважає стійлове утримання худоби та птиці у великих відгодівельних автоматизованих комплексах з мінімальною кількістю обслуговуючого персоналу. Старіння сільського населення, переїзд до міст сільської молоді зумовлює ширше впровадження автоматизації та механізації в аграрне виробництво.

У найбільш економічно розвинених країнах-членах ЄС кількість зайнятих в аграрному секторі становить менше 1 % загальної кількості працюючих.

У ЄС взято курс на зменшення площі сільськогосподарських угідь та кількості виробників з метою скорочення обсягів виробництва основних видів продукції. Насамперед скоротилося сільськогосподарське виробництво в гірській місцевості. Натомість на великих рівнинах Європи поширена монокультура — посіви одного сорту культурних рослин. На території ЄС намітилася чітка тенденція до утворення двох великих агрозон — помірного та субтропічного клімату. У першій переважає тваринництво з виразним домінуванням свинарства й вирощення зернових культур, а в другій — вироблення продукції садівництва й виноградарства за зростаючого значення овочів і ягід. У структурі стада переважає дрібна рогата худоба.

Дізнайтеся більше

Іспанія вирощує найбільше оливок у світі.

Збільшення міського населення зумовило розширення виробництва овочів, фруктів і квітів у всіх країнах Європи. Особливо інтенсивно розвинені ці види аграрного виробництва у країнах Бенілюксу. (*Назвіть ці країни*.)

Традиційне сільське господарство, у якому зайнято майже все сільське населення, перестало існувати у країнах Західної Європи. Селянські господарства, які збереглись у районах, прилеглих до головних рекреаційних і туристичних зон Південної Європи, переважно вирощують плоди, ягоди, зелень, які збувають відпочивальникам. Тому набули поширення тепличні господарства (наприклад, біля м. Альмерія у провінції Андалузія в Іспанії).

Рибальство та рибництво в Європі є традиційним видом зайнятості. Більшість риби штучно розводять за допомогою технологій аквакультури. Прибережні води біля великих портів забруднені, тому рибу й морепродукти добувають у відкритих частинах Атлантичного океану. Так виникли спеціалізовані риболовецькі порти, наприклад, Тромсе в Норвегії. Проходження теплої течії Гольфстріму в Північному морі повз численні піщані мілини сприяє великим обсягам вилову риби (наприклад, на Доггер-банці). У вилові переважають оселедці, тріска, палтус. Важливе значення зберігає рибальство в Ісландії й Норвегії, які мають міжнародну спеціалізацію на цьому виді економічної діяльності. Норвегія є світовим лідером зі штучного розведення лосося.

У Середземному й Чорному морях вилов риби значно менший через сильніше забруднення акваторії та її перевилов у попередні десятиріччя. В улові домінують тунець, сардини, кілька.

Окреме місце посідає розведення їстівних видів морської біоти, наприклад, устриць в Аркашонській затоці в регіоні Бретань Франції.

Дізнайтеся більше

Найбільше у світі штучно розводить лосося норвезька ТНК «Марин Гарвест». Її підприємства діють у 22 країнах світу.

Лісове господарство, за винятком країн Скандинавії та Республіки Комі Російської Федерації, не має важливого значення в економічному розвитку країн Європи. Більшість відповідної продукції країни Європи імпортують.

СТИСЛО ПРО ГОЛОВНЕ

- У Європі найбільшою віссю економічного розвитку є Лотаринзька смуга.
- Трикутник Нижній Рейн — Шельда — Арнем є найбільшим у світі промисловим районом нафтохімії.
- У сучасній Європі спостерігається прояв ефектів моря, центру, півдня, сходу на розміщення господарства.
- Великі райони промислового видобування в Європі паливних ресурсів — Донбас, район Північного моря, Рур; рудної сировини — Верхньосілезький, Придніпров'я, Урал.
- У найбільш економічно розвинених країнах Європи кількість зайнятих в аграрному секторі становить менше 1 % загальної кількості працюючих.
- Більшість риби, яку виловлюють у Європі, штучно розводять за допомогою технологій аквакультури.

Знаю і вмію обґрунтувати

1. Чому ресурсомісткі виробництва в Європі переважно розміщено на морських й океанічних узбережжях?
2. Поясніть, чому в ЄС завершується формування двох аграрних зон.
3. Чому найпоширенішим у Європі є видобування нерудної сировини — глини, пісків, щебеню?
4. Чому в Європі у структурі вилову переважають спеціалізовані риболовецькі порти?
5. Схарактеризуйте розвиток лісового господарства. Для яких країн воно має важливе значення?

Працюю з картою

За допомогою карти «Значення експорту в економіці країн Європи» (*мал. 19 на с. 31*) поясніть неоднакове значення експорту в економіці країн Європи.

Шукаю в Інтернеті

З'ясуйте за допомогою сайта Світового банку зміни ВВП країн Європи за останні 10 років. Поясніть причини нерівномірності відповідних показників у країнах Східної Європи. Чим, на вашу думку, зумовлені незначні темпи змін цього макроекономічного показника у країнах Західної Європи?

Генерую ідеї

З'ясуйте за допомогою сайта ФАО зміни обсягу вилову риби у країнах Європи за останні 10 років. Поясніть причини нерівномірності цих показників. Чим, на вашу думку, зумовлене лідерство Норвегії у цьому виді економічної діяльності?

§ 7. Вторинний сектор економіки

Автомобілі яких європейських концернів поширені у вашому населеному пункті?

СУЧАСНА ВИДОВА СТРУКТУРА ПЕРЕРОБНОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ. Вторинний сектор економіки в Європі є основою її економічної могутності. Тому найбільші обсяги виробництва зосереджено у країнах, що входять до складу Великої двадцятки (G 20). Переробна промисловість розвинена в усіх країнах Європи. Водночас різні її підвиди нерівномірно розміщені. Найпоширенішою є харчова промисловість — через потребу населення всіх країн світу в продуктах харчування. Хімічна промисловість набула розвитку в усіх субрегіонах Європи з огляду на наявні ресурси та потреби населення в її виробах. Гордість і славу становить новітнє наукоємне виробництво в електроніці, електротехніці, виробництві ліків і біохімічних технологій. Їхній розвиток визначає технічний прогрес не лише в Європі, а й у всьому світі.

Основу промислової могутності Європи становлять великі промислові корпорації, наприклад, концерн «Вольво» у Швеції. Великі компанії визначають сучасні напрями розвитку переробної промисловості. Нині вони переносять частину свого промислового виробництва у країни Східної Європи й одночасно відновлюють окремі центри промисловості у країнах Західної Європи.

У 2000-і роки розпочався процес **реіндустріалізації** — відновлення тих виробництв, які використовують висококваліфіковану місцеву робочу силу для кінцевого виробництва нових промислових виробів (насамперед у новітніх підвидах машинобудування).

Дізнайтеся більше

Від 1909 р. компанія «Вікторинокс» випускає відомі в усьому світі швейцарські ножі на заводі у м. Швіц (кантон Швіц, Швейцарія) — 30 тис. одиниць на день. У 2015 р. вона випустила продукції на 465 млн євро. 90 % вироблених ножів іде на експорт.

Особливістю розвинених країн Європи є зосередження значної частини зайнятих у малих і середніх (за кількістю працюючих) промислових підприємствах. На їхній основі виникли промислові кластери у країнах Півдня Європи. Цьому сприяв розвиток електроенергетики.

ЕЛЕКТРОЕНЕРГЕТИКА. У більшості країн діють теплові електростанції, які працюють на вугіллі чи природному газі. Переважно енергоносії імпортують. Окремі країни, такі як Франція й Україна, більшу частину електричного струму виробляють на АЕС. Усі країни Європи намагаються розвивати власні наявні енергетичні ресурси. (*Пригадайте, які саме.*) Тому в Швейцарії й Норвегії доволі розвинена гідроенергетика, в Ісландії — виробництво електроенергії на основі енергії надр Землі, у Данії — з відходів сільського господарства. Природні умови визначають розміщення вітрових і сонячних електростанцій. Більшість із них розташовані у приморських районах, а окремі — у відкритому морі. Значна частина енергоносіїв імпортується. Тому великі за потужністю електро-

Дізнайтеся більше

53,9 % усього електричного струму у Швеції у 2016 р. вироблено з відновних джерел — найвищий показник у Європі.

Унікальний досвід

Нова ТЕС Аувере була відкрита у 2015 р. в Естонії. Вона виробляє електричний струм з горючого сланцю й біопалива. Вартість будівництва — 540 млн євро. Встановлена потужність — 300 МВт.

станції працюють на привізному антрациті у приморських районах Європи. Між країнами Європи має місце доволі інтенсивна торгівля електричним струмом у межах міжнаціональних енергосистем. Лідером за його експортом у світі є Франція.

МЕТАЛУРГІЯ в Європі переважно розміщена у старих індустріальних районах (наприклад, у Придніпров'ї в Україні), а також у приморських районах нової індустріалізації (її називають «металургія на воді»). Перший тип металургійних підприємств виник у місцях залягання залізних руд та/чи кам'яного вугілля, другий — у портово-промислових комплексах (наприклад, у м. Галац, Румунія), до яких імпортують необхідну для виробництва металургійної продукції мінеральну сировину. Найпоширеніші — малі металургійні заводи з переробки металевого брухту (наприклад, у м. Корк, Ірландія).

Виробництво високоякісних сортів прокату й одиничних штучних металевих виробів зосереджено в незначній кількості спеціалізованих центрів на базі електросталеплавильних заводів (наприклад, у м. Ле-Крезо, Франція). У м. Люксембург розташована штаб-квартира найбільшої у світі за обсягом виробництва сталі компанії «АрселорМіттал». Її виробничі й збутові підрозділи поширені по всьому світу. (*Поясніть чому.*)

Великі європейські компанії контролюють виробництво окремих видів кольорових металів та видобування їх сировини у світовому масштабі (наприклад, компанія «Гленкор»). У країнах Європи, крім Росії, переважно розвинена вторинна кольорова металургія, через незначні (за винятком Ірландії, Іспанії, Польщі) промислові запаси мінеральної сировини, а також виробництво металів з рудних концентратів (наприклад, в Ірландії). Тому більшість підприємств з виплавки металів зосереджені у великих морських торговельних портах (наприклад, завод з виплавки міді у м. Гамбург), або в передмістях великих центрів машинобудування (наприклад, у м. Велвин-Гарден-Сіті біля Лондона). Особливе місце посідає виплавка первинного алюмінію в Ісландії й Норвегії з імпортних бокситів і в Росії — із власних бокситів і нефелінів. У цих країнах первинний алюміній виробляють переважно на експорт. В Іспанії діє один з найбільших у світі заводів з виплавки цинку в м. Авілес для потреб місцевих підприємств чорної металургії, які випускають прокат переважно для місцевих автомобілебудівників.

МАШИНОБУДУВАННЯ Європи розвинене нерівномірно, хоча представлено всі його підвиди. Найпотужніші позиції має літакобудування, (наприклад, компанія «Аеробус») та виробництво рухомого складу для залізниць (компанія «Тальго»). Також збереглись міцні позиції у виробництві морських і річкових суден. Провідною компанією в суднобудуванні є «Фінкантьєрі».

Основним видом машинобудування, яке набуло значного розвитку та поширене в більшості розвинених країн Європи, є *автомобілебудування*, представлене потужними корпораціями країн Європи, США та Японії. Це провідний підвид машинобудування за кількістю зайнятих. Наприклад, автомобілебудування є основою економіки Іспанії та Словаччини. Більше 80 % автомобілів вони експортують в інші країни Європи. (*Поясніть чому.*)

Другим у світі автомобілебудівником є «Фольксваген Груп». Відбулось перенесення частини виробництва складових автомобілів та частково їхня кінцева збірка на автоскладальні заводи в нові країни-члени ЄС (наприклад, автоскладальний завод «КІА Моторс» у м. Жиліна, Словаччина). Створено низку спільних підприємств між автомобільними компаніями Росії й окремими країнами Європи.

Унікальний досвід

Новий завод зі складання автомобілів марки «Ягуар» у 2015 р. відкрито у м. Нітра (Словаччина). Обсяг прямих іноземних інвестицій — 1 млрд дол. США. Виробничі потужності — 150 тис. автівок на рік. Створено 2800 робочих місць.

Європейські компанії мають сильні позиції у сфері виробництва продукції *радіотехніки* (наприклад, компанія «Філіпс») й *електроніки* для телекомунікацій (наприклад, компанія «Еріксон»). У виробництві окремих видів продукції електроніки європейські компанії є світовими лідерами. Так, зокрема, нідерландська компанія «АСМЛ» (м. Велховен) випускає більше половини світового виробництва компонентів мікроелектронних виробів та обладнання для мікросхем і мікропроцесорів.

Важливе значення машинобудівельних компаній Європи у *виробництві засобів виробництва*. Так, наприклад, більше половини металургійного обладнання світу постачають компанії «Демаґ» (Німеччина) і «Даніелі» (Італія). Також виробництво такого устаткування розвинене в Україні. (*Пригадайте, де розташовані відповідні вітчизняні заводи.*) Відповідні підприємства мають вузьку виробничу спеціалізацію, що дає змогу їм контролювати відповідні світові ринки.

ХІМІЧНА ПРОМИСЛОВІСТЬ Європи має міцні позиції у виробництві хімічних добрив і ліків. Провідну роль відіграють великі корпорації (наприклад, «Рош»). Тому Європа є лідером у світі з експорту лікарських і косметичних препаратів. Сформувалися спеціалізовані міжнародного значення райони хімічної промисловості: Нижньорейнський із центром у м. Роттердам, Північно-Східноанглійський із центром у м. Тісайд, Середньоволзький із центром у м. Самара. У них основою виробництва є переробка сирої нафти.

Нафтохімічна промисловість Європи має тенденцію до виробничої концентрації — нарощують виробничі потужності великі заводи. Значну частину продукції по продуктопроводах постачають в основні райони хімічної промисловості. Найбільше виробництво нафтопродуктів у Німеччині, Італії, Франції. Також великі нафтопереробні заводи діють у Бельгії, Іспанії, Нідерландах. Протилежна ситуація в Росії, де, за винятком нафтопереробного заводу в м. Туапсе, 39 заводів діють переважно в районах видобування (наприклад, у м. Уфа) і частково біля споживачів

(наприклад, у м. Омськ). Також діє по два нафтопереробні заводи в Білорусі й Україні, що працюють переважно на імпортній нафті.

Найбільш різноманітна структура *хімічного виробництва* в Німеччині. Тут діє найбільша за вартістю випущеної хімічної продукції компанія світу «БАСФ». Значною мірою на її ринок працюють великі нафтохімічні підприємства з виробництва напівфабрикатів і полімерів у Бельгії та Нідерландах. У Великій Британії переважно розвивається фармацевтична, а у Франції — парфумерно-косметична промисловість.

Хімічна промисловість Австрії, Швейцарії, Ірландії, Швеції, Данії, Словенії, Великої Британії, Франції має світове значення. У малих розвинених країнах у виробництві переважає фармацевтика.

Серед країн Східної Європи найбільш розвинене хімічне виробництво у Білорусі та Росії. Переважає основна хімія, що опирається на місцеві природні ресурси. За вартістю домінує випуск добрив. Більшу їхню частину експортують. (*Поясніть чому.*)

ДЕРЕВООБРОБКА ТА ВИРОБНИЦТВО ЦЕЛЮЛОЗИ Й ПАПЕРУ найбільш розвинені у країнах Північної Європи — Швеції та Фінляндії. Остання посідає друге місце у світі за експортом паперу та картону. 80 % її валового виробництва целюлозно-паперової промисловості постачають за кордон. Провідною компанією у світі з виробництва цієї продукції є фінська ТНК «Метса Груп» зі штаб-квартирою в м. Гельсінкі, підприємства якої діють у 30 країнах. Також значні обсяги паперу випускають підприємства Німеччини, Італії, Франції, Росії, Іспанії, Австрії.

ЛЕГКА ПРОМИСЛОВІСТЬ у Європі має різні тенденції розвитку. Випуск масових видів одягу, тканин, взуття існує у великих масштабах лише у країнах Східної Європи. Вони виробляють цю продукцію на основі давальницьких схем на замовлення провідних торговельних компаній Західної Європи. Останні визначають тенденції в масовій моді світу. Окремі підприємства об'єднано в кластери. Зокрема, в Італії в м. Порто-Сант-Ельпідіо виробляють 40 % жіночого, а в м. Сан-Ельпідіо-а-Маре — 45 % чоловічого взуття Італії (обидва в регіоні Марке). В окремих країнах Західної Європи збереглось виробництво вищої якості ручної роботи предметів розкоші легкої промисловості (наприклад, виробництво натурального шовку, тканин й одягу та оббивки і драпіровки з нього в м. Ліон). У сучасному світі моди відповідні європейські компанії є лідерами з виробництва предметів розкоші.

Мал. 22. **Пам'ятник Аді Дасслеру — засновнику компанії «Адідас» — у м. Герцогенаурах (*Німеччина*)**

У Європі розташовані штаб-квартири компаній, що визначають розвиток легкої промисловості всього світу. Наприклад, штаб-квартира компанії «Адідас» (другий у світі виробник спортивного одягу і взуття) розташована в м. Герцогенаурах (федеральна земля Баварія в Німеччині) (*мал. 22*).

ХАРЧОВА ПРОМИСЛОВІСТЬ розвинена в усіх країнах Європи. При цьому має місце закономірність — зі зростанням рівня й якості життя населення збільшується частка у виробництві готової продукції цього виду промисловості напівготових і готових заморожених й охолоджених продуктів. Це заощаджує час, який витрачають сім'ї на приготування їжі. Зміни у структурі харчування населення більшості країн Західної та Південної Європи зумовили розширення асортименту продукції харчової промисловості за рахунок впровадження у масове виробництво продуктів з низьким вмістом жирів, вуглеводнів, без глютена, молока тощо. Урізноманітнення раціону європейців сприяє збільшенню імпорту окремих видів продукції сільського, рибного, лісового господарств. На Сході Європи прихід у харчову промисловість міжнародних компаній призвів до швидкого впровадження синтетичних матеріалів у різні види готової харчової продукції. Це негативно позначається на здоров'ї, особливо молоді, яка надмірно споживає продукти довготривалого зберігання. (*Поясніть чому.*)

Дізнайтеся більше

Греція — світовий лідер зі споживання сиру на душу населення.

У всіх країнах Європи національні уряди спрямовують зусилля на максимальне забезпечення свого населення власними продуктами харчування на основі місцевих видів рослинної, тваринної та рибної сировини. Окремі види традиційної продукції харчової промисловості (наприклад, кондитерської) мають загальносвітове значення. Значну частину сировини при цьому отримують з-за кордону.

Особливе місце посідає виробництво елітних видів продуктів харчування, наприклад шоколаду. Широко відомі у світі виробники якісного шоколаду: Бельгія, Франція, Швейцарія. Найбільший у світі центр виробництва шоколаду — м. Брюссель.

Дізнайтеся більше

Найпівнічніша шоколадна фабрика світу «Нідар» діє у м. Тронгхейм (Норвегія).

Реклама виробництва шоколаду на кондитерській фабриці «Нідар» (*Норвегія*)

СТИСЛО ПРО ГОЛОВНЕ

- Промисловість Європи дуже різноманітна. Основою економічної могутності розвинених європейських країн є вторинний сектор економіки.
- Найпоширенішими в ЄС є харчова промисловість і машинобудування.
- Світове значення має хімічна промисловість. Сформувалися спеціалізовані міжнародного значення райони хімічної промисловості, такі як: Нижньорейнський, Північно-Східноанглійський, Середньоволзький.
- Провідні країни Європи вступили у постіндустріальний етап розвитку.
- Триває процес реіндустріалізації — відновлення виробництв, які використовують висококваліфіковану місцеву робочу силу для кінцевого виготовлення нових промислових виробів.

Знаю і вмію обґрунтовувати

1. Як ви розумієте терміни «делокалізація» та «реіндустріалізація»?
2. Поясніть, чому країни Західної та Східної Європи по-різному розвивають відновну енергетику.
3. Чому найпоширенішим в Європі є автомобілебудування?
4. Обґрунтуйте, чому в Західній Європі більшість підприємств нафтохімічної промисловості розміщені на морському узбережжі.
5. Чому для країн Скандинавії важливе значення має розвиток деревообробки та виробництво целюлози й паперу?

Працюю з картою

За допомогою карт шкільного атласу поясніть особливості розміщення в Європі атомних електростанцій.

Шукаю в Інтернеті

За допомогою інтернет-джерел знайдіть інформацію про одну з провідних автомобільних компаній Європи. З’ясуйте, де розміщено її виробничі підрозділи, а де — збутові. Поясніть чинники розміщення перших з них.

Генерую ідеї

З’ясуйте за допомогою сайта ФАО зміни обсягу виробництва паперу різних сортів у країнах Європи за останні 10 років. Поясніть причини нерівномірності відповідних показників. Чим, на вашу думку, зумовлене лідерство окремих країн у виробництві різних сортів паперу? Як на це впливають посадки дерев?

ПРАКТИЧНА РОБОТА

Тема: Порівняльна характеристика структури промислового виробництва двох економічно розвинених невеликих країн Європи (*на вибір*)

1. На контурній карті нанесіть межі обраних двох економічно розвинених невеликих країн Європи.

2. За допомогою карт шкільного атласу нанесіть на контурну карту центри промисловості та визначте структуру їхнього виробництва.

3. Заповніть у зошиті *таблицю 4*.

Таблиця 4. Просторове розміщення промисловості

Підвид промислового виробництва	Країна А		Країна Б	
	поряд з кордонами	*у центрі країни*	*поряд з кордонами*	*у центрі країни*

4. За допомогою карти й заповненої *таблиці 4* зробіть аналіз розміщення промисловості в обраних країнах.

§ 8. Третинний сектор економіки. Зв’язки України з країнами Європи

Які туристичні райони Європи ви знаєте? До якої країни ЄС Україна найбільше за вартістю експортує товарів?

СФЕРА ПОСЛУГ у більшості країн Європи є основним сектором зайнятості населення. Водночас у різних країнах розвинені різні їхні види.

Найбільші фінансові, торговельні, освітні центри Європи переважно розташовані в її західній частині (наприклад, м. Барселона). На сході таким центром світового значення є Москва. Має місце розподіл функцій між відповідними містами. Наприклад, Амстердам залишається другим центром із продажу дорогоцінних металів і діамантів у світі. За Лондоном закріпився статус основного фінансового центру світу, а за Парижем — визначального осередку моди.

ФІНАНСОВІ ПОСЛУГИ. У всіх світових містах Європи зосереджено послуги, що спрямовані на обслуговування штаб-квартир провідних компаній світу та міжурядових організацій. Особливе місце належить фінансовим послугам. Це сприяє розвитку готельно-ресторанного бізнесу у цих містах, зосередженню біля них одного чи кількох великих аеропортів, залізничного вузла.

У країнах Західної Європи сформовано один з найбільших у світі ринків кредитно-фінансових послуг, що охоплює й страхування. У центрі фінансових послуг є біржі цінних паперів, на яких котуються не лише національні, а й іноземні акції, облігації і права купівлі. За допомогою продажу акцій приватні компанії залучають значні кошти. Провідною у світі за кількістю акцій є Лондонська фондова біржа. Окреме місце займають спеціалізовані товарні біржі, на яких визначають міжнародні ціни на важливі сировинні товари (наприклад, Лондонська біржа металів визначає ціни на кольорові метали). Також важливе значення мають фондові біржі Євронекст (об’єднана біржа Амстердама, Брюсселя, Парижа) і Мадридська.

Більшість товарів тривалого користування та нерухомість у країнах-членах ЄС населення переважно купує в кредит, який надає банк-партнер продавця чи безпосередньо забудовник.

ТОРГІВЛЯ. Для Європи характерною є закономірність — що вищим є місце населеного пункту в ієрархічній системі розселення, то різноманітнішими є види торгівлі та послуг у ньому. (*Поясніть чому.*)

Зайнятість у сфері торгівлі є визначальною у всій сфері послуг у Європі. Переважно поширені невеликі сімейні магазини, у яких працюють три-чотири особи. У передмістях і на околицях великих міських агломерацій розміщено великі торговельні центри — супер- і гіпермаркети. Їх зазвичай створюють

Дізнайтеся більше

Місто Корк є центром новітніх технологій в Ірландії. Тут діють європейські філії з обслуговування клієнтів компаній-гігантів у сфері електроніки: «Епл», «Ділл», «Амазон», «Інтел».

Дізнайтеся більше

Ісландці — лідери у світі за часткою населення, яке щороку купує книжки.

Унікальний досвід

Новий шопінг-центр «Швейцарія» відкрито у 2017 р. в м. Ебікон (кантон Люцерна, Швейцарія). Другий у країні за площею (65 тис. $м^2$). Вартість будівництва — 450 млн швейцарських франків. Розрахований на 5 млн відвідувачів на рік.

Мал. 23. **Типові заклади сфери послуг у м. Пореч (*Хорватія*)**

разом з великими розважальними комплексами, закладами громадського харчування. Переважно це мережеві заклади торгівлі та послуг (наприклад, «Білла»), що поширені одночасно в кількох країнах Європи. Окремі з них мають власні торговельні марки товарів, які виробляють на основі давальницьких схем і франчайзинга, та виробничі підрозділи задля збільшення прибутків. Вони докорінно змінюють структуру зайнятості у малих і середніх містах, що входять до складу міських агломерацій. Найпоширеніші вони у країнах Західної Європи, а на початку XXI ст. були створені й у країнах Східної Європи. У країнах Південної та Північної Європи має місце добровільне об’єднання малих сімейних магазинів у групи оптових закупівель (вони купують товари безпосередньо у виробників великими партіями, які потім розподіляють між магазинами-членами) та спеціалізовані магазини товарів зі знижками (дискаунт).

ОСВІТНЯ СФЕРА посідає важливе місце, адже значна кількість іноземців потребує навчання за міжнародними програмами і стандартами. В Європі існують певні відмінності в розміщенні провідних освітніх центрів, особливо в західній її частині. Ними є не лише столиці держав, а й невеликі за людністю міста, в яких діють всесвітньо відомі ВНЗ (наприклад, Оксфордський університет).

ТРАНСПОРТНІ ПОСЛУГИ визначають можливості країн брати участь у міжнародному поділі праці. Із соціально-економічним розвитком зростає транспортна доступність території країни, особливо у міжнародних зв’язках. Вагомим чинником розвитку транспорту є зростання добробуту населення. Тому найщільнішою є транспортна мережа у високорозвинених країнах Європи. Водночас існують виразні національні особливості. Наприклад, у Бельгії й Нідерландах — найрозвиненіший у Європі річковий транспорт по Рейну та каналах. У Східній Європі основою транспортної системи залишається залізниця. Розбудова сучасної транспортної інфраструктури в цій частині Європи дасть змогу суттєво поліпшити транспортну доступність населених пунктів, а отже — сприятиме зростанню добробуту населення цих країн. Особливе місце у транспорті Європи посідають швидкісні залізничні й автомобільні перевезення, що сполучають між собою провідні міста. (*Поясніть чому.*)

Для Західної Європи характерна висока щільність і складність конфігурації всіх видів транспорту в районах основних економічних осей.

Натомість у периферійних районах спостерігається зменшення кількості видів транспорту, спрощення їхньої мережі, набуття переважно транзитних функцій (*мал. 18 на с. 30*). Вигідне транспортно-географічне положення в європейській залізничній та електроенергетичній мережі є вирішальним для обрання місця розміщення нового підприємства.

Значний вплив на формування сучасної транспортної системи ЄС мав історичний чинник, що базується на особливостях рельєфу земної поверхні цієї частини Європи. Впорядкування основних водних артерій ЄС, разом із формуванням широкої системи судноплавних каналів, призвела до утворення єдиної воднотранспортної мережі. Сучасні широтні сухопутні шляхи утворено переважно під впливом особливостей простягання гірських систем та обрисів берегової лінії (особливо в Північній та Південній Європі).

Автомобільні шляхи найпоширеніші в Європі. Вони виконують роль своєрідних капілярів, що сполучають усі населені пункти в єдину цілісну автотранспортну мережу. В Європі у напрямку зі Заходу на Схід знижується щільність й інтенсивність руху автомобільними дорогами та різко зменшується кількість і протяжність швидкісних автомобільних доріг (автобанів). Усі великі міста сполучені між собою автострадами, від яких розгалужуються регіональні й місцевого значення автомобільні дороги. У частині країн Європи (наприклад, в Угорщині) швидкісні автостради є платними й по них здебільшого переміщується транзитний автотранспорт. Найінтенсивніший рух вантажного транспорту характерний для Лотаринзької мегавісі, а також у меридіональних напрямках Гавр — Париж — Ліон — Марсель і Мілан — Флоренція — Рим — Неаполь. На Сході Європи інтенсивний рух присутній між Санкт-Петербургом — Москвою — Нижнім Новгородом і між Берліном — Варшавою — Мінськом — Москвою.

Залізнична мережа Європи переважно була сформована за часів Першої індустріалізації, коли нею перевозили значні обсяги вантажів і пасажирів. Нині, за винятком країн Східної Європи, залізницею переважно здійснюють пасажирські перевезення. Основою сучасної залізничної мережі країн Західної й Південної Європи є високошвидкісні магістральні лінії. Відкриття Євротунелю під Ла-Маншем об'єднало Лондон з Амстердамом, Брюсселем, Парижем в єдину швидкісну залізничну мережу.

Зі створенням системи високошвидкісних залізничних магістралей відбулися зміни доступності міст, в яких є відповідні станції. Вони посіли особливо вигідне положення в Європі. Нині у сфері ділових поїздок та вантажоперевезень у Західній Європі найбільша інтенсивність спостерігається в інтервалі 400–600 км. Це свідчить про те, що Україна все ще залишається поза увагою основної частини ділового світу ЄС.

В ***авіаційному сполученні*** Європи переважають перевезення пасажирів між великими аеропортами-хабами (наприклад, між Франкфуртом-на-Майні та Лондоном). У цих найбільших аеропортах розташовані штаб-квартири провідних національних авіаперевізників та їхніх стратегічних альянсів. До них спрямовано рейси з менших аеропортів (*мал. 24 на с. 46*). Таким чином має місце система «втулка (центральний аеропорт-хаб) — спиці (рейси від другорядних аеропортів)», яка набула пан'європейського

Мал. 24. **Літак бюджетної авіакомпанії в аеропорту м. Будапешта (*Угорщина*)**

масштабу. Окреме місце належить бюджетним авіаперевізникам (лоукост), які виконують переважно чартерні рейси з малих аеропортів у найпривабливіші туристичні регіони Європи. Наявність щільної мережі цивільних аеропортів у Західній і почасти Східній Європі дає змогу розвивати одночасно обидва напрями авіаційного пасажирського сполучення.

Пасажирські перевезення домінують і в ***річковому сполученні***. Туристичні кораблі регулярно курсують судноплавними частинами найбільших річок Європи (наприклад, по Дунаю). Розгалужена мережа судноплавних каналів дає змогу перевозити вантажі від великих морських портів углиб континенту. Вантажні перевезення переважно йдуть по річках Рейн й Одер в Німеччині. Також значні обсяги масових насипних вантажів перевозять у Франції по річці Сена між містами Гавр і Париж. (*Поясніть чому.*)

Морські перевезення в Європі завжди слугували розвитку міжнародної торгівлі. Морські торговельні порти є основою промислового виробництва більшості країн, що виходять до Північного (наприклад, Роттердам) і Балтійського морів (наприклад, Санкт-Петербург). Найінтенсивнішим є рух морських суден у протоці Ла-Манш на підході до таких великих портів, як Гавр (найбільший за вантажооборотом порт Франції), Антверпен (найбільший порт Бельгії), Роттердам (найбільший у Європі). У Середземному морі вирізняються за обсягом вантажоперевезень такі європейські морські порти: Барселона, Генуя, Пірей, Магера, Спеція, Фос-сюр-Мер. (*Покажіть їх на карті.*) На розвиток морського судноплавства великий вплив мало поширення контейнерних перевезень більшості готових виробів переробної промисловості та великих супертанкерів і спеціалізованих кораблів для перевезення масових насипних вантажів для доставки мінеральної сировини. (*Поясніть чому.*)

Мал. 25. **Італійські туристи в Хорватії**

ТУРИСТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ. Європа є основним регіоном світового туризму. Переважно туристи відвідують країни Півдня й Заходу цієї частини світу (*мал. 25*). На їхнє морське узбережжя спрямовано більшість туристичних потоків у Європі. Розвитку туризму сприяє зосередження значної частини світової природної, культурної та історичної спадщини в поєднанні з можливостями відпочинку на добре облаштованих курортах. Наприклад, у Греції й Італії морські курорти розташовані неподалік важливих центрів Світової культурної спадщини ЮНЕСКО.

Важливу роль відіграють численні парки-розваг, такі як Леголенд у Данії, проведення численних виставок, зосередження в центрах світового туризму якісної спеціалізованої готельно-ресторанної інфраструктури. У середньому за рік потік туристів у Європі сягає 400 млн осіб. Виділяють три головні їхні напрямки: історико-культурні центри (наприклад, Прага), гірськолижні (наприклад, Закопане в Польщі) і морські (наприклад, о. Керкіра у Греції) курорти. Особливе місце посідає паломництво й релігійний туризм (наприклад, до м. Фатіми в Португалії), а також діловий туризм (наприклад, до м. Мадрида на виставки мод) і лікувально-профілактичний туризм до термальних і мінеральних джерел (наприклад, на оз. Балатон в Угорщині). Останніми роками зросла кількість відпочивальників у сфері екологічного та зеленого туризму.

Дізнайтеся більше

Акваріум Генуї — найбільший комплекс закритих акваріумів у світі (71 спеціальний акваріум). Відкрито в 1993 р. Представлено 600 різних видів тварин. За рік його відвідує 1,2 млн осіб.

ЗВ'ЯЗКИ УКРАЇНИ З КРАЇНАМИ ЄВРОПИ. Насамперед, це *тісні контакти між населенням*. Виїхавши на заробітки до Західної й Південної Європи, українці поступово утворили діаспори, які мають різноманітні зв'язки з Батьківщиною.

Активізувалася *співпраця між містами й регіонами* України та країн ЄС. Окреме місце посідає ***транскордонна співпраця*** в межах єврорегіонів. Наприклад, завдяки спільній діяльності здійснено облаштування протипаводкових споруд уздовж річки Тиса на кордоні між Україною й Угорщиною. (*Покажіть її на карті.*)

Налагоджено *зв'язки в освітній, науковій і культурній сферах*. Останнім часом зросла кількість української молоді, яка виїжджає на навчання до країн Європи. Значно збільшилась кількість стажувань вітчизняних викладачів ВНЗ і науковців у відповідних європейських закладах. Традиційними є гастролі провідних творчих колективів у сфері класичної музики та балету до країн Європи. До України переважно приїжджають представники кіномистецтва, сучасні співаки та групи популярної музики і танців.

Велике значення мають *дипломатичні відносини* з країнами Європи та представництва України в міжнародних організаціях, штаб-квартири яких розміщено у країнах ЄС. Скасування у 2017 р. візового режиму між Україною та країнами-членами Шенгенської угоди дало змогу активізувати *туристичні потоки* вітчизняних туристів до країн Західної Європи.

?
Назвіть міжнародні організації, членами яких є Україна. Як це впливає на створення іміджу України у світі?

Зовнішньоторговельні зв'язки між Україною і країнами Європи є провідними. До країн Східної Європи переважно постачають продукцію вітчизняного машинобудування, а до Західної Європи — сировину і продукцію харчової промисловості. Триває переорієнтація вітчизняних експортерів з ринків країн СНД на ринки країн-членів ЄС у рамках асоційованого членства в цій організації.

Прямі іноземні інвестиції в економіку України переважно надходять від офшорних компаній Кіпру. Інші провідні країни-інвестори: Німеччина, Нідерланди, Росія, Австрія, Велика Британія, Франція. Переважно вкладають кошти у вітчизняну промисловість і фінансово-банківську справу.

СТИСЛО ПРО ГОЛОВНЕ

- Сфера послуг у більшості країн Європи є основним сектором зайнятості населення.
- Європа — провідний світовий регіон туризму.
- Для Європи характерною є закономірність: що вище місце населеного пункту в ієрархічній системі розселення, то різноманітніші види послуг у ньому.
- Різнопланові зв’язки поєднують Україну з країнами Європи. Вони є лідерами за обсягом вітчизняного експорту й імпорту товарів, послуг, у надходженні прямих іноземних інвестицій.

Знаю і вмію обґрунтувати

1. Поміркуйте, чому країни Західної та Східної Європи по-різному розвивають залізничний транспорт.
2. Чому найпоширенішим у Європі видом транспорту є автомобільний?
3. Чому в західній частині розташована більшість світових міст у Європі?
4. Обґрунтуйте, чому у сфері торгівлі зайнято найбільшу кількість працюючих у сфері послуг у Європі.
5. Схарактеризуйте зв’язки України з країнами Європи.

Працюю з картою

За допомогою одного з картографічних інтернет-сервісів установіть, скільки залізничних й автомобільних шляхів перетинають державний кордон між Бельгією і Францією та між Нідерландами й Німеччиною. Чим зумовлена відмінність в їхній кількості та розміщенні по території? Свою відповідь обґрунтуйте.

Шукаю в Інтернеті

З’ясуйте за допомогою сайта Державної служби статистики України зміни кількості вітчизняних туристів, які подорожували до країн Європи за останні 10 років. Чим, на вашу думку, зумовлене лідерство окремих країн у туристичних потоках з України? Як на це вплинуло впровадження безвізового режиму між Україною та ЄС?

Генерую ідеї

Спрогнозуйте подальші міжнародні економічні відносини між Україною та країнами-членами ЄС. Як на це вплинуло введення режиму вільної торгівлі?

Дослідження

Орієнтовні теми (*на вибір учня/учениці*)

Тема 1. Інтеграційні та дезінтеграційні процеси в Європі.

Тема 2. Відновна електроенергетика в країнах Європи: регіональні особливості та відмінності.

Тема 3. Структура й просторова організація виробництва чорних металів у країнах Європи.

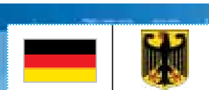

ТЕМА 2. КРАЇНИ ЄВРОПИ

§ 9. Німеччина

Які німецькі автомобільні компанії ви знаєте?

ВІЗИТІВКА КРАЇНИ

Державна мова	німецька
Домінуюча релігія	християнство
Столиця	Берлін
Найбільші міста	Гамбург, Дюссельдорф, Кельн, Мюнхен, Франкфурт-на-Майні
Грошова одиниця	євро
Форма правління	парламентсько-президентська республіка
Форма державного устрою	федеративна республіка
Адміністративно-територіальний поділ	землі
Національне свято	День німецької єдності (3 жовтня)

МІСЦЕ КРАЇНИ У СВІТІ ТА РЕГІОНІ. Серед країн Європи найбільший економічний потенціал має Німеччина. Вона розташована в центрі ЄС і посідає третє місце за експортом та імпортом у світі. Німеччина є третім у світі та першим в Європі виробником автомобілів, провідним експортером хімічної продукції. Компанії країни тісно співпрацюють з виробниками промислової продукції у рамках ЄС, зокрема в літакобудуванні (*мал. 26 на с. 50*).

Гордість країни

Німецький автомобілебудівний концерн «Даймлер» — найбільший виробник у промисловості держави й провідний світовий автовиробник.

Мал. 26. **Схема виробничої кооперації з виробництва літаків «Аеробус»**

ОСНОВНІ ЧИННИКИ, ЩО ВИЗНАЧАЮТЬ МІСЦЕ КРАЇНИ У МІЖНАРОДНОМУ ПОДІЛІ ПРАЦІ. Експорт дає понад 40 % всього валового доходу Німеччини. Основою економічної могутності країни та її успішної торгівлі на світових ринках є її потужна промисловість. Щільна транспортна мережа якісних автомобільних і залізничних шляхів, наявність першокласних портів, кваліфіковані робітничі та інженерні кадри дали змогу Німеччині стати одним із світових економічних лідерів ще на початку XX ст. Відтоді країна впевнено лідирує в окремих видах промислового виробництва у світі (наприклад, у верстатобудуванні).

Німецькі великі компанії мають свої виробничі потужності одночасно на кількох континентах (наприклад, «Фольксваген»). Значну частину робітників на автоскладальних заводах становлять іммігранти. Країна активно залучає іноземців, що дало змогу їй підтримувати позитивний імідж на світовій арені. (*Поясніть чому.*)

ОСОБЛИВОСТІ СУЧАСНОГО ПОСТІНДУСТРІАЛЬНОГО РОЗВИТКУ НІМЕЧЧИНИ. Значну роль у розвитку економіки країни відіграла велика історична подія 1990 р. — об’єднання Німецької Демократичної Республіки і Федеративної Республіки Німеччини. Це дозволило повернути її центральне географічне положення в Європі. Перенесення столиці у Берлін відновило економічну вісь Берлін—Прага—Братислава—Відень—Будапешт. (*Покажіть її на карті.*)

Уряд Німеччини здійснює цілеспрямовану політику реконструкції східних земель. Зокрема, у м. Хемніц (Саксонія—Ангальт) створено найсучасніший в Європі технополіс на базі об’єднання понад 200 місцевих фірм навколо підприємства «Баєр», а завод «Опель» в м. Айзенах (Тюрингія) є європейським лідером за продуктивністю праці. Незважаючи на значні інвестиції німецької держави, її східні федеральні землі залишаються найвідсталішими в економічно-соціальному розвитку.

СИСТЕМА РОЗСЕЛЕННЯ. У Німеччині історично сформувалася поліцентрична мережа розселення. Великі міста розміщені на периферії (наприклад, Мюнхен). Найвища густота населення зафіксована у Рурі, де сформувалася найбільша міська агломерація Західної Європи з провідними містами: Дортмунд, Дуйсбург, Дюссельдорф, Ессен. (*Покажіть їх на карті.*) У Німеччині майже 90 % населення мешкає у містах. Щільна їхня мережа сполучена високошвидкісними поїздами, що дає змогу легко переміщуватись країною.

Велич столиці

У Берліні розташовані унікальні світового значення туристичні принади. Зокрема, музеї на Музейному острові, включені до переліку об’єктів Світової спадщини ЮНЕСКО.

Берлін від 1990 р. — окрема федеральна земля. Після возз'єднання країни у центрі міста було відновлено рейхстаг, створено нову канцелярію Федерального канцлера, різні пам'ятки культури, новий центральний залізничний вокзал (*мал. 27*). Місто стало провідним центром новітніх технологій з надання послуг з програмного забезпечення у Німеччині.

Мал. 27. **Новий центральний залізничний вокзал у м. Берліні**

ДОМІНУЮЧІ СКЛАДНИКИ ТРЕТИННОГО СЕКТОРУ. Більшість населення Німеччини зайнято у третинному секторі. Розвинені соціальні послуги населенню, роздрібна торгівля, медичне обслуговування, освіта. Важливе місце у розвитку економіки Німеччини та її ролі у міжнародному поділі праці відіграють транспортні, фінансові, страхові, інформаційні послуги, туризм.

Сучасним важливим напрямом розвитку сфери послуг Німеччини стали послуги для бізнесу, зокрема ***програмне забезпечення***. ІТ-компанії переважно зосереджені на півдні країни у невеликих містах з високою якістю життя. Наприклад, у м. Вальдорф (Баден-Вюртемберг) діє найбільша в ЄС компанія у цій сфері — «САП». У м. Карлсруе (Баден-Вюртемберг) розташований найбільший у країні дата-баз, який генерує 40 % усіх німецьких сайтів та діють два найбільші інтернет-провайдери. Тому це місто називають «Інтернет-столицею» Німеччини.

Туризм є основою сучасного розвитку багатьох малих населених пунктів у периферійних і центральних районах Німеччини. У численних середньовічних містечках зосереджено об'єкти Світової культурної спадщини ЮНЕСКО (наприклад, у м. Любек). Діє найбільший за кількістю відвідувачів тематичний парк «Європа» у с. Руст (Баден-Вюртемберг). Широкою популярністю не лише серед німців, а й серед іноземних туристів користується відпочинок на морському узбережжі Балтійського і Північного морів, на гірських курортах Баварії, круїзи по річці Рейн тощо.

Транспортна мережа Німеччини є однією з найрозвиненіших і щільних у світі. Основними транспортними вузлами міжнародного значення є Франкфурт-на-Майні і Гамбург. (*Покажіть їх на карті.*) У першому з цих міст розміщений найбільший за обсягом пасажирських і вантажних перевезень аеропорт країни, а у другому — головний її морський торговельний порт.

Рейнський водний шлях з Німеччини до Нідерландів — найбільший за обсягом вантажних перевезень *річковим транспортом* у межах ЄС. Головний морський торговельний порт Німеччини — Гамбург — є третім в Європі (після Роттердама й Антверпена) за обсягом перевезень вантажів.

«Люфтганза» — національна авіакомпанія Німеччини — лідер у Європі за кількістю перевезених вантажів і пасажирів. *Головні аеропорти* країни розміщено у містах Франкфурт-на-Майні, Мюнхен (*мал. 28 на с. 52*), Берлін, Дюссельдорф. (*Покажіть їх на карті.*)

Мал. 28. **Мюнхенський міжнародний аеропорт**

Добре розвинена *залізнична мережа*. Пасажирів переважно перевозять у приміському сполучені у межах міських агломерацій, а також на швидкісних поїздах, що курсують між найбільшими містами країни. Більшість вантажів переміщують від морських торговельних портів до великих промислових центрів країни з півночі на південь.

Важливе значення в економічному розвитку Німеччини відіграють її потужні ***фінансово-кредитний*** і ***страховий сектори***. У м. Франкфурті-на-Майні розташований Європейський центральний банк, який регулює випуск євро. Це місто є провідним центром біржової діяльності у континентальній Європі.

Більшість перевезень вантажів у межах Німеччини відбувається по найдовшій в ЄС мережі ***автомобільних доріг***. Особливе значення у міжнародних перевезеннях мають автобани, які прокладені через всю територію країни. (*Поясніть чому*.)

ПРОМИСЛОВІ ВИРОБНИЦТВА, ЩО ВИЗНАЧАЮТЬ МІЖНАРОДНУ СПЕЦІАЛІЗАЦІЮ КРАЇНИ. Промисловість є важливим видом економічної діяльності Німеччини. Країна за вартістю валового випуску промислової продукції лідирує в ЄС і посідає п'яте місце у світі. Спеціалізується Німеччина на машинобудуванні, хімічній промисловості, електроніці. (*Поясніть чому*.)

Машинобудування поширено по всій території Німеччини. У ньому зайнято майже 40 % всіх працюючих у промисловості. Розвиток різних видів машин, устаткування, приладів зумовив потребу у власному великому виробництві прокату чорних і кольорових металів. Світовим лідером з виробництва високолегованої сталі, металообробних верстатів, ліфтів, ескалаторів є концерн «ТиссенКрупп».

На *автомобілебудування* (*мал. 29 на с. 53*) припадає майже 40 % усього експорту товарів з країни. У ньому зайнятий кожен сьомий німецький робітник. Цей підвид промисловості контролюють такі великі концерни: «БМВ», «Даймлер», «Фольксваген» зі своїми підрозділами «Ауді» і «Порше».

?

Пригадайте, яке значення машинобудування у розвитку господарства світу.

Гордість країни

Компанія «ГельдербергДрукмашинен» — найбільший у світі виробник поліграфічного обладнання і технологій друку.

Унікальний досвід

Новий завод «БМВ» було відкрито у 2005 р. у м. Лейпциг (Саксонія). Вартість будівництва — 1,3 млрд євро. Створено 2500 робочих місць.

Основними промисловими вузлами автомобілебудування Німеччини є м. Вольфсбурґ («Фольксваген») і Мюнхенська агломерація, де розміщено заводи «БМВ», «Ауді», «МАН» (*мал. 29*).

Мал. 29. **Автомобільна промисловість Німеччини**

Друге місце за значенням у розвитку промисловості й експорті Німеччини посідає ***хімічна індустрія***. Країна є світовим лідером за вартістю експорту хімікатів. Великі концерни «Баєр», «БАСФ», «Хенкель» контролюють більшу частину випуску її товарної продукції. Переважно їхні підприємства розташовані в містах: Весселінг, Дормаген, Леверкузен, Марл (усі в Північному Рейні-Вестфалії) й у Людвігсгафен-на-Рейні (Рейнланд-Пфальц). (*Покажіть їх на карті.*) Хімія органічного синтезу та нафтохімічна промисловість переважно зосереджені у портово-промислових комплексах на півночі країни. На півдні у м. Карлсруе (Баден-Вюртемберг) розташований найбільший за потужністю нафтопереробний завод у Німеччині, який отримує сиру нафту по Південноєвропейському нафтопроводу. (*Поясніть чому.*)

Основні потужності ***чорної металургії*** зосереджено у Рурі. Найбільші сталеливарні заводи діють у містах Дуйсбург і Дортмунд (Північний Рейн-Вестфалія). За обсягом виробництва сталі Німеччина посідає сьоме місце у світі. Підприємства чорної металургії випускають переважно спеціальні види сталі та штампують заготовки для автомобілебудування. На іноземні ринки орієнтовано виробництво кольорових металів та авіаційних деталей з них з імпортної сировини у портово-промислових комплексах міст Гамбург і Бремен (*мал. 26 на с. 50*).

Харчова промисловість Німеччини спирається на потужне місцеве виробництво аграрної продукції. Лідерами є такі корпорації: «АльфредРіттер» (виробництво шоколаду і виробів з нього), «Хаг» (кави), «Харібо» (цукерок), «Херта» (ковбас), «Бахлсен» (кондитерських виробів). Також розвинене виробництво пива та вина. Цьому сприяє виробництво ячменю, солоду, винограду винних сортів у Німеччині.

ОСОБЛИВОСТІ АГРАРНОГО СЕКТОРУ. У сільському господарстві Німеччини працює лише 3 % її економічно активного населення (2016 р.). Більше половини території цієї країни зайнято під посівами та пасовищами. За обсягом товарної продукції сільського господарства Німеччина є одним з лідерів в Європі. (*Поясніть чому.*)

Переважають сімейні фермерські господарства, лише на сході країни збереглись великі сільськогосподарські кооперативи.

Мал. 30. **Типовий сільський ландшафт у долині річки Мозель**

Німеччина має значні площі природних пасовищ і луків, що сприяє розвитку ***тваринництва***. На нього припадає понад 70 % її аграрної продукції, якою населення країни повністю забезпечено. Переважає скотарство молочного напряму. Його подальший розвиток обмежено квотами ЄС, у зв'язку з перевиробництвом коров'ячого молока.

У ***рослинництві*** переважають посіви жита, вівса, ячменю. Існують ареали спеціалізованого виробництва окремих технічних культур. Наприклад, хміль вирощують у районі Галлертау (Баварія). Останніми роками, зважаючи на політику ЄС щодо заміщення палива мінерального походження на органічне, розширились посіви ріпаку, більшість яких зосереджено на півночі Німеччини.

У Німеччині виділяють кілька спеціалізованих аграрних районів. На Північнонімецькій низовині здебільшого вирощують зернові й цукрові буряки. У приморських районах та на німецькій частині Ютландського півострова переважає скотарство. На півдні Німеччини у передгір'ях і у гірській частині Альп поширене відгінне скотарство і козівництво. У Фризії переважно вирощують овочі та квіти, а у долинах Рейну, Мозеля, Ельби розміщено найбільш відомі та цінні виноградники країни (*мал. 30*).

?

Поясніть, як мікроклімат цих річкових долин вплинув на якість винограду.

Приміський тип сільського господарства характерний для передмість великих міських агломерацій. Наприклад, район м. Вальдорф (Баден-Вюртемберг) спеціалізується на вирощенні спаржі. Тут переважно відгодовують свиней і птицю та розміщені найбільші фруктові сади.

ХАРАКТЕРНІ РИСИ ПРОСТОРОВОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ГОСПОДАРСТВА. У німецькій частині Лотаринзького мегаполіса зосереджений найбільший промисловий потенціал і найпотужніша енергетична база Європи — Рур. У населених пунктах цього мегаполіса створюється майже половина всього ВВП цієї країни. Портові комплекси Гамбурга, Бремена та Роттердама відіграють вирішальну роль у зовнішній торгівлі Німеччини. Розбудовують переважно вітрові електростанції на узбережжі Балтійського і Північного морів. Динамічно розвивається південь Німеччини, де сприятливі природні умови та зосереджені міста з високою якістю життя та численними пам'ятками історії і культури. Створено навколо міст Мюнхен і Штутгарт сучасні підприємства у сфері ІТ-технологій і послуг. На сході країни основним ареалом економічного зростання є міста-промислові центри Саксонії (Лейпциг, Дрезден, Хемніц, Цвікау). Тут розташовані переважно виробничі філії ТНК, наприклад, заводи з виробництва електронних мікроплат у м. Дрезден корпорації «АдванседМікроДевайс» зі США.

ЗОВНІШНІ ЕКОНОМІЧНІ ЗВ'ЯЗКИ. Німеччина посідає одне з провідних місць у світі за обсягом поставок за кордон товарів і послуг. Найбільш жваві торговельні зв'язки вона має з країнами-членами ЄС.

Німеччина є осередком науково-технічного прогресу завдяки потужним експорту й імпорту. Основу експорту товарів Німеччини становлять поставки автомобілів та запчастин до них — майже 18 % (2016 р.). В імпорті їхня частка майже 10 % (2016 р.), що вказує на тісні внутрішньофірмові поставки провідних автомобільних концернів, які діють у цій країні. (*Поясніть чому.*)

Німеччина має вигідне положення на перехресті основних транспортних комунікацій Західної Європи, на її території розташовані банківські й фінансово-кредитні центри світового значення. Культурна, історична, природна спадщина країни у поєднанні з високою якістю життя та обслуговування є основою для розвитку туризму. Добре розвинена медицина і вища освіта. Значну частину студентів становлять іноземці.

МІЖНАРОДНІ ЗВ'ЯЗКИ УКРАЇНИ З НІМЕЧЧИНОЮ є різнопланові. У політичній сфері налагоджено постійний діалог між вищими органами державної влади обох країн. Тісна співпраця між регіонами та містами-побратимами. Зокрема, у 2015 р. підписано угоду про партнерство між Луцьком і Детмольдом (Північний Рейн-Вестфалія). Жваво розвиваються контакти із Баварією та Баден-Вюртембергом.

> ?
>
> Пригадайте, як називається поєднання морського торговельного порту і промисловості, яка виробляє продукцію з привезеної сировини.

Активна співпраця у культурно-мистецькій сфері. Зокрема, в Україні діє Гете-інститут, який організовує різноманітні мистецькі заходи. Помітна співпраця між науковими та освітніми установами двох країн. Наприклад, налагоджено стажування молодих вітчизняних науковців та аспірантів у Німеччині у рамках програми Німецької служби академічних обмінів. Відбуваються регулярні зустрічі між профільними міністерствами і відомствами.

Німеччина є одним з лідерів серед країн Європи у зовнішній торгівлі України. Великі німецькі компанії у сфері торгівлі одягом і взуттям забезпечують давальницькою сировиною відповідні вітчизняні виробництва і закуповують готову продукцію. Україна переважно постачає до Німеччини сировину та напівфабрикати, натомість отримує з неї продукцію машинобудування, хімії, харчової промисловості. Суттєва роль цієї країни у вітчизняному експорті транспортних послуг. «Укрзалізниця» є визначальним транзитером товарів до Німеччини. Останніми роками також зросла частка виїзного туризму та молоді, яка здобуває освіту в Німеччині. (*Поясніть чому.*)

Німеччина є одним з головних інвесторів в економіку України. Зокрема, було створено завод з виробництва окремих компонентів електротехнічних приладів у м. Стрий.

> *Цілісний світ*
>
> Німеччина — лідер із закупівлі українського меду.

СТИСЛО ПРО ГОЛОВНЕ

- Вигідне положення Німеччини у центрі Європи, висока кваліфікація трудових кадрів, наявність якісної транспортної мережі сприяють її успішному розвитку.
- Німеччина — один зі світових лідерів з експорту товарів і послуг. Основу промислового її виробництва становить автомобілебудування, а сільського господарства — скотарство молочного спрямування.
- Німеччина має поліцентричну систему розселення й економіки.
- Більшість населення зайнято у сфері послуг, де виділяються такі підвиди міжнародної спеціалізації, як надання науково-дослідницьких послуг, послуг у сфері телекомунікацій та ІТ-технологій.
- Економічний каркас економіки Німеччини становить Y–подібна система, що відгалужується від Лотаринзької мегавісі у напрямку на Гамбург. У німецькій частині Лотаринзького мегаполіса зосереджений найбільший промисловий потенціал країни і найпотужніша енергетична база Європи — Рур.
- В економічних зв'язках між Німеччиною й Україною переважає постачання промислової продукції.

Знаю і вмію обґрунтувати

1. Поясніть, як ви розумієте термін «портово-промисловий комплекс».
2. Укажіть причини економічного відставання східних земель Німеччини.
3. Поясніть, чому підприємства машинобудування у Німеччині поширені по всій її території.
4. Чому у прямих іноземних інвестиціях Німеччини в економіку України переважають капіталовкладення у вітчизняну промисловість?
5. Поміркуйте, чому чорна металургія Німеччини переживає кризу.

Працюю з картою

За допомогою карт шкільного атласу з'ясуйте природні чинники спеціалізації сільського господарства Баварії і Саксонії.

Шукаю в Інтернеті

За допомогою інтернет-джерел встановіть чинники розміщення ВЕС і СЕС у Німеччині та визначте їхнє значення у виробництві електричного струму у цій країні.

Генерую ідеї

Прочитайте уривок зі статті І. Г. Савчука «Порівняння сучасної територіальної організації господарства Житомирської області і Північної Баварії у світлі теорії Вальтера Кристаллера». Нанесіть на контурну карту відповідні міста та поясніть, вплив яких географічних чинників у регіонах України і Німеччини зумовив подібність територіальної організації їхнього господарства?

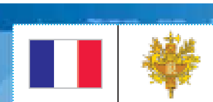
«...Житомир не став господарським центром для всієї області і є кілька центрів другого порядку (Бердичів, Коростишів, Новоград-Волинський, Малин), що мають виразну загальнодержавну спеціалізацію і в яких зосереджено великі вузькоспеціалізовані підприємства. Так само й у Північній Баварії міста Бамберг, Вюрцбург, Регенсбург і Гоф відомі у всій Німеччині як важливі центри спеціалізованих виробництв загальнодержавного значення. Бінарній структурі Житомир—Бердичів відповідає Нюрнберг—Ерланген, які мають однакові види спеціалізації.»

Географія в інформаційному суспільстві. — Т. ІІ. — К., 2008. — С. 173.

§ 10. Франція

Які французькі модні будинки ви знаєте?

ВІЗИТІВКА КРАЇНИ

Державна мова	французька
Домінуюча релігія	християнство
Столиця	Париж
Найбільші міста	Бордо, Лілль, Ліон, Марсель, Ніцца, Тулуза
Грошова одиниця	євро
Форма правління	парламентсько-президентська республіка
Форма державного устрою	унітарна республіка
Адміністративно-територіальний поділ	регіони
Національне свято	Національне французьке свято (14 липня)

МІСЦЕ КРАЇНИ У СВІТІ ТА РЕГІОНІ. Франція має добре розвинену економіку, що дає змогу їй підтримувати на високому рівні різноманітну зовнішню діяльність. Країна входить до Великої сімки та є активним учасником євроінтеграційних процесів. Наявність заморських департаментів і територій дозволяє активно реалізовувати власну світову політику. (*Покажіть їх на карті.*) Власна ядерна зброя та місце постійного члена Ради безпеки ООН, лідерство у Франкофонії сприяє утвердженню Франції як однієї з провідних країн світу.

> **Дізнайтеся більше**
>
> Франція — третя у світі за площею виключної морської економічної зони.

ОСНОВНІ ЧИННИКИ, ЩО ВИЗНАЧАЮТЬ МІСЦЕ КРАЇНИ У МІЖНАРОДНОМУ ПОДІЛІ ПРАЦІ. Основні економічні центри винесено в приморські та субпериферійні райони країни. Надзвичайно важлива роль столиці держави — Парижа. Франція є незаперечним лідером з виробництва й експорту аграрних товарів у ЄС та стратегічно важливих видів промислового виробництва. Наприклад, компанія «Альстом» є найбільшим у світі виробником залізничних потягів. Країна повністю забезпечує себе основними видами продовольства і промислової продукції. Важливе значення має контроль з боку держави провідних промислових підприємств і фінансово-кредитних установ Франції.

> **Гордість країни**
>
> Франція — світовий лідер з експорту електричного струму у світі.

СИСТЕМА РОЗСЕЛЕННЯ. Франція має виразну моноцентричну систему

Велич столиці

Париж є справжнім «серцем» Франції. У ньому розташовані унікальні світового значення туристичні принади: один з найбільших у світі музеїв мистецтва — Лувр, символ міста — Ейфелева вежа, що включені до переліку об'єктів Світової спадщини ЮНЕСКО.

розселення з центром у м. Париж. Його міська агломерація одна з найбільших в Європі та охоплює цілий регіон цієї країни — Іль-де-Франс. Саме місто є одним із незаперечних лідерів серед світових міст за показниками розвитку бізнес-середовища. Одним із густозаселених є урбанізований транскордонний регіон Великий Лілль між Францією і Бельгією: міста Лілль, Рубе, Туркуен. (*Покажіть їх на карті.*) Серед решти міст-міжрегіональних центрів слід відзначити Ліон, Марсель, Страсбург, Тулузу. Усі ці міста сполучені з Парижем мережею високошвидкісних поїздів, що дає змогу легко переміщуватись по країні.

У сільській місцевості спостерігаються депопуляційні процеси. Виняток становлять райони, в яких зосереджені осередки сучасних видів економічної діяльності та туризму.

Мал. 31. **Логотип Франкофонії**

ФРАНКОФОНІЯ — міжнародна організація, до складу якої входять 54 країни світу (*мал. 31*). Україна є країною-спостерігачем. Її було засновано в 1970 р. з метою підтримки різноманіття зв'язків Франції з іншими країнами світу. В її рамках розвивають насамперед культурно-мистецькі, спортивні, науково-освітні відносини. (*Поясніть чому.*)

ОСОБЛИВОСТІ СУЧАСНОГО ПОСТІНДУСТРІАЛЬНОГО РОЗВИТКУ КРАЇНИ. У Франції основним роботодавцем є держава. На неї працює майже 30 % всіх зайнятих у країні. Велике значення має реалізація масштабних інфраструктурних проектів та підтримка провідних національних промислових компаній. У рамках політики децентралізації нині значну частину коштів, повноважень, обов'язків передано на рівень регіонів, департаментів і комун. У територіальному плані залишається велике зосередження населення і зайнятості в Іль-де-Франсі.

ДОМІНУЮЧІ СКЛАДНИКИ ТРЕТИННОГО СЕКТОРУ. У Франції розвинені всі види послуг, в яких зайнято майже 80 % працюючих у країні. Найбільше зайнято у сфері послуг бізнесу, продажу та обслуговування нерухомості, туризмі, освіті, охороні здоров'я, соціальній допомозі, торгівлі. Особливе місце посідає обслуговування туристів. (*Поясніть чому.*)

Послуги бізнесу у Франції представлені всіма їхніми видами. Найрозвиненішим є сектор фінансово-кредитних і страхових послуг. Діють банки (наприклад «Креді Ліоне»), фінансові посередники (наприклад, Паризька фондова біржа), страхові компанії зі світовим ім'ям (наприклад, «АКСА»). У Великому Парижі сконцентровано 20 % сучасних послуг вищого класу Франції: комп'ютерне програмування, фінансовий маркетинг тощо. Контрольні пакети акцій

Гордість країни

Група компаній «АКСА» — світовий лідер у секторі страхових послуг.

провідних французьких фінансово-кредитних установ належать державі. Більшість з них мають свої відділення в Україні.

Туристичні послуги мають у Франції давні традиції. Розвинені всі види туризму. Париж — провідне місто світу за кількістю заходів (конгресів, конференцій, ярмарків тощо) у сфері ділового туризму. У країні збережено унікальну природну, культурну і нематеріальну спадщину. Французька гастрономія визнана ЮНЕСКО першим об'єктом заповідання саме як нематеріальна культурна спадщина людства. Франція є світовим лідером за кількістю туристів серед усіх країн світу. Особливе місце належить об'єктам туризму для дітей, зокрема найбільший в Європі за площею і кількістю відвідувачів парк розваг Диснейленд під Парижем (*мал. 32*). До нього прокладено лінію високошвидкісного залізничного сполучення і пряму автомобільну дорогу з аеропорту «Париж — Шарль де Голль». (*Поясніть, чому їх проклали.*)

Транспортні послуги у Франції розвинені переважно у сегменті пасажирських перевезень. Зокрема, побудовано мережу високошвидкісного залізничного сполучення від Парижа до найбільших міст країни (*мал. 33 на с. 60*). Першість за обсягом перевезень пасажирів цивільною авіацією у континентальній Європі належить аеропорту «Париж — Шарль де Голль». (*Поясніть чому.*)

Освітні послуги Франції відомі в усьому світі. Розвинені всі їхні види. Майже чверть студентів є іноземцями. Особливу гордість країни становлять її провідні ВНЗ — Вищі нормальні школи (у Парижі, Ліоні, Ренні), Університет Парі 1 — Пантеон–Сорбонна (Париж), Національна школа адміністрування (Страсбург), Паризький технологічний інститут (Париж).

Мал. 32. **Замок Сплячої красуні в Диснейленді м. Парижа**

Оцініть роль парку розваг у розвитку Франції, зважаючи на те, що за 25 років його діяльності до економіки країни надійшло 68 млрд євро.

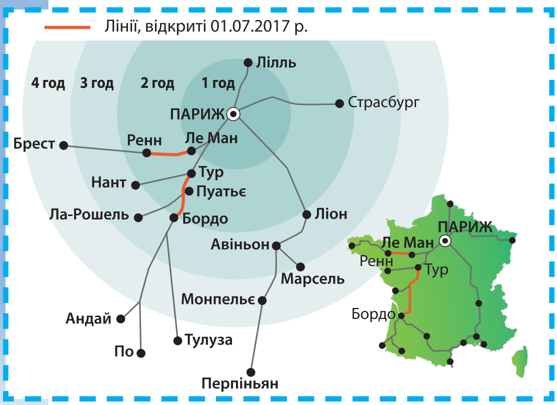
Цілісний світ

Національна авіакомпанія «Ер Франс» створила спільно з нідерландськими авіалініями «КЛМ» єдину групу, яка є другою у світі за обсягом пасажирських перевезень.

Гордість країни

Нову лінію високошвидкісного пасажирського залізничного сполучення відкрито в 2017 р. у Франції між містами Ле Ман і Ренн (Бретань). Протяжність — 182 км.

ПРОМИСЛОВІ ВИРОБНИЦТВА, ЩО ВИЗНАЧАЮТЬ МІЖНАРОДНУ СПЕЦІАЛІЗАЦІЮ КРАЇНИ. В експорті товарів з Франції понад 80 % становить продукція її промисловості. Французькі компанії мають сильні позиції у хімічній, фармацевтичній, харчовій промисловості, машинобудуванні.

Мал. 33. **Час прибуття з Парижа до міст Франції та нові лінії високошвидкісного пасажирського залізничного сполучення, *2017 р.***

Хімічна промисловість виробляє найбільше промислової продукції Франції. Панівне місце у ній посідають великі компанії: «Тоталь» (видобування і переробка нафти і природного газу), «Родія» (виробництво полімерів і штучних волокон), «Аркема» (виробництво полімерів), «Л'Ореаль» і «Групп-Роше» (виробництво косметичних засобів).

Компанія «Тоталь» входить до п'ятірки найбільших компаній світу з видобування нафти і природного газу. Її добувні підприємства діють в Австралії, Азії, Америці, Африці, Європі. Переробна ланка переважно зосереджена у Франції (п'ять нафтохімічних заводів). Компанії належить найбільший за потужностями переробки нафти завод у цій країні — Нормандський нафтоперегінний завод (м. Гонфревіль-л'Орше, Нормандія). Важливе місце в експорті Франції займає продукція компанії «Родія», яка випускає напівфабрикати поліаміду і полімерів (заводи у м. Шалампе (Великий Схід) і м. Кламсі (Бургундія—Франш-Конте), м. Коллонж-о-Мон-д'Ор (Овернь-Рона-Альпи), а також виробництво оксиду торію хімічним способом у м. Ла-Рошель (Нова Аквітанія). (*Покажіть їх на карті.*)

У ***фармацевтичній промисловості*** лідерами з виробництва й експорту є компанії «Санофі» і «Сервьє». Вони входять до п'ятірки найбільших за вартістю виробленої продукції компаній у цьому виду промислового виробництва. «Санофі» спрямовує значні кошти на науково-дослідницькі розробки та є лідером у світі за вартістю реалізованих ліків без рецептів. Її найбільші виробничі потужності розміщені у м. Марсі-л'Етуаль (Овернь-Рона-Альпи), де діє найбільший у світі розробник і виробник вакцин — компанія «Санофі-Пастер». (*Пригадайте, хто такий Луї Пастер.*)

Харчова промисловість Франції переважно представлена малими і середніми компаніями. Проте найбільше експортують продукції великі компанії, такі як «Данон», «Бігар», «ПерноРікар», «LVMH», «Тереос». Корпорація «Данон» належить до п'ятірки найбільших виробників харчової продукції світу. До її складу входить компанія «Евіан» — потужний виробник та

Гордість країни

«Санофі» — найбільша у світі компанія за обсягом вартості проданих вакцин.

експортер мінеральних вод. Підприємства корпорації «Данон» діють у багатьох країнах світу, у т. ч. в Україні.

Машинобудування Франції є одним з найбільш розвинених у світі. Найпоширеніші заводи зі складання електротехнічних виробів, які працюють у рамках виробничої кооперації з іншими підприємствами зі складання машинобудівної продукції. Особливе місце посідає виробництво устаткування для атомної промисловості, залізничного й автомобільного транспорту. (*Поясніть чому.*)

Провідною машинобудівною компанією Франції є «Альстом», яка відома у всьому світі як виробник високошвидкісних залізничних поїздів і круїзних кораблів. 90 % її продукції реалізуються за межами країни. Заводи «Альстом» діють у містах: Бельфор і Ле-Крезо (Бургундія — Франш-Конте), Ейтре (Нова Аквітанія), Сен-Назер (Країна Луари), Тарб (Окситанія). (*Покажіть їх на карті.*)

Важливе значення ***автомобілебудування***. У країні діють великі підприємства «Рено» і «Пежо-Сітроєн Груп», а також автоскладальні заводи іноземних компаній. Більшість з них розташовані у регіоні Іль-де-Франс. Французькі компанії активно виробляють і продають автомобілі у різних країнах світу.

Відомі у всьому світі літаки класу «Аеробус» збирають на заводі компанії «Аеробус Груп» у м. Тулуза (*мал. 26 на с. 50*). Окремі компоненти постачають її заводи у містах Бланьяк (Окситанія), Мариньян (Прованс-Альпи-Лазурний берег), Сен-Назер (Країна Луари), а також з інших міст Європи. (*Покажіть їх на карті.*)

> ***Цілісний світ***
>
> У 2017 р. було створено найбільший за обсягом випуску автомобілів альянс світу «Рено — Ніссан — Міцубісі».

ОСОБЛИВОСТІ АГРАРНОГО СЕКТОРУ. Сучасне сільське господарство Франції тісно інтегроване з переробною ланкою в єдиний агропромисловий комплекс (АПК). Воно повністю забезпечує населення країни основними продуктами харчування та постачає значну частку вирощеної продукції за кордон. Частка зайнятих у ньому невпинно скорочується через відтік сільської молоді до міст. Половину території цієї країни зайнято під посівами та пасовищами. За обсягом товарної продукції сільського господарства Франція є одним з лідерів в Європі.

Переважають сімейні фермерські господарства, лише у виноробстві поширено сільськогосподарські кооперативи. Площа пересічного фермерського господарства наближається до 50 га. Зі сільськогосподарського використання вилучають частину земельних угідь, на яких відновлюють ліси. (*Поясніть чому.*)

У ***рослинництві*** переважають посіви пшениці, ячменю, кукурудзи, вівса. За загальним обсягом збору пшениці Франція є п'ятою у світі. На зернові культури припадає більше половини вартості продукції її сільського господарства. З огляду на політику ЄС розширились посіви ріпаку для виробництва біопалива.

> ***Дізнайтеся більше***
>
> Франція — світовий лідер зі збору цукрових буряків.

Населення Франції повністю забезпечено продукцією ***тваринництва***. У ньому переважає скотарство молочного напряму. Значна частина молока йде на виробництво різноманітної молочної продукції та сирів. Велике значення у розвитку периферійних сільських регіонів має стійлове утримання корів і свиней та великі птахофабрики. В окремих регіонах, таких як Бретань, це зумовлює забруднення підземних і морських вод скидами стічних вод з великих відгодівельних комплексів (*мал. 34*).

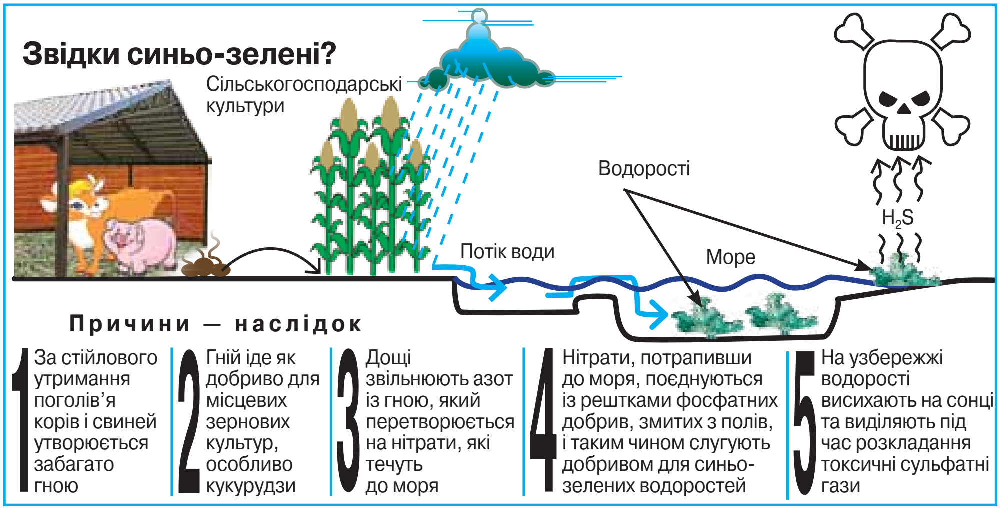
Особливе значення має ***вирощення винограду*** і виробництво з нього різноманітних напоїв. Виробництво виноматеріалів посідає друге місце у вартості всієї продукції сільського господарства країни. Значна частина продукції експортується. (*Поясніть чому.*)

У Франції виділяють кілька спеціалізованих аграрних районів. На Північнофранцузькій низовині переважають посіви зернових та вирощення цукрового буряку. У західних приморських пагорбованих районах переважає скотарство молочного спрямування. У Бретані та у Країні Луари зосереджено більше половини всього поголів'я птиці на сільськогосподарських товарних підприємствах. На півдні Франції у передгір'ях і у гірській частині Альп і Піренеїв переважає відгінне скотарство і козівництво. В Ельзасі й Провансі переважно вирощують фрукти, а в долинах річок Гаронна, Луар, Марна, Мозель, Рейн, Рона розміщено найбільш відомі та цінні виноградники країни.

Приміський тип сільського господарства характерний для передмість великих міських агломерацій. Тут поширений дачний тип землекористування та розміщені найбільші фруктові сади. Також відомі великі сади, городи, ягідники у середній течії річки Луар, що виникли для забезпечення Паризької агломерації свіжими овочами, фруктами, ягодами.

?

Поясніть, як мікроклімат зазначених річкових долин впливає на якість винограду.

Мал 34. **Екологічні наслідки функціонування великих відгодівельних комплексів у Бретані**

ХАРАКТЕРНІ РИСИ ПРОСТОРОВОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ГОСПОДАРСТВА. У розвитку Франції провідною є вісь Сена — Рона. Економічний каркас країни формують вісь Лілль — Париж — Ліон — Марсель, до якої приєднується Бордо — Тулуза — Монтпельє з розгалуженням на Перпеньян — Барселона та друга вісь Марсель — Турин. (*Покажіть їх на карті.*) Вирішальне значення зберігається за Паризькою агломерацією, до складу якої входить майже весь регіон Іль-де-Франс. У Парижі сходяться всі головні магістралі країни. (*Поясніть чому.*)

Завдяки ефекту центру Ельзас випередив усі регіони країни за обсягом залучених іноземних інвестицій. Тут зосередили свою діяльність такі провідні ТНК світу, як «Дженерал Моторс», «Сіменс», «Нестле» та ін. Вони контролюють понад 40 % робочих місць у промисловості регіону, що дало змогу не тільки мати найменший у державі рівень безробіття, а й посісти друге місце за обсягом ВВП на душу населення.

ЗОВНІШНІ ЕКОНОМІЧНІ ЗВ'ЯЗКИ. В експорті переважає продукція автомобільної й авіаційної промисловості. Значні обсяги поставок фармацевтичної і нафтохімічної промисловості, виноробства. Франція займає друге місце у світовому експорті продукції АПК.

?

Поміркуйте, чому більше половини зовнішньоторговельних потоків Франції формуються у межах ЄС.

У зовнішній торгівлі послугами Франції в експорті домінує туризм та ділові послуги. В імпорті — транспортні послуги (*мал. 35*). Великого значення набули послуги у сфері науково-дослідницьких розробок.

Мал. 35. **Розвантаження контейнерного корабля у морському порту м. Гавра**

МІЖНАРОДНІ ЗВ'ЯЗКИ УКРАЇНИ З ФРАНЦІЄЮ. У політичній сфері налагоджено постійний діалог між вищими органами державної влади обох країн. Розвивається тісна співпраця між регіонами та містами-побратимами, особливо між Києвом і Тулузою. Активна співпраця у культурно-мистецькій сфері. Зокрема, в Україні діє один із Французьких інститутів. За його підтримки організовують і проводять різноманітні мистецькі заходи в нашій країні. Помітна співпраця між науковими та освітніми установами двох країн. Відбуваються регулярні зустрічі між профільними міністерствами і відомствами.

Франція є одним з лідерів серед країн Європи за вартістю обсягу зовнішньої торгівлі з Україною. Наша країна переважно постачає до Франції аграрну сировину, натомість отримує мінеральне паливо, продукцію машинобудування, хімії, фармацевтичної промисловості. Україна переважно надає транспортні послуги французьким компаніям, а Франція — ділові послуги. Останніми роками також зросла частка виїзного туризму та молоді, яка продовжує свою освіту у Франції.

Франція залишається одним з головних інвесторів в економіку України. В Україні діють філії великих французьких банків, такі як «Креді Ліоне». (*Поясніть їхню роль у зовнішній торгівлі між країнами.*)

СТИСЛО ПРО ГОЛОВНЕ

- Розміщення Франції в осередді найрозвиненіших країн Європи дає можливість їй успішно розвиватись.
- У французькій системі розселення і просторової організації економіки домінує Париж. Активні міжнародні зв'язки з Україною. В економічних зв'язках переважають великі компанії.
- Франція — один зі світових лідерів з експорту товарів і послуг. Основою промислового виробництва є хімічна і фармацевтична промисловість, а сільського господарства — вирощення зернових культур і виноградарство.
- Більшість населення зайнято у сфері послуг, де виділяються такі підвиди міжнародної спеціалізації, як ділові послуги і послуги у сфері туризму.

Знаю і вмію обґрунтувати

1. Поясніть, які причини домінування Парижа у системі розселення Франції.
2. Розкрийте вплив природних чинників на особливості поширення свійської худоби і птиці по території Франції.
3. Поясніть, чому підприємства хімічної промисловості є провідними у розвитку вторинного сектору економіки Франції.
4. Поміркуйте, чому у прямих іноземних інвестиціях Франції в економіку України переважають капіталовкладення у фінансово-кредитну діяльність.
5. Які загрози становить нарощування поголів'я свійської худоби у Бретані у великих відгодівельних комплексах?

Працюю з картою

За допомогою карт шкільного атласу з'ясуйте природні чинники спеціалізації сільського господарства Бретані й Ельзасу.

Шукаю в Інтернеті

За допомогою інтернет-джерел порівняйте розвиток мережі розселення у Нормандії та Лангедоці. Поясніть причини відмінностей у розселенні населення цих двох приморських районів Франції.

Генерую ідеї

Обчисліть, яка посівна площа під пшеницею була втрачена у Франції у 2016 р. (*мал. 36*). Як ви вважаєте, в яких її регіонах у майбутньому обсяги збору пшениці будуть зростати? Як це позначиться на експорті зернових з Франції? Чи може Україна зайняти її місце у світовому експорті у майбутньому? Свою відповідь обґрунтуйте.

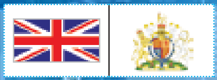

Мал. 36. **Вплив клімату на вирощення пшениці у Франції, *2016 р.***

§ 11. Велика Британія

Чому англійська мова є найбільш поширеною у світі?

ВІЗИТІВКА КРАЇНИ

Державна мова	англійська
Домінуюча релігія	християнство
Столиця	Лондон
Найбільші міста	Бірмінгем, Глазго, Единбург, Ліверпуль, Манчестер
Грошова одиниця	фунт стерлінгів
Форма правління	конституційна монархія
Форма державного устрою	сполучене королівство
Адміністративно-територіальний поділ	країни
Національне свято	День народження монарха

МІСЦЕ КРАЇНИ У СВІТІ ТА РЕГІОНІ. Велика Британія має шостий за вартістю ВВП у світі. Велика залежність від зовнішньої торгівлі робить економіку Великої Британії чутливою до змін на світовому ринку. Важливе місце в її економіці займають ТНК. Референдум щодо виходу зі складу ЄС у 2016 р. позначився на конкурентоспроможності Великої Британії в Європі. Необхідність розроблення механізму його реалізації призводить до ускладнення діяльності ТНК, які ведуть бізнес одночасно у кількох країнах-членах ЄС. (*Поміркуйте чому.*)

ОСНОВНІ ЧИННИКИ, ЩО ВИЗНАЧАЮТЬ МІСЦЕ КРАЇНИ У МІЖНАРОДНОМУ ПОДІЛІ ПРАЦІ. Сполучене Королівство Великої Британії та Північної Ірландії має складний і специфічний політико-адміністративний устрій. Виділяють у його складі такі автономні частини: Англія, Шотландія, Уельс, Північна Ірландія. Кожна з них має власний адміністративно-територіальний устрій та законодавчі збори й уряд. Окреме місце у системі державної влади і територіального управління займають коронні володіння англійської монархії — острови: Мен, Гернсі, Джерсі, Сарк. (*Покажіть їх на карті.*) У кожному з них також є власні органи законодавчої і виконавчої влади. Вони не входять до складу ЄС. Перші три навіть випускають власні гроші. Так само у Шотландії і Північній Ірландії окремі банки мають право друкувати власні фунти стерлінгів. Також до складу цієї держави входять її 13 заморських територій. В Європі до них належать Гібралтар і дві військові бази на о. Кіпр. Наявність колоній у віддалених регіонах світу та тісна взаємодія з переважною більшістю колишніх колоній і домініонів у рамках Співдружності націй дає

> Пригадайте з курсу історії, які саме країни світу були колишніми колоніями і домініонами Великої Британії.

змогу Великій Британії вести глобальну політику. Зосередження у Лондоні провідних бірж і фінансово-кредитних установ світу вказує на його винятково важливе значення у міжнародних економічних процесах.

СИСТЕМА РОЗСЕЛЕННЯ. Найбільше населення Великої Британії зосереджено в англійських великих міських агломераціях, що входять до складу Лотаринзької вісі, яка простяглась від Шеффілдської до Лондонської агломерації. Північніше розташована Ньюкастлська агломерація. У Шотландії виділяють Глазго-Единбурзьку, у Північній Ірландії — Белфастську, в Уельсі — Кардифську агломерації. (*Покажіть їх на карті.*) Гірські райони Шотландії, а також більшість прибережних островів мало заселені. У Великій Британії поширені майже всі типи поселень — від поодиноких ферм і хуторів до великих міських агломерацій. При цьому Лондон залишається найбільшим за людністю містом держави, що має світове значення. Саме між ним та агломераціями Бірмінгема, Кардифа і Ліверпуль-Манчестерською розташована найбільш густа мережа поселень у Великій Британії. Тут живе більшість іммігрантів.

СПІВДРУЖНІСТЬ НАЦІЙ — міжурядова організація країн, що визнають британського монарха як вищий державний символ. В її рамках колишня метрополія підтримує особливі зв'язки з цими країнами, реалізуючи програми з надання допомоги та організовуючи спільні різноманітні заходи. Функціонує секретаріат, який сприяє координації та взаємодії між країнами-членами. Він проводить спільні наради голів держав й урядів. Громадяни країн-членів Співдружності націй (*мал. 37*) мають право на вільний в'їзд до Великої Британії.

Мал. 37. **Емблема Співдружності націй**

> Поясніть роль Лондона у світовій торгівлі золотом.

ОСОБЛИВОСТІ СУЧАСНОГО ПОСТІНДУСТРІАЛЬНОГО РОЗВИТКУ КРАЇНИ. Для Великої Британії характерна гіперконцентрація економічних сил у Лондоні. У структурі експорту товарів Великої Британії на золото припадає 7,6 % (2016 р.) — це найбільший показник серед країн Європи. Лондон — фінансовий центр Європи. У ньому зосереджено штаб-квартири 100 з 500 найбільших європейських компаній. Сучасні види економічної діяльності мають ті самі особливості у розміщенні, що й у решті країн-членів ЄС.

> *Дізнайтеся більше*
>
> Лондон — головний світовий центр з продажу діамантів.

ДОМІНУЮЧІ СКЛАДОВІ ТРЕТИННОГО СЕКТОРУ. Переважають ділові та фінансові послуги, велике значення також має торгівля, туризм, транспортні послуги. Розміщення в Лондонській агломерації штаб-квартир ТНК сприяє великому різноманіттю ділових послуг.

У ***фінансовому секторі*** працює 4 % всіх зайнятих у Великій Британії. Провідним центром з надання відповідних послуг є Великий Лондон. (*Поміркуйте чому.*) На Лондонській фондовій біржі котуються цінні папери більшості країн і провідних компаній світу. Також діє Лондонська біржа металів, на якій встановлюють ціни на більшість кольорових металів усього світу. Місто залишається провідним у світі центром з надання кредитних і страхових послуг.

Поясніть значення світових бірж у встановленні міжнародних цін.

Найбільше компаній з надання ***правничих послуг*** розташовані в Лондоні. Переважно вони обслуговують іноземні компанії і ТНК.

Сфера торгівлі дає понад 20 % ВВП Великої Британії. У країні розвинені всі форми торгівлі та представлені провідні світові торговельні мережі. Найбільше різноманіття торговельних послуг надають заклади, розміщені у Великому Лондоні. (*Поясніть чому.*)

Туризм є одним із найбільших розвинених компонентів третинного сектору. За кількістю іноземних туристів Велика Британія посідає восьме місце у світі. Більшість туристів відвідує об'єкти культурної спадщини Англії та світового значення музеї Лондона, а також старовинні замки і фортеці. Лондон є другим містом у світі за кількістю іноземних туристів. У цьому місті розташована штаб-квартира провідного туристичного оператора світу — компанії «Томас Кук».

Велич столиці

Лондон є «серцем» британського світу. У ньому розташовані унікальні Британський музей і Лондонська національна картинна галерея.

Транспортні послуги переважно пов'язані з обслуговуванням зовнішньої торгівлі Великої Британії. Виняткове значення має розвиток міжнародного *авіаційного сполучення*, у т. ч. бізнес-авіації. Аеропорт «Хітроу» у передмісті Лондона — лідер у Європі за кількістю перевезень пасажирів. Значні обсяги перевезень здійснює й лондонський аеропорт «Гатвік». У міжнародному сполученні найбільше пасажирів перевозить «БритішЕрвейз».

Залізниці у країні сполучають Лондон з найбільшими містами Англії, Уельсу, Шотландії, а також по Євротунелю із залізничною мережею континентальної Європи. Найбільше пасажирів у Великій Британії залізницями перевозять у приміському сполученні.

Автомобільний транспорт набув значного розвитку. Ним перевозять більше пасажирів і вантажів, ніж залізницями.

У *морському транспорті* переважають перевезення товарів зовнішньої торгівлі. Найбільші за вантажообігом морські порти Великої Британії — Іммінгемський і Тайлбурі у гирлі річки Темза (обидва в Англії) і Мілфорд-Хевенський (Уельс). (*Покажіть їх на карті.*) Британський морський торговельний флот переважно розміщено під «зручними прапорами».

Розвинена мережа *річкових каналів* Англії використовується лише з метою туризму і відпочинку. (*Поясніть чому.*)

ПРОМИСЛОВІ ВИРОБНИЦТВА, ЩО ВИЗНАЧАЮТЬ МІЖНАРОДНУ СПЕЦІАЛІЗАЦІЮ КРАЇНИ. Одним із провідних секторів економіки Великої Британії залишається первинний, де панівне місце належить ***добувній промисловості***. Її основу становить видобування нафти і газу на шельфі Північного моря (*мал. 11, с. 20*). Більшість нафти експортують у сирому чи переробленому виді, а видобутий природний газ йде на задоволення потреб населення і господарства країни. За обсягом видобування нафти Велика Британія посідає перше місце в ЄС. Найбільшими нафтовими корпораціями є «ТНК-ВР (Бритіш петролеум)» і «Шелл». Переважно нафту експортують до Франції, Італії, Нідерландів, Німеччини та до США. Власну нафту переробляють заводи у Грейнджмуті (Шотландія), Іммінгемі (Англія), Салом-Во (Шотландія). (*Покажіть їх на карті.*) Нафта надходить на ці заводи по морських трубопроводах від бурових платформ у Північному морі.

У вторинному секторі Великої Британії домінує ***машинобудування***. Підприємства розміщені у всіх великих містах держави. Вирізняються два види міжнародної спеціалізації — автомобілебудування й енергетичне машинобудування. Держава спеціалізується на виробництві дорогої нестандартної продукції, яка потребує висококваліфікованої робочої сили.

В *автомобілебудуванні* Великої Британії панівне положення займають підприємства, що належать іноземному капіталу. Діють філії таких великих компаній як «Дженерал Моторс» (марка «Воксхолл»), «Тата Моторс» (марки «ЛендРовер» і «Ягуар»), «Тойота», «Фольксваген» (марки «Бентлі» і «Роллс-Ройс») тощо. Найбільші заводи розміщено в Англії у містах: Бурнастон, Дагенхам, Холівуд, Коул, Кру, Свіндон, Соліхалл, Хейлвуд. (*Покажіть їх на карті.*)

В *енергетичному машинобудуванні* переважає випуск газових турбін, двигунів для літаків і ракет. Велика Британія є найбільшим їх виробником в Європі. Панівне положення займають великі компанії: «Дженерал електрик», «Інгліш електрик», «Ассошіейтед електрікаліндастріз». Добре розвинене *літакобудування*. Між різними підвидами машинобудування, які виробляють складові літаків, є тісна виробнича кооперація, у т. ч. міжнародна (*мал. 26 на с. 50*). Провідними компаніями є: «Аеробус Груп», «Роллс-Ройс ПЛК», «ГНК Ейрспейс». Найбільші заводи розміщено в Англії у містах: Реддітч, Самлсбері, Вартон, Дербі, Стівенідж, Портсмунд, Кулхам. (*Покажіть їх на карті.*)

Цілісний світ

У м. Конверті (Англія) Лондонська компанія таксі, яка належить гіганту китайського автомобілебудування «Джілі», у 2016 р. розпочала збирання нової версії таксі. Створено понад тисячу нових робочих місць.

Гордість країни

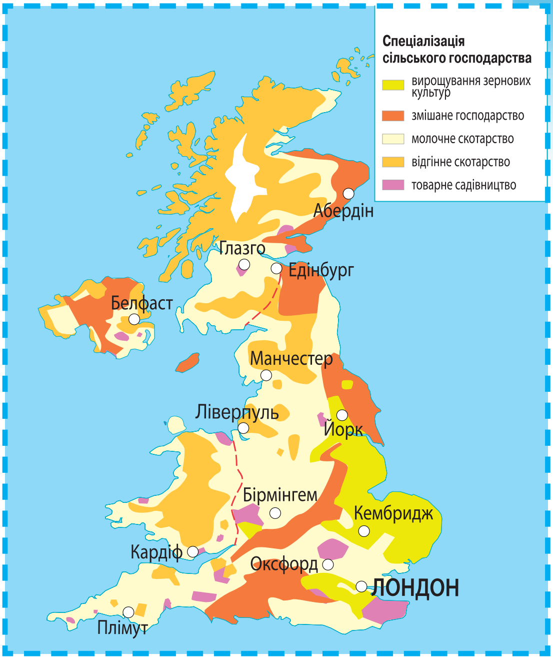
«СююрейСетеллітТехнолоджі» — провідна у світі компанія за обсягом виробництва компактних космічних супутників.

Важливе місце у розвитку вторинного сектору економіки Великої Британії посідає ***фармацевтична промисловість***. Більшість підприємств належать великим ТНК: «Пфайзер», «Гоффманн — ЛаРош», «Едзай». У Великій Британії розміщено штаб-квартири гігантів фармацевтичного

виробництва, «ГлаксоСмітКлайн» і «АстраЗеніка». Значна частина ліків і вакцин експортується. Найбільшими центрами з їхнього виробництва є міста: Бірмінгем, Кембридж, Лондон, Манчестер в Англії та Глазго, Данді, Единбург у Шотландії. (*Покажіть їх на карті*.)

ОСОБЛИВОСТІ АГРАРНОГО СЕКТОРУ. Сучасне сільське господарство Великої Британії є високомеханізованим та використовує усі сучасні засоби захисту рослин і тварин. Значну кількість продуктів харчування імпортують. Частка зайнятих у сільському господарстві значно скорочується через відтік молоді до міст. Майже 70 % території Великої Британії зайнято під посівами та пасовищами (*мал. 38*). У структурі власності на землю переважають фермерські господарства.

Тваринництво — провідний (за вартістю) підвид сільського господарства Великої Британії. Здебільшого утримують овець і велику рогату худобу. У *скотарстві* переважає молочна спеціалізація. Завдяки державній підтримці зростає поголів'я корів. *Свинарство* зосереджене у передмісті великих міст Великої Британії й спеціалізується на відгодівлі беконних порід. Велике значення має *розведення птиці*, особливо індиків. (*Поясніть чому*.)

Мал. 38. **Спеціалізація сільського господарства Великої Британії**

У ***рослинництві*** переважають посіви пшениці, ячменю, картоплі. Більше половини посівної площі країни займають зернові культури. Останніми роками розширились посіви технічних культур, особливо ріпаку.

Значного розвитку набуло морське і океанічне ***рибальство***. Рибальські порти є на всіх морських узбережжях Великої Британії. Найбільше риби виловлюють у власних водах на Доггер-банці. У м. Грімсбі (Англія) зосереджено 70 % всіх рибопереробних виробничих потужностей Великої Британії. Переважно рибу охолоджують або заморожують чи коптять.

Виділяють кілька спеціалізованих аграрних регіонів у Великій Британії. У Східній Англії та в Абердіншірі (Шотландія) на низовинах переважають посіви зернових, а на південному заході цієї країни, де поширені пагорби і невеликі гори, — скотарство молочного спрямування. У гірських районах Шотландії, в Уельсі і на Сході Англії переважає вівчарство. У західних районах Англії, південному заході Шотландії та у Північній Ірландії — молочне скотарство (*мал. 38*).

Мал. 39. **Приватний сад «Тимберс» в англійському графстві Кент**

Поясніть, вплив яких чинників зумовив таку концентрацію у вирощенні фруктів і ягід.

Приміський тип сільського господарства характерний для передмість великих міських агломерацій (*мал. 38 на с. 69*). Тут переважно поширений дачний тип землекористування та розміщені найбільші фруктові сади і ягідники. Особливо поширені сади і городи у Кенті (Англія) (*мал. 39*). Основні ареали товарного ягідництва — райони Тайсайд й Агнус (Шотландія).

ХАРАКТЕРНІ РИСИ ПРОСТОРОВОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ГОСПОДАРСТВА. Виразною особливістю Великої Британії є гіперконцентрація виробництва і послуг у Великому Лондоні. Решта економічних центрів країни у кілька разів менші за нього за вартістю виробленої продукції чи наданих послуг. Лондон є світовим містом, яке орієнтоване переважно на зв'язки із закордоном, а не з Великою Британією. Основна економічна вісь держави: Лондон—Манчестер—Брістоль—Глазго—Единбург. (*Покажіть їх на карті.*) Для держави характерною є виразна диспропорція Південь Англії — Північ Шотландії.

Найбільш економічно розвиненою частиною Великої Британії є Південь Англії. Раніше великі підприємства чорної металургії та машинобудування були зосереджені в Мідленді, який нині є депресивним районом. Також депресивними є райони поширення колишньої текстильної промисловості, видобування вугілля і залізної руди в Англії та Уельсі. Найменш розвинена частина Великої Британії — Північ Шотландії, де збереглись лише поодинокі ферми. Тут густота населення — 1 особа/км^2.

У Шотландії нині головним районом економічної кризи є колишній ареал високотехнологічного виробництва у сфері електроніки та електротехніки СіліконГлін у гірській долині між Глазго й Единбургом. Через світову економічну кризу у ньому було закрито виробничі та науково-дослідницькі підрозділи більшості ТНК. У цьому районі залишилось лише виробництво напівпровідників. Нині розробка програмного забезпечення зосереджена у найбільших містах Шотландії — Глазго, Единбурзі, Денді. Решта країни є аграрною периферією. (*Поясніть чому.*)

В Уельсі переважно розвиваються південні приморські райони. Підприємства з надання електронних послуг переважно зосереджено у м. Ньюпорт та його окрузі. Серед підприємств вторинного сектору виділяється с. Ваунарлвайд, де функціонує найбільший у світі за виробничими потужностями комбінат з виробництва металевого титану компанії «ТітаніумМіталсКорпорейшен» (США), і м. Порт-Толбот — найпотужніший у Великій Британії металургійний комбінат повного циклу. Він функціонує на привізній імпортній сировині.

Поясніть, чому металургійні заводи розміщені на морському узбережжі.

У Північній Ірландії майже вся промисловість зосереджена у районі Белфаста, решта країни — типова аграрна периферія. Найбільше зайнятих у промисловості працюють на заводі з виробництва компонентів літаків компанії «Бомбардьє» (Канада) у м. Белфаст.

ЗОВНІШНІ ЕКОНОМІЧНІ ЗВ'ЯЗКИ. Велика Британія входить до першої десятки країн світу за вартістю зовнішньої торгівлі товарами і послугами. Основними товарами її експорту є продукція підвидів промислового виробництва міжнародної спеціалізації — автомобільна і авіаракетна, нафтодобувна і нафтопереробна промисловість, фармацевтика. У Лондоні розташована штаб-квартира найбільшого виробника алмазів і діамантів світу компанії «Де Бірс», тому Велика Британія є одним зі світових лідерів з їх продажу. В *імпорті* товарів переважають: продукція нафтової і нафтопереробної промисловості, автомобілебудування, ліки, продукти харчування і сільськогосподарська сировина. Значну частину економіки Великої Британії контролюють ТНК, що створили глобальні ланцюги доданої вартості. Велику частку відповідних зовнішньоторговельних поставок становлять напівфабрикати. (*Поясніть чому.*)

У *зовнішній торгівлі* домінують ділові та фінансові послуги Великого Лондона і міжнародний туризм. У Лондоні функціонують головні контори великих світових банків і біржі. Значні потоки іноземних туристів спрямовані до Лондона та його музеїв і принад світового значення.

Велика Британія — одна з найбільших у світі держав за вартістю іноземних інвестицій. ТНК, штаб-квартири яких переважно розміщені у Великому Лондоні, спрямовують великі потоки інвестицій в економіку країн у всіх частинах світу.

МІЖНАРОДНІ ЗВ'ЯЗКИ УКРАЇНИ З ВЕЛИКОЮ БРИТАНІЄЮ було встановлено у 1992 р.

У Великій Британії доволі активна українська імміграція. Найбільшою за кількістю членів є Союз українців у Великій Британії (*мал. 40*), який організовує недільні школи, громадські заходи, друкує україномовну літературу.

Мал. 40. **Емблема Союзу українців у Великій Британії**

Активна співпраця у культурно-мистецькій сфері. В Україні діє один з офісів Британської Ради. За його підтримки організовують різноманітні мистецькі заходи в Україні. Останніми роками помітно зросла кількість українців, які здобувають середню і вищу освіту у Великій Британії.

Велика Британія — один з лідерів серед країн Європи за вартістю обсягу зовнішньої торгівлі з Україною. Україна постачає металеві напівфабрикати й аграрну сировину, натомість отримує хімічну продукцію, мінеральне паливо та продукцію машинобудування. Україна переважно надає транспортні послуги британським компаніям, а Велика Британія — ділові послуги вітчизняним підприємствам.

Велика Британія залишається одним з головних інвесторів в економіку України. Діють філії багатьох британських ТНК.

СТИСЛО ПРО ГОЛОВНЕ

- Провідним економічним центром держави є Лондон — одне з головних світових міст.
- Активні міжнародні зв'язки з Україною, в яких домінують великі компанії.
- Велика Британія — один зі світових лідерів в експорті товарів і послуг.
- Основою промислового виробництва є машинобудування, нафтодобувна і фармацевтична промисловість; сільського господарства — тваринництво переважно молочного спрямування.
- Більшість населення зайнято у сфері послуг: ділових, фінансових, туризму.
- Для держави характерною є виразна диспропорція Південь Англії — Північ Шотландії.

Знаю і вмію обґрунтувати

1. Поясніть, які причини зумовили домінування Лондона у системі розселення Великої Британії.
2. Розкрийте вплив природних чинників на особливості спеціалізації у тваринництві Великої Британії.
3. Поясніть, чому підприємства автомобілебудування є провідними у розвитку вторинного сектору економіки Великої Британії.
4. Поміркуйте, чому у прямих іноземних інвестиціях Великої Британії до України переважають капіталовкладення у промисловість.
5. Чому у Лондоні розміщена штаб-квартира найбільшої у світі алмазодобувної компанії «Де Бірс»?

Працюю з картою

За допомогою карт шкільного атласу з'ясуйте природні чинники спеціалізації сільського господарства Шотландії й Англії.

Шукаю в Інтернеті

За допомогою інтернет-джерел з'ясуйте причини недовіри більшості підданих Її Величності королеви Сполученого Королівства до ЄС, що була висловлена під час референдуму 2016 р. Поясніть, чому існують регіональні відмінності між тими, хто «за» і хто «проти» членства Великої Британії в ЄС.

Генерую ідеї

У 2016 р. Велика Британія розпочала процедуру виходу зі складу ЄС. Відповідно значна частина ТНК, які мають свої штаб-квартири у Лондоні, вирішила їх перенести на континент. Який з двох запропонованих варіантів (*мал. 41*) розміщення їхніх головних офісів, на вашу думку, є оптимальним? Наведіть додаткові аргументи на користь обраного варіанта. Для цього використайте інформацію з інтернет-джерел.

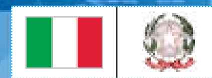

Мал. 41. **Перенесення штаб-квартир ТНК з м. Лондона**

§ 12. Італія

Як тривалий історичний розвиток Італії позначився на її місці у міжнародному туризмі?

ВІЗИТІВКА КРАЇНИ

Державна мова	італійська
Домінуюча релігія	християнство
Столиця	Рим
Найбільші міста	Болонья, Венеція, Генуя, Мілан, Неаполь, Турин
Грошова одиниця	євро
Форма правління	парламентсько-президентська республіка
Форма державного устрою	унітарна республіка
Адміністративно-територіальний поділ	регіони
Національне свято	День Республіки (2 червня)

МІСЦЕ КРАЇНИ У СВІТІ ТА РЕГІОНІ. Італія — одна з великих країн світу за рівнем економічного розвитку, зосередженням унікальних пам'яток культури, мистецтва, природи. Країна розташована у центрі Середземного моря, що дозволяє розвивати різнопланові зв'язки з усіма приморськими країнами. До цієї країни спрямовані одні з найбільших у світі потоків іноземних туристів. На експорт орієнтований не лише третинний сектор економіки, а й більшість продукції промисловості Італії.

ОСНОВНІ ЧИННИКИ, ЩО ВИЗНАЧАЮТЬ МІСЦЕ КРАЇНИ У МІЖНАРОДНОМУ ПОДІЛІ ПРАЦІ. Італія має вигідне положення у центральній частині ЄС і на перехресті морських шляхів у Середземному морі. Це дозволяє вести активну зовнішню торгівлю. Кваліфікована робоча сила, креативні здібності та підприємливість італійців дають змогу їм бути лідерами у виробництві окремих видів новітньої промислової продукції, визначати тенденції сучасної моди, надавати послуги у сфері дизайну, архітектури, культури, медицини, освіти міжнародного значення.

СИСТЕМА РОЗСЕЛЕННЯ. Італія, окрім високогір'я, доволі густо заселена. Вирізняються кілька міських агломерацій, які формують регіональні системи розселення: Міланська, Римська, Неапольська, Туринська тощо. (*Покажіть їх на карті.*) На їхній основі сформувався каркас поліцентричної системи розселення Італії, де також важливе значення відіграють малі і середні міста.

ОСОБЛИВОСТІ СУЧАСНОГО ПОСТІНДУСТРІАЛЬНОГО РОЗВИТКУ КРАЇНИ. Економічний розвиток Італії переважно визначають великі державні підприємства-монополії (наприклад, «Фінкантьєрі»), а також

Велич столиці

Рим називають «вічним містом». У ньому збереглися руїни пам'яток часів Античності і архітектурні комплекси від часів Раннього Середньовіччя до наших днів та унікальні колекції витворів мистецтва у численних музеях міста.

великі приватні концерни (наприклад, «ФІАТ-Крайслер Аутомобілс»). Водночас чисельно переважають дрібні і середні підприємства, а також доволі поширена система приватного підприємництва. Тому значна частина виробничих потужностей розміщена у багатоядерних індустріальних округах (кластерах). Розміщені вони нерівномірно. Зокрема, в окрузі Сассуоло (Емілія-Романья) на 220 невеликих підприємствах виробляють кожну четверту кахлю світу, а в окрузі Натізоне (Фріулі—Венеція—Джулія) — найбільше у світі стільців, округ Беллуно з цього самого регіону виробляє 4/5 гірськолижного взуття світу. (*Покажіть їх на карті.*) Вони створили «Третю Італію», що бурхливо розвивається на противагу аграрному Півдню та індустріалізованій Півночі.

ДОМІНУЮЧІ СКЛАДОВІ ТРЕТИННОГО СЕКТОРУ. Найбільше нових підприємств створюється в Італії у сфері послуг. Головними серед них є торгівля, туризм та пов'язана з ним готельно-ресторанна діяльність, ділові послуги. Найпоширенішими є приватні дрібні заклади торгівлі і сімейні готелі. Італія є одним зі світових лідерів за якістю та різноманіттям туристичних послуг. На високому рівні італійці надають послуги з ІТ-технологій, промислового дизайну та фінансів. Специфікою фінансово-кредитної системи Італії є велике значення капіталів і фінансових інститутів, пов'язаних із Ватиканом. (*Поясніть чому.*) Найбільшою у країні (за вартістю цінних паперів) є Міланська фондова біржа, яка входить до складу «ЛанданСтокІченз Груп» (Велика Британія).

ПРОМИСЛОВІ ВИРОБНИЦТВА, ЩО ВИЗНАЧАЮТЬ МІЖНАРОДНУ СПЕЦІАЛІЗАЦІЮ КРАЇНИ. Машинобудування є основою промисловості Італії. Велике значення має фармацевтична і нафтохімічна промисловість. У всьому світі відомі італійські модний одяг і взуття, традиційні види продукції харчової промисловості (вина, сири, солодощі, макаронні вироби). (*Поясніть чому.*)

У ***машинобудуванні*** Італії домінує *автомобілебудування*. Лідером за обсягом виробництва автомобілів є концерн «ФІАТ» (**F**abbrica **I**taliana **A**utomobili **T**orino — Італійський автомобільний завод Турина), який з компанією «Крайслер» (США) становить єдиний концерн «ФІАТ-Крайслер Аутомобілс». Найбільші заводи розташовані у містах: Турин і Ривалта ді Торино (П'ємонт), Мельфі (Базиліката), П'єдімонте-Сан-Джермано (Лаціо), Помільяно-д'Арко (Кампанья), Терміні Імерезе (Сицилія). Державна компанія «Фінкатьєрі» — лідер у Європі з *суднобудування*. В Італії до його складу входять верфі у Монфальконе і Венеції (Фріулі—Венеція—Джулія), Специї і Сестрі Поненте (Лігурія), Анконі (Марке), Неаполі (Кампанья), Палермо (Сицилія). (*Покажіть їх на карті.*)

Фармацевтична промисловість Італії представлена насамперед такими великими компаніями, як «Менаріні Груп», «Артсана Груп»,

«Группо Аньєліні». Вони тісно пов'язані з хімічною промисловістю. Найбільші фармацевтичні підприємства діють у містах: Флоренція і Піза (Тоскана), Рим (Лаціо), Грандате, Казалетто-Лодіджано, Ломанья (усі у Ломбардії), Аквіла (Абруццо). (*Покажіть їх на карті.*)

Нафтохімічна промисловість Італії переважно розвинена у портово-промислових комплексах з переробки імпортної нафти. Головні потужності належать державній компанії «Ені» (**E**nte **N**azionale **I**drocarburi — Національне підприємство з вуглеводнів). Це типова ТНК, яка видобуває нафту і природний газ у 80 країнах світу. За обсягом виробництва світлих нафтопродуктів Італія посідає третє місце в Європі. Найбільші підприємства нафтохімічної промисловості Італії зосереджені у спеціалізованих портово-промислових комплексах Джела і Сиракуз (Сицилія), Анкони (Марке), Ліворно (Тоскана). (*Покажіть їх на карті.*)

Легка промисловість представлена відомими модними брендами одягу і взуття: «Версачі», «Дольче і Габана», «Бенеттон». Для цього виду промисловості Італії характерним є переважання у виробництві малих і середніх фірм, які традиційно розвиваються у певних кластерах. Мілан зберігає значення «столиці моди» Італії. Найбільше модного одягу шиють на невеликих і малих підприємствах у м. Прато (Тоскана), де збереглась текстильна промисловість, а у м. Сант-Ельпідіо-а-Маре (Марке) виробляють майже 45 % всього чоловічого взуття Італії. Більшість виробів легкої промисловості країни випускають малими партіями, поширене виробництво елітних виробів індивідуального пошиття сімейними фірмами. (*Поясніть чому.*)

Виробництво традиційних видів продукції ***харчової промисловості*** Італії (вина, сирів, солодощів, макаронних виробів) становить вагому частину її експорту товарів. Більшість цієї продукції випускають малі і середні підприємства та сільськогосподарські кооперативи. Найбільші підприємства функціонують у містах: Парма (Емілія-Романья), Казерта (Кампанья), Фоджа (Апулія). (*Покажіть їх на карті.*) Лідером з виробництва є компанія «Барілла» (Парма). Також світове значення мають такі італійські компанії, як «Буітоні» (кондитерська промисловість), «Пармалат» (молокопереробна промисловість), «Ферреро» (кондитерська промисловість).

Цілісний світ

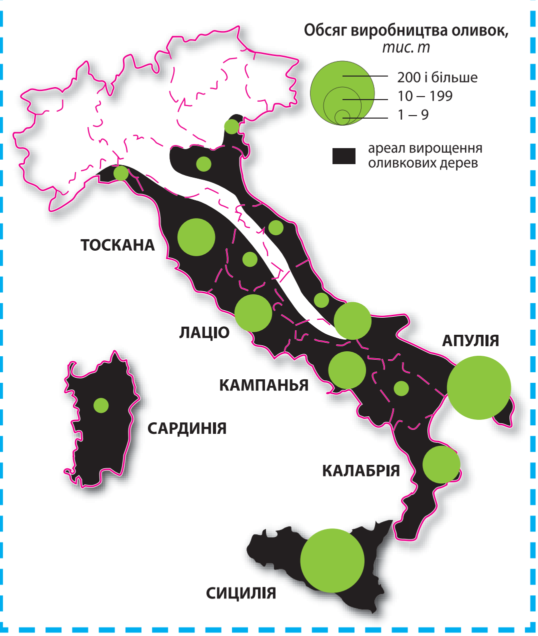
У м. Вальсамоджа (Емілія-Романья) компанія «Філіпс Моріс» у 2016 р. відкрила нову тютюнову фабрику — найбільше за останні 20 років нове промислове підприємство Італії. Створено 600 нових робочих місць.

СПЕЦІАЛІЗАЦІЯ АГРАРНОГО СЕКТОРУ. Італійське сільське господарство є доволі відмінним. На півночі та у центрі країни воно є високомеханізованим та використовує сучасні засоби захисту рослин і тварин. На півдні — переважають традиційні способи ведення сільського господарства, бракує спеціальної техніки. Значну частину товарної сільськогосподарської продукції експортують, переважно у переробленому вигляді (вино, сири, соки). Власною продукцією країна забезпечена лише на 75 %. Не вистачає збіжжя й овочів. (*Поясніть чому.*) Майже половина сільськогосподарських угідь розташовані на півдні Італії. Лідером за

Дізнайтеся більше

Італія — світовий лідер з виробництва вина.

Поміркуйте, як агрокліматичні умови впливають на розвиток садівництва в Італії.

Мал. 42. **Виробництво оливок в Італії, *2015 р.***

вартістю вирощеної в Італії продукції є виноградарство.

У структурі власності на землю переважають селянські сімейні господарства площею майже 5 га. У виробництві експортного спрямування набули поширення сільськогосподарські кооперативи, які не лише вирощують, а й переробляють аграрну сировину, створюючи кінцевий готовий продукт у рамках локальних АПК.

Виноградарство поширене майже по всій території Італії. Високоякісні вина виготовляють у місцевостях: Кьянті, Брунеллоді Монтальчино, Скансано (усі у Тоскані), Ланге (П'ємонт), Монтепульчяно д'Абруццо (Абруццо), Просекко (Фріулі — Венеція — Джулія), Франчякорта (Ломбардія), Фраскаті (Лаціо). (*Покажіть їх на карті.*)

У ***рослинництві*** переважають посіви пшениці, соняшнику, рису. За посівами і збором рису Італія є лідером серед країн Європи. Більше 30 % посівної площі країни займають зернові культури, які вирощують переважно на низовинах. На Паданській низовині також вирощують цукровий буряк.

Садівництво є важливим видом сільського господарства експортного спрямування. Вирощують субтропічні культури — оливки, лимони, мандарини, апельсини. В Італії найбільше у світі культивовано видів оливкових дерев. За обсягами виробництва оливкової олії країна посідає друге місце в Європі після Іспанії. Під оливковими гаями зайнято 8 % сільськогосподарської площі Італії (*мал. 42*).

У ***тваринництві*** переважає стійлове утримання великої рогатої худоби і потужні птахофабрики. У гірських районах розводять овець і кіз. У *скотарстві* домінує молочна спеціалізація. Більшість молока йде на виробництво сирів. *Свинарство* беконного спрямування зосередженно на низовинах, де є достатньо кормів. Переважають природні пасовища.

Значного розвитку набуло ***морське рибальство*** і ***видобування живих морських організмів***. Переважають сімейні невеликі кораблі і

Гордість країни

Місцевість між містами Монтальбано і Вілланова (Апулія) — найбільша у світі плантація тисячолітніх оливкових дерев.

човни та риболовецькі артілі. Рибальські порти є на всіх морських узбережжях Італії. Найбільше риби виловлюють у власних територіальних водах. Переважно рибу переробляють у консерви на малих і середніх підприємствах харчової промисловості, розміщених у приморських містах.

Окрім регіонів, які спеціалізуються на вирощенні винограду, виділяють найбільшу у країні Паданську низовину — головну житницю Італії. На південь від неї, у районах поширення пагорбів і невеликих гір, переважає скотарство молочного спрямування і свинарство. У гірських районах Альп — відгінне скотарство і вівчарство. У П'ємонті існує своєрідний вид сільського і лісового господарства — вирощення трюфелів у дубових і букових гаях, що зростають на вапнякових ґрунтах вершин пагорбів. Таким чином зберігаються цінні види широколистяних лісів (діброви і бучини), які зазнають мінімального людського впливу. На півдні Італії зосереджена найбільша кількість сільськогосподарських угідь. Основні аграрні райони: Сицилія, Апулія, Калабрія, Кампанья, Базиліката. (*Покажіть їх на карті.*) Велике значення має розведення кіз і овець, вирощення субтропічних фруктів і оливкових дерев. Найбільші оливкові гаї в Апулії (*мал. 42*).

Приміський тип сільського господарства характерний для передмість великих міських агломерацій та у районах масового відпочинку населення у низьких горах і на пагорбованих рівнинах. Тут поширений дачний тип землекористування та розміщені найбільші фруктові сади і ягідники. (*Поясніть чому.*)

ХАРАКТЕРНІ РИСИ ПРОСТОРОВОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ГОСПОДАРСТВА. Основу економічного каркаса Італії становить продовження Лотаринзької мегавісі та транс'європейська вісь Генуя — Турин — Мілан — Падуя — Венеція (*мал. 18 на с. 30*). У 90-і рр. XX ст. постала «Третя Італія» — східна частина Італії від провінції Марке до провінції Трієст, де розмішено більшість кластерів. Особливу роль у розвитку країни відіграє Мілан — головний економічний центр країни, а також трикутник Генуя — Мілан — Турин, де зосереджено більшу частину промислового виробництва Італії. На Півдні Італії найбільші економічні центри розміщено на морських узбережжях. Переважно місцеве населення зайнято у сфері обслуговування, зокрема у туризмі.

> ? Поясніть, які чинники вплинули на особливості розміщення промисловості Італії.

ЗОВНІШНІ ЕКОНОМІЧНІ ЗВ'ЯЗКИ. В експорті товарів Італії переважають поставки різних видів виробів машинобудування: автомобілів, комплексного устаткування, побутових електроприладів, кораблів. Важливе значення має експорт ліків та медичних препаратів, продуктів нафтопереробки, харчової і легкої промисловості. В імпорті найбільше значення має сира нафта і природний газ. Друге місце займають імпортні поставки автомобілів та запчастин для них. Важливе значення має закупівля кольорових металів і сплавів з них, що використовують у виробництві компонентів автомобілів, електротехніці та електроніці.

В експорті послуг лідирує туристична діяльність. Друге місце поділяють готельний бізнес і ділові послуги, серед яких першість належить

промисловому дизайну, інжинірингу та фінансовим консультаціям. В імпорті переважають транспортні і ділові послуги.

В останні роки відновилась позитивна динаміка прямих іноземних інвестицій в економіку Італії. Найбільше їх надходило у промисловість.

МІЖНАРОДНІ ЗВ'ЯЗКИ УКРАЇНИ З ІТАЛІЄЮ є дуже різнопланові. Інтенсивні відносини у міжрегіональній співпраці. Досягнуто домовленості про реалізацію партнерської програми співробітництва між регіоном Фріулі — Венеція — Джулія та Івано-Франківською областю.

В Італії доволі активна українська імміграція. Діє майже 100 громадських організацій, які організовують різні культурні та релігійні заходи. Значна частина українців, які мешкають у цій країні, є заробітчанами, які регулярно надсилають кошти своїм родинам на Батьківщину.

Активна співпраця у культурно-мистецькій сфері. Зокрема, в Україні діє Італійський інститут культури. За його підтримки організовують і проводять різні мистецькі заходи. Останніми роками помітно зросла кількість українців, які здобувають вищу освіту в Італії. Італійські благодійні організації активно запрошують на оздоровлення та відпочинок дітей-сиріт і дітей, постраждалих від аварії на Чорнобильській АЕС. Вони надають посильну гуманітарну допомогу українським сім'ям із дітьми, які цього потребують.

Італія є одним з лідерів серед країн Європи за вартістю обсягу зовнішньої торгівлі з Україною. Україна переважно постачає металеві напівфабрикати й аграрну сировину, натомість отримує італійську продукцію машинобудування, хімічну і фармацевтичну продукцію. Україна надає послуги у сфері комунікацій, комп'ютерні та інформаційні послуги італійським компаніям, а Італія — туристичні. Зросла частка виїзного туризму та молоді, яка продовжує свою освіту в Італії. Окреме місце займають прочани, які відвідують християнські святині у Ватикані та в Італії.

Італія — важливий інвестор в економіку України. Переважно вони надходять у сферу фінансів. В Україні діють банківські групи «УніКредіт» (власник банку «Укрсоцбанк») та «ІнтезаСанпаоло» («Правексбанк»).

СТИСЛО ПРО ГОЛОВНЕ

- Італія розміщена у центрі Середземного моря. У країні переважно розвивають експортноорієнтовані види економічної діяльності.
- Провідним економічним центром держави є Мілан — одне зі світових міст.
- Економічний каркас Італії формує продовження Лотаринзької мегавісі та трансєвропейська Генуя — Турин — Мілан — Падуя — Венеція. Для держави характерною є виразна диспропорція Південь — Північ.
- Система розселення і просторової організації економіки Італії поліцентрична.
- Італія — один із лідерів в Європі в експорті товарів і послуг. В її експорті домінують промислові товари, а в імпорті — сировина і напівфабрикати.
- Основою промислового виробництва є машинобудування, фармацевтична і нафтохімічна промисловість, а сільського господарства — виноградарство. Більшість населення зайнято у сфері послуг.
- Активні контакти з Україною. В економічних зв'язках між обома країнами переважають малі і середні компанії.

Знаю і вмію обґрунтувати

1. Поясніть причини відсутності єдиного виразного економічного центру в Італії.
2. Розкрийте вплив рельєфу на особливості спеціалізації у садівництві Італії.
3. Поясніть, чому більшість підприємств сфери високої моди є малими і середніми.
4. Чому у прямих іноземних інвестиціях Італії до України переважають капіталовкладення у банківську сферу?
5. Схарактеризуйте міжнародні зв'язки України з Італією.

Працюю з картою

За допомогою карт шкільного атласу нанесіть на контурну карту основні райони вирощування винограду в Італії та поясніть вплив агрокліматичних умов на їхнє розміщення.

Шукаю в Інтернеті

За допомогою інтернет-джерел зіставте базові макроекономічні показники Сардинії та Сицилії. Поясніть причини відмінностей між ними.

Генерую ідеї

Проаналізуйте річний дохід вчителя школи в Італії (*мал. 43*). Порівняйте його з доходами вашої родини. Які статті доходів є тотожні, а які відмінні? Спрогнозуйте, як зміняться видатки вчителя після одруження і народження дітей? Які витрати зростуть? Чи достатньо буде коштів на утримання сім'ї?

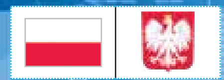
Статті видатків	євро/рік	
Податок на дохід	1500	
Місцеві податки	2200	
Сплати за утримання житла	2500	
Витрати на світло, воду, опалення	1200	
Страхування (помешкання, автівки)	400	
Харчування, одяг, транспортні витрати	6000	
Відпочинок і розваги	1500	
Інші витрати	500	
Разом видатки	**15800**	
Можливості заощадження	*900*	

43. **Доходи і видатки вчителя в Італії**

§ 13. Польща

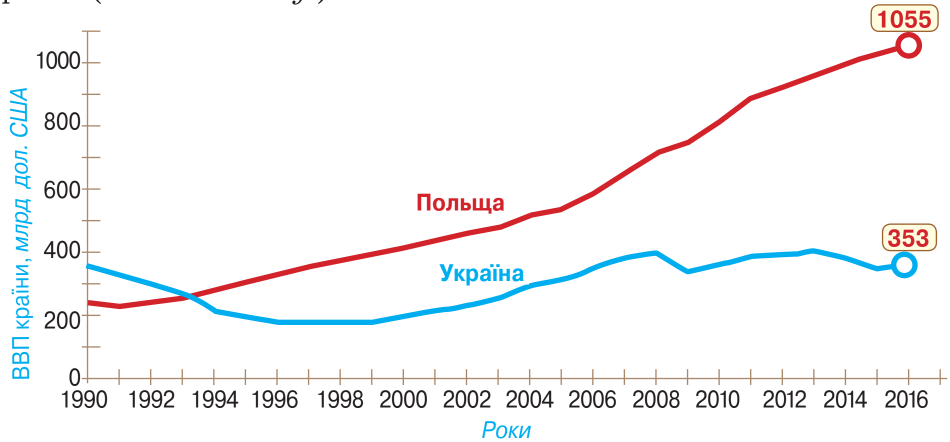
Як природні умови вплинули на розвиток польського сільського господарства?

ВІЗИТІВКА КРАЇНИ

Державна мова	польська
Домінуюча релігія	християнство
Столиця	Варшава
Найбільші міста	Вроцлав, Гданськ, Краків, Лодзь, Познань
Грошова одиниця	польський злотий
Форма правління	парламентська республіка
Форма державного устрою	унітарна республіка
Адміністративно-територіальний поділ	воєводства
Національне свято	День незалежності (11 листопада)

МІСЦЕ КРАЇНИ У СВІТІ ТА РЕГІОНІ. За останні 20 років Польща постійно збільшувала обсяг ВВП (*мал. 44*). Триває процес адаптації польської економіки до умов розвитку у межах Єдиного економічного простору Європи. Країна не впроваджує всі економічні реформи та вимоги ЄС. Зокрема, залишається існування власної національної валюти — польського злотого. Уряд Польщі надає широку підтримку різним категоріям громадян — молодим сім'ям, пенсіонерам, безробітним та не бажає влаштовувати у себе біженців та незаконних іммігрантів, які прибувають до ЄС. Особлива увага звертається на підтримку сільського господарства країни. (*Поясніть чому*.)

Мал. 44. **Зміни ВВП Польщі й України з 1990 по 2016 рр.**

ОСНОВНІ ЧИННИКИ, ЩО ВИЗНАЧАЮТЬ МІСЦЕ КРАЇНИ У МІЖНАРОДНОМУ ПОДІЛІ ПРАЦІ. У Польщі за останні 25 років під впливом ефекту сходу створено чимало збірних підприємств великих міжнародних та європейських промислових ТНК. Для цього в країні було встановлено нижчі за середні в ЄС значення податку на додану вартість. Значна частина її товарної продукції, переважно переробної промисловості, йде на експорт. Більшість товарів постачають на ринок ЄС. (*Поясніть чому*.)

СИСТЕМА РОЗСЕЛЕННЯ. Польща має два головних центри мережі розселення — м. Варшава і Верхньосілезька конурбація. На периферії країни виділяються виразні регіональні центри: Вроцлав, Гданськ, Лодзь, Познань. (*Покажіть їх на карті*.)

Велич столиці

Варшава є найбільшим за людністю містом Польщі. Його історичний центр включено до списку Світової спадщини людства ЮНЕСКО.

ПРИСКОРЕНИЙ РОЗВИТОК ТРЕТИННОГО СЕКТОРУ, СУЧАСНА ТРАНСПОРТНА СИСТЕМА КРАЇНИ. У сфері послуг зайнято більше 60 % поляків. Переважає за структурою зайнятості роздрібна торгівля і надання побутових послуг.

Найшвидшими темпами розвивається ***туризм***. Кількість іноземних туристів за останні 10 років зросла більше ніж у п'ять разів. Цьому сприяє наявність значної кількості місць для відпочинку в горах і на морі, а також численні пам'ятки історії і культури. Добре розвинена готельно-ресторанна інфраструктура та транспортна мережа дають змогу швидко й з комфортом відвідати вподобане місце.

Значний приток іноземного капіталу до країни сприяв суттєвому розвитку ***фінансових послуг***. Іноземні компанії контролюють польський ринок фінансово-кредитних і страхових послуг. (*Поясніть чому*.)

У ***транспортній системі*** країни найбільше вантажів перевозить Польська державна залізниця. Найщільніша мережа залізниць у Верхній Сілезії, навколо Варшави та у західних воєводствах. Головною у перевезеннях пасажирів у міжрегіональному сполученні є лінія Гданськ — Варшава — Катовіце — Краків/Вроцлав. (*Покажіть її на карті*.) Великого розвитку набули автомобільні перевезення, частка яких у зовнішньоекономічних поставках зростає. Більшість вантажів і пасажирів у міжнародному сполученні перевозять швидкісними автострадами,

Гордість країни

Соляна копальня у м. Величка — пам'ятка Світової спадщини ЮНЕСКО. Це унікальний об'єкт гірничодобувної промисловості світу, який функціонував з XIII по XX ст. Загальна довжина його підземних коридорів становить 200 км. Тут розташоване єдине у світі підземне поштове відділення.

Мал. 45. **Експозиція в соляній копальні в м. Величка (*Польща*)**

Підготуйте презентацію про цей особливий об'єкт (*мал. 45*).

які перетинають країну та сполучають її з мережею автобанів ЄС. Міжнародне авіаційне сполучення переважно здійснюють через столичний аеропорт ім. Федерика Шопена, який є базовим Польських авіаліній «ЛОТ».

ПРОМИСЛОВІ ВИРОБНИЦТВА, ЩО ВИЗНАЧАЮТЬ МІЖНАРОДНУ СПЕЦІАЛІЗАЦІЮ КРАЇНИ. Найрозвиненішим є ***машинобудування.*** В автомобілебудуванні панівні положення займають іноземні компанії: «ФІАТ-Крайслер Аутомобілс», «Пежо — Сітроєн Груп», «Тойота», «Фольксваген», «МАН» та ін. Вироби електротехнічної й електронної промисловості у межах внутрішньофірмових поставок переважно вивозять до інших країн. Польща — найбільший виробник легкових автомобілів серед усіх східних країн-членів ЄС (*мал. 46*).

Мал. 46. **Провідні центри автомобілебудування Польщі, створені іноземними компаніями**

Харчова промисловість працює на місцевій аграрній сировині. Переважно на іноземні ринки постачають продукцію тваринництва. Більшість підприємств харчової промисловості Польщі є малими і середніми та рівномірно поширені по території країни.

Важливим також є виробництво ***хімічної*** і ***нафтохімічної промисловості.*** У товарній продукції переважають великі підприємства. Лідером є найбільша промислова (за вартістю) компанія країни — Польський Концерн Нафтовий «Орлен», виробничі потужності якого розташовані не лише у Польщі, а й у Литві і Чехії. Також великим є виробництво мінеральних добрив. Найбільше їх випускає компанія «Група Азоти». Другою серед компаній ЄС з виробництва соди є польська «Чіеш», підприємства якої також діють у Німеччині і Румунії. Найбільші центри: Плоцьк (Мазовецьке воєводство), Гданськ, Мятви і Яніково (усі у Куявсько-Поморському воєводстві), Пулави (Люблинське воєводство), Єдліче (Підкарпатське воєводство), Хожув (Сілезьке воєводство), Тарнув і Тшебіня (Малопольське воєводство). (*Покажіть їх на карті.*)

> ***Унікальний досвід***
>
> У м. Вроцлав у 2016 р. відкрито новий автоскладальний завод зі збору автомобілів марки «Ягуар». Створено — 5000 нових робочих місць.

Значним у Польщі є орієнтоване на експорт ***виробництво одягу і взуття.*** Більшість підприємств, серед яких переважають малі й середні, працює за давальницькими схемами з великими європейськими торговельними мережами. Виробничі потужності розміщені доволі рівномірно по території країни. (*Поясніть чому.*)

СПЕЦІАЛІЗАЦІЯ АГРАРНОГО СЕКТОРУ. Польща є одним з найбільших виробників товарної сільськогосподарської продукції в ЄС.

Домінують дрібні господарства середньою площею майже 12 га. (*Поясніть чому.*) Значну частину сільськогосподарської продукції експортують, переважно у переробленому вигляді: ковбасні вироби, сири, соки. Власною продукцією країна забезпечена лише на 75 % . Імпортують пшеницю, фуражне зерно, соняшникову олію. Широко залучають іноземну некваліфіковану робочу силу. (*Поясніть чому.*)

У ***рослинництві*** переважають посіви пшениці, жита, картоплі, цукрового буряку. Більше 70 % посівної площі країни займають зернові культури. Польща є третім у світі виробником жита. Також вирощують у значних обсягах льон і хміль.

У ***тваринництві*** домінує стійлове утримання свиней у господарствах населення. У районах товарного вирощення пшениці поширено птахівництво. Переважає вирощення курей. На приморських низовинах добре розвинене молочне скотарство. У гірських районах розводять овець і кіз. У скотарстві переважає м'ясна спеціалізація.

Дізнайтеся більше

Польща — світовий лідер з експорту яблучних консервів.

Садівництво є важливим видом сільського господарства експортного спрямування. Домінує вирощення яблук. Їхній ареал поширення зумовлений відповідними агрокліматичними умовами. Також важливе значення в експорті має виробництво полуниці.

Виділяють кілька спеціалізованих аграрних регіонів Польщі. У західних і північних воєводствах переважають посіви жита, цукрового буряку та пасовища великої рогатої худоби. Історично тут поширені найбільші за площею і рівнем механізації сільськогосподарські підприємства країни. У центрі та на півдні (особливо у Верхній Сілезії) вирощують пшеницю, цукровий буряк, хміль, тютюн. Садівництво, особливо вирощення яблук, зосереджено переважно у Мазовії. Також воно доволі поширено у центрі Польщі. На сході великого розвитку набуло ягідництво. У Татрах вирощують на полонинах овець і кіз.

ХАРАКТЕРНІ РИСИ ПРОСТОРОВОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ГОСПОДАРСТВА. Польська економіка має виразні диспропорції у територіальному розміщенні виробництва і послуг. Переважно розвиваються міські агломерації Варшави і Гданська, а також промислові райони Верхньої Сілезії. Вони сполучені між собою мережею транспортних комунікацій. Більшість нових промислових підприємств за останні 25 років створено у західних воєводствах. Найвідсталішими є східні воєводства.

ЗОВНІШНІ ЕКОНОМІЧНІ ЗВ'ЯЗКИ. У структурі експорту товарів Польщі переважають поставки за кордон напівфабрикатів її переробної промисловості. Лідером є машинобудування, де виділяється виробництво складових автомобілів. Суттєвими є поставки різноманітних хімічних продуктів (у т. ч. нафтохімічної промисловості). Важливе місце в експорті товарів займають харчові продукти, одяг, взуття. В імпорті товарів переважають складові автомобілів, сира нафта, а також компоненти складних електричних і електронних виробів. Також суттєвими є закупівлі хімічної продукції, харчових продуктів та прокату чорних металів.

В експорті послуг переважають транспортні послуги, у зв'язку з транзитним положенням Польщі між країнами ЄС і Євразійського економічного співтовариства. Також важливе місце займають послуги з туризму і тимчасового проживання. В імпорті більшість становлять фінансові й інжиніринговi послуги. Суттєве значення також має постачання по трансконтинентальних нафтопроводах сирої нафти через Польщу.

Більшість прямих іноземних інвестицій вкладено у промисловість та фінансово-кредитну сферу Польщі. Переважно це ТНК з Німеччини, Франції, Нідерландів. (*Поясніть чому*.)

МІЖНАРОДНІ ЗВ'ЯЗКИ УКРАЇНИ З ПОЛЬЩЕЮ. Усі польські воєводства мають партнерські угоди з областями України. Добрі зв'язки і між містами обох держав. Велике значення має реалізація Програми транскордонного співробітництва «Польща — Білорусь — Україна» на 2014–2020 рр. (*Поясніть чому.*)

У Польщі активна українська імміграція. Польські громадяни українського походження переважно живуть у північних воєводствах і становлять чисельну національну меншину. Значна частина українців, які мешкають у цій країні, є заробітчанами. Діють громадські організації українців Польщі. У Львові діє Міжнародний інститут освіти, культури та зв'язків з діаспорою Національного університету «Львівська політехніка».

Активна співпраця у культурно-мистецькій сфері. Зокрема, в Україні діє Польський інститут культури. За його підтримки організовують і проводять різноманітні мистецькі заходи. У Польщі відбувається чимало фестивалів української культури: у Сопоті, Познані, Ждині, Битові.

Останніми роками помітно зросла кількість українців, які здобувають вищу освіту у Польщі. У цій країні навчається майже 15 тис. громадян України — більше, ніж в інших країнах. Налагоджено постійні контакти між науковцями двох країн.

Польща є четвертою країною світу за вартістю обсягу зовнішньої торгівлі з Україною. Наша держава переважно постачає металеві напівфабрикати, компоненти електротехніки, залізну руду і необроблену деревину, а отримує з Польщі нафтопродукти, хімічні вироби, продукцію машинобудування. Україна надає послуги в сфері переробки польських товарів, їхнього транспортування, ділові послуги, а Польща — транспортні, ділові, фінансові послуги. За останні роки зросла частка виїзного туризму з України до Польщі.

Польща є важливим інвестором в економіку України. Переважно вкладає кошти в сферу фінансів і промисловість. В Україні діють польські банки «Кредобанк» й «Ідея-банк». Суттєвими є вітчизняні інвестиції у польську економіку — понад 1 млрд дол. США. Найбільшими українськими інвестиційними проектами є придбання металургійного комбінату «Гута Ченстохова» і суднобудівельного заводу «Сточнє Гданське».

В Україні діють польські національні товариства, які плекають рідну мову і культуру. Держава утримує середні навчальні заклади з польською мовою навчання та спрямовує кошти на підтримання у належному стані музеїв видатним польським діячам в Україні та пам'яток архітектури, що мають важливе значення у польській культурі. (*Назвіть їх.*)

СТИСЛО ПРО ГОЛОВНЕ

- Польща розташована на сході ЄС. У країні переважно розвиваються експортно-орієнтовані види економічної діяльності. Провідним економічним центром є Варшава.
- Економічний каркас Польщі утворює вісь Гданськ — Варшава — Катовіце — Краків/Вроцлав. Характерна виразна диспропорція Захід — Схід.
- У системі розселення і просторової організації економіки Польщі відділяють агломерації Варшави і Гданська та Верхню Сілезію.
- Активні різноманітні контакти з Україною. В економічних зв'язках між обома країнами домінують малі і середні компанії.
- Основу зовнішньої торгівлі Польщі становлять внутрішньофірмові зв'язки з компаніями з інших країн-членів ЄС. В її експорті домінують промислові товари, а в імпорті — сировина і напівфабрикати.
- Основою промислового виробництва є машинобудування, харчова, хімічна та нафтохімічна, легка промисловість, а сільського господарства — рослинництво і садівництво. Більшість населення зайнята у сфері послуг.

Знаю і вмію обґрунтувати

1. Поясніть причини існування у Польщі виразної диспропорції у розвитку Захід — Схід.
2. Розкрийте особливості спеціалізації рослинництва Польщі.
3. Поясніть, чому більшість підприємств автомобілебудування Польщі належать іноземним компаніям.
4. Поміркуйте, чому у прямих іноземних інвестиціях Польщі до України переважають капіталовкладення у банківську сферу.
5. Чому українські інвестиції у польську економіку спрямовані в її промисловість?

Працюю з картою

За допомогою карт шкільного атласу нанесіть на контурну карту найбільші діючі нафтопереробні заводи Польщі та поясніть вплив на їхнє розміщення магістральних трансконтинентальних нафтопроводів.

Шукаю в Інтернеті

За допомогою інтернет-джерел встановіть, у яких закладах вищої освіти навчається більшість українців у Польщі. Поясніть, чому вони обрали саме їх для продовження свого навчання.

Генерую ідеї

Проаналізуйте уривок зі статті Е. Рудінеско «Злиденні». Чому, на вашу думку, компанія «Вірпулл» перенесла свій завод із Франції до Польщі, а не в Україну? Як на це рішення впливає транснаціональний характер бізнесу?

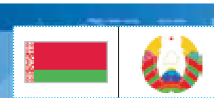
«Гнів робітників має віднині власну назву — «Вірпулл», штаб-квартира цієї величезної корпорації, якою керує бізнесмен, що мешкає у Мічигані, та який провів делокалізацію підприємства у Польщу, де експлуатуватимуть українців, які куди бідніші за французьких робітників.»

Nouvelle Observateur. — 2017. — n 2740. — p. 78.

§ 14. Білорусь

Чому у Білорусі не відбулось значного економічного спаду у 90-і роки XX ст.?

ВІЗИТІВКА КРАЇНИ

Державні мови	білоруська і російська
Домінуюча релігія	християнство
Столиця	Мінськ
Найбільші міста	Брест, Вітебськ, Гомель, Гродно, Могильов, Полоцьк
Грошова одиниця	білоруський рубль
Форма правління	президентсько-парламентська республіка
Форма державного устрою	унітарна республіка
Адміністративно-територіальний поділ	області
Національне свято	День незалежності Республіки Білорусь (3 липня)

МІСЦЕ КРАЇНИ У СВІТІ ТА РЕГІОНІ. Білорусь є невеликою за площею та людністю країною світу, що розташована у центрі Східної Європи на півшляху між Варшавою і Москвою, Ригою і Києвом. Вигідне транзитне положення дає змогу контролювати транснаціональні потоки. Білорусь одна з небагатьох країн Європи, яка не має виходу до моря. Тому для її успішного розвитку потрібно підтримувати дружні відносини з усіма країнами-сусідами. Країна є одним з найбільших в Європі виробників продукції окремих видів аграрної сировини (молока, льону, картоплі), що становлять основу її потужної харчової і легкої промисловості.

ОСНОВНІ ЧИННИКИ, ЩО ВИЗНАЧАЮТЬ МІСЦЕ КРАЇНИ У МІЖНАРОДНОМУ ПОДІЛІ ПРАЦІ. Білорусь одна з небагатьох постсоціалістичних країн, які майже не зазнали економічного спаду та швидко відновили промислове і сільськогосподарське виробництво. (*Поясніть чому.*) У країні збереглись усі великі промислові і сільськогосподарські підприємства, які діяли за радянських часів, та державний контроль над виробництвом і збутом більшості видів товарної продукції. Особливі відносини з Росією створили для країни гарантований великий ринок збуту власної продукції. Висока якість продукції міжнародної спеціалізації Білорусі дає змогу їй успішно конкурувати на ринках розвинених країн світу.

СИСТЕМА РОЗСЕЛЕННЯ. Білорусь є країною з виразним одним центром — столицею м. Мінськ. Решта її значних міст розміщені переважно у периферійних прикордонних областях та є їхніми адміністративними центрами. Більшість населення цієї країни живе у містах. Проводиться державна політика з підтримки існуючої сільської мережі розселення.

Мал. 47. **Ділова частина м. Мінська**

ПРОМИСЛОВІ ВИРОБНИЦТВА, ЩО ВИЗНАЧАЮТЬ МІЖНАРОДНУ СПЕЦІАЛІЗАЦІЮ КРАЇНИ. Найважливішими видами міжнародної спеціалізації Білорусі є ***нафтопереробна*** і ***хімічна промисловість***, які переробляють сиру нафту і природний газ, поставлені по магістральних трансконтинентальних трубопроводах із Росії. Найбільші виробничі потужності у цьому виді промисловості належать державному концерну «Белнафтахім». Значним є видобування і переробка на добрива місцевих калійних солей (*мал. 48 на с. 88*). За обсягом їх видобування Білорусь посідає третє місце у світі. Усе виробництво калійних добрив зосереджено на підприємстві «Беларуськалій». Головні центри нафтопереробної і хімічної промисловості: Солігорськ, Новополоцьк, Бобруйськ, Гродно, Мозир. (*Покажіть їх на карті.*)

Велич столиці

Мінськ є найбільшим за людністю містом Білорусі. У ньому гармонійно поєднано архітектурні пам'ятки різних історичних епох (*мал. 47*).

Гордість країни

Білоруський автомобільний завод випускає найбільший у світі самоскид «БЕЛАЗ-75710». Його вантажопідйомність — 450 т, загальна вага — 810 т, максимальна швидкість — 64 км/год.

Унікальний досвід

У м. Мінськ у 2014 р. збудовано новий завод зі збору міського електротранспорту «Штадлер Мінськ». Створено 200 нових робочих місць.

Другою за значенням є ***харчова промисловість***, де вирізняється переробка місцевої тваринницької продукції: молочна, сироварна, м'ясопереробна промисловість. За вартістю експорту молочних виробів країна входить до кола світових лідерів. Більшість відповідної продукції продають за кордон. Переважають малі і середні підприємства, що рівномірно розміщені по країні. (*Поясніть чому.*)

Важливим є ***машинобудування*** Білорусі. У Мінську діють два великі заводи — автомобільний і тракторний, у м. Жодино — автомобільний. Більшість відповідної продукції експортують. Також у країні виробляють деталі й компоненти для техніки у містах Барановичі, Бобруйськ, Гродно, Могильов та ін. (*Покажіть їх на карті.*)

Мал. 48. **Країни світу, до яких Білорусь експортує калійні добрива**

Значною мірою білоруська ***легка промисловість*** (особливо пошиття готового одягу) працює на замовлення іноземних компаній. Більшість продукції виготовляють з місцевих ниток, тканин, фурнітури. Переважають приватні підприємства, що рівномірно розміщені по території Білорусі.

СПЕЦІАЛІЗАЦІЯ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА. Білорусь зберегла великі сільськогосподарські господарства, яким держава надає значну підтримку. Частину продукції сільського господарства експортують, переважно у переробленому вигляді: молочні вироби, сири, м'ясні вироби. Країна повністю забезпечена власними продуктами харчування місцевого виробництва. Імпортують переважно рибу, фрукти, ягоди. (*Поясніть чому.*) У структурі товарного виробництва Білорусі лідером за вартістю вирощеної продукції є рослинництво.

У структурі власності на землю переважають великі товарні господарства площею майже 1000 га. (*Поясніть чому.*)

У ***рослинництві*** домінують посіви картоплі, пшениці, жита, цукрового буряку. Більше 70 % посівної площі країни займають зернові культури. Білорусь є другою у світі за площами, засіяними тритікале (сорт пшениці), і четвертим у світі виробником жита. Також вирощують у значних обсягах льон. Більшість картоплі висаджують господарства населення. За роки незалежності у країні у 5,5 разу зросли збори пшениці і майже утричі цукрового буряка. (*Поясніть чому.*)

У ***тваринництві*** переважають великі ферми і відгодівельні комплекси. Переважно утримують корів і свиней. Білорусь є третьою в Європі за обсягом виробництва незбираного молока. Більша частина продукції тваринництва у межах міжрайонних АПК

Дізнайтеся більше

Білорусь — світовий лідер за обсягом експорту ковбасних виробів на душу населення.

надходить на переробку на місцеві підприємства харчової промисловості. У районах товарного вирощення пшениці поширено птахівництво. Переважає вирощення курей. Овець і кіз утримує переважно сільське населення.

Садівництво є важливим видом сільського господарства Білорусі. Переважає вирощення яблук у приміських районах. Також важливе значення має вирощення чорниць і журавлини. (*Поясніть чому.*)

Розрізняють кілька спеціалізованих аграрних регіонів Білорусі. У східних і центральних областях переважають посіви зернових та зосереджено найбільше поголів'я свиней і птиці. У західних областях вирощують льон і розводять велику рогату худобу. Садівництво зосереджено у передмісті великих міст країни. На півдні великого розвитку набуло ягідництво.

> ? Де, на вашу думку, розташовані найбільші плантації чорниць і журавлини в Білорусі?

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ТРЕТИННОГО СЕКТОРУ. У Білорусі добре розвинена інфраструктура доступних послуг населенню, особливо у соціальній сфері. Збережено широку мережу лікарень, закладів культури і побуту, освіти і виховання по всій країні.

Серед послуг особливе місце займає ***транспорт***. *Залізницею* перевозять значну частину вантажів і пасажирів у міжнародному сполученні з огляду на транзитне положення Білорусі у Східній Європі. Останніми роками суттєво зросли обсяги пасажирських *авіаційних перевезень*. Мінський міжнародний аеропорт поступово стає хабом регіонального значення. (*Поясніть чому.*)

> ? Пригадайте, що таке хаб.

Висока якість *автомобільних* доріг, наявність автобанів по всій території країни дають можливість збільшувати вартість послуг з перевезення вантажів у міжнародному транзитному сполученні. Продовжує виконувати перевезення і *річковий транспорт*. Велике значення в експорті послуг має перекачування нафти і природного газу по магістральних трансконтинентальних *трубопроводах*, які сполучають Росію з країнами Західної Європи та проходять територією Білорусі. (*Покажіть їх на карті.*)

Держава контролює потоки капіталу та функціонування банківсько-кредитної системи Білорусі. У країні діє лише 24 комерційних банки.

ХАРАКТЕРНІ РИСИ ПРОСТОРОВОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ГОСПОДАРСТВА. Найбільшим ареалом господарського розвитку є Мінська агломерація. Значними центрами є також міста на сході Білорусі — Вітебськ, Гомель, Новополоцьк. У країні збереглась мережа малих і середніх центрів переробної промисловості, що певним чином збалансовує дуже великий розвиток її столиці.

ЗОВНІШНІ ЕКОНОМІЧНІ ЗВ'ЯЗКИ. Білорусь має відкриту економіку, адже на зовнішню торгівлю припадає більше 60 % її ВВП. У структурі експорту товарів Білорусі переважають постачання за кордон готової продукції її переробної промисловості і сільського господарства. Лідером є нафтопереробна промисловість. На два великі нафтопереробні заводи, що переробляють російську нафту, припадає майже 20 % експорту країни.

?

Як природний чинник вплинув на розміщення підприємств з виробництва калійних добрив у Білорусі?

Також вирізняється хімічна промисловість, яка постачає за кордон великі обсяги калійних добрив, які випускають з місцевої сировини.

Важливе місце в експорті товарів займають харчові продукти (переважно тваринного походження). У Білорусі доволі розвинене машинобудування експортного спрямування з виробництва спеціальних видів транспорту і сільськогосподарської техніки. В імпорті товарів переважає сира нафта, а також компоненти для різних машин й устаткування. Суттєвими є закупівлі харчових продуктів та фармацевтичної продукції.

Експорт послуг Білорусі майже удвічі перевищує їх імпорт. В експорті послуг переважають транспортні у зв'язку з транзитним положенням країни у регіоні. Найбільше коштів отримують за перекачування по трансконтинентальних нафтопроводах сирої нафти до Польщі й України. Також важлива роль належить послугам з будівництва і туризму. За останні роки зросли надходження від іноземного туризму у Білорусі. В імпорті більшість становлять транспортні, туристичні і будівельні послуги.

Більшість прямих іноземних інвестицій вкладено у промисловість та транспорт Білорусі. На початку XXI ст. загальний обсяг залучених в економіку цієї країни прямих іноземних інвестицій зріс у 13 разів.

МІЖНАРОДНІ ЗВ'ЯЗКИ УКРАЇНИ З БІЛОРУССЮ є давніми та дуже тісними. У сусідній країні проживає численна українська громада, особливо у прикордонних областях. Діє 16 громадських організацій українців. У дипломатичній сфері переважно розвиваються відносини на найвищому рівні. Більше сорока міст обох держав беруть участь у побратимському русі. Велике значення має реалізація Програми транскордонного співробітництва «Польща — Білорусь — Україна» на 2014–2020 рр.

Активною є співпраця у культурно-мистецькій сфері. Зокрема, українські діячі культури і мистецтва беруть участь у міжнародних фестивалях у Білорусі: мистецькому «Слов'янський базар у Вітебську», кінофестивалі «Лістапад», хореографічному «Сожський хоровод» тощо. Налагоджено активну співпрацю між Національною бібліотекою Республіки Білорусь та Національною бібліотекою України імені В. І. Вернадського і Національною парламентською бібліотекою імені Ярослава Мудрого. Тісними є контакти між науковцями національних академій наук обох держав. Зокрема, географи з обох академій досліджували екологічний стан ландшафтів українсько-білоруської частини Полісся.

Білорусь є шостою країною світу за вартістю обсягу зовнішньої торгівлі з Україною. Для Білорусі Україна є другим торговельним партнером. Україна постачає продукти харчування, металеві напівфабрикати, електротехнічні вироби, натомість отримує з Білорусі бензин і нафтопродукти, добрива, продукцію машинобудування. Україна переважно надає послуги у сфері переробки товарів, їх транспортування і туристичні послуги, Білорусь — ремонтні і будівельні роботи та транспортні послуги.

В Україні діють спільні підприємства у харчовій промисловості з переробки білоруської сировини. Українські інвестиції значно менші й спрямовані в операції з нерухомістю у Білорусі.

СТИСЛО ПРО ГОЛОВНЕ

- Білорусь має винятково важливе транзитне положення у Східній Європі.
- Більше половини товарної продукції національної економіки цієї країни експортується. Держава контролює більшість важливих підприємств і секторів економіки.
- У системі розселення і просторової організації економіки Білорусі виділяються міські агломерації Мінська, Вітебська, Новополоцька.
- Активні різноманітні контакти з Україною. Для Білорусі Україна є другим торговельним партнером.
- Основу зовнішньої торгівлі Білорусі становлять поставки готової продукції її промисловості на ринки країн СНД. В її експорті домінують промислові товари, а в імпорті — сировина і напівфабрикати.
- Основою промислового виробництва є нафтохімічна, харчова, хімічна промисловість і машинобудування, сільського господарства — рослинництво і тваринництво.
- Більшість населення зайнято у сфері послуг. У країні збереглась розгалужена мережа доступних послуг населенню.

Знаю і вмію обґрунтувати

1. Поясніть причини економічного розвитку Мінської агломерації.
2. Розкрийте вплив наслідків аварії на Чорнобильській АЕС на особливості розвитку сільського господарства Білорусі.
3. Поясніть, чому провідні машинобудівні підприємства цієї країни належать державі.
4. Чому у прямих іноземних інвестиціях Білорусі до України переважають капіталовкладення у переробну промисловість?
5. Поміркуйте, чому більшість українців у Білорусі мешкає у прикордонних з Україною областях.

Працюю з картою

За допомогою карт шкільного атласу нанесіть на контурну карту нафтопереробні заводи Білорусі та поясніть вплив на їхнє розміщення магістральних трансконтинентальних нафтопроводів.

Шукаю в Інтернеті

За допомогою офіційного сайта Мінського міжнародного аеропорту встановіть, до яких міст виконують авіарейси та які країни є головними партнерами Білорусі у міжнародних пасажирських авіаперевезеннях. Яка роль України в цьому?

Генерую ідеї

Проаналізуйте уривок зі статті «Економіка і бізнес Білорусі» з офіційного сайта Інвестиційного агентства Республіки Білорусь. Чому, на вашу думку, ця країна є лідером у сфері наукоємних виробництв машинобудування серед країн СНД? Як на це вплинула державна промислова політка? Як Україна може перейняти білоруський досвід у цій сфері?

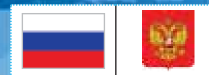
«За експортом IT-послуг на душу населення Білорусь випереджає всі країни СНД. Є значні напрацювання у сфері високих технологій: зокрема, у виробництві оптичних і лазерних приладів, автоматизованих систем керування.»

http://belarusfacts.by/ru/belarus/economy_business/

§ 15. Росія

Чому в Росії є великий контраст у господарському розвитку західних і східних регіонів?

ВІЗИТІВКА КРАЇНИ

Державна мова	російська
Домінуюча релігія	християнство
Столиця	Москва
Найбільші міста	Воронеж, Владивосток, Єкатеринбург, Іркутськ, Казань, Нижній Новгород, Ростов-на-Дону, Санкт-Петербург
Грошова одиниця	російський рубль
Форма правління	президентсько-парламентська республіка
Форма державного устрою	федерація
Адміністративно-територіальний поділ	суб'єкт федерації
Національне свято	День Росії (12 червня)

МІСЦЕ КРАЇНИ У СВІТІ ТА РЕГІОНІ. Росія (Російська Федерація) — одна з великих держав світу. Вона постійний член Ради Безпеки ООН. Простягається від Балтійського до Берингового морів. Наявність унікальних покладів корисних копалин та потужного промислового і сільськогосподарського виробництва роблять цю країну вагомим гравцем на світовій арені. Росія ініціювала створення різних міжнародних і міждержавних організацій у 2000-і роки (наприклад, у 2009 р. відбувся перший саміт БРІКС, учасники якого Бразилія, Росія, Індія, КНР, ПАР). Великих зусиль Росія докладає для створення власного інтеграційного угруповання на теренах СНД. (*Поясніть мету його створення.*) Країна має військові бази за межами власної території, що дає змогу стверджувати про її глобальні інтереси. Ознакою могутності Росії є її великі ядерні збройні сили та наявність союзників на різних континентах. Свідченням важливості Росії є саміт у м. Гельсінкі між президентами США і Росії (2018 р.).

ОСНОВНІ ЧИННИКИ, ЩО ВИЗНАЧАЮТЬ МІСЦЕ КРАЇНИ У МІЖНАРОДНОМУ ПОДІЛІ ПРАЦІ. Росія є важливим експортером на світовому ринку сировинних продуктів. Розміщення на півночі Євразії дає змогу бути важливою транзитною державою між країнами Європи й Азії. Значні капіталовкладення в економіку інших країн світу надають їй можливість суттєво впливати на їхній соціально-економічний і політичний розвиток. Активна діяльність провідних російських компаній із купівлі провідних промислових підприємств у різних країнах світу.

Мал. 49. **Ермітаж (Санкт-Петербург) — один з найбільших у світі музеїв образотворчого мистецтва**

НАЦІОНАЛЬНИЙ СКЛАД НАСЕЛЕННЯ. Більше 2/3 населення становлять етнічні росіяни. Водночас в окремих регіонах Росії їхня частка дуже відмінна. Найменше росіян проживає у Чечні, а найбільше — у Центральній Росії. Серед національних меншин найчисленнішими є татари, українці, башкири. Їхня сукупна частка становить менше 10 % населення цієї держави. Татари і башкири у своїх традиційних ареалах етнічного розселення становлять більше половини всього населення.

УКРАЇНСЬКА ДІАСПОРА В РОСІЇ. Міграційні процеси привели до того, що найбільше українців проживає у Тюменській і Московській областях. Також значна їхня частина здавна живе у прикордонних з Україною областях — Белгородській і Ростовській, а також у Краснодарському краї.

?

Спираючись на знання з курсу історії України, поясніть сучасне розміщення українців у Росії.

СИСТЕМА РОЗСЕЛЕННЯ. Росія має виразні диспропорції у розселенні населення. Найгустішою є мережа поселень в її західних областях, натомість східні окраїни цієї держави дуже рідко заселені. Майже 2/3 населення Росії живе в її європейській частині. У системі розселення вирізняються Москва і Санкт-Петербург — як головні осередки зосередження населення. Також великими за людністю є міські агломерації у Середньому Поволжі (Нижній Новгород, Казань, Самара) і на Уралі (Єкатеринбург і Челябінськ). До великих осередків міжрегіональних систем розселення в інших частинах Росії належать: Волгоград, Воронеж, Перм, Ростов-на-Дону, Красноярськ, Новосибірськ, Омськ, Уфа. (*Покажіть їх на карті*.)

РОЛЬ МОСКВИ У КОНТРОЛІ ТА ПЕРЕРОЗПОДІЛІ ЕКОНОМІЧНИХ РЕСУРСІВ КРАЇНИ. Москва — справжнє «серце» Росії. У місті зосереджено всі управлінські структури федерального рівня, більшість штаб-квартир

Велич столиці

Москва є найбільшим за людністю містом Росії. У місті збережено архітектурні пам'ятки від Середньовіччя до сучасності. Світового значення музеї мистецтва і заклади культури є окрасою міста.

провідних компаній і банків, більше половини всіх наукових і науково-дослідницьких установ. У цьому світовому місті ухвалюють політичні, економічні, релігійні рішення, які впливають на життя не лише Росії, а й багатьох інших країн світу. Москва — найбільший авіатранспортний і залізничний вузол СНД. Виразна управлінська функція зумовила високий рівень розвитку ділових, фінансово-кредитних, страхових послуг, у сфері медицини, освіти, консалтингу. Перерозподіл багатства став символом цього міста. (*Поясніть чому.*)

ПРОМИСЛОВІ ВИРОБНИЦТВА, ЩО ВИЗНАЧАЮТЬ МІЖНАРОДНУ СПЕЦІАЛІЗАЦІЮ КРАЇНИ. Основну сучасної економіки Росії та її впливу становлять другі за обсягами запасів у світі поклади нафти і перші природного газу, які видобувають і продають переважно у сирому вигляді за кордон. Сучасна ***нафто-*** і ***газодобувна промисловість*** цієї країни зосереджена переважно на північному заході Сибіру. (*Поясніть чому.*) Важливе значення має розвинена ***гірничодобувна промисловість*** та первинний обробіток кольорових металів. Більшість з них видобувають у складних кліматичних умовах Крайньої Півночі чи Сибіру. У ***машинобудуванні*** розвинені види, що виробляють техніку для добувної промисловості, а також автомобілебудування. Переважно у Середньому Поволжі розташовані *нафтопереробні* і *хімічні підприємства*, що випускають необхідні для сучасного інтенсивного сільського господарства добрива і засоби захисту рослин.

Гордість країни

«Газпром» — найбільша у світі енергетична компанія.

Унікальний досвід

У м. Калуга у 2017 р. збудовано новий завод з випуску компонентів двигунів компанії «Континентал». Загальна вартість цього інвестиційного проекту — 24 млн євро. Створено 100 нових робочих місць.

СПЕЦІАЛІЗАЦІЯ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА. Складні агрокліматичні умови та поширення вічної мерзлоти на більшій частині азіатської Росії не сприяють веденню інтенсивного сільського господарства на цих територіях. Воно розвивається на півдні і заході держави у лісостеповій і степовій природних зонах.

У структурі власності на землю переважають великі товарні господарства площею майже 1000 га. Переважно вони входять до складу потужних агрохолдингів експортного спрямування. Росія експортує продукцію рослинництва, а завозить у великих обсягах продукцію тваринництва і садівництва, а також готові продукти харчування.

У ***рослинництві*** переважають посіви пшениці, цукрового буряку, соняшнику. Більше 70 % посівної площі країни займають зернові культури. Росія нині є лідером світового експорту зернових. Більшість зерна вирощують великі сільськогосподарські підприємства на півдні країни. (*Поясніть чому.*)

У ***тваринництві*** домінують великі ферми і відгодівельні комплекси. Переважно утримують корів і свиней. За виробництвом яловичини Росія є

Дізнайтеся більше

Росія — світовий лідер за збором ячменю.

четвертою країною світу. Ареал вирощення свиней обмежений не лише природними умовами, а й традиціями вживання в їжу їхнього м'яса. (*У яких регіонах РФ споживання свинини є найменшим і чому*?) У районах товарного вирощення пшениці поширені великі птахофабрики. Переважає вирощення курей. Овець і кіз утримує здебільшого сільське населення.

Садівництво є важливим видом сільського господарства Росії. У приміських районах і на півдні Росії вирощують яблука. На півночі поширеним є збір чорниць, лохини, журавлини.

Виділяють кілька спеціалізованих аграрних регіонів Росії. У західних і південних суб'єктах Федерації домінують посіви зернових та зосереджено найбільше поголів'я свиней і птиці. На півночі переважає випас оленів. Садівництво зосереджено у передмісті великих міст країни і на півдні. У посушливих районах півдня Росії набуло поширення вирощення дрібної рогатої худоби.

Гордість країни

Росія — світовий лідер за площею лісів у світі (*мал. 50*).

Мал. 50. **Хвойний ліс Росії**

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ТРЕТИННОГО СЕКТОРУ. Росія має розвинену у світовому масштабі сферу послуг. Переважає зайнятість у сфері торгівлі та надання приватних послуг. ***Транспорт*** є другим за значенням видом третинного сектору. Велике значення має розвиток його зовнішньоторговельної складової. По трансконтинентальних магістральних нафто- і газопроводах постачають більшість енергоносіїв за кордон. (*Покажіть їх на карті.*) Для внутрішньої єдності країни велике значення має залізниця, а у віддалених районах Сибіру та Крайньої Півночі і Далекого Сходу — морський і річковий транспорт. Добре розвинена мережа авіаперевезень сполучає всі центри суб'єктів Федерації з Москвою. Столиця Росії, а також Санкт-Петербург, Єкатеринбург, Новосибірськ є важливими авіаційними хабами. Автомобільні дороги переважно прокладено у західних областях Росії. Існує сильний контраст між західними і східними регіонами цієї держави за рівнем і ступенем розвитку сфери послуг і транспорту. (*Поясніть чому.*) У найбільших містах зосереджено ділові та фінансово-кредитні послуги.

ХАРАКТЕРНІ РИСИ ПРОСТОРОВОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ГОСПОДАРСТВА. Росія є дуже поляризованою країною. Найрозвиненішою у господарському плані є її європейська частина. Тут виділяють ареал найвищої густоти населення і зосередження господарства — Московську агломерацію. Від неї в усі боки розходяться, як промені, головні транспортні осі, на

яких розміщені на значній відстані інші важливі міжрегіональні центри: Санкт-Петербург, Казань, Ростов-на-Дону тощо. В азіатській частині Росії головною віссю розвитку і господарського освоєння території є Транссибірська залізниця. На півночі переважно видобувають корисні копалини і майже відсутні середні і великі за людністю міста. Виняток становлять Магадан і Норильськ — важливі центри добувної промисловості світу та Мурманськ — найбільший морський порт на берегах Північного Льодовитого океану. Більша частина серединних азіатських районів не освоєна у господарському плані та вкрита суцільними лісовими масивами тайги і болотами. (*Поясніть, яка роль клімату у цьому*.)

ЗОВНІШНІ ЕКОНОМІЧНІ ЗВ'ЯЗКИ є основою економічного розвитку та світової політики Росії. Країна утвердилась як велика сировинна держава. Більше половини її експорту становить продаж нафти і продуктів її пероблення. Також за кордон постачають руди чорних і кольорових металів та продукцію їх первинного перероблення. Великим є значення Росії у світовій торгівлі продукцією рослинництва. На ринках окремих видів продукції хімічної промисловості (наприклад, калійних добрив) ця країна є однією з найбільших експортерів. В імпорті переважає продукція переробної промисловості. Лідером за обсягом поставок є складна електронна, електро-, радіотехніка, а також автомобілі. Важливим є імпорт продукції АПК та фармацевтичної і хімічної промисловості.

Країна виконує значний обсяг транзитних перевезень в Євразії суходолом. Модернізовані великі морські торговельні порти Росії є важливими каналами постачання товарів її зовнішньої торгівлі. Особливе значення для завезення імпортних товарів мають порти Фінської затоки. (*Поясніть чому*.) Важливими є послуги у фінансово-кредитній та освітній сферах. Значна частина російських банків і страхових компаній мають розгалужену мережу своїх філій та є власниками відповідних структур у країнах-сусідах (наприклад, «Альфа-банк» в Україні), що дає змогу збільшувати обсяг наданих послуг у цій сфері.

В імпорті Росії велике значення мають туристичні послуги. Значна частина громадян цієї держави регулярно виїжджає на відпочинок й оздоровлення за кордон. Велику роль відіграють ділові й інженерні послуги іноземних компаній, які використовують для реалізації масштабних інфраструктурних і промислових проектів (наприклад, будівництво підводного магістрального газопроводу «Північний потік-1»). Важливими є послуги у фінансово-кредитній сфері та з програмування.

Більшість капіталів Росія вкладає у придбання різноманітних активів переважно у країнах СНД та в Європі. Створено великі спільні компанії, наприклад «ТНК-БР», які беруть участь у реалізації масштабних економічних проектів. Іноземці переважно інвестують у промисловість Росії. Створюють спільні підприємства, а також продають окремі промислові гіганти у переробній промисловості. Наприклад, «АвтоВАЗ» придбала компанія «Рено — Ніссан — Міцубісі», яка здійснює реконструкцію цього підприємства.

МІЖНАРОДНІ ЗВ'ЯЗКИ УКРАЇНИ З РОСІЄЮ є давніми. Водночас вони сильно залежать від змін у зовнішній політиці. Останнім часом має

місце велика політична криза. (*Чим вона зумовлена?*) У сусідній країні здавна проживає численна українська громада. Діє більше 100 громадських організацій українців. У дипломатичній сфері нині переважно контактують у рамках Тристоронньої контактної групи Україна — Росія — ОБСЄ з урегулювання ситуації на Сході України.

Росія є найбільшим торговельним партнером України серед країн світу. Переважно торгують традиційними товарами міжнародної спеціалізації. Україна постачає: чорні метали, продукти неорганічної хімії, електротехнічні вироби, натомість отримує з Росії бензин і нафтопродукти, продукцію машинобудування, вироби з пластмас. Україна переважно надає транспортні послуги, послуги у сфері ремонту та технічного обслуговування, страхування, а Росія — послуги з переробки матеріальних ресурсів, у сфері телекомунікації, комп'ютерні та інформаційні, транспортні послуги.

За останні роки обсяг прямих російських інвестицій в економіку України різко скоротився. Значно менші й українські інвестиції. Вони спрямовані у сферу надання ділових послуг.

СТИСЛО ПРО ГОЛОВНЕ

- Росія — найбільша за площею країна світу. Це велика сировинна держава. В економіці Росії панівне положення займають фінансово-промислові групи. Провідним економічним центром країни є Москва.
- У системі розселення і просторової організації економіки Росії європейська її частина добре розвинена, азіатська — слабо. Вирізняються великі міські агломерації Москви, Санкт-Петербурга, Єкатеринбурга. Для України Росія залишається найбільшим торговельним партнером.
- Основу зовнішньої торгівлі Росії становлять поставки мінеральної сировини та продуктів її первинної переробки. В її експорті домінують сировина і напівфабрикати, а в імпорті — промислові товари. Основою промислового виробництва є добувна і хімічна промисловість та машинобудування, а сільського господарства — рослинництво і тваринництво. Більшість населення зайнято у сфері послуг.

Знаю і вмію обґрунтувати

1. Поясніть причини переважного економічного розвитку Московської агломерації.
2. Розкрийте вплив наслідків вічної мерзлоти на особливості розвитку сільського господарства Росії.
3. Поясніть, чому більшість нафти і природного газу видобувають у Сибіру?
4. Поміркуйте, чому у прямих іноземних інвестиціях Росії до України переважають капіталовкладення у фінансово-кредитну сферу.
5. Чому більшість українців у Росії мешкає у Москві?

Працюю з картою

За допомогою карт шкільного атласу з'ясуйте природні чинники спеціалізації сільського господарства Смоленської й Астраханської областей.

Шукаю в Інтернеті

За допомогою офіційного сайта «Укрзалізниці» встановіть, до яких міст Росії існують регулярні рейси міжнародних пасажирських поїздів. Поясніть причини обрання міст-кінцевих станцій їх курсування.

Генерую ідеї

Проаналізуйте уривок зі статті Ж. Боттела «Росія навіть не спроможна виробляти власні Лади». Чому, на вашу думку, було передано більшість акцій «АвтоВАЗ» іноземній компанії? Які це мало наслідки для виробництва?

«Від 2008 р. «Рено—Ніссан»... інвестував більше 1 млдр євро у це підприємство. За вісім років обсяг продажу впав з 640 000 до 269 000 автомобілів. Втрати вже перевищували 900 млн євро у 2015 р. і сягнули 498 млн за перші вісім місяців 2016 р. <...> За винятком шин решта компонентів виробляють на місці... Завантаженість виробничих потужностей, розрахованих на випуск одного мільйона автомобілів на рік, становить лише 45 %.... Але дуже низькі зарплати (430 євро у середньому, 290 євро для робітників) — це головний козир конкурентоспроможності — було знижено на 20 %. «АвтоВАЗ» пропонує своїм робітникам брати участь у громадських роботах, які ... фінансує уряд.»

Capital. — 2017. — janvier. — p. 48–50.

ПРАКТИЧНА РОБОТА

Тема: Складання картосхеми просторової організації економіки однієї з європейських країн «Великої сімки» (*на вибір*)

Алгоритм виконання

1. Нанесіть на контурну карту державні кордони та головні міста обраної країни.
2. За шкільним атласом встановіть, які головні автомобільні і залізничні дороги сполучають ці міста між собою.
3. За шкільним атласом встановіть переважаючі види економічної діяльності в кожному з цих міст і напрям розвитку сільського господарства у цій країні.
4. Визначте, в якому регіоні обраної країни зосереджено найбільшу кількість її виробництва.
5. Поясніть регіональні відмінності в його розміщенні по території країни.

Дослідження

Орієнтовні теми (*на вибір учня/учениці*)

1. «Нове обличчя» Руру — постіндустріальний розвиток: «зелені» міста замість похмурих ландшафтів.
2. Лондон, Берлін, Париж, Київ: схожість і відмінність сучасного розвитку міст.
3. Кластери в Італії як домінуюча форма організації виробництва товарів і послуг.

АКАДЕМІЯ НЕСТАНДАРТНИХ РІШЕНЬ

КЕЙС 1

ДИСКУТУЄМО

Прочитайте уважно уривок зі статті П. Ріше «Сардекс, малі гроші, що зростають, зростають». Визначте, яка основна думка закладена в ній. Чи погоджуєтесь ви з точкою зору автора цитати? Висловіть власні судження.

«Ми живемо у часи постправди. Подивіться на людей: у них у руках комп'ютери, потужніші, ніж ті, що мало НАСА для польоту на Місяць, а вони їм слугують лише для того, щоб робити селфі!»

Nouvelle Observateur. — 2016. — n 2714, p. 66.

КЕЙС 2

ЗМАГАННЯ «ПОДОРОЖУЄМО ЄВРОПОЮ!»

Учні самостійно або поділившись на команди обирають одну зі столиць країн Західної Європи й готують коротку (на 5 хв) презентацію про головні її туристичні принади (пам'ятки, музеї, виставки, громадські заходи). Потрібно визначити й вказати на слайді кошторис витрат на поїздку до обраного міста, а саме:

- вартість і час проїзду різними видами транспорту з вашого населеного пункту до відповідної столиці;
- вартість проживання на добу на одну особу;
- вартість харчування на добу на одну особу;
- маршрут і вартість квитків на міський транспорт, яким слід добиратись до вказаних у презентації головних туристичних принад міста;
- вартість вхідних квитків до музеїв і виставок, вказаних у презентації;
- загальна вартість поїздки.

Для здобуття перемоги, необхідно запропонувати найоптимальніший по вартості варіант подорожі.

Розділ 2. АЗІЯ

> Двадцяте століття було століттям Європи,
> двадцять перше століття — це століття Азії.
> *Сьо Косугі*

ТЕМА 1. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА АЗІЇ

§ 16. Географічне положення та природні умови і ресурси Азії

Які річки Азії є судноплавними?

ЕКОНОМІКО-ГЕОГРАФІЧНЕ ПОЛОЖЕННЯ. Азія разом з Європою утворює найбільший материк Землі — Євразію.

> ? Пригадайте головні фізико-географічні особливості цього материка.

В Азії розташовані такі великі за обсягом ВВП країни світу, як Китай і Японія. У них зосереджені найбільші міста, промислові підприємства і морські порти. Азія має дуже відмінні природні й соціально-політичні умови.

> **Дізнайтеся більше**
> В Азії виникли найдавніші цивілізації світу.

Найбільш економічно розвинені країни виходять на береги Тихого й Індійського океанів. Водночас низка країн не має виходу до моря.

> ? Пригадайте, про які країни йдеться.

Азія — перехрестя важливих морських комунікацій. Багато морів, затоки й проток є жвавими морськими трасами. Особливо велика кількість суден проходить через Малаккську і Ормузьку протоки, Перську, Бенгальську й Оманську затоки, Аравійське море. (*Покажіть їх на карті*.)

В Азії активно розвиваються інтеграційні процеси, насамперед у сфері економіки. Азіатські країни є членами багатьох політичних та економічних міжнародних організацій. Найвпливовішим інтеграційним об'єднанням в Азіатсько-Тихоокеанському регіоні є Асоціація держав Південно-Східної Азії (АСЕАН) (*мал. 51*), до якої належать Бруней, В'єтнам, Індонезія, Камбоджа, Лаос, Малайзія, М'янма, Сингапур, Таїланд, Філіппіни. (*Покажіть їх на карті*.)

Також у цьому регіоні є інші міжнародні організації: СААРК (Асоціація регіонального співробітництва країн Південної Азії), ОПЕК (Організація країн-експортерів нафти), ЛАД (Ліга арабських держав), Ісламська конференція або Ісламський конгрес тощо.

Мал. 51. **Прапор АСЕАН**

Пригадайте, які країни входять до складу АСЕАН.

СКЛАД РЕГІОНУ І СУЧАСНА ПОЛІТИЧНА КАРТА. В Азії розташовані 49 держав і територій. Більшість країн — унітарні, лише окремі з них федеративні (наприклад, Малайзія). Найпоширеніші республіки, проте є країни з монархічними формами правління (наприклад, Кувейт).

За рівнем економічного розвитку в Азії лідером є Японія. Водночас є і найменш розвинені країни світу (наприклад, Афганістан).

Виділяють такі субрегіони: Західна, Південна, Південно-Східна, Центральна і Східна Азія. (*Покажіть їх на карті.*) Країни *Західної Азії* дуже відрізняються за рівнем соціально-економічного розвитку. Вирішальне значення у розвитку цього регіону має наявність унікальних стратегічних ресурсів нафти і природного газу.

Південна Азія складається з країн, які розташовані на півострові Індостан і прилеглих до нього островах в Індійському океані. (*Покажіть їх на карті.*) До *Південно-Східної Азії* належать країни, розміщені на півострові Індокитай і прилеглих до нього островах Тихого й Індійського океанів. До складу *Центральної і Східної Азії* входять країни, що займають центральні пустельні та приморські тихоокеанські райони.

ПРИРОДНІ УМОВИ І РЕСУРСИ. В Азії найбільше різноманіття форм рельєфу на планеті. Гірські системи формують три великі пояси: на півдні та сході — молоді сейсмічно активні гори Альпійсько-Гімалайського і Тихоокеанського поясів, на заході — старий хребет Уральських гір. Між ними розкинулися великі рівнини.

В Азії поширені дуже відмінні типи клімату — від арктичного різкоконтинентального у північних районах до вологого екваторіального на півдні. Особливе значення у господарському розвитку значної частини Азії має мусонний клімат у приморських районах Індійського океану. (*Поясніть чому.*)

Дізнайтеся більше

Найбільше у світі вулканів в Індонезії — 142.

Назвіть причини його утворення.

Азіатський регіон багатий на різні види природних ресурсів. Корисні копалини дуже нерівномірно поширені. Паливні ресурси переважно зосереджено у районі Перської затоки, де на її основі сформувався один з найбільших у світі регіонів видобування нафти і природного газу. Великі покла-

Дізнайтеся більше

Азія — світовий лідер за обсягом видобування руд рідкісноземельних металів.

? Пригадайте причини утворення нерудних корисних копалин.

Мал. 52. **Нові ГЕС у Лаосі**

? Пригадайте склад земельних ресурсів.

ди кам'яного вугілля у Східному Сибіру (Кузбаський басейн), а також у Китаї (Північно-Східний басейн), Індії (Східний басейн), Казахстані (Карагандинський та Екібастузький басейни). (*Покажіть їх на карті.*)

Рудні корисні копалини Азії здебільшого пов'язані з фундаментом давніх платформ і мезозойською складчастістю. Особливо великі запаси залізних руд в Індії, Казахстані, Китаї. Поклади кольорових металів світового значення залягають уздовж східної окраїни материка.

У багатьох районах Азії є ***нерудні корисні копалини*** — кам'яна сіль, розсоли Мертвого моря, на Іранському нагір'ї зосереджені найбільші у світі родовища сірки. Є графіт, селітра, великі запаси будівельних матеріалів. Коштовне каміння переважно поширене у Південній Азії.

Водні ресурси. Лише річки Азії впадають до всіх океанів Землі. Важливе значення у господарській діяльності мають річки Азіатської Росії (Об, Лена, Єнісей), Китаю (Хуанхе, Янцзи), Індії (Ганг), Пакистану (Інд) та ін. Багаті на гідроенергоресурси річки Сибіру, плоскогір'я Декан, Тибету, Індокитаю (*мал. 52*). В Азії розташоване найбільше за обсягом води озеро світу — Байкал. Розвинена іригація.

Земельні ресурси. Більшу частину території Південної і Південно-Східної Азії використовують як сільськогосподарські угіддя. У долинах місцевих річок поширені родючі алювіальні ґрунти і червоноземи, на яких вирощують різноманітні субтропічні і тропічні культури. На прибережних низовинах, що оточують Середземне і Червоне моря, Індійський океан і Перську затоку, а також на Месопотамській низовині, переважно через посушливий клімат, поширено зрошення, а в оазах Аравійської пустелі — садівництво. У центрі Азії чимало чорноземів на лесових породах. Усе різноманіття земельних ресурсів представлено на східному узбережжі Азії.

Лісовими ресурсами краще за інші регіони забезпечена Південно-Східна Азія та східні райони Китаю, де ростуть великі масиви цінних листяних лісів. У Північному лісовому поясі переважають хвойні породи.

Рекреаційні ресурси. Туризм бурхливо розвивається в Азії. Тут сконцентрована майже п'ята частина загальної кількості пам'яток, внесених до списку Світової спадщини ЮНЕСКО. Найбільше їх у Китаї. Багато туристів приваблюють віддалені райони Азії з їхньою чудовою природою. Окремі країни фактично живуть за рахунок туристів (наприклад, Мальдіви). Особливе місце у світовому туризмі займає Близький Схід. (*Поясніть чому*.)

СТИСЛО ПРО ГОЛОВНЕ

- В Азії розташовані 49 держав і територій. У регіоні виділяють такі субрегіони: Західна, Південна, Південно-Східна, Східна, Центральна Азія.
- Переважають країни, що розвиваються.
- За формою адміністративно-територіального устрою більшість країн — унітарні, за формою правління — республіки, але є чимало монархій.
- До Другої світової війни більшість країн Азії були колоніями. Нині майже всі вони є незалежними (суверенними) державами.
- В Азії зосереджено одні з найбільших у світі поклади корисних копалин.
- Водними і земельними ресурсами найкраще забезпечені східні та південні частини Азії, лісовими — північні, східні та південно-східні.
- Рекреаційні ресурси найбільше використовують острівні та приморські країни Азії.

Знаю і вмію обґрунтувати

1. Членами яких міжнародних організацій є азіатські країни?
2. Які існують форми державного устрою в Азії? Наведіть приклади країн з різними формами державного устрою.
3. Використовуючи різні джерела інформації, доведіть, що приморське положення країн Перської затоки має важливе значення для їхньої співпраці.
4. Чому, на вашу думку, у Шрі-Ланці більше пам'яток Світової спадщини ЮНЕСКО, ніж в Україні? Як це впливає на розвиток міжнародного туризму у цій країні?
5. Чи існує закономірність у розміщенні гідроенергетичного потенціалу в Азії?

Працюю з картою

Позначте на контурній карті країни, які входять до складу Асоціації держав Південно-Східної Азії (АСЕАН).

Шукаю в Інтернеті

За допомогою інтернет-джерел підготуйте презентацію-повідомлення «Великий Шовковий шлях та місце в ньому України».

Генерую ідеї

За допомогою офіційного сайта Міністерства закордонних справ України «зайдіть» на офіційні веб-сторінки вітчизняних дипломатичних представництв в азіатських країнах та з'ясуйте, які заходи двосторонньої співпраці мали місце у минулому році. Де вони відбувались та який мали наслідок для розвитку України?

§ 17. Населення Азії

Чому українці компактно живуть лише у кількох країнах Азії?

Дізнайтеся більше
Лідером серед країн світу за продуктивністю праці є Сингапур.

Поясніть вплив природних чинників на структуру розселення в Азії.

ЧИСЕЛЬНІСТЬ ЛЮДНОСТІ В АЗІЇ. В Азії живе найбільше людей на планеті. Тут виникли перші цивілізації, на основі яких сформувались сучасні великі за людністю народи: ханці — у Китаї, індуси — в Індії, араби — на Близькому Сході. Тривалий досвід розвитку господарства більшості народів Азії дав змогу їм сформувати велике різноманіття трудових навичок.

Найбільше населення в Азії живе у Китаї та Індії. За густотою населення вирізняються приморські райони Китаю, середня і нижня течія Гангу з Брахмапутрою. Також висока концентрація населення притаманна острівним країнам Азії. Наприклад, в Індонезії більшість населення живе на острові Ява, де густота населення перевищує 700 осіб/км^2. Природні умови зумовлюють зосередження сільського населення Південно-Західної Азії у передгір'ї Ліванських гір і в гірських долинах Кавказу, у межиріччі Тигру і Євфрату. Таким чином, навіть у сучасному світі природні чинники є вирішальними у процесі розселення населення країн Азії. (*Поясніть чому.*)

Пригадайте особливості другого типу відтворення населення.

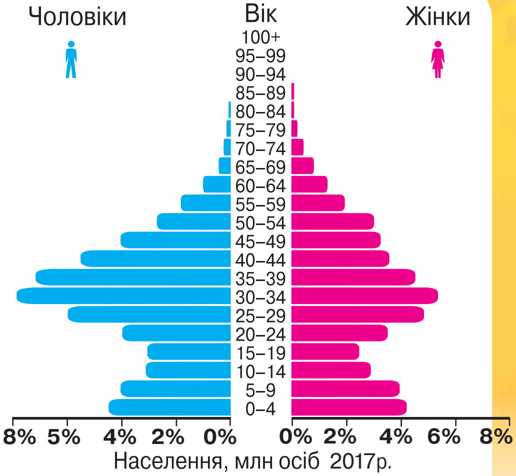
ТИП ВІДТВОРЕННЯ НАСЕЛЕННЯ. Більшість сучасних азіатських країн має другий тип відтворення населення, що зумовлює високі показники природного приросту. У окремих країнах Азії відбувається перехід до першого типу відтворення людності (наприклад, Республіка Корея). Більшість країн намагається контролювати природний приріст для уповільнення темпів приросту населення.

Для більшості країн Азії характерні значні міжнародні та внутрішні міграційні процеси. Важливим напрямком імміграції є країни Перської затоки (наприклад, Кувейт), куди у пошуках роботи та кращої долі приїжджають вихідці з різних мусульманських країн Азії. Останнім часом помітною стала позитивна динаміка імміграції з колишніх азіатських володінь Великої Британії до цієї країни, а також утворились на початку XXI ст. великі китайські громади у більшості розвинених країн Європи. Військові конфлікти призвели до появи великої хвилі біженців з Іраку і Сирії.

Пригадайте особливості статево-вікової структури населення.

СТАТЕВО-ВІКОВА СТРУКТУРА. Демографічна політика азіатських країн (наприклад, Сингапуру) зумовила певні зміни у статево-віковій структурі населення. В окремих країнах з огляду на широке впровадження

сучасних медичних засобів переважно народжуються хлопчики (*мал. 53*), а це з часом створює особливості використання трудових ресурсів у цих країнах. Тип відтворення населення та міграційні процеси впливають на вікову структуру населення. Значна частка дітей і людей молодшого віку дає можливість мати велику кількість працівників (наприклад, у Лаосі).

Мал. 53. **Статево-вікова піраміда Кувейту, *2017 р*.**

Дізнайтеся більше

60 % населення Лаосу має вік молодший за 25 років.

ЕТНІЧНИЙ І РЕЛІГІЙНИЙ СКЛАД НАСЕЛЕННЯ АЗІЇ — результат тривалого історичного процесу. У цій частині світу проживають понад тисячу народів (*мал. 54*). Вони дуже різняться за чисельністю, існує багато дрібних племен, що налічують кілька тисяч осіб. Найчисленніші народи — китайці, індуси, бенгальці, японці. Більшість країн багатонаціональні. Мононаціональні переважно арабські країни Південно-Західної Азії, Японія, Вірменія, Бангладеш та ін.

В Азії виникли світові релігії: буддизм, християнство, іслам. Буддизм (*мал. 55*) переважно поширений у країнах Індокитаю і на Шрі-Ланці. У країнах Східної Азії він співіснує з конфуціанством і даосизмом у Китаї, конфуціанством у Кореї, синтоїзмом у Японії. Християнство сповідує основна частина віруючого населення Філіппін, Кіпру, Грузії, Вірменії, Лівану. Іслам — жителі країн Близького Сходу, Пакистану, Індонезії, Центральної Азії, Малайзії та ін. Іудаїзм найпоширеніший в Ізраїлі, а індуїзм — в Індії. Анімістичні вірування збереглися переважно у населення віддалених гірських районів Азії.

УРБАНІЗАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ. Азія — регіон світу з давніми осередками урбанізації. Основними її чинниками є високий рівень розвитку промисловості і невиробничої

Мал. 54. **Населення Іраку**

Мал. 55. **Буддистський храм у м. Анурадхапура (*Шрі-Ланка*)**

Мал. 56. **Урбанізація у м. Манама (*Бахрейн*)**

Мал. 57. **Псевдоурбанізація у Таїланді**

Дізнайтеся більше

Найдавніше місто світу — Єрихон в Палестині, існує вже понад 5 тисячоліть.

Пригадайте визначення понять «агломерація» і «мегаполіс».

сфери, їхня інтеграція, розвиток міжнародних відносин, інтенсифікація сільського господарства. Більш ніж половина міського населення світу живе в Азії (2 млрд осіб). Для більшості країн Азії характерний середній рівень урбанізації. Високий — у Сингапурі, Кувейті, Японії, Ізраїлі, Бахрейні (*мал. 56*). Низький — в Афганістані, Бангладеш, Бутані, Непалі та ін. Спостерігається **псевдоурбанізація** — зростання кількості міського населення за рахунок переселення колишніх селян у передмістя та у необлаштовані самовільно забудовані райони (*мал. 57*).

Населення Азії дедалі більше концентрується у великих за людністю містах, що призводить до розвитку міських агломерацій. Найбільш густонаселені міські агломерації Азії — Токійська (37,2 млн осіб), Делійська (22,7 млн), Шанхайська (20,2 млн). У результаті їхнього просторового розвитку виникли мегаполіси: Токайдо в Японії, у дельті річки Янцзи та Гонконг/Сянган — Гуанчжоу в Китаї.

В Азії є багато глобальних міст, які водночас є визначальними центрами національного розвитку. У них розташовані штаб-квартири міжнародних організацій, надається значна кількість фінансових, банківських, медичних послуг. До світових міст Азії належать: Гонконг/Сянган, Сингапур, Токіо, Шанхай, Дубай, Пекін, Нью-Делі та ін. (*Покажіть їх на карті*.)

У більшості країн Азії головним видом зайнятості залишається сільське господарство. Проте індустріалізація охоплює нові регіони, а поширення новітніх технологій сприяє розвитку сфери послуг. Окремі країни Азії (наприклад, Республіка Корея) досягли вагомих результатів у розвитку високих технологій та є прикладом позитивних змін господарської діяльності за короткий термін.

ПРАЦЕРЕСУРСНИЙ ПОТЕНЦІАЛ країн Азії величезний. У Японії, Республіці Корея, Сингапурі є не лише значна кількість людей працездатного віку, а й висока якість економічно активного населення. Так, у

Сингапурі майже 90 % населення мають вищу освіту. Прикладом країн з найбільшим за кількістю працересурсним потенціалом є Китай та Індія. Одним з основних чинників перетворення цих країн на провідні держави світової економіки й основних виробників промислової продукції у світі є величезна кількість населення працездатного віку.

СТИСЛО ПРО ГОЛОВНЕ

- Найбільш населені країни світу — Китай та Індія.
- Населення більшості країн Азії має другий тип відтворення.
- За темпами зростання населення Азія поступається лише Африці.
- Найвищі темпи природного приросту населення характерні для найбідніших країн (Афганістан).
- Переважають багатонаціональні країни із середнім рівнем урбанізації.
- Азія — батьківщина трьох світових релігій (християнство, іслам, буддизм) та національних релігій (конфуціанство, синтоїзм, іудаїзм).
- Найвищий рівень урбанізації у світі характерний для азійських країн: Сингапуру, Катару, Кувейту, Японії та ін.
- Найбільша густота населення спостерігається у Східній і Південній Азії.
- Працересурсний потенціал країн Азії величезний за кількістю й за якістю.

Знаю і вмію обґрунтувати

1. Спрогнозуйте, як зміниться чисельність населення Бангладеш у разі підняття рівня води у Бенгальській затоці на один метр.
2. Поясніть, чому більшість біженців із Сирії подали звернення на проживання у країнах Західної, а не Східної Європи.
3. Як урбанізація впливає на видобування нафти у країнах Перської затоки?
4. Чому у таких великих за площею країнах Азії, як Казахстан і Монголія, проживає значно менше населення, аніж в Узбекистані й Республіці Корея?
5. Поясніть, чому найвища густота населення серед країн Азії у Сингапурі.
6. Використовуючи додаткові джерела інформації, складіть коротку характеристику умов життя населення в одному з найбільших міст Індії.
7. Чому саме в Азії здавна було сконцентровано більше половини населення світу? Чи діють ці чинники сьогодні?

Працюю з картою

За допомогою карт шкільного атласу знайдіть світові міста Азії та нанесіть їх на контурну карту.

Шукаю в Інтернеті

За допомогою інтернет-джерел порівняйте темпи природного приросту населення Туреччини, Ірану, Казахстану. Поясніть значення сільського населення у формуванні народжуваності у цих країнах.

Генерую ідеї

За допомогою матеріалів сайта https://www.populationpyramid.net проаналізуйте зміни статево-вікової піраміди Кувейту. Чи збережеться потреба в іноземних працівниках у цій країні найближчим часом? Ким вони, на вашу думку, будуть працювати?

§ 18. Особливості економіки країн Азії. Первинний сектор

У яких розвинених країнах Азії основою добробуту є видобування корисних копалин?

ОСОБЛИВОСТІ ЕКОНОМІКИ КРАЇН АЗІЇ. Більшість країн Азії входить до групи країн, що розвиваються. До високорозвинених належить Японія, середньорозвинених — Ізраїль. КНДР, В'єтнам, Китай є країнами з плановою економікою. Країни Південного Кавказу і Центральної Азії мають перехідний тип економіки.

У більшості країн Азії добре розвинене сільське господарство, в якому домінує рослинництво. Добувна промисловість переважає над переробною, за винятком Японії, Китаю, Республіки Корея.

У міжнародному поділі праці країни Азії, крім розвинених, залишаються постачальниками сільськогосподарської продукції (чаю, натурального каучуку, бавовни, спецій, тропічних і субтропічних фруктів), а також продукції добувної промисловості (нафти, газу, марганцю, олова, хромітів, залізної руди тощо). Тобто у структурі господарства переважає первинний сектор.

Зберігаючи спеціалізацію на масовому випуску текстильних виробів, Азія стала «швейним цехом» світу. Народні промисли переважно орієнтовано на збут продукції туристам. У розвинених країнах Азії відбувається перехід до постіндустріального типу господарського розвитку.

Азія — один з основних регіонів добувної промисловості. Незважаючи на власний великий ринок, який поглинає більшість видобутих мінеральних ресурсів, окремі країни регіону залишаються важливими експортерами нафти і газу, кольорових металів (олово, вольфрам, мідь, золото тощо), цінних видів деревини, натурального каучуку й морепродуктів. Перспективним є освоєння нових мінеральних, лісових та гідроенергетичних ресурсів Північної, Південно-Східної та Центральної Азії.

Унікальний досвід

Лаос — один з небагатьох у світі прикладів стабільного економічного зростання у роки світової економічної кризи. У чому таємниця небувалого успіху країни? До країни повернулось чимало колишніх емігрантів, які принесли із собою навички й капітал, здобуті за кордоном. Створено десять вільних економічних зон по периметру кордонів країни, в яких діє режим безмитної діяльності з мінімальними податками. У розбудову масштабних інфраструктурних проектів і створення робочих місць залучено іноземні великі компанії. Кількість туристів до Лаосу у 2015 р. становила 4,2 млн осіб, тоді як все населення країни — 6,8 млн осіб. Туристи залишили в економіці країни 641 млн дол. США.

Дізнайтеся більше

Монголія — світовий лідер за промисловими запасами міді.

ДОБУВНА ПРОМИСЛОВІСТЬ. Промислові родовища корисних копалин Азії розміщені нерівномірно. Це зумовлено не лише геологічними умовами, а й їхньою доступністю до головних ринків збуту, кліматичними й екологічними умовами видобування. (*Поясніть чому.*)

Нафтовидобування в Азії переважно зосереджено у країнах, що оточують Перську затоку (*Покажіть їх на карті.*) Нафта басейну Перської затоки — одна з найдешевших у світі. Найбільшими її виробниками та експортерами є Саудівська Аравія, Іран, Ірак, ОАЕ і Кувейт.

Мал. 58. **Видобування нафти й природного газу в Катарі**

Газова промисловість переважно розвинена на шельфі та у приморських регіонах Азії (*мал. 58*). Найбільше газ видобувають країни Перської затоки і Прикаспію. Фактично весь обсяг видобутого природного газу Росії забезпечують мегародовища у Західному Сибіру. (*Поясніть чому.*)

Пригадайте особливості поширення промислових покладів природного газу в Азії.

Найбільші запаси *кам'яного вугілля* в Азії зосереджені у Китаї, де на цей вид енергетичної сировини припадає 76 % спожитого палива. Важливі вуглевидобувні країни Азії — Індія, Індонезія, Казахстан, Туреччина.

Рудними корисними копалинами краще забезпечені країни Південної, Південно-Східної та Східної Азії. Світове значення мають запаси залізної та марганцевої руд, що залягають у надрах Індії, родовища хромітів — у Туреччині й на Філіппінах, олова й вольфраму — у Малайзії, Таїланді, М'янмі. Південно-Східна Азія посідає перше місце у світі за запасами олова, має значні запаси нікелю, кобальту, вольфраму, міді, сурми, бариту, флюориту, а також нафти, природного газу, бокситів, хромітів.

Гордість країни

Родовище Оюу Толгой (провінція Умнеговь, Монголія) має найбільші у світі промислові запаси золота і міді. Його площа — 26 км². Початок видобування — 2013 р. Зайнято 15 тис. робітників. Загальний обсяг інвестицій — 4,6 млрд дол. США.

Видобування нерудної сировини ведеться повсюдно.

СІЛЬСЬКЕ ГОСПОДАРСТВО. АКВАКУЛЬТУРА. Сільське господарство — провідний вид економічної діяльності більшості країн Азії. У його структурі переважає рослинництво, яке відзначається високою трудомісткістю й екстенсивністю. Функціонують високотоварний експортний і традиційний нетоварний сектори. Перший спеціалізується на вирощуванні експортних культур (чаю, бавовнику, джуту, цукрової тростини, гевеї, спецій, кокосової пальми, тропічних фруктів), другий постачає продукцію на внутрішній ринок (рис, пшеницю, просо, сою, батат). Основним типом господарств у високотоварному секторі є плантації, які в минулому належали іноземним власникам, а нині, як правило, є власністю держави. (*Поясніть чому.*)

Мал. 59. **Збір чаю у районі Нувейра-Елія (*Шрі-Ланка*)**

Розміщення сільськогосподарських культур залежить від кліматичних умов і типів ґрунтів. У мусонних областях на червоноземах, жовтоземах і чорних тропічних ґрунтах зосереджені основні райони землеробства Азії. Із зернових культур тут вирощують рис і пшеницю, переважно для власних потреб. Країни Азії дають 90 % світового збору рису, під яким зайнято понад 50 % ріллі. Під пшеницею площ удвічі менше. Світовими лідерами за зборами рису й пшениці є Китай та Індія. З технічних культур тут вирощують та експортують чай — понад 3/4 світового виробництва (найбільші плантації в Індії, Китаї, Шрі-Ланці (*мал. 59*), бавовник (Китай, Індія, Пакистан), джут (Бангладеш, Індія, Пакистан), цукрову тростину (Індія, Таїланд, Китай, Індонезія), тютюн (Китай), прянощі (Індія, Малайзія, Шрі-Ланка, Індонезія, Філіппіни, Таїланд). Для власного споживання вирощують сою та зернобобові культури.

У континентальних областях на чорноземах і сіроземах пустель на зрошенні культивують пшеницю (Казахстан, Іран) і бавовник (Узбекистан). Для власного споживання сіють просо й сорго. Середземноморські області з коричневими ґрунтами спеціалізуються на вирощуванні винограду, цитрусових, оливок, садівництві (Туреччина, Сирія, Ізраїль). Із зернових переважає пшениця. Для екваторіального типу клімату характерним є вирощування багаторічних дерев. У країнах Південно-Східної Азії значні посадки папаї, манго та інших тропічних фруктів, також на них припадає понад 90 % виробництва натурального каучуку світу, який отримують із соку гевеї (Малайзія, Індонезія, Таїланд) та копри — сушеної м'якоті кокосового горіха (Філіппіни). Тут є також плантації кави (Індонезія, Камбоджа, В'єтнам).

Тваринництво має здебільшого допоміжне значення, крім аридних територій, де воно є основою сільського господарства. Найчастіше розводять невибагливих до кормів овець. За їхнім поголів'ям вирізняються Китай, Індія та Туреччина. В арабських країнах вівчарство — основний вид тваринництва. Одними зі світових лідерів за поголів'ям свійської худоби і птиці є Китай та Індія. На Тибеті для одержання молока вирощують яків. Як тяглову силу розводять буйволів і слонів. Традиційно займаються шовківництвом у Китаї.

Найбільших успіхів в аквакультурі досягли Китай та Японія. Це традиційний підвид економічної діяльності, адже значну частину риби розводять на рисових чеках під час їх затоплення. Частка аквакультури постійно зростає. (*Поясніть чому.*)

ЛІСОВЕ ГОСПОДАРСТВО. Переважно лісове господарство Азії розвинене в країнах, розташованих у Південному лісовому поясі. Особливо велике значення воно має у країнах Південно-Східної Азії. Ліси цього

регіону вирізняються значною видовою різноманітністю. Тут є такі цінні породи дерев, як залізне, сандалове, чорне, червоне, камфорне та ін. Значного розвитку у 2000-і роки набуло плантаційне вирощення окремих видів дерев, зокрема, акації для виробництва паперу. Інтенсивна вирубка призводить до погіршення екологічної ситуації у районах лісозаготівлі. Найбільша площа лісів зосереджена в Індонезії (*мал. 60*).

Мал. 60. **Значення екваторіальних вологих лісів Індонезії для світу**

СТИСЛО ПРО ГОЛОВНЕ

- У більшості азіатських країн основою господарства є первинний сектор економіки.
- Нафтовидобування зосереджене переважно у країнах Перської затоки.
- Сільське господарство — провідний вид економічної діяльності більшості країн Азії, у структурі якого переважає рослинництво.
- На країни Азії припадає 90 % світового збору рису і каучуку.
- Лісове господарство переважно розвинене у Південно-Східній Азії.

Знаю і вмію обґрунтувати

1. Поясніть, чому з найбільшої у світі (за запасами) шахти з видобування золота Оюу Толгой (Монголія) більшість продукції постачають до Китаю.
2. Чому Катар є світовим лідером з експорту скрапленого газу?
3. Чому значна частина азіатського населення зайнята в сільському господарстві?
4. Поясніть, чому у Лаосі замість рису почали масового вирощувати банани.
5. Назвіть причину швидкого знищення лісів в Індонезії.
6. Які райони і чому краще освоювати для сільського господарства Лаоса? Запропонуйте свій план однієї з цих територій.

Шукаю в Інтернеті

За допомогою інтернет-джерел знайдіть інформацію про екваторіальні вологі ліси Індонезії (*мал. 60*) та поясніть їхнє глобальне значення.

Генерую ідеї

Проаналізуйте, які азіатські продукти харчування ви споживаєте. За допомогою інформації, розміщеної на упаковках цих продуктів, з'ясуйте країни-виробники та позначте їх на контурній карті. Порівняйте відповідні дані з інформацією про загальний обсяг їх імпорту, розміщеною на офіційному сайті Державної служби статистики України. Чому їх імпортували саме з цих країн світу? Які з них можна виробляти з вітчизняної аграрної сировини? Чи буде це економічно вигідно для нашої держави?

§ 19. Вторинний і третинний сектори економіки

Які країни Азії є лідерами у виробництві смартфонів? Які чинники вплинули на нерівномірність економічного розвитку субрегіонів Азії?

ВТОРИННИЙ СЕКТОР ЕКОНОМІКИ. У країнах, що розвиваються, основою промислового виробництва є традиційні технології. Основою сучасної промисловості є великі підприємства легкої та харчової промисловості. У найрозвиненіших країнах Азії (наприклад, Республіка Корея) у структурі матеріального виробництва переважають підприємства машинобудування. Вони випускають масову продукцію (наприклад, легкові автомобілі) й унікальні вироби (наприклад, електронні мікроскопи). Залежно від місця у міжнародному поділі праці набули розвитку різні види вторинного сектору. Так, великі нафтохімічні підприємства діють в Ірані, а кольорова металургія — у Казахстані. (*Пригадайте, які чинники зумовили спеціалізацію цих країн.*)

Нові індустріальні країни спеціалізуються на випуску сучасної продукції різних видів машинобудування та легкої промисловості. Для забезпечення їхнього стабільного виробництва необхідна значна кількість електричного струму.

ЕЛЕКТРОЕНЕРГЕТИКА. Основну частину електроенергії в Азії виробляють теплові, здебільшого вугільні, електростанції. У гірських районах набули поширення гідравлічні, а в окремих великих країнах атомні електростанції. Електричний струм здебільшого подають до національних електроенергетичних мереж, а останнім часом постачають і до енергомереж сусідніх країн (наприклад, Лаос експортує електричний струм до Таїланду). Виробництво електроенергії поширене нерівномірно та має виразні відмінності структури. Наприклад, у Філіппінах 27 % електричного струму виробляють на геотермальних електростанціях. За цим показником країна посідає перше місце в Азії й друге у світі.

> ? Поясніть, чому в Філіппінах набули поширення геотермальні електростанції.

В Азії переважають ТЕС, на які припадає понад 3/5 від світового виробництва електроенергії. (*Поясніть чому.*) Помітно збільшилось виробництво електричного струму на ГЕС завдяки введенню в експлуатацію великих станцій у гірських районах на Півдні Китаю та у країнах Індокитаю. Триває широкомасштабне будівництво нових ГЕС (*мал. 52 на с. 102*) та створюються міждержавні високовольтні електромережі. Інші відновні види електроенергетичних установок у країнах Азії поширені мало.

АЕС діють в Індії, Ірані, Пакистані, Республіці Корея. Лідером серед країн регіону за обсягом виробництва електричного струму на всіх видах електростанцій є Китай.

МЕТАЛУРГІЯ І МАШИНОБУДУВАННЯ. Металургія в Азії розвивається на основі місцевої та привізної сировини. Найпотужніші металургійні заводи розміщені переважно у приморських районах (наприклад,

Японії). Найбільше металів виплавляють країни, де функціонують великі машинобудівні заводи, на яких застосовують у виробництві виплавлену сталь, чавун, прокат.

Пригадайте, які країни Азії є світовими лідерами за обсягом виробництва продукції металургії.

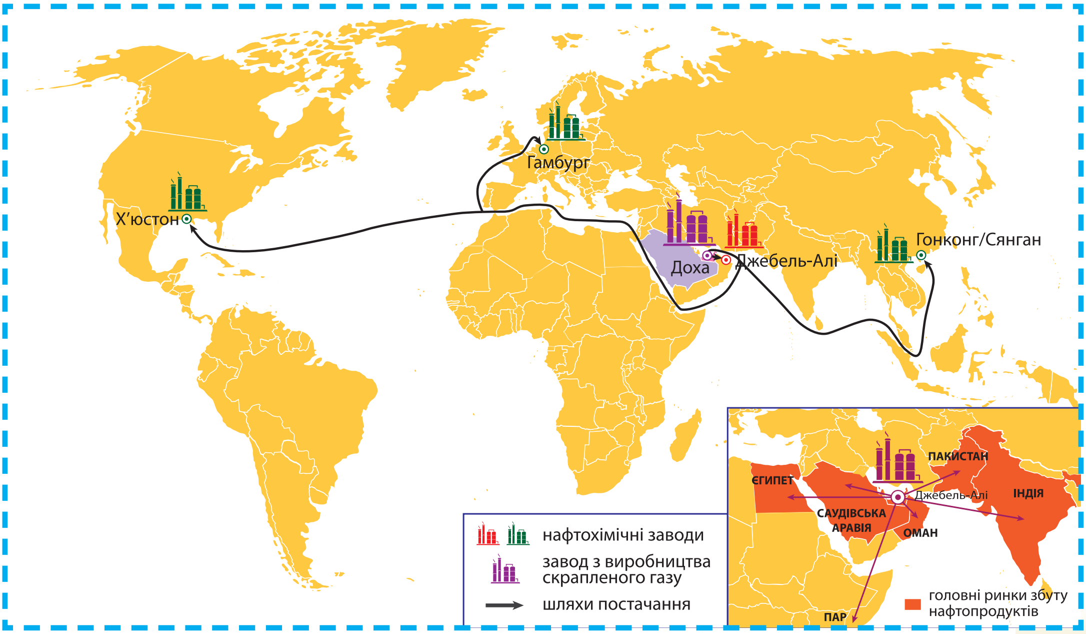
Машинобудування охоплює велику кількість виробництв. Переважно розвинене викруткове виробництво та складання виробів. Світового значення набуло виробництво суден у Республіці Корея. Складні наукоємні види машинобудування (наприклад, літакобудування) розвинені в Ірані, Китаї, Японії.

Цілісний світ

Новий завод з виробництва світлодіодів компанії «Осрам» відкрито у 2017 р. у вільній економічній зоні Баян Ліпас (штат Пінанг, Малайзія). Створено 3500 нових робочих місць.

Пригадайте чинники розміщення хімічних підприємств.

ХІМІЧНА ПРОМИСЛОВІСТЬ в Азії розвивається швидкими темпами й переважно представлена виробництвом мінеральних добрив і пластмас. Різноманітні хімічні виробництва розвинені в Японії, Китаї, Ірані, що зумовлено потребами їхнього машинобудування. Більшість хімічних підприємств отримують необхідні для виробництва сировину та напівфабрикати по морю, тому вони розміщені в приморських районах (наприклад, у Таїланді). Провідні хімічні підприємства входять до складу великих ТНК (наприклад, «САБІК»). У країнах Перської затоки сформувався міжнародного значення район із виробництва хімічної продукції з сирої нафти та природного газу. Важливе значення має жвава торгівля різними хімічними напівпродуктами й готовими виробами (*мал. 61*).

Мал. 61. **Виробничий ланцюг з виготовлення паливо-мастильних матеріалів компанії «Шелл»**

ЛЕГКА ПРОМИСЛОВІСТЬ. Азія — головний регіон світу з *виробництва текстилю*. Це зумовлено переміщенням у країни Південної і Східної Азії у 80-і роки XX ст. більшості відповідних підприємств з розвинених країн світу. (*Поясніть чому*.) Азія постачає на світовий ринок більше половини вовняних і бавовняних тканин. Водночас окремі країни Азії, де традиційно вирощують найцінніші види овець, є значними експортерами вовни, тканин і виробів з неї (наприклад, Туреччина).

> ? Дізнайтеся, в яких країнах найбільше вирощують бавовник і випасають великі отари мериносних овець.

Швейна промисловість Азії забезпечує потреби місцевого населення і постачає значні партії масових виробів за кордон. Фактично Азія є «великим швейним цехом» планети. Чимало замовлень виконують на основі давальницької сировини, з якої виготовляють одяг провідні в цій сфері компанії світу. (*Поясніть чому*.)

Взуттєва промисловість спирається на дешеву робочу силу й наявність місцевої сировини. Зосередження в Азії більшої частини населення планети сприяє збуту готового взуття, тому чимало світових компаній розміщують тут свої виробничі філії. Наприклад, кросівки фірми «Адідас» переважно виробляють на заводах Індонезії з різних складових, зроблених в інших азіатських країнах. Так сформувались транснаціональні виробничі ланцюги, що обумовлюють розвиток міжнародної спеціалізації, кооперації, концентрації виробництва. (*Поясніть чому*.) У найменш розвинених країнах Азії важливу роль у забезпеченні населення одягом і взуттям відіграє їхнє виробництво в традиційний ремісничий спосіб.

ХАРЧОВА ПРОМИСЛОВІСТЬ. Наявність у регіоні значного виробництва продукції сільського, лісового, рибного господарства, розвиток хімічної промисловості дали змогу розвинути на високому рівні різні види харчової промисловості. Водночас у сільській місцевості більшості країн Азії поширене напівтоварне і приватне виробництво значної кількості продуктів харчування. Наприклад, більшість хліба у Таджикистані традиційно виготовляють жінки для своєї сім'ї, а не купують у магазині.

Окремі види харчової промисловості Азії мають міжнародне значення. Наприклад, Грузія відома своїми виноградними винами і мінеральними водами. З приходом ТНК сформувалась нова міжнародна спеціалізація харчової промисловості. Зокрема, Бахрейн став лідером серед країн Західної Азії з виробництва безалкогольних напоїв. (*Поясніть чому*.) Велике значення має вплив місцевих культурних традицій та релігійних переконань населення. Наприклад, мусульмани не їдять свинину.

ТРЕТИННИЙ СЕКТОР ЕКОНОМІКИ. ФІНАНСОВІ, ТОРГОВЕЛЬНІ, ОСВІТНІ ЦЕНТРИ. ТУРИСТИЧНІ РАЙОНИ. Третинний сектор найкраще представлений у високорозвинених країнах Азії та країнах-гігантах (Індія, Китай). Великого значення він набув в острівних країнах, де розташовані світові авіахаби, туристичні райони, фінансові центри. Прикладом

> *Дізнайтеся більше*
>
> Гонконг/Сянган — третій у світі за обсягом концентрації фінансів.

такого успішного розвитку є Бахрейн, Сингапур і Гонконг/Сянган. (*Покажіть їх на карті*.)

Більшість зайнятих у третинному секторі працюють у *торгівлі*. Це і продавець пиріжків на вулицях міст, і комерсант, який постачає за кордон великі партії іграшок. Банківсько-фінансова діяльність набула особливого розвитку в окремих малих країнах, наприклад ОАЕ. (*Поясніть чому*.)

Освіту високо цінують у всіх країнах Азії, проте мережа навчальних закладів і грамотність населення помітно відрізняються. (*Поясніть чому*.) Найвищий рівень кваліфікації та освіченості населення — у розвинених країнах цієї частини світу. У них функціонують сучасні наукові й освітні заклади. Охорона здоров'я зберігає сильні зв'язки з народною медициною у найменш розвинених країнах Азії. Світового визнання набули вузькоспеціалізовані медичні заклади Японії, Ізраїлю, Індії, Китаю.

Динамічно розвивається *готельно-ресторанне* і *курортне господарство*. Окремі малі острівні країни цього регіону фактично розвивають свою економіку на міжнародному туризмі (наприклад, Мальдівські острови). В Азії чимало регіонів, де гармонійно поєднуються різні види туристичних послуг з цікавими пам'ятками природи, історії, культури. (*Пригадайте, про які регіони йдеться.*) Вирізняють такі сформовані туристичні райони: приморські регіони Близького Сходу (узбережжя та прилеглі до нього райони Середземного моря і Перської затоки), приморські райони Жовтого моря у Китаї, район Паттаї у Таїланді, Шрі-Ланка та Південь Індії тощо.

ТРАНСПОРТ. Активне економічне зростання та залучення значних інвестицій сприяли швидкому розвитку дорожнього будівництва, особливо у країнах Південно-Західної та Південно-Східної

Мал 62. **Пасажирський поїзд у Китаї**

Дізнайтеся більше

Порт Дохи — лідер у світі за обсягом переробки скрапленого газу.

Мал. 63. **Вказівник виходів до рейсів літаків у міжнародному аеропорту Дубаї (*ОАЕ*)**

? Про що свідчить велика кількість виходів до літаків в аеропорту Дубаї (*мал. 63*)?

Азії. Збудовано великі сучасні морські порти й аеропорти, багатосмугові автомагістралі. Розпочато створення мережі високошвидкісних залізниць. Вони функціонують у Японії, Республіці Корея, Китаї (*мал. 62 на с. 115*).

Найбільша щільність транспортної мережі — у розвинених частинах Азії, наприклад на о. Тайвань (провінція Китаю). Залізничне сполучення залишається важливим засобом переміщення людей і товарів у глибинних районах Азії. Триває прокладання залізниць у Гімалаях. (*Поясніть чому.*) Є країни, де залізниці відсутні, наприклад, в Омані. Серед автомобільних шляхів за протяжністю переважають ґрунтові дороги, тому широко застосовують гужовий і в'ючний транспорт, особливо у глибинних районах.

Від великих родовищ нафти і природного газу у приморські райони прокладено магістральні трубопроводи, які постачають вуглеводні на експорт (наприклад, газопровід «Туркменія — Китай» відкрито в 2009 р.). Морський транспорт забезпечує зовнішні перевезення приморських країн. В Азії розташовані провідні за вантажообігом морські порти світу, які є важливими осередками міжнародної торгівлі (наприклад, Сингапур). У багатьох країнах набув розвитку авіаційний транспорт. Створено розгалужену мережу авіарейсів із провідних аеропортів-хабів, зокрема з Дубаю (*мал. 63 на с. 115*).

? Пригадайте, що таке хаб.

ЗВ'ЯЗКИ УКРАЇНИ З КРАЇНАМИ АЗІЇ. Розвиток торгівлі України з країнами Азії має особливе значення. Найважливішими торговельними партнерами є країни Близького Сходу (насамперед Туреччина), Індія, Китай.

З України до Туреччини експортують переважно сільськогосподарську продукцію та товари неглибокої переробки. З Туреччини імпортують здебільшого товари легкої промисловості.

До країн Аравійського півострова Україна переважно постачає продукцію чорної металургії, натомість імпортує нафтопродукти. Останнім часом суттєво зросли обсяги експортних поставок зернових та курятини, а також борошна. (*Поясніть чому.*)

СТИСЛО ПРО ГОЛОВНЕ

- Найбільше електроенергії в Азії виробляють на ТЕС.
- В Азії зосереджено найбільші у світі виробничі потужності у чорній металургії.
- Хімічна промисловість більшості азіатських країн орієнтована на експорт.
- Азія — основний регіон з виробництва текстилю у світі.
- Країни Азії — найбільші світові виробники чаю, рису, сухофруктів, мінеральних вод, вина, тютюнових виробів.
- Третинний сектор є основою економіки більшості країн Азії. Найшвидшими темпами зростає обсяг туристичних послуг.
- Провідну роль у міжнародних перевезеннях країн Азії займає морський транспорт.
- Найважливішими торговельними партнерами України в Азії є: Китай, Туреччина, Індія.

Знаю і вмію обґрунтувати

1. Назвіть чинники розміщення ТЕС Шоаба в Саудівській Аравії.
2. Чому суднобудування стало видом міжнародної спеціалізації Республіки Корея?
3. Які чинники зумовили розміщення заводів з випуску кросівок «Адідас» в Індонезії?
4. Чому Сингапур став найбільшим хабом Південно-Східної Азії?
5. Схарактеризуйте економічні зв'язки України з азіатськими країнами.

Працюю з картою

За допомогою карт шкільного атласу позначте найбільші аеропорти Азії та поясніть причини їхнього розміщення.

Шукаю в Інтернеті

Користуючись сайтом Державної служби статистики України, з'ясуйте значення країн Азії у вітчизняному імпорті цитрусових за останні десять років.

Генерую ідеї

Чим, на вашу думку, зумовлене лідерство окремих азіатських країн у зовнішній торгівлі з Україною. З якими країнами варто налагодити тісніші торговельні відносини?

ПРАКТИЧНА РОБОТА

Тема: Порівняння продовольчого кошика жителів країн Західної та Східної Азії

1. За допомогою інформаційних джерел заповніть *таблицю 5*.

Таблиця 5. Продовольчий кошик жителів країн Західної та Східної Азії

Вид продуктів	Західна Азія	Східна Азія
Хлібобулочні		
Молочні		
М'ясні і ковбасні вироби		
Рибні і морепродукти		
Яйця		
Фрукти й овочі		
Напої		

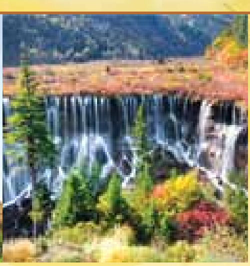
2. Зіставте дані. Зробіть висновки.

Дослідження

Орієнтовні теми (*на вибір учня/учениці*)

1. Екологічні виміри економічного зростання в країнах Азії.
2. Географічне положення країни як чинник її економічного розвитку (на прикладі Туреччини і Сингапуру).
3. Країни Перської затоки — новий осередок індустріалізації.

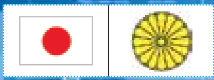

ТЕМА 2. КРАЇНИ АЗІЇ

§ 20. Японія

Які японські компанії ви знаєте?

ВІЗИТІВКА КРАЇНИ

Державна мова	японська
Домінуюча релігія	синтоїзм
Столиця	Токіо
Найбільші міста	Йокогама, Кобе, Нагоя, Осака, Саппоро
Грошова одиниця	єна
Форма правління	конституційна монархія
Форма державного устрою	унітарна держава
Адміністративно-територіальний поділ	префектури
Національне свято	День Конституції (3 травня)

Велич столиці

Столиця Японії Токіо — одне з найбільших міст світу, в якому збереглось чимало пам'яток історії та культури, оточених ультрасучасною архітектурою.

Пригадайте, що називають архіпелагом.

МІСЦЕ КРАЇНИ У СВІТІ ТА АЗІАТСЬКО-ТИХООКЕАНСЬКОМУ РЕГІОНІ. Японія — країна-архіпелаг, розташована на 6820 островах.

У прилеглих морях та Тихому океані розташовані окремі острови, що належать Японії, а на інші вона претендує (*мал. 64*). Морський транспорт — головний засіб зв'язку Японії з іншими країнами світу.

Віддаленість та певна ізольованість Японії суттєво впливає на її геополітичне положення.

ОСНОВНІ ЧИННИКИ, ЩО ВИЗНАЧАЮТЬ МІСЦЕ КРАЇНИ У МІЖНАРОДНОМУ ПОДІЛІ ПРАЦІ. Японія — гірська країна (майже 80 % її території). Висока сейсмічність негативно впливає на господарське освоєння всіх островів Японії. Приморські рівнини та невеликі гірські долини є основними ареалами розселення населення. Для збільшення площі, придатної для життєдіяльності, на мілині інтенсивно намивають штучні острови. З огляду на розміщення більшості населення і господарства на приморських низовинах особливу небезпеку становлять морські землетруси. (*Поясніть чому*.)

Японці — одні з найпрацьовитіших жителів високорозвинених країн світу (*табл. 6*).

Мал. 64. **Виключна економічна зона Японії та її територіальні суперечки із сусідами**

Таблиця 6. Порівняння показників робочої сили Японії, США, Франції

Річний показник	США	Японія	Франція
кількість робочих годин	1952	1859	1525
кількість днів оплачувальної відпустки	18	20	38

У країні поширений помірний (о. Хокайдо) і субтропічний (о. Кюсю) клімат острівного типу. Більшість ґрунтів гірські з незначним шаром гумусу, лише на південних островах поширені на низовинах червоноземи. Нестача сільськогосподарських угідь не дає змогу виробляти аграрну продукцію у достатній кількості для забезпечення потреб населення країни. Тому продовольство у значних обсягах імпортують із різних країн світу.

СИСТЕМА РОЗСЕЛЕННЯ. В Японії дуже щільна мережа населених пунктів. (*Поміркуйте чому*). Вони переважно входять до складних урбанізованих районів і міських агломерацій. Саме у них зосереджена більша частина трудових ресурсів, серед яких переважають кваліфіковані кадри. Густота населення (середнє її значення становить 340 осіб/км^2) у високоурбанізованих районах сягає 10 тис. осіб/км^2,

Дізнайтеся більше

Мегаполіс Токайдо займає 20 % всієї площі Японії, а концентрує майже 70 % населення країни.

що зумовлює високе антропогенне навантаження на довкілля. В Японії є 12 міст-мільйонників, які утворюють такі агломерації: *Кейхін* (Токіо, Йокогама, Кавасакі, Тіба), *Хансін* (Осака, Кобе, Кіото), *Тюньо* (Нагоя та її міста-супутники). Вони майже суцільною смугою простяглись між Токіо й Осакою та утворили мегаполіс Токайдо.

ОСОБЛИВОСТІ СУЧАСНОГО ПОСТІНДУСТРІАЛЬНОГО РОЗВИТКУ КРАЇНИ. Японія — одна з найрозвиненіших країн світу. Основою її сучасного розвитку є високий рівень кваліфікації її трудових ресурсів та широке впровадження науково-технічних інновацій у промислове виробництво.

ДОМІНУЮЧІ СКЛАДНИКИ ТРЕТИННОГО СЕКТОРУ. У третинному секторі Японії зайнято більше 60 % всіх працівників. У кварталі Марунучі у центрі Токіо на 120 га розмістились штаб-квартири 4000 компаній, які виробляють майже 20 % ВВП країни. Особливе місце займають інформаційні технології. У цій країні поширені новітні способи передачі інформації, сплати за надані послуги, придбання товарів за допомогою мережі «Інтернет» чи мобільного зв'язку.

Важливою частиною третинного сектору Японії є науково-технічна діяльність. Наукові кадри зосереджено у технополісах та в наукових лабораторіях при провідних університетах.

ПРОМИСЛОВІ ВИРОБНИЦТВА, ЩО ВИЗНАЧАЮТЬ МІЖНАРОДНУ СПЕЦІАЛІЗАЦІЮ КРАЇНИ. Більшість промислового потенціалу Японії зосереджено у великих портово-промислових комплексах (*мал. 65*). (*Подумайте чому*.) Показовим є розвиток нафтохімічного і металургійного виробництва. Відповідну продукцію майже повністю виготовляють з імпортної сировини на підприємствах у портово-промислових комплексах Токіо-Йокогамського, Нагойського й Осаксько-Кобського промислових районах. Країна є одним із лідерів з виробництва прокату і сталі. Провідні металургійні компанії Японії «Ніппон Стіл» і «ДжФІ Холдингз» (м. Токіо), «Кобе Стіл» (м. Кобе), «Сумітомо Мітал Індастріз» (м. Осака).

Японія посідає друге місце у світі після США за вартістю продукції ***машинобудування***. Провідне місце належить *автомобілебудуванню*. Найбільші автомобільні заводи розташовані в межах міських агломерацій Токіо, Осаки, Нагої. Провідними компаніями є: «Тойота», «Ніссан», «Міцубісі», «Хонда». Усі вони мають свої виробничі філії у різних країнах світу, що створило глобальні ланцюги виробничої кооперації.

Добре розвинене *суднобудування*. Японія спеціалізується на виробництві танкерів, сухогрузів, контейнеровозів. Більшість суден йдуть на експорт. Лідерами з їхнього виробництва є такі компанії: «Сасебо» (м. Сасебо), «Міцубісі» (м. Нагасакі), «Кавасакі» (м. Кобе), «Юніверсал» (м. Кавасакі).

У країні добре розвинене *електронне виробництво*, що орієнтоване на експорт (телекомунікаційне обладнання, засоби зв'язку, оптикоелектронна продукція, роботи тощо). Провідні компанії — «Хітачі», «Тошіба», «Фудзіцу», «Соні» (усі у м. Токіо) і «Шарп» (м. Осака).

Більшу частину ***хімічної*** продукції виробляють з нафтопродуктів, отриманих на великих нафтохімічних комп-

Гордість країни

«Тойота Мотор» — найбільша за обсягом випуску автомобілів компанія світу.

лексах. Найпотужніші з них розташовані в портово-промислових комплексах міст Кавасакі, Нагоя, Йоккаіті, Мідзусіма та переробляють привізну сиру нафту. За різноманіттям та обсягами виробництва пластмас і синтетичного каучуку Японія поступається у світі лише США. Особливого розвитку набули біотехнології і виготовлення складних хімічних сполук, лікарських препаратів. За виробництвом ензимів (ферментів) і амінокислот Японія є світовим лідером.

Легка промисловість Японії переважно збереглась у сегменті виробництва традиційного національного вбрання. На експорт виготовляють окремі види текстильної продукції із синтетичних волокон.

Мал. 65. **Портово-промисловий комплекс Кейо (*префектура Чиба*)**

ТРАДИЦІЇ І ТЕХНОЛОГІЇ У СІЛЬСЬКОМУ ГОСПОДАРСТВІ. Для сільськогосподарського використання придатні лише 12 % земель країни. Вироблена аграрна продукція задовольняє лише половину потреб японців у продовольстві.

Основа сільського господарства Японії — ***рослинництво***. Головна культура — рис. Його вирощують у всіх сільськогосподарських районах, окрім північної і східної частин острова Хоккайдо. (*Поясніть чому.*) На півдні Японії отримують по три врожаї на рік. Урожайність рису — одна з найвищих у світі (майже 70 ц/га), але загальні його збори не покривають і половини потреб країни у цій головній продовольчій культурі. Також у країні поширені посіви пшениці, жита, овочів.

Особливе місце займає вирощування чайних кущів. Їх висаджують переважно на схилах і терасах на периферії великих міських агломерацій. Набуло поширення городництво і садівництво дачного типу.

Тваринництво в Японії історично розвинене слабо. Воно не задовольняє повністю потреби країни у жодному із видів продукції, тому її імпортують. Переважно розвивається стійлове утримання свиней та індустріальне птахівництво. Більшу частину кормів закуповують за кордоном.

Великого значення набули рибальство і рибництво. За обсягом споживання риби та морепродуктів (67 кг на рік/особа) Японія посідає друге місце у світі, поступаючись лише Ісландії. Більшість риби виловлюють у виключній економічній зоні країни (*мал. 64 на с. 119*). Майже половину всієї риби і морепродуктів імпортують з країн Тихого океану.

Які чинники, на вашу думку, сприяли розвитку рибництва в Японії?

Унікальний досвід

Японія має одну з найбільш розвинених марикультур у світі. У промислових масштабах вирощують 32 види риб, 15 видів ракоподібних, 21 вид молюсків та розводять молюски з перлинами.

Де, на вашу думку, цей унікальний досвід можна використати в Україні?

Інтенсивне рибальство і традиційно значне споживання риби та морепродуктів зумовили розвиток марикультури на мілководді. Особливе місце посідає розведення молюсків із перлинами у річковій і морській воді. Більшість ювелірних перлин Японії вирощено саме в її територіальних водах.

ТРАНСПОРТНА СИСТЕМА КРАЇНИ. Японія має одну з найрозвиненіших транспортну систему. Водночас через високу сейсмічність у країні відсутні магістральні трубопроводи та через порожистість — річковий транспорт. Суттєвого розвитку набуло створення спеціальної інфраструктури: мостів, естакад, тунелів тощо. Винятково важливе значення для міжнародних економічних зв'язків має морський транспорт. Головні порти: Токіо, Йокогама, Кавасакі, Кобе, Нагоя. (*Покажіть їх на карті.*)

Міжміське сполучення переважно здійснюється високошвидкісними залізницями, приміське — автомобільним. Залізничні лінії Сінкансен, по яких курсують експреси зі швидкістю до 270 км/год, сполучають усі великі міста на о. Хонсю. У межах великих міст Японії основні перевезення пасажирів здійснюються метрополітеном.

Дізнайтеся більше

За протяжністю автомобільних шляхів маленька Японія посідає п'яте місце у світі, а за їхньою щільністю — третє, після Сингапуру й Бельгії. Швидкісні автомагістралі поєднали великі міста країни з півдня до півночі.

Важливу роль у міжнародних пасажирських перевезеннях відіграє повітряний транспорт. Аеропорти «Наріта» поряд з Токіо і «Кансай» поблизу Осаки є хабами міжнародного значення.

ХАРАКТЕРНІ РИСИ ПРОСТОРОВОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ГОСПОДАРСТВА: ТИХООКЕАНСЬКИЙ ПРОМИСЛОВИЙ РАЙОН, МЕРЕЖА ТЕХНОПАРКІВ І ТЕХНОПОЛІСІВ. Японія має високий ступінь концентрації виробництва. Основою економіки країни є *Тихоокеанський промисловий район*, що простягнувся від Токіо до Сімоносеки та має продовження на північному узбережжі о. Сікоку і на о. Кюсю. У його складі виділяють кілька ядер. Головним серед них є *Канто,* до складу якого входять міста Токіо і Йокогама. Тут створюють майже половину всього ВВП Японії та зосереджено основні промислові підприємства країни. На вільних від забудови частинах території Канто розвинене високотоварне сучасне сільське господарство.

У межах Тихоокеанського промислового району створено мережу технопарків і технополісів. Вони є головними осередками постіндустріального розвитку в Японії. (*Поясніть чому.*)

ЗОВНІШНІ ЕКОНОМІЧНІ ЗВ'ЯЗКИ. В Японії розвиваються всі форми зовнішніх зв'язків. Головною залишається торгівля товарами. Країна експортує новітню наукоємну промислову продукцію, автомобілі й мотоцикли. Головними їхніми імпортерами є країни Південно-Східної

Азії й США, де розміщено більшість складальних підприємств японських корпорацій. Велике значення має експорт капіталу до цих країн та вкладання коштів у первинний сектор країн, що розвиваються. Переважно прямі іноземні інвестиції надходять до країн Азіатсько-Тихоокеанського регіону. (*Поясніть чому.*)

Особливе місце займає надання й отримання наукових послуг та придбання патентів і ліцензій на новітні види промислового виробництва.

МІЖНАРОДНІ ЗВ'ЯЗКИ УКРАЇНИ З ЯПОНІЄЮ розвиваються у різних сферах. Більше половини поставок з Японії припадає на легкові автомобілі, а з України — на руди та залізні концентрати.

Прямі іноземні інвестиції з Японії в Україну незначні. Переважно вони спрямовані у продаж та обслуговування транспортних засобів японського виробництва та комплектуючих для них. Найбільше капіталовкладення Японії в Україну — завод компанії «Фудзікура» у м. Львові з виробництва електрокабельного обладнання для автомобілів, що реалізують на європейському ринку.

Діє Японський центр при Національному технічному університеті України «Київський політехнічний інститут». Налагоджена науково-технічна співпраця НАН України з японськими науковими установами і ВНЗ з матеріалознавства, інформатики, фізики, хімії, біотехнологій та біоінформатики, екології тощо. Особливе місце займає наукове стажування українських аспірантів у технополісі Цукуба. Реалізується програма спільних досліджень наслідків аварії на Чорнобильській АЕС. Українські ракетоносії застосовують для виведення на орбіту японських мікро- і наносупутників. Запуск здійснено для моніторингу змін навколишнього середовища та стану довкілля навколо зон Чорнобильської АЕС та АЕС «Фукусіма-1». (*З якими подіями це пов'язано?*)

2017 р. був «Роком Японії в Україні». Примітним заходом стало висадження у вітчизняних містах 2500 японських сакур.

СТИСЛО ПРО ГОЛОВНЕ

- Японія — острівна країна, яка розташована на 6820 островах і не має сухопутних кордонів із жодною державою світу.
- Мінерально-сировинні ресурси країни дуже обмежені.
- Японія — високорозвинена східноазіатська країна «Великої сімки».
- Більшість населення і господарства зосереджено у межах мегаполіса Токайдо.
- Основою економічного розвитку є експортноорієнтована наукоємна промисловість. Провідну роль відіграє машинобудування.
- Найважливіша форма зовнішніх економічних зв'язків — торгівля товарами.

Знаю і вмію обґрунтувати

1. Поясніть особливості постіндустріального розвитку економіки Японії.
2. Схарактеризуйте роль національної культури і традицій у збереженні сільського господарства.
3. Назвіть чинники високої концентрації промисловості в Японії. Чому основу вторинного сектору економіки Японії становлять портово-промислові комплекси?

Знаю і вмію обґрунтувати

4. Розкрийте особливість розвитку транспортної мережі цієї країни.
5. Яку роль відіграє Японія у міжнародному географічному поділі праці?

Працюю з картою

За допомогою карт шкільного атласу з'ясуйте природні чинники спеціалізації сільського господарства островів Кюсю і Хокайдо.

Шукаю в Інтернеті

За допомогою інтернет-джерел знайдіть інформацію про головні країни-партнери Японії. Поясніть, чому вони різні в експорті та імпорті цієї країни?

Генерую ідеї

З'ясуйте, за допомогою сайта Державної служби статистики України, значення Японії у вітчизняній зовнішній торгівлі товарами за останні десять років. Поясніть причини нерівномірності її розподілу за товарами. Як на це вплинув економічний розвиток України?

ПРАКТИЧНА РОБОТА

Тема: Аналіз статево-вікових пірамід Японії, Китаю та Індії з метою оцінювання працересурсного потенціалу країн

1. За допомогою сайта https://www.populationpyramid.net побудуйте статево-вікові піраміди Японії, Китаю та Індії за останній рік.

2. Визначте кількість осіб працездатного віку в кожній з цих країн та запишіть відповідні дані в накресленій у зошиті *таблиці 7*.

Таблиця 7. Працездатне населення Японії, Китаю та Індії, *млн осіб*

Показник	Країна		
	Японія	Китай	Індія
Загальна чисельність працездатного населення, у т. ч.			
— жінки			
— чоловіки			
— молодь			

3. Визначте, кого більше серед працездатного населення — жінок чи чоловіків у кожній з країн.

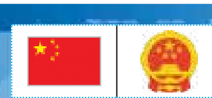
4. Обчисліть у відсотках частку молоді серед працездатного населення цих країн.

5. Поясніть відмінності між країнами.

§ 21. Китай

Які речі, виготовлені в Китаї, є у вас вдома?

ВІЗИТІВКА КРАЇНИ

Державна мова	хань (китайська)
Домінуюча релігія	конфуціанство
Столиця	Пекін
Найбільші міста	Нанкін, Сіань, Тяньцзинь, Ухань, Шанхай, Шеньян, Ченду, Чунцін, Харбін
Грошова одиниця	юань
Форма правління	парламентська республіка
Форма державного устрою	унітарна республіка
Адміністративно-територіальний поділ	провінції/автономні райони
Національне свято	День проголошення утворення КНР (1 жовтня)

МІСЦЕ КРАЇНИ У СВІТІ ТА АЗІАТСЬКО-ТИХООКЕАНСЬКОМУ РЕГІОНІ. КНР є одним з лідерів світового господарства. Від 2010 р. Китай за обсягом ВВП (за паритетом купівельної спроможності) посідає друге місце у світі після США.

Китай — один з найбільших експортерів світу. Наприклад, на нього припадає 20 % світового продажу товарів легкої промисловості.

Гордість країни

За кількістю промислових підприємств Китай посідає перше місце у світі.

ОСНОВНІ ЧИННИКИ, ЩО ВИЗНАЧАЮТЬ МІСЦЕ КРАЇНИ У МІЖНАРОДНОМУ ПОДІЛІ ПРАЦІ. Основа економічного зростання по-китайськи — експорт, залучення іноземних інвестицій, створення спеціальних економічних зон, підтримка держави й діаспори, працелюбна й дешева робоча сила. Китай розпочав свій сучасний господарський розвиток зі створення підприємств легкої і харчової промисловості. Поступово розширювалась номенклатура товарів, що вивозились: металеві вироби, іграшки, електропобутові товари тощо. Сучасний Китай — це «збірний цех» всього світу.

СИСТЕМА РОЗСЕЛЕННЯ. За кількістю населення Китай посідає перше місце в світі — 1,4 млрд осіб (2017 р.). Для Китаю характерні значні контрасти розселення. (*Поясніть чому.*)

Велич столиці

Пекін — освітній, транспортний, культурний, політичний центр країни, друге за величиною місто Китаю (після Шанхаю). Унікальні історичні пам’ятки міста: Імператорський палац Гугун (Заборонене місто), Площа Тяньаньмень, Літній імператорський палац і Храм Неба.

У Китаї стрімко зростає чисельність міського населення. У 2011 р. вперше в історії цієї країни вона перевищила кількість селян. Особливо густо заселені рівнини у середній і нижній течії річки Янцзи та низовини південно-східного узбережжя. (*Поясніть чому.*)

Дізнайтеся більше

Провінція Чжецзян виробляє й експортує 60 % світового виробництва новорічних прикрас і штучних новорічних ялинок.

Мал. 66. **Сільськогосподарські регіони Китаю**

Пригадайте, які природні умови характерні для західної і східної частин Китаю.

Мал. 67. **Рисові тераси Хунхе-Хані — природна спадщина ЮНЕСКО**

На основі великих міст сформувались міські агломерації (наприклад, Шанхайська) і конурбації (Середньої Янцзи). Між ними розміщена густа мережа міських і сільських населених пунктів. На 1/3 території Китаю зосереджено 90 % усього населення, а середня його густота тут перевищує 170 осіб/км^2.

У західній частині країни сформувався дисперсний тип системи розселення в оазах і гірських долинах. В окремих районах Тибету взагалі відсутнє постійне населення.

ЕКСПОРТНА ОРІЄНТАЦІЯ ЕКОНОМІКИ. Китай посідає друге місце у світі за розмірами валютних резервів. Це дало можливість сформувати великий і потужний імпорт капіталу. Проголошено курс на перетворення Китаю до 2020 р. у сучасну інноваційну країну.

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ І РОЗМІЩЕННЯ ВИРОБНИЦТВ ПЕРВИННОГО СЕКТОРУ. ***Сільське господарство*** — один із найважливіших економічних секторів Китаю. Країна — світовий лідер за обсягами виробництва багатьох видів аграрної сировини. Власної продукції сільського господарства не вистачає для потреб населення, тому нарощується імпорт багатьох важливих продуктів харчування. (*Поясніть чому.*)

Захід і Схід Китаю дуже різняться характером господарювання. Захід — це сільське господарство високогір'я, степів, пустель і оаз. Схід — класичне трудомістке сільське господарство країн з мусонним типом клімату (*мал. 66*).

Характерні його риси: мало землі, багато робочої сили і величезна кількість ручної праці.

У сільському господарстві країни традиційно домінує ***рослинництво***. Майже 75 % ріллі Китаю засівають зерновими культурами. Більше половини врожаю зернових — рис, який вирощують переважно на півдні («зелений Китай») та у долині річки Янцзи (*мал. 67*). Пшеницю здебільшого вирощують на півночі («жовтий Китай») та у центрі Китаю. Кукурудзу і просо — на півночі і північному сході Китаю. Овес дуже важливий для господарства Внутрішньої Монголії і Тибету. (*Поясніть чому.*)

Велике значення має вирощування технічних культур. За валовим збором бавовни, цукрового буряку і цукрової тростини Китай посідає третє, а чаю і тютюну — перше місце у світі. Чайні плантації розташовані переважно на горбистих схилах долини Янцзи, а плантації цукрової тростини у провінціях Гуандун і Сичуань. (*Покажіть їх на карті.*)

Природні й агрокліматичні умови зумовили поширення садівництва, овочівництва, ягідництва. Тропічними фруктами відомий острів Хайнань, яблуками — провінція Шаньдун. (*Покажіть їх на карті.*)

На структуру та напрями ***тваринництва*** суттєво впливають густота населення та інтенсивне використання земель. У Східній і Центральній економічних зонах Китаю переважає свинарство і птахівництво. У Західній економічній зоні — кочове чи напівкочове скотарство. У пустельних районах вирощують верблюдів і овець, у високогірних — яків і корів. За обсягами виробленої товарної продукції лідирує свинарство: майже 90 % усього виробленого у країні м'яса. У районах, прилеглих до великих міст, розвинене промислове птахівництво. (*Поясніть чому.*) Особливе місце займають бджільництво і шовківництво.

Великого розвитку набуло розведення і вилов водних живих організмів. На морських мілинах штучно вирощують рибу, креветок, молюсків і водорості. Аквакультура дає половину рибних продуктів. Більшість відповідних господарств розташована у Східній економічній зоні. (*Поясніть чому.*)

Лише 10 % території Китаю вкрито лісовою рослинністю. Великі лісові масиви збереглись у прикордонних районах Внутрішньої Монголії, Юньнані і Сичуані. (*Покажіть їх на карті.*)

> **Гордість країни**
>
> Компанія «Калуга Квін» — найбільший у світі виробник чорної ікри (майже 60 т на рік). Її підприємства розташовані у провінції Чжецзян.

Добувна промисловість Китаю ґрунтується на інтенсивному видобуванні різноманітних корисних копалин. Країна є світовим лідером у вугільній промисловості. Найбільше шахт розташовано у Шаньсі. Нафту переважно видобувають у Сіньцзян-Уйгурському автономному районі. (*Покажіть їх на карті.*) Власних покладів нафти недостатньо для задоволення потреб господарства, тому більшу її частину імпортують. У Маньчжурії розташовані головні поклади залізної і марганцевої руди у Китаї. Розвиток машинобудування зумовив інтенсивне видобування у цій країні різноманітних руд кольорових, дорогоцінних, рідкоземельних металів переважно в Західній економічній зоні.

ВТОРИННИЙ СЕКТОР ЕКОНОМІКИ — основа господарського розвитку Китаю. Потужна переробна промисловість орієнтована на збут продукції за кордон.

Нафтопереробна промисловість Китаю переважно розміщена у портово-промислових комплексах Східного економічного району та на периферії великих міських агломерацій Центральної економічної зони. (*Поясніть чинники розміщення цих підприємств*.)

За обсягом виробництва ***електричного струму*** Китай вийшов на перше місце у світі. Майже 75 % виробляють ТЕС. Найпотужніші з них зведено у вугільних басейнах Північно-Східного Китаю. Розпочато велику програму з розбудови каскаду ГЕС на гірських річках країни. АЕС та інші види генеруючих потужностей не набули помітного розвитку, хоча Китай посідає перше місце у світі за виробництвом електроенергії на ВЕС і СЕС. (*Поясніть чому*.)

У Китаї діють великі ***металургійні*** комбінати повного циклу. Більшість з них розміщено у провінціях Хебей, Ляонін, Ухань та у м. Шанхай. За виробництвом *чорних металів* Китай посідає перше місце у світі. Високоякісну сталь, прокат, легуючі метали переважно імпортують. Більшість підприємств кольорової металургії розміщено у провідних машинобудівних районах країни. (*Поясніть чому*.) Незважаючи на великі обсяги власного виробництва, країні не вистачає алюмінію, міді, свинцю й цинку, тому їх імпортують.

Дізнайтеся більше

Китай — найбільший у світі виробник первинного алюмінію, рафінованої міді, нікелю.

Унікальний досвід

Новий складальний завод «Івекл» відкрито у 2017 р. у селищі Цяолін, що входить до складу м. Нанкін. Створено 3000 нових робочих місць.

Машинобудування — найважливіший напрям китайської промисловості. Відповідні підприємства переважно розміщено у найбільших міських агломераціях, портово-промислових комплексах та спеціальних економічних зонах.

Китай — найбільший за обсягами продажу *автомобільний* ринок світу. (*Поясніть чому*.) Близько 44 % автомобілів становлять місцеві бренди, решта виробляють спільно із зарубіжними компаніями, такими як «Фольксваген», «Міцубісі», «Дженерал Моторс» тощо. Більшість автозаводів розташовано на півдні Східної економічної зони Китаю. Значну частину побутових електро- і радіоприладів та електроніки світу складають саме на підприємствах ТНК у спеціальних економічних зонах цієї країни.

Хімічна промисловість Китаю переважно функціонує на власній сировинній базі. Виготовлення фармацевтичної продукції контролюють іноземні компанії. Вони зосереджені у Шанхаї. Створено нові центри хімічної промисловості у Центральному економічному районі. (*Поясніть чому*.)

Сучасне економічне піднесення Китаю розпочалось з бурхливого розвитку ***легкої промисловості***. Наявність у країні великого внутрішнього ринку та дешевої робочої сили дало змогу ТНК перенести з розвинених

країн світу в приморські райони Китаю виробництво масових видів одягу і взуття. (*Поясніть, як це позначилося на вартості виготовленої продукції на світовому ринку*).

У ***харчовій промисловості*** Китаю провідну роль відіграють рисоочисна й борошномельна промисловість. Вони випускають найбільше у світі товарної продукції, яку переважно споживає місцеве населення. Найпотужніші з них діють у найбільших міських агломераціях Китаю.

ДОМІНУЮЧІ СКЛАДОВІ ТРЕТИННОГО СЕКТОРУ. Найшвидшими темпами у Китаї розвивається ***туристична діяльність***. Країна посідає третє місце у світі за кількістю іноземних туристів.

Розвиток ***транспорту*** спирається на експортноорієнтовану економіку Китаю та великі обсяги внутрішніх перевезень вантажів і пасажирів. Основу транспортної мережі становить *залізниця*. (*Поясніть чому*.) На неї припадає 3/4 всіх вантажоперевезень.

Триває широкомасштабне будівництво високошвидкісних залізничних ліній. Найрозвиненіша залізнична мережа у Маньчжурії та у приморських східних районах. Найінтенсивніший рух між Пекіном і Шеньяном та Тяньцзінем і Шанхаєм. (*Покажіть їх на карті*.)

Збільшується частка *автомобільного транспорту* у перевезеннях вантажів і пасажирів. Особливо щільна мережа автомобільних доріг у найбільших міських агломераціях та у приморських східних районах країни.

Внутрішній *водний транспорт* розвинений переважно на найбільших річках Китаю та перевозить масові насипні вантажі. Морський транспорт забезпечує насамперед зовнішньоторговельні зв'язки країни. У сільській місцевості у Західній і почасти Центральній економічній зоні для перевезення вантажів іще масово використовують гужовий і в'ючний транспорт. (*Поясніть чому*.)

Китай спрямовує значні зусилля на розвиток ***освіти і науки***. Для підготовки фахівців вищої кваліфікації діє державна програма з навчання і стажування за кордоном за спеціальностями, в яких є потреба у Китаї. Частина молоді здобуває освіту в Україні.

ХАРАКТЕРНІ РИСИ ПРОСТОРОВОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ГОСПОДАРСТВА. Китай можна поділити на три великі економічні зони: Східну, Центральну, Західну.

Економічно розвинена приморська *Східна зона* включає прибережні провінції і міста центрального підпорядкування, а також спеціальні адміністративні райони — Гонконг/Сянган і Аомінь/Макао. (*Покажіть їх на карті*.) Тут розміщена велика кількість підприємств, створених іноземними компаніями. Східна зона має вигідне приморське положення щодо головних споживачів готової продукції, які розміщені у розвинених країнах світу. Велике значення у господарському розвитку цієї економічної зони відіграють великі портово-промислові комплекси (наприклад, Гонконг/Сянган). Окремі з них стали світовими містами з дуже розвиненою інфраструктурою для міжнародних ділових потреб. Саме тут розміщено більшу частину спеціальних економічних зон, орієнтованих на випуск експортної продукції. (*Поясніть чому*.)

Центральна зона охоплює внутрішні провінції країни. Основою її господарського розвитку є великі поклади корисних копалин, родючі землі та велика концентрація населення у долинах найбільших річок. У 2000-і роки розпочався процес перенесення значної частини виробничих потужностей хімічної і металургійної промисловості зі Східної зони у Центральну. Цьому сприяють менша вартість робочої сили, наявність вільних майданчиків для їхнього розміщення, достатня кількість вільних ресурсів води, вигідне транспортно-географічне розташування тощо.

Західна зона включає найвіддаленіші гірські та пустельні райони. Панівним видом господарської діяльності тут залишається сільське господарство і добувна промисловість. Складні природні умови не сприяють освоєнню родовищ корисних копалин. (*Поясніть чому*.)

Унікальний досвід

Перша спеціальна економічна зона Китаю створена у маленькому селищі Шеньчжень у 1979 р. За десять років воно перетворилось на сучасне місто з населенням 2 млн осіб. Тут діє понад 3000 підприємств із залученням переважно іноземного капіталу.

СПЕЦІАЛЬНІ ЕКОНОМІЧНІ ЗОНИ — особливі компоненти структури господарства Китаю (*мал. 68*). Переважно вони розміщені у Східній економічній зоні та вздовж великих річок країни. (*Поясніть чому*.)

ТИПИ СПЕЦІАЛЬНИХ ЕКОНОМІЧНИХ ЗОН

Зони з різноманітною економічною діяльністю експортного спрямування
Найбільш поширені й мають вигідне економіко-географічне положення та особливий господарський, адміністративний, візовий режим. Широке залучення іноземного капіталу дало змогу перетворити їх в анклави найсучаснішої економіки світу (наприклад, Шеньчжень).

Зони високих технологій
У них зосереджено новітні види промислового виробництва, що визначають науково-технічний прогрес (наприклад, Шанханська зона).

Зони вільної торгівлі
Переважно є великими портово-складськими перевалочними базами (наприклад, Далянь).

Мал. 68. **Типи спеціальних економічних зон у Китаї**

?

Пригадайте, які головні країни є постачальниками залізорудної сировини у світі.

ЗОВНІШНІ ЕКОНОМІЧНІ ЗВ'ЯЗКИ КИТАЮ. Найтісніші різноманітні господарські і техніко-економічні зв'язки налагоджено із США, Японією, Республікою Корея. Також велике значення посідають ТНК з Німеччини, Великої Британії, Франції. (*Поясніть чому*.) Перетворення Китаю у «збірний цех світу» зумовило різке зростання імпорту різноманітної сировини і напівфабрикатів. Наприклад, щороку кілька

Дізнайтеся більше

Китай — найбільший у світі експортер товарів і посідає друге місце у світі за загальним обсягом залучення іноземних капіталів.

мільйонів тонн кам'яного вугілля до Китаю постачає Австралія, а багату залізну руду — Бразилія. Бере участь у цих поставках й Україна.

МІЖНАРОДНІ ЗВ'ЯЗКИ УКРАЇНИ З КИТАЄМ дуже різноманітні. Він посідає третє місце у зовнішній торгівлі України. Ми постачаємо до Китаю традиційні товари міжнародної спеціалізації, натомість завозимо звідти велике різноманіття продукції — від одягу і взуття до персональних комп'ютерів і мобільних телефонів. (*Поясніть чому*.)

Зросли обсяги вітчизняних поставок різноманітної сировини. Майже повністю на експорт до Китаю йдуть залізорудні окотки з м. Горішні Плавні (Полтавська область). Також значні поставки з України кукурудзи та ячменю, що йде на відгодівлю китайської свійської худоби.

У сфері зовнішньої торгівлі послугами Україна і Китай переважно взаємодіють у перевезеннях морським транспортом. Суттєве місце у вітчизняному експорті послуг займає освіта.

СТИСЛО ПРО ГОЛОВНЕ

- Китай — індустріально-аграрна країна світу.
- Нерівномірний господарський розвиток призвів до формування Східної, Центральної і Західної економічних зон.
- Експортна орієнтація китайської економіки — основа його економічного зростання.
- Основою сільського господарства Китаю є рослинництво, яке спеціалізується на вирощуванні зернових культур.
- Китай — один з найбільших торговельних партнерів України.

Знаю і вмію обґрунтувати

1. Поясніть вплив випереджального економічного розвитку Східної економічної зони на розміщення машинобудування Китаю.
2. Схарактеризуйте причини незначного розвитку молочного скотарства у Китаї.
3. Чому у 2000-і роки в Китаї розгорнулось масштабне будівництво ГЕС?
4. Схарактеризуйте розміщення у Китаї підприємства нафтодобувної промисловості.
5. Чому світові міста Китаю переважно розміщені у приморських районах?

Працюю з картою

За допомогою карт шкільного атласу з'ясуйте природні чинники спеціалізації сільського господарства Тибету і Сичуаню.

Шукаю в Інтернеті

За допомогою інтернет-джерел знайдіть інформацію про ВЕС і СЕС Китаю. Поясніть чинники їхнього розміщення.

Генерую ідеї

З'ясуйте за допомогою сайта Державної служби статистики України значення Китаю у вітчизняній зовнішній торгівлі товарами за останні десять років. Поясніть причини нерівномірності її розподілу за товарами.

§ 22. Індія

Де розвивалися найдавніші цивілізації Індії?

ВІЗИТІВКА КРАЇНИ

Державні мови	хінді та англійська
Домінуюча релігія	індуїзм
Столиця	Делі
Найбільші міста	Бангалор, Колката, Мумбаї, Ченаї
Грошова одиниця	індійська рупія
Форма правління	парламентська республіка
Форма державного устрою	федерація
Адміністративно-територіальний поділ	штати і союзні території
Національне свято	День Республіки (26 січня)

Велич столиці

Делі — столиця Індії та важливий промисловий центр. Всесвітню славу мають численні пам'ятки історії і культури міста. Унікальною є колона з неіржавіючої сталі заввишки 7,2 м, відлита у V ст.

Використовуючи карти атласу, визначте особливості економіко-географічного положення Індії.

МІСЦЕ КРАЇНИ У СВІТІ ТА РЕГІОНІ. Індія — одна з найбільших країн світу за площею, людністю, розміром ВВП. Країна має різноманітні природні умови і ресурси. Особливе значення мають великі річки, які у нижній течії впадають в Індійський океан у межах сусідніх країн — Бангладеш і Пакистан.

Індія бере активну участь у роботі міждержавних регіональних інтеграційних об'єднань. Це держава світу з передовими ядерними, космічними та комп'ютерними технологіями, третя за економічними показниками країна Азії. Водночас — країна з кастовим укладом життя, де використовують дитячу працю, а майже 25 % жіночого населення неписьменні.

ОСНОВНІ ЧИННИКИ, ЩО ВИЗНАЧАЮТЬ МІСЦЕ КРАЇНИ У МІЖНАРОДНОМУ ПОДІЛІ ПРАЦІ. Великі поклади корисних копалин та значні земельні угіддя визначають активну участь Індії у світовій торгівлі сировиною. Місце країни на півшляху між країнами Західної і Східної Азії сприяє розвитку міжнародного транспортного сполучення.

Численне населення є значним споживачем різноманітної продукції. Низька вартість робочої сили сприяє розміщенню у цій країні різних промислових підприємств. Індія лідирує в поставках окремих сільськогосподарських культур на світовий ринок (наприклад, чайного листа).

У структурі населення Індії переважає молодь працездатного віку, що створює великий ринок праці (майже 500 млн осіб). Більшість трудових ресурсів мають певні професійні навички.

СИСТЕМА РОЗСЕЛЕННЯ. Індія — друга за кількістю населення країна світу, чисельність якого невпинно зростає. Це зумовлено високим природним приростом і зниженням смертності.

Середня густота населення країни (445,4 осіб/км^2) — висока. Індійці переважно живуть у сільських населених пунктах. Половина з них зосереджена на 1/5 частині території країни — у долині річки Ганг та на морських узбережжях. Високогірні й пустельні райони півночі і заходу — майже безлюдні.

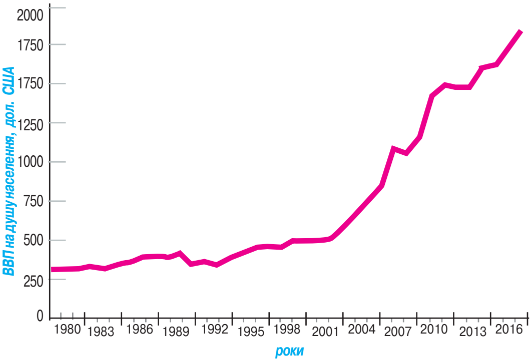
У містах живе 33,5 % населення Індії. У структурі сільських поселень переважають великі села в середньому по 500 мешканців. Більшість міст країни — невеликі за людністю. Вирізняють 15 дуже великих міст, що утворили міські агломерації, наприклад Мумбайську (*мал. 73 на с. 138*). Від цих міст прокладено магістральні залізничні та автомобільні шляхи. Важливими центрами є міста Аллахабад, Бангалор, Валланасі, Ченнаї тощо. (*Покажіть їх на карті.*)

ОСОБЛИВОСТІ СТРУКТУРИ ЕКОНОМІКИ. В Індії більшість населення зайнято у первинному секторі економіки (*мал. 69*). Потужний вторинний сектор є основою її зовнішньоекономічної діяльності.

Мал. 69. **Зайнятість населення в секторах економіки Індії**

Країні притаманна багатоукладна економіка. Тому є селяни, які обробляють город лопатою, й індійські космічні кораблі. Індія переживає швидкі зміни не лише господарства, а й способу життя. Свідченням цього є значне зростання обсягу ВВП на душу населення (*мал. 70*).

Мал. 70. **Зростання ВВП на душу населення в Індії**

Третина промислового виробництва Індії перебуває в державній власності. Це — видобування нафти і кам'яного вугілля, виробництво електроенергії, сталі. Великого значення держава надає розвитку транспортної інфраструктури.

Гордість країни

«МіталлСтіл» — найбільша у світі компанія виробник продукції чорної металургії. Власність індійського бізнесмена Л. Міталла.

СПЕЦІАЛІЗАЦІЯ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА. Індія посідає чет-

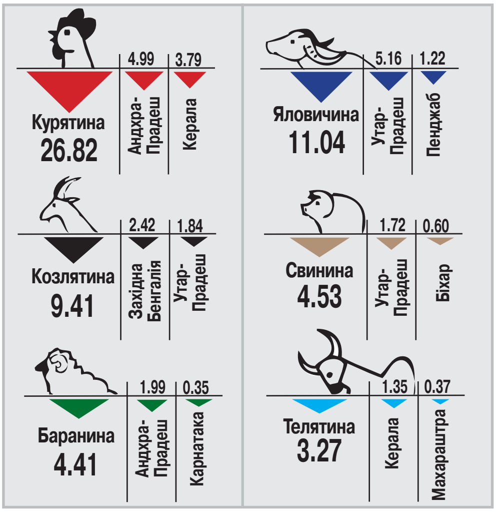
верте місце у світі за вартістю сільськогосподарської продукції. Існують великі експортноорієнтовані плантації та дрібне селянське господарство. Лише 1 % всіх землевласників володіють земельними угіддями більшими, ніж 10 га. Це ускладнює впровадження новітніх технологій інтенсивного виробництва товарної аграрної продукції.

Потреба забезпечення населення продуктами харчування зумовила ***рослинницьке*** спрямування сільського господарства Індії. Під сільськогосподарськими угіддями зайнято майже 60 % території країни. Головні культури — рис і пшениця. Рис вирощують переважно на приморських низовинах, у долинах Гангу і Брахмапутри, а пшеницю — у центрі та на північному заході Індії. (*Які агрокліматичні умови у цих районах*?)

З технічних культур переважають цукрова тростина і бавовник. Майже половину бавовнику вирощують у штатах Гуджарат і Махараштра. Важливе місце займають джут (штати Західна Бенгалія і Ассам), тютюн (штат Андхра-Прадеш), чай (штати Ассам, Західний Бенгал, Сіккім). Індія традиційно експортує прянощі (перець, гвоздику, кардамон), які вирощують переважно на півдні країни.

Більшість великої рогатої худоби використовують як тяглову силу, тому товарне ***тваринництво*** у цій країні малорозвинене. Переважає утримання дрібної рогатої худоби і домашньої птиці. Свинарство поширене на периферії найбільших міських агломерацій Індії (*мал. 71*).

Садівництво найбільш розвинене на півночі та у передгірських східних районах. Переважно вирощують яблука, сливи, персики. У південних приморських районах Індії закладені сади тропічних культур. Більшість вирощеної продукції споживає місцеве населення. (*Поясніть чому*.)

Мал. 71. **Споживання м’яса в різних штатах Індії, *млн т*, (*2016 р.*)**

?

Пригадайте, які геологічні умови Індії.

Морське ***рибальство*** найрозвиненіше у приморських південних і західних штатах, а річкове — на сході і північному сході Індії.

ВИДОБУВАННЯ МІНЕРАЛЬНИХ РЕСУРСІВ. Основу добувної промисловості Індії становить видобування *кам’яного вугілля*. Більшість товарного вугілля дають шахти Східного басейну (штати Біхар, Західний Бенгал, Мадх’я-Прадеш). Найбільше коксівного вугілля видобувають у Дамодарському вугільному басейні. Буре вугілля — переважно в штаті Тамілнад.

У країні зростає обсяг видобування *сирої нафти*. Основою є Камбейський нафтогазоносний басейн (штат Гуджарат), розташований на заході, та Ассамський басейн на сході країни (штат Ассам). У територіальних водах найбільшим є родовище Мумбаї Хай. Ви-

добування переважно веде національна Корпорація нафти і природного газу.

Розвиток металургії обумовив суттєве збільшення видобування *руд різних металів*. Індія — один зі світових лідерів видобування та експорту золота й алмазів. Найбільша алмазна шахта розташована неподалік м. Маджхгаван (штат Мадх'я-Прадеш).

ПРОМИСЛОВІ ВИРОБНИЦТВА, ЩО ВИЗНАЧАЮТЬ МІЖНАРОДНУ СПЕЦІАЛІЗАЦІЮ КРАЇНИ. Розвиток вторинного сектору Індії визначають великий внутрішній ринок і орієнтація окремих видів промислового виробництва на експорт.

На традиційний вид міжнародної спеціалізації Індії — ***діамантова*** і ***ювелірна*** промисловість — припадає 7 % ВВП країни. Діють ювелірні майстерні, в яких обробляють дорогоцінні метали й коштовне каміння та виготовляють прикраси. Індія — світовий лідер з виробництва й експорту діамантів. Головні центри — міста Сурат (штат Гуджарат), Мумбаї (штат Махараштра), Джайпур (штат Раджастан). (*Покажіть їх на карті.*)

Унікальний досвід

Індія — єдина країна світу, в який гранять алмази у діаманти вагою від 0,01 до 0,02 карата.

Гордість країни

Нафтопереробний завод у місті Джамнагар (штат Гуджарат) має найбільші у світі потужності з переробки сирої нафти — 1,24 млн барелів на день.

Орієнтована на закордонного споживача й ***нафтохімічна промисловість*** (5 % ВВП країни). За обсягом виробництва відповідної продукції Індія посідає третє місце серед країн Азії. Вона зосереджена у морських торговельних портах країни. Більшість сирої нафти імпортують (переважно з країн Перської затоки), а також подають нафтопроводами з родовищ у територіальних водах Індії. Найбільшим виробником є державна Індійська нафтова компанія.

Чорна металургія Індії — одна з найбільших у світі за обсягом виплавки сталі та виробництва прокату чорних металів. Більшість підприємств належать національній компанії «Сталева адміністрація Індії». Переважно відповідні заводи і комбінати розташовані у штатах Західний Бенгал й Одіша. У ***кольоровій металургії*** найрозвиненіша алюмінієва промисловість з огляду на великі запаси індійських бокситів. Інші кольорові метали переважно імпортуються.

Фармацевтична промисловість — важливий вид міжнародної спеціалізації економіки Індії. У країні виробляють майже 10 % усіх ліків світу. Більшість підприємств належить ТНК (наприклад, «Файзер»). Налагоджено потужне виробництво генериків, а також напівфабрикатів для виробництва складних ліків. Головні центри: міста Хайдарабад, Мумбаї, Бангалор, Ахмедабад. (*Покажіть їх на карті.*)

Швидко розвивається ***машинобудування***. Індійські підприємства виробляють різні види продукції, але їхню міжнародну спеціалізацію становлять автомобілебудування і пов'язане з ним виробництво електронних і електротехнічних компонентів. Провідними машинобудівними

Мал. 72. **Продукція автомобілебудування Індії**

centrами є міста: Мумбаї, Колката, Ченаї, Хайдарабад, Бангалор. (*Покажіть їх на карті.*)

Автомобілебудування виробляє 7 % ВВП країни. У ньому зайнято майже 20 млн осіб. У країні розгорнуте власне масове виробництво легкових і вантажних автомобілів (*мал. 72*). Більшість підприємств зосереджено у чотирьох районах. Ченайський район є лідером з виробництва автомобілів (35 %). Найбільші підприємства належать компаніям «Форд», «Хюндаї», «Рено—Ніссан» «Міцубісі» та ін. У Мумбайському районі виробляють 33 % всіх автомобілів Індії. Найбільші підприємства належать компаніям «Фольксваген», «Махіндра і Махіндра». «Дженерал Моторс» тощо. Столичний район виробляє 32 % всіх автомобілів Індії. Найбільші підприємства належать компанії «Маруті Судзукі Індія» і «Хонда» (м. Нойда). У Гуджаратському районі найбільші підприємства належать компаніям «Дженерал Моторс» (м. Халол) і «Тата» (м. Сананд). (*Покажіть їх на карті.*)

Цілісний світ

Новий завод з виробництва кліматичного обладнання компанії «Дайкін» (Японія) відкрито у 2017 р. у м. Неємрана (Раджастхан). Вартість інвестицій — 310 млн дол. США.

Легка промисловість — багатовіковий вид міжнародної економічної спеціалізації Індії. Текстильна промисловість є другою після сільського господарства за кількістю зайнятих — 35 млн осіб. Переважає виробництво тканин та готового одягу (5 % ВВП). Країна — світовий лідер з виробництва бавовняних тканин. Численні їхні фабрики зосереджені на узбережжі між містами Мумбаї й Ахмедабад, а також у штаті Тамілнад. (*Покажіть їх на карті.*) За обсягами виробництва тканин і одягу з натурального шовку країна посідає друге місце у світі. Добре розвинена джутова промисловість — найбільше виробництво у світі. Напівкустарним способом виготовляють більшість килимів. Значну їхню частину експортують.

Інші види промисловості переважно орієнтовані на внутрішній ринок Індії. Зокрема, виробництво вовняних тканин, шкіряна й взуттєва промисловість. Особливе місце займає традиційне кустарне і ремісниче виготовлення виробів, що орієнтовані на сільське місцеве населення. (*Поясніть чому.*) Водночас індійські ювелірні прикраси, вовняні і шовкові візерункові тканини, різьб'ярство і розпис керамічних виробів, килимарство, зброя з булатної сталі, розпис тканини й вишивання золотом високо цінують у всьому світі.

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ТРЕТИННОГО СЕКТОРУ. У третинному секторі економіки Індії домінують приватні послуги і роздрібна торгівля.

Індія — одна з провідних країн світу за рівнем розвитку ***інформаційних технологій*** й ***бізнес-аутсорсингу***. Більше половини відповідних послуг надають компаніям і громадянам США. Провідними центрами інформаційних технологій й бізнес-аутсорсингу є міста: Бангалор, Хайдарабад, Пуне, Ченнаї, Делі, Мумбаї, Нойда, Гургаон. (*Покажіть їх на карті.*)

Дізнайтеся більше

10 % іноземних туристів в Індії відвідують Тадж-Махал.

Велике значення має ***міжнародний туризм*** (6 % ВВП Індії). Велика різноманітна культурна, історична, архітектурна, природна спадщина та сприятливі для оздоровлення й відпочинку природні умови та ресурси країни сприяють збільшенню потоку іноземних туристів. Частина з них відвідує центри традиційної медицини та культурно-масові заходи і свята. Зі зростанням добробуту збільшується і кількість місцевих туристів.

Індія належить до азіатських країн з відносно розвиненим ***транспортом***. У внутрішніх перевезеннях провідну роль відіграє залізничний транспорт. Триває прокладання нових ліній у гірських районах країни для активізації їхнього господарського розвитку.

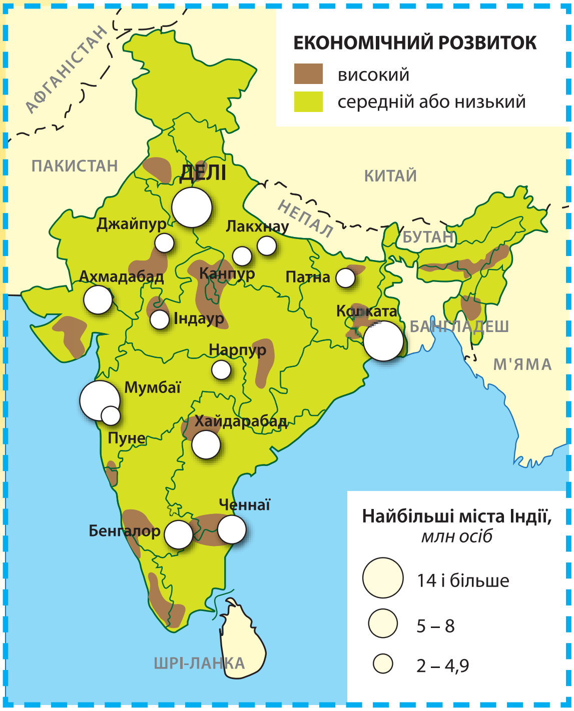
Між провідними містами Індії створено мережу швидкісних національних автострад. Автошляхи у сільській місцевості переважно ґрунтові, тому там поширений гужовий і в’ючний види транспорту.

Більшість морських торговельних портів Індії орієнтовані на зовнішньоторговельні операції, при цьому 60 % усіх морських вантажоперевезень здійснюють іноземні судна. Найбільші морські торговельні порти: Ченаї, Кочі, Кандла, Колката, Мумбаї, Вішакхапатнам. (*Покажіть їх на карті.*)

Лише у нижній і почасти у середній течії Гангу, Інду, Брахмапутри є регулярне перевезення річковим транспортом. (*Покажіть їх на карті.*)

Повітряний транспорт Індії інтенсивно розвивається. Створено нові аеродроми у віддалених районах. Більшість міжнародних пасажиро- й вантажоперевезень здійснює державна компанія «Ейр Індія». У внутрішньому сполученні активно діють приватні індійські перевізники. Найбільші міжнародні аеропорти міст: Мумбаї, Колкати, Делі, Ченаї, Ахмедабад. (*Покажіть їх на карті.*)

ХАРАКТЕРНІ РИСИ ПРОСТОРОВОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ГОСПОДАРСТВА. Основу економічного простору Індії становлять найбільші міські агломерації: Колката — на сході, столичний регіон Делі — на північному заході, Мумбаї — на заході, Бангалор і Ченнаї — на півдні. Від них углиб території країни прокладено транспортні коридори (*мал. 73*). Тому більшість сучасних видів економічної діяльності зосереджено або у цих міських агломераціях, або вздовж головних магістралей. Глибинні та периферійні гірські і пустельні райони Індії майже не задіяні у новітніх економічних процесах.

Мал. 73. **Просторовий розвиток Індії**

Високі технології в Індії зосереджено у мережі науково-дослідних інститутів. Більшість з них розташовані на території 60 технопарків, що мають особливий економічний статус. У них зосереджені філії провідних світових корпорацій у сфері інформаційних технологій.

ЗОВНІШНІ ЕКОНОМІЧНІ ЗВ'ЯЗКИ. Експорт товарів Індії має виразне індустріально-аграрне спрямування. В експорті переважають нафтопродукти, діаманти, медикаменти. В імпорті першість належить сирій нафті, золоту, алмазам.

У структурі експорту послуг панівними є надання інформаційних послуг, аутсорсингу, міжнародний туризм, а в імпорті — морські перевезення, банківські і фінансові послуги.

У географічній структурі зовнішньої торгівлі Індії переважають розвинені країни, а також нові індустріальні країни Азії й Китай. В імпорті найбільша частка країн Перської затоки та США. (*Поясніть чому*.)

МІЖНАРОДНІ ЗВ'ЯЗКИ УКРАЇНИ З ІНДІЄЮ. У структурі зовнішньої торгівлі між Україною та Індією переважають традиційні товари міжнародної спеціалізації. Ми вивозимо жири та олії рослинного походження, продукцію чорної металургії, котли та машини, добрива, продукти неорганічної хімії. Імпортуємо з Індії фармацевтичну продукцію, органічні хімічні сполуки, пластмаси та полімерні матеріали, чорні метали та вироби з них, тютюн та його промислові замінники.

? Поясніть наявність поставок продукції чорної металургії як в експорті, так і в імпорті України з Індії.

У сфері послуг помітне місце займає надання освітніх послуг ВНЗ України. Переважно на медичних і технічних спеціальностях навчається більш ніж 6000 індійських студентів (2015/2016 навчальний рік). Розвивається науково-технічне співробітництво. Створено спільну українсько-індійську лабораторію електронно-променевих технологій на базі Хайдарабадського міжнародного науково-дослідного центру порошкової металургії та нових матеріалів із залученням Міжнародного центру електронно-променевих технологій Інституту електрозварювання імені Є. О. Патона. В Україні діють школи індійського танцю, проводять культурні заходи у рамках Центру мови хінді та індійської культури у

м. Києві та Українсько-індійському академічному центрі у м. Харкові. Вітчизняні митці беруть участь у щорічному індійському міжнародному фестивалі мистецтв «Шанкарз інтернешнл» та міжнародних кінофестивалях у містах Делі, Лакхнау, Пуне.

СТИСЛО ПРО ГОЛОВНЕ

- Індія — одна з найбільших країн світу за площею, людністю, розміром ВВП.
- Найбільшими міськими агломераціями країни є: Ахмедабад, Бангалор, Делі, Колката, Мумбаї, Ченнаї, Хайдарабад.
- Економіка Індії багатоукладна та має у своєму складі як сучасні наукоємні види економічної діяльності, так і традиційне сільське господарство.
- Сільське господарство цієї країни складається з двох секторів — товарного експортноорієнтованого і нетоварного селянського.
- Основу вторинного сектору Індії становлять види міжнародної спеціалізації: ювелірна і діамантова, нафтохімічна, чорна металургія, фармацевтична, машинобудівна, легка промисловість.
- Третинний сектор представляють інформаційні технології, аутсорсинг, туризм.
- У відносинах з Україною особливе місце займає торгівля товарами та навчання громадян Індії в Україні.

Знаю і вмію обґрунтувати

1. Поміркуйте, як зростання чисельності населення Індії впливатиме на її економічний розвиток.
2. Чому в Індії зрошення сприяло збільшенню виробництва зернових культур?
3. Які природні ресурси сприяють промисловому розвитку Індії?
4. Чому зберігається кустарне виробництво у цій країні?
5. Схарактеризуйте географію автомобілебудування Індії.

Працюю з картою

За допомогою карт шкільного атласу з'ясуйте природні чинники спеціалізації сільського господарства штатів Ассам і Гуджарат.

Шукаю в Інтернеті

За допомогою інтернет-джерел знайдіть інформацію про сучасні відносини між Індією та Україною.

Генерую ідеї

З'ясуйте за допомогою сайта Державної служби статистики України значення Індії у вітчизняній зовнішній торгівлі товарами за останні десять років. Поясніть причини нерівномірності її розподілу за товарами.

Дослідження

Орієнтовні теми (*на вибір учня/учениці*)

1. Острови Кюсю і Хоккайдо: контрасти Японії.
2. Унікальність економічної системи Китаю.
3. «Коридори зростання» в Індії.

АКАДЕМІЯ НЕСТАНДАРТНИХ РІШЕНЬ

КЕЙС 3

МІРКУЄМО НАД ПРОБЛЕМАМИ

Прочитайте уважно інформацію про видобування будівельного піску у морі. Поміркуйте, чому виникли проблеми, вказані у тексті. Як, на вашу думку, їх потрібно розв'язати?

«Сингапур з 1960-х років наростив свою територію на 22 % і створив штучні острови.

Таке розширення потребує сотні мільйонів кубометрів піску. Його до Сингапуру постачали країни-сусіди… До 2007 р. переважно Індонезія. Але надвикористання піску призвело до розмиву семи островів у Макассарській протоці та викликало гнів у місцевих рибалок через різке зменшення улову, зумовлене підняттям пилу з дна… Тоді Сингапур повернувся до Малайзії і В'єтнаму. Через штучну ерозію дельти Меконгу та річок навколо Ханою ці дві країни впровадили ембарго на експорт піску. Залишилась Камбоджа, де тонна піску коштує всього 2,3 євро, а продається у Сингапурі за 20 євро…»

Ancelin N. En Asie, la guerre du sable fait rage // GEO, 2012, n 406, p. 22

КЕЙС 4

ОБГОВОРЮЄМО ПУБЛІКАЦІЮ

Прочитайте уважно фрагмент статті «Індія масово звільняється від айтішників. Україна на черзі». Чому автор не бачить проблеми у звільненні програмістів в Індії? Які це матиме наслідки для України? Відповідь обґрунтуйте.

«У цілому у 2017 році сім провідних IT-компаній Індії звільнили близько 56 000 співробітників. Це більше половини від усіх айтішників, які працюють в українських компаніях.

Для IT-сфери Індії, в якій працює майже 3,9 мільйона осіб, звільнити 56 тисяч — не проблема, ринок цього навіть не помітить.

IT-сферу очікує велике скорочення — вчора ти був фахівцем із валютним заробітком, а завтра твій код нікому і задарма не потрібний.»

http://businessviews.com.ua/ru/tech/id/indija-massovo-izbavljaetsja-ot-ajtishnikov-ukraina-na-ocheredi-1695/

Розділ 3. ОКЕАНІЯ

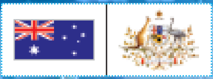
> Австралія спробувала почати історію з чистого аркуша —
> і виявилося майже без помилок.
> *Андрій Лаврухін*

ТЕМА 1. АВСТРАЛІЯ

§ 23. Місце Австралії у світі і регіоні

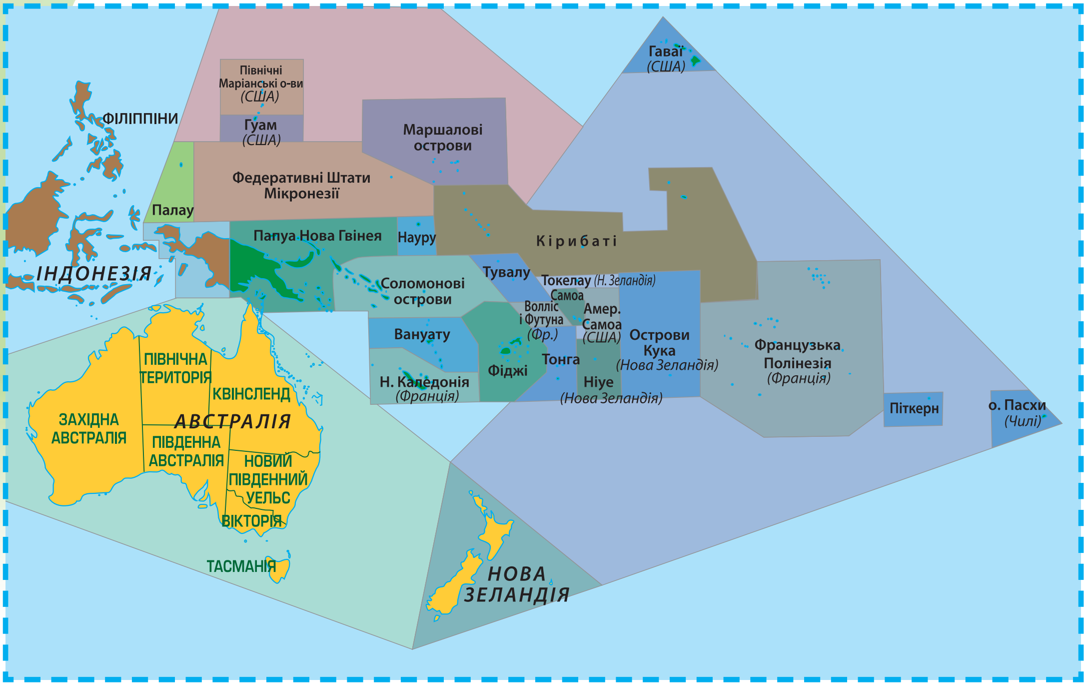
Яка особливість географічного положення Австралії вирізняє її серед інших країн світу?

ВІЗИТІВКА КРАЇНИ

Державна мова	англійська
Домінуюча релігія	християнство
Столиця	Канберра
Найбільші міста	Аделаїда, Брісбен, Мельбурн, Перт, Сідней
Грошова одиниця	австралійський долар
Форма правління	конституційна монархія
Форма державного устрою	федерація
Адміністративно-територіальний поділ	штати і території
Національне свято	День Австралії (26 січня)

РЕГІОН ОКЕАНІЯ. Австралія, Нова Зеландія і численні острови в центральній і південно-західній частині Тихого океану становлять особливий регіон — Океанія (*мал. 74 на с. 142*). Регіон вирізняється строкатістю в політичному й економічному відношенні. Його території у недавньому минулому були колоніями. Окремі острови лишаються ними й дотепер (*мал. 74 на с. 142*). Головна географічна особливість Океанії — домінування однієї країни (Австралії) за багатьма показниками: площею, населенням, економічним розвитком.

Мал. 74. **Політична карта Океанії**

МІСЦЕ АВСТРАЛІЇ У СВІТІ ТА РЕГІОНІ. Австралія — розвинена індустріально-аграрна країна. Належить до світових лідерів за індексом людського розвитку й якістю життя населення.

Сектор послуг становить майже 70 % ВВП Австралії. Сільське господарство і видобування природних ресурсів — 3 % і 5 % ВВП відповідно. Вони — основа експорту.

В Австралії розташовані великі родовища залізної і свинцево-цинкової руди, бокситів, золота, цинку з домішками срібла й міді, свинцю, марганцевих руд, хрому, опалу, кам'яного вугілля, урану, нафти і природного газу. Більшість відповідної мінеральної сировини вивозять за кордон.

ОСНОВНІ ЧИННИКИ, ЩО ВИЗНАЧАЮТЬ МІСЦЕ КРАЇНИ В МІЖНАРОДНОМУ ПОДІЛІ ПРАЦІ. Майже 40 % всіх діючих у країні великих компаній і їхніх відділень контролюють іноземці. В автомобільній промисловості частка іноземного капіталу становить майже 100 %, у хімічній — майже 80 %, у виробництві транспортного обладнання — понад 50 %.

В Австралії склалася парадоксальна ситуація: з одного боку, країна належить до найрозвиненіших, з іншого — має ознаки країни, що розвивається. Сировина є провідною в її експорті товарів, а в найважливіших видах економічної діяльності панує іноземний капітал.

СИСТЕМА РОЗСЕЛЕННЯ. Населення країни становить понад 24,5 млн осіб (2016 р.) і продовжує зростати.

Для Австралії характерна низька середня густота населення — 2,4 осіб/ км² (середня по світу — 44 осіб/ км²). Через особливості природних умов 90 % людей живуть на сході та південному сході країни.

Населення внутрішніх районів сконцентроване переважно біля центрів добувної промисловості. (*Поясніть чому*.)

Міста видовжені вздовж магістралей на десятки кілометрів, тому австралійців вважають «приміською» нацією. До міст-мільйонників належать Сідней (майже 5 млн), Мельбурн (4,5 млн), Брісбен (2,3 млн), Перт (2 млн) і Аделаїда (понад 1,3 млн осіб).

Велич столиці

Канберра (0,4 млн осіб) — одне з найзеленіших міст світу. Тут зосереджено чимало культурних і наукових установ.

Знайдіть ці міста на карті. Які міста Австралії належать до світових?

УКРАЇНСЬКА ДІАСПОРА В АВСТРАЛІЇ. На території Австралії живе майже 38 тис. етнічних українців. Історія української діаспори розпочалася в 1947 р., коли до цієї далекої країни приїхали кілька десятків українських родин. Переважно наші земляки живуть у передмістях Сіднею, Мельбурна, Аделаїди. Вони згуртовані навколо Союзу Українських Організацій Австралії. Виходять радіо- і телепередачі українською мовою, у недільних школах вивчають рідну мову, відбуваються різноманітні культурні й освітні заходи зі збереження національного духу.

СТИСЛО ПРО ГОЛОВНЕ

- Австралія — багата на мінеральні ресурси країна.
- Населення розміщено переважно по краю континенту від Перта на заході до Брісбена на сході.
- Українська діаспора виникла в Австралії в 1947 р.
- Сідней і Мельбурн — світові міста.

Знаю і вмію обґрунтувати

1. Схарактеризуйте головні особливості розселення населення Австралії.
2. У яких регіонах і чому сконцентровано сьогодні корінне населення Австралії?
3. Поясніть, чому столицею Австралії є м. Канберра.
4. Поясніть, чому австралійців вважають «приміською» нацією.

Працюю з картою

На контурній карті Австралії позначте найбільші міста та поясніть їх відсутність у центральних районах цієї країни.

Шукаю в Інтернеті

Підготуйте повідомлення за допомогою інтернет-джерел про життя українців Австралії.

Генерую ідеї

З'ясуйте за допомогою статистичної інформації, наведеної на сайті програми ООН з розвитку торгівлі та співробітництва http://unctadstat.unctad.org, як змінились головні макроекономічні показники Австралії за останні десять років. Побудуйте графік вартості ВВП та експорту товарів цієї країни. Чи є між ними залежність?

§ 24. Особливості сучасного розвитку Австралії

Пригадайте, на які природні ресурси багата Австралія? Сировиною для яких секторів економіки вони можуть бути?

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ КРАЇНИ. Важлива роль в економіці Австралії належить добувній промисловості і сільськогосподарському виробництву, орієнтованому переважно на зовнішні ринки. Провідне місце належить тваринництву. Австралія — найбільший у світі постачальник високоякісної вовни.

ДОМІНУЮЧІ СКЛАДОВІ ТРЕТИННОГО СЕКТОРУ. 70,3 % ВВП Австралії становить сектор послуг. Найрозвиненіші туризм та освіта.

Унікальна природа Австралії вабить туристів з усього світу. Більше 5 млн іноземців відвідують цю країну щороку. Переважають туристи з Нової Зеландії, Японії і Південно-Східної Азії. Головними принадами країни є її національні парки. Найпопулярніші з них — «Великий Бар'єрний риф» і «Улуру» — включено до списку Світової спадщини ЮНЕСКО.

Основою вищої освіти Австралії є провідні вісім університетів. У них навчається більше 600 тис. іноземних студентів.

ВИРОБНИЦТВА, ЩО ВИЗНАЧАЮТЬ МІЖНАРОДНУ СПЕЦІАЛІЗАЦІЮ КРАЇНИ. В економіці Австралії важливу роль відіграє ***сільське господарство***. Через складні природні умови лише 8 % усіх земельних угідь використовують для рослинництва та інтенсивного тваринництва, решта — як пасовища.

Пригадайте, які агрокліматичні умови у центрі цієї країни.

Австралія належить до провідних експортерів сільськогосподарської продукції. Для її виробництва застосовують техніку та хімічні засоби захисту рослин. У сільському господарстві зайнято лише 5 % працюючих в Австралії. Провідними напрямами є *вівчарство* і *зернове господарство*.

На південному сході і південному заході країни вирощують пшеницю, рис, ячмінь. На заході і сході — бавовник і цукрову тростину. На зрошуваних землях розвинене виноградарство, вирощування тютюну і кукурудзи. У вологих тропіках вирощують ананаси, манго, банани, цитрусові, кісточкові. Велике значення мають овочівництво й садівництво.

Австралія посідає перше місце у світі за поголів'ям овець. Переважно їх розводять у посушливих районах країни. Приблизно 3/4 стада — мериноси, які дають якісну вовну. Основну частину вовни експортують. Розвивається м'ясне і молочне тваринництво.

Дізнайтеся більше

В Австралії живе в 3,3 разу більше овець, ніж людей.

Гордість країни

Найбільша австралійська тваринницька ферма «Станція Анна-Крік» розташована у штаті Південна Австралія. Її земельний банк — 2,4 млн га.

М'ясні породи великої рогатої худоби добре переносять спеку і вологий

клімат. Тому їхні стада можна зустріти на значних територіях Австралії. М'ясне скотарство добре розвинене у тропічній та субтропічній частинах країни. За експортом яловичини і телятини Австралія посідає перше місце у світі. Молочне скотарство розміщується у південно-східній частині країни і навколо великих міст. Добре розвинене також птахівництво.

Добувна промисловість займає важливе місце в економіці Австралії. Країна — один зі світових лідерів з видобування кам'яного вугілля, алмазів, залізної руди, золота. Переважно їх постачають на експорт.

Промислове значення має видобування золота — щорічно понад 300 т. Його родовища розробляють у Західній Австралії, Північній Території і Квінсленді. (*Покажіть їх на карті.*)

Країна забезпечує 30 % світового виробництва алмазів. Найбільша шахта з їх видобування розташована в Західній Австралії.

Кам'яне вугілля, яке видобувають у значних обсягах, експортують переважно до країн Східної Азії. Більшість вугільних родовищ розташовані на сході континенту — у штатах Новий Південний Уельс і Квінсленд (*мал. 75*), а також на о. Тасманія.

Родовища природного газу і нафти зосереджені на континентальному шельфі біля берегів Західної Австралії.

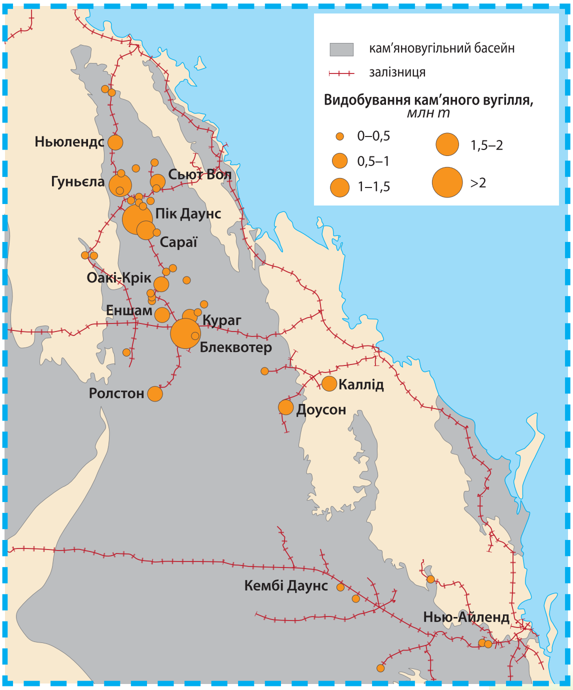
ГЕОГРАФІЯ ВТОРИННОГО ТА ТРЕТИННОГО СЕКТОРІВ ГОСПОДАРСТВА. Основу ***енергетики*** Австралії становлять ТЕС, які працюють на кам'яному і бурому вугіллі (майже 90 %). Також у західній частині цієї країни створено каскад ГЕС. Гідроенергетичний комплекс забезпечує також перекидання вод річки Сніжної у басейн річок Муррей і Маррамбіджі, які використовують для зрошення. (*Покажіть їх на карті.*)

Розвитку ***чорної металургії*** сприяє видобування чорних металів, коксівного вугілля. Однак обсяги виплавки чавуну і сталі незначні. (*Поясніть чому.*) Найбільшим підприємством чорної металургії є комбінат повного циклу в м. Порт-Кембла, що розташоване на південь від м. Сідней. Провідною компанією є ТНК «Брокен-Хілл пропраєтері».

Кольорова металургія. За запасами свинцево-цинкових руд і бокситів Австралія належить до країн

Гордість країни

«БХПБіллітон» — одна з найбільших компаній добувної промисловості світу. Головні напрями діяльності: видобування нафти і природного газу, вугілля, урану, алмазів, бокситів, мідної і залізної руди в Австралії, США, Чилі, Перу та інших країнах. Штаб-квартира у м. Мельбурн.

Мал. 75. **Видобування кам'яного вугілля у штаті Квінсленд**

світу, що володіють найбільшими ресурсами, а за запасами мідних, нікелевих і олов'яних руд — до країн зі значними ресурсами. Найрозвиненіше виробництво свинцю і цинку. У кольоровій металургії Австралії панують ТНК Японії і США. Великі заводи функціонують на о. Тасманія та у Новому Південному Уельсі. Мідь, цинк, свинець, нікель і поліметали переважно виробляють у Квінсленді. Головні центри кольорової металургії: Брокен-Хілл, Гладстон, Маунт-Айза, Порт-Кембла, Таунсвілл. (*Покажіть їх на карті.*)

Найбільші заводи, що виробляють глинозем, розташовані у Квінсленді, Північній Території, Західній Австралії. Центри виробництва алюмінію тяжіють до джерел електроенергії, вони розміщені на о. Тасманія, у Новому Південному Уельсі, Вікторії. У м. Портленд, недалеко від м. Мельбурн, діє головний алюмінієвий завод країни. Австралія посідає перше місце у світі за видобуванням бокситів і п'яте місце у світі за виробництвом алюмінію. (*Поясніть чому.*)

Машинобудування спеціалізується на виробництві обладнання для добувної промисловості, транспортних засобів, сільськогосподарської техніки, розвивається приладобудування.

Підприємства сільськогосподарського машинобудування розташовані переважно на південному сході Австралії. Потреби країни вони не забезпечують повністю, тому відповідну продукцію імпортують.

Суднобудування Австралії спеціалізується на виробництві невеликих за тоннажем суден. Австралійські пороми курсують на найважливіших морських шляхах країн Східної Азії і Близького Сходу. Головні судноверфі розміщені у великих портах країни: Брісбені, Девонпорті, Ньюкаслі, Сіднеї. (*Покажіть їх на карті.*)

Автомобілебудування Австралії створено ТНК США («Дженерал Моторс» і «Форд Мотор»). Автоскладальні заводи розміщено у передмістях великих міст. Наприклад, найбільше підприємство компанії «Форд Мотор» в Австралії — у м. Джілонг.

Продукція ***хімічної промисловості*** становить незначну частку в структурі виробництва. Випускаються мінеральні добрива й отрутохімікати для потреб місцевого сільського господарства. Більшість заводів належить ТНК Великої Британії і США. Переважно підприємства розміщені у районах видобування вугілля, у центрах металургійної промисловості та нафтопереробки. Провідні центри: Ньюкасл, Порт-Кембла, Порт-Пірі. (*Покажіть їх на карті.*)

Легка промисловість представлена швейною, шкіряною, взуттєвою. Найбільш розвинена — текстильна. Її підприємства розміщені у всіх великих містах Австралії. (*Поясніть чому.*)

Харчова промисловість значною мірою працює на експорт. Австралія дає десяту частину світового експорту м'яса, сиру, цукру. Головними імпортерами є Японія і країни Південно-Східної Азії.

Нерівномірність розміщення господарства і населення, значні відстані між економічними центрами країни визначають особливості ***транспортної системи*** Австралії. Найщільніша вона у районах концентрації населення — на південному заході і південному сході. Провідна роль у

перевезенні вантажів належить залізничному транспорту. Більшість внутрішніх залізничних ліній прокладено від родовищ корисних копалин до морських портів. Автомобільний транспорт переважно розвинений у густонаселених районах країни.

Більшість морського флоту Австралії займається каботажним перевезенням, адже фактично вся зовнішня торгівля здійснюється іноземними кораблями. Великими портами є: Сідней, Мельбурн, Ньюкасл, Порт-Кембла, Гладстон. (*Покажіть їх на карті*.)

Повітряним транспортом перевозять більшу частину пасажирів на іноземних рейсах. (*Поясніть чому*.)

ХАРАКТЕРНІ РИСИ ПРОСТОРОВОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ВИРОБНИЦТВА ТОВАРІВ І ПОСЛУГ. В Австралії лідирують в економіці прибережні міста. Природні умови визначили специфіку господарського освоєння та розселення населення, що призвело до диспропорцій між розвиненим Південним Сходом та іншими регіонами Австралії.

Найбільш економічно розвиненою частиною Австралії є її *Південний Схід* (штати Новий Південний Уельс, Вікторія й округ столиці). Тут зосереджена більша частина підприємств переробної промисловості, майже всі ВНЗ, головні морські порти та аеропорти країни. Район Ньюкасла — найбільший вугільний басейн, в якому добувають вугілля, яке використовують для виробництва електричного струму та у хімічній промисловості. Для потреб різних видів діяльності функціонують підприємства машинобудування. Південний Схід — головний район за зборами пшениці і вовни. Найбільші центри району — Сідней, Мельбурн, Аделаїда, Канберра.

У штаті Квінсленд сформувалась потужна добувна промисловість (*мал. 75 на с. 145*) та сільське господарство (займає першість у країні з виробництва м'яса). Найбільше місто — Брісбен. (*Знайдіть його на карті*.)

На заході Австралії, у районі Перта, розташовані найбільші за обсягом виробництва плантації винограду та шахти з видобування уранових руд. Помітного розвитку на зрошувальних землях набуло вирощення зернових культур. Важливе значення має район Піллабара, де видобувають найбільшу в Австралії кількість різних руд. Переважно їх у необробленому вигляді експортують до країн Східної Азії. Решта частини території цієї країни є малоосвоєною з огляду на складні природні умови та через недостатню вивченість її надр. (*Поясніть чому*.)

ЗОВНІШНІ ЕКОНОМІЧНІ ЗВ'ЯЗКИ. Австралія має широкомасштабні зовнішньоекономічні зв'язки, що становлять основу її добробуту.

Країна експортує майже 70 % сільськогосподарської і майже 80 % мінеральної сировини. Експортна орієнтація економіки Австралії визначає виняткове значення залучення іноземних капіталів у первинний сектор.

Провідні торговельні партнери Австралії — країни Східної Азії (Японія, Китай, Республіка Корея), а також розвинені країни світу (США, Велика Британія, Німеччина). Від них надходить найбільше прямих іноземних інвестицій в економіку Австралії. (*Поясніть чому*.)

МІЖНАРОДНІ ЗВ'ЯЗКИ УКРАЇНИ З АВСТРАЛІЄЮ. Австралія посідає провідне місце серед торговельних партнерів України в Океанії.

Зокрема, наша країна експортує азотні добрива, а Австралія постачає продукти нафтопереробки.

Зовнішня торгівля послугами незначна і зосереджена у сфері транспорту. Прямі іноземні інвестиції з Австралії в Україну також незначні й зосереджені у сфері торгівлі. У сфері вищої освіти діє спільний проект між Національним університетом «Львівська політехніка» та австралійською компанією «Філден Менеджмент Сервісис» з розробки новітніх інформаційних технологій.

СТИСЛО ПРО ГОЛОВНЕ

- Австралія — розвинена країна світу. В її економіці важлива роль належить добувній промисловості і сільському господарству.
- Головними напрямами її третинного сектору є туризм і вища освіта.
- Найрозвиненішими районами Австралії є південний схід і південний захід.

Знаю і вмію обґрунтувати

1. Схарактеризуйте особливості добувної промисловості Австралії.
2. Чому в Австралії центральні райони майже не залучені у господарський розвиток? Як він вплинув на розвиток залізничної мережі країни?
3. У яких районах Австралії розміщені найбільші ТЕС?
4. Поясніть, чому сільське господарство південного сходу і південного заходу Австралії має різну спеціалізацію.

Працюю з картою

На контурній карті позначте головні центри видобування металевих руд в Австралії та підпишіть їхні назви.

Шукаю в Інтернеті

Використовуючи інтернет-ресурси, підготуйте повідомлення на тему «Українці в Австралії».

Генерую ідеї

З’ясуйте за допомогою сайта Державної служби статистики України значення Австралії у вітчизняній зовнішній торгівлі товарами за останні десять років. Поясніть причини нерівномірності її розподілу за товарами. Поставки яких видів економічної діяльності доцільно розвивати?

Дослідження

Орієнтовні теми (*на вибір учня/учениці*)

1. Національні парки Австралії як об’єкти міжнародного туризму.
2. Розвиток Західної Австралії у контексті зростання глобального попиту на природні ресурси.
3. Канберра — політико-адміністративний центр країни.

ТЕМА 2. МІКРОНЕЗІЯ, МЕЛАНЕЗІЯ, ПОЛІНЕЗІЯ

§ 25. Особливості розвитку Мікронезії, Меланезії, Полінезії

Які є типи островів за походженням? З іменами яких мореплавців пов'язані відкриття цього острівного світу?

ГЕОГРАФІЧНЕ ПОЛОЖЕННЯ РЕГІОНУ. Океанія займає майже 2/3 всієї акваторії Тихого океану. До її складу входить майже 10 тис. островів.

Острови Океанії простягаються з півночі на південь від Гавайських островів до о. Кемпбелл. Із заходу на схід — між о. Нова Гвінея і о. Сала-і-Гомес. (*Покажіть їх на карті.*)

Загальна площа островів Океанії становить 1,26 млн км^2. Більше 3/4 цієї площі припадає на два великі острови — Нову Гвінею і Нову Зеландію. Острови Океанії часто утворюють архіпелаги. Є й окремі — Науру, Пасхи, Норфолк та ін. (*Покажіть їх на карті.*)

Дізнайтеся більше

Найбільший атол світу площею 16,4 км^2 — острів Квайялейн (Мікронезія) — складено цілковито з корала. На ньому живуть 2600 осіб.

Нерівномірно розподілене і населення цієї острівної частини світу. Діє правило: що більший острів, то менша на ньому густота населення. Це добре для їхнього господарського освоєння. (*Поясніть чому.*)

Субрегіони Океанії — Полінезія, Мікронезія, Меланезія. Назви цих трьох острівних груп в Океанії розкривають їхні окремі специфічні особливості. Меланезія означає «чорні острови», оскільки папуаси, які тут живуть, і меланезійці мають темніший колір шкіри порівняно з іншими жителями Океанії. Мікронезія і Полінезія — відповідно «маленькі» і «багаточисельні острови».

Полінезія — найвіддаленіша від усіх материків частина Океанії. Найбільші за площею і людністю країни Полінезії: Французька Полінезія,

Дізнайтеся більше

Острів Науру (*мал. 76*) в Океанії — одна з найменших держав у світі: її площа — 21 км², населення — 10 тис. осіб. Це єдина країна у світі, яка не має ні столиці, ні міст, ні вулиць. Адресою є номер поштової скриньки.

Мал. 76. **Герб Науру**

Гавайські острови (штат США), острови Самоа, Нова Зеландія. (*Покажіть їх на карті.*)

Мікронезія розміщена між північним тропіком і екватором у західній частині Тихого океану. Найбільші країни: Федеративні Штати Мікронезії, Кірибаті, Науру. (*Покажіть їх на карті.*)

Меланезія — група островів у західній частині Тихого океану в Південній півкулі. У Меланезії розміщені найбільші країни Океанії: Папуа Нова Гвінея, Нова Каледонія (Франція), Фіджі. (*Покажіть їх на карті.*)

ОСНОВНІ ЧИННИКИ, ЩО ВИЗНАЧАЮТЬ МІСЦЕ КРАЇН ОКЕАНІЇ В МІЖНАРОДНОМУ ПОДІЛІ ПРАЦІ. Країни Океанії економічно дуже відмінні. З одного боку, Нова Зеландія і Гавайські острови — високорозвинені країни, з іншого — Палау і Папуа Нова Гвінея належать до найменш розвинених країн світу. Більшість з них навіть після здобуття незалежності продовжують мати тісні економічні і політичні відносини зі своїми колишніми метрополіями. Частина островів Океанії залишились залежними територіями. Лідером за їхньою кількістю є США, які контролюють найбільш стратегічно вигідно розміщені острови (наприклад, о. Гуам). Характер і структура їхньої економіки склалися під впливом їхнього географічного розташування та ізольованого існування. Значну частину продуктів харчування вони імпортують.

Мал. 77. **Збір папаї**

Острови Океанії переважно розташовані в тропічному і субтропічному поясах південної півкулі, мають теплий м'який клімат. Природні умови сприятливі для вирощування кокосової пальми, бананів, какао, кави, чаю, тютюну, цукрової тростини, бавовнику, таро, батата, ямса, маніоку, папаї та ін. (*мал. 77*).

Океанія багата на різноманітні корисні копалини. Відкрито запаси кам'яного вугілля (Нова Зеландія), природного газу, залізної руди, марганцевих і мідних руд, платини, срібла (Папуа Нова Гвінея), нікелю (Нова Каледонія), золота (Фіджі), фосфатної сировини (Науру) тощо.

ВИДИ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ОКЕАНІЇ. Головним видом господарської діяльності є ***сільське господарство***. Товарне виробництво

складається переважно з плантацій кокосових пальм, бананів, цукрової тростини. Їхню продукцію експортують.

Традиційно розводять свиней, кіз, птицю. У харчуванні значну роль відіграє риба і морепродукти.

У Папуа Новій Гвінеї (на острові Буґенвіль) розробляють поклади міді і золота, на острові Науру — фосфорити, у Новій Каледонії — нікелеві руди.

Промисловість більшості країн Океанії розвинена недостатньо та переважно спеціалізується на переробці сільськогосподарської сировини.

Дізнайтеся більше

Основним об'єктом експорту Океанії є копра — волокна з кокосового горіха.

Цілісний світ

Новий завод з виробництва молочних продуктів для немовлят китайської компанії «Яшілі» відкрито у 2016 р. у м. Покено (Нова Зеландія). Вартість інвестицій — 220 млн дол. США.

Розвинені традиційні ремесла: плетіння кошиків, циновок, виготовлення художніх виробів із деревини та інших матеріалів, ювелірних виробів, сувенірів. (*Поясніть чому.*)

Окремі країни Океанії є офшорними зонами. Зокрема, у Науру зареєстровано майже 250 іноземних банків. Щороку зростає потік іноземних туристів на ці острови. Це зумовило посилення антропогенного навантаження на природне середовище. Значним обмеженням для розвитку туризму є радіаційне забруднення окремих атолів (наприклад, Бікіні) у районах колишніх випробувань ядерної зброї.

Транспортне сполучення в Океанії переважно здійснюється морським і повітряним транспортом. Важливе значення мають морські порти: Порт-Морсбі (Папуа Нова Гвінея), Нумеа (Нова Каледонія), Сува (Фіджі), Апіа (Західне Самоа), Папеете (Французька Полінезія). Найважливішим авіавузлом Океанії є о. Гуам (США).

ЗОВНІШНІ ЕКОНОМІЧНІ ЗВ'ЯЗКИ. Країни Океанії переважно постачають на світовий ринок продукцію первинного сектору. Більшість з них вивозять один-два види сільськогосподарської сировини, лише окремі острови постачають мінеральну сировину. Натомість вони завозять паливно-мастильні матеріали, вироби переробної промисловості, продовольство. Лише Нова Зеландія є помітним виробником продуктів харчування у світовому масштабі. (*Поясніть чому.*)

Переважно з Океанії експортують товари у США, Австралію, Нову Зеландію, Францію, Японію, Сингапур, Велику Британію. Ці країни надають допомогу та вкладають більшість коштів у розвиток Океанії.

Унікальний досвід

На острові Увеа використовують кокосову олію для промислового виробництва електроенергії.

Мал. 78. **Миротворчий контингент країн Океанії**

РОЗТАШУВАННЯ ВІЙСЬКОВИХ БАЗ ІНОЗЕМНИХ ДЕРЖАВ. Великі держави світу мають в Океанії свої військові бази. Переважно вони розміщені на стратегічних напрямках і забезпечують контроль над переміщенням у відповідній частині акваторії Тихого океану. Найбільший військовий контингент та інфраструктуру мають США (наприклад о. Гуам). Країни Океанії мають незначні власні Збройні Сили. Найбільші вони у Фіджі, Папуа Нової Гвінеї, Тонга. Їх часто залучають до складу миротворчих контингентів ООН (*мал. 78 на с. 151*). (*Поясніть чому.*)

СТИСЛО ПРО ГОЛОВНЕ

- До складу Океанії входить Полінезія, Мікронезія і Меланезія.
- Найбільшими країнами регіону є Нова Зеландія і Папуа Нова Гвінея.
- Відсутність промисловості і дивовижна природа регіону роблять його майже не зміненим цивілізацією куточком планети.

Знаю і вмію обґрунтувати

1. З врахуванням яких особливостей Океанія поділяється на Меланезію, Мікронезію і Полінезію?
2. Укажіть, чому Нова Зеландія є високорозвиненою країною цього регіону.
3. Поясніть, чому в Океанії збереглись залежні території і володіння.
4. Чому США мають найчисленнішу військову присутність в Океанії?
5. Як географічне положення країн Океанії впливає на міжнародну спеціалізацію їхніх економік?
6. Розгляньте зображення державних прапорів Австралії, Нової Зеландії та інших країн Океанії. Що у них спільного? Які особливості географії цього регіону вони відображають?

Працюю з картою

Визначте за політичною картою світу місце розташування всіх незалежних держав Океанії. Позначте їх на контурній карті. Дайте оцінку їхньому економіко-географічному положенню.

Шукаю в Інтернеті

За допомогою інтернет-джерел знайдіть інформацію про молочне скотарство Нової Зеландії. Поясніть чинники його розміщення та орієнтацію на експорт готової продукції.

Генерую ідеї

З'ясуйте за допомогою сайта Державної служби статистики України значення країн Океанії у виїзді вітчизняних туристів за кордон за останні десять років. Поясніть причини нерівномірного їх розподілу. Чи доцільно, зважаючи на їхню кількість, відкривати консульство України у цій частині світу та в якій саме країні?

Дослідження

Орієнтовні теми (*на вибір учня/учениці*)

1. Нова Зеландія — високорозвинена країна зі сприятливими умовами для ведення бізнесу.
2. Країни Океанії — регіон екзотичного туризму.

АКАДЕМІЯ НЕСТАНДАРТНИХ РІШЕНЬ

КЕЙС 5 ОБГОВОРЮЄМО ПУБЛІКАЦІЮ

Прочитайте уважно фрагмент статті Е. Меєра «Полінезія — це зустріч з міфом?» У чому автор вбачає головну проблему Полінезії? Чи є така проблема в Україні? Свою відповідь обґрунтуйте.

«Прибувши у Папеете, очікуєш побачити пляжі, натомість бачиш графіті. Уже три роки поспіль світова еліта з їхнього створення приїжджає сюди на фестиваль Оно'у. Оно'у значить «зустріч кольорів»...

Тут графіті як у Парижі чи Берліні...

...Тут збудували літовище та кожну пальму взяли у залізне кільце, щоб криси і краби не могли дістатись до кокосів. Але що ще? ...

Навіть простий погляд на офіційні цифри непокоїть. Рівень ожиріння жінок становить 55 %, чоловіків — 38 % ... та швидко прогресує у 2000-і роки особливо серед жінок. Населення із зайвою вагою становить 70 %.

...Причин багато: власне генетика полінезійців, перехід за останні тридцять років від аграрної економіки до третинної економіки, надмірне вживання солодких напоїв та заморожених продуктів. У Рикітеа на дверях школи великий плакат червоного кольору нагадує про небезпеку. Склянка класичної «Коли» дорівнює восьми ложкам цукру, морозиво — п'яти, кокосовий горіх — лише одній. Перед мерією оголошення про найм службовця з прийому відвідувачів. Головний критерій: «Уроженець Маркизьких островів чи Туамоту». Другий критерій: «Мати вагу відповідно до зросту: 1,8 м при майже 90 кг»....

Géo. — 2017. — n. 455. — p. 69–73.

Мал. 79. **Тарілка здорового харчування, рекомендована МОЗ України**

Розділ 4. АМЕРИКА

Не запитуйте, що ваша країна може зробити для вас, запитайте — що ви можете зробити для країни.
Джон Кеннеді

ТЕМА 1. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА АМЕРИКИ

§ 26. Особливості географічного положення Америки. Склад регіону. Міжнародні організації НАФТА, МЕРКОСУР, НАТО

Коли й ким була відкрита Америка? Які країни брали участь у колонізації Америки?

ГЕОГРАФІЧНЕ ПОЛОЖЕННЯ ТА СКЛАД РЕГІОНУ. Америка — єдина частина світу, яка складається з двох континентів — Північної і Південної Америки. Вона простяглась з півночі на південь через всю Західну півкулю. Це майже третина суходолу планети.

Дізнайтеся більше
Найбільший у світі острів — Ґренландія.

Важливе значення у господарському розвитку Америки відіграє Панамський канал. По ньому йде жвавий рух морських суден з Атлантичного у Тихий океан. (*Покажіть на карті.*)

В Америці виділяють чотири субрегіони — Північна Америка, Центральна Америка, Карибський басейн, Південна Америка.

До ***Північної Америки*** належать п'ять держав і залежних територій: *США*, *Канада*, *Ґренландія*, *Бермудські острови* та *острови Сен-П'єр* і *Мікелон*. (*Покажіть їх на карті.*) Домінування США в цьому регіоні, як і в усій Америці, лишається досить значним.

Субрегіон ***Центральна Америка*** складається з невеликих держав, за винятком Мексики, розміщених у найвужчій південній частині Північноамериканського материка. До складу субрегіону входять: *Мексика*, *Панама*, *Коста-Рика*, *Сальвадор*, *Гватемала*, *Гондурас*, *Нікарагуа*, *Беліз*. (*Покажіть їх на карті.*)

На численних островах Карибського моря розташовані країни і залежні території, які утворюють однойменний субрегіон – ***Карибський басейн***. До

нього належать такі держави, як: *Ямайка*, *Гаїті*, *Домініканська Республіка* та інші, а також залежні території: *Аруба*, *Кайманові острові*, *Віргінські острови* тощо. Об'єднує країни Центральної Америки та Карибського басейну не лише історія та географія, а й значною мірою сучасна політична ситуація й перспективи розвитку. Тут відбуваються досить складні процеси регіональної інтеграції та перебудови суспільства на сучасний лад.

Південна Америка є надзвичайно динамічним субрегіоном. Для його країн характерні процеси масштабного освоєння внутрішніх територій, швидкими темпами розвивається економіка, відбуваються зміни в соціальній сфері. Склад субрегіону: *Бразилія*, *Аргентина*, *Болівія*, *Чилі*, *Колумбія*, *Парагвай*, *Гаяна*, *Еквадор*, *Перу*, *Суринам*, *Уругвай*, *Венесуела*, *Французька Гвіана*, *Фолклендські Острови*.

Північну Америку здебільшого освоювали піддані Великої Британії, тому англійська мова є офіційною у США, Канаді, Белізі і на Бермудських островах. Також активну участь у відкритті та господарському освоєнні Північної Америки брали французи. Їхня мова є національною у провінції Квебек (Канада) та у заморському володінні Франції — островах Сен-П'єр і Мікелон. Інші частини Америки переважно відкривали та освоювали вихідці Іберійського (Піренейського) півострова, тому найпоширеніші в цих країнах іспанська і португальська мови. В окремих країнах цього історичного регіону використовують англійську, французьку, голландську мови. У цьому регіоні розташований найбільший за площею заморський департамент — Французька Гвіана. (*Покажіть її на карті.*)

СУЧАСНА ПОЛІТИЧНА КАРТА АМЕРИКИ. До складу Америки входять 59 держав і залежних територій, з яких суверенних країн — 35. Більшість держав регіону — унітарні республіки. Федеративні республіки — Аргентина, Бразилія, Венесуела, Канада, Мексика, США, Сент-Кіттс і Невіс. Поширені залежні території, що мають дуже відмінний статус — від невід'ємної складової держави (наприклад, департамент Мартиніка у складі Французької Республіки) до широкої автономії (наприклад, Аруба у складі Королівства Нідерланди). Більшість цих залежних територій є острівними володіннями у Карибському морі переважно європейських країн та США. Остання країна має специфічну форму прояву своєї влади — «вільно асоційована держава» для Пуерто-Рико.

ОСОБЛИВОСТІ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНІВ АМЕРИКИ. Регіони Америки істотно відрізняються один від одного за економічними ознаками. Провідним є Північна Америка — найпотужніший в економічному плані регіон світу. Основою його могутності є США — найрозвиненіша країна світу. У цьому регіоні виробляють більшу частину товарної продукції Америки. (*Поясніть чому.*)

Країни Центральної, Південної Америки та Карибського басейну здебільшого належать до країн, що розвиваються. Залежно від міжнародної спеціалізації економіки країн цих субрегіонів виділяють такі їхні підтипи:

- нові індустріальні країни — країни, де помітного розвитку набула переробна промисловість (наприклад, Мексика);
- малі острови-офшори — країни, в яких доволі розвинений сектор фінансових послуг (наприклад, Кюрасао);

- середньорозвинені країни — країни з доходами від 1000 до 2000 дол. США за рік на душу населення (наприклад, Парагвай);
- найменш розвинені країни — найбідніші країни з доходом на одного жителя менше як 500 доларів на рік (наприклад, Гаїті, Домініканська Республіка).

МІЖНАРОДНІ ОРГАНІЗАЦІЇ НАФТА, МЕРКОСУР, НАТО. В Америці одночасно розвивається кілька інтеграційних проектів міждержавної співпраці. Найуспішнішими є НАФТА і МЕРКОСУР.

Найбільш економічно потужне об'єднання країн Америки НАФТА (з англійської назви **N**orth **A**merican **F**ree **T**rade **A**greement) було створене в 1992 р., коли США, Канада, Мексика уклали Північноамериканську угоду про вільну торгівлю. У його рамках створено безмитний простір.

Південноамериканський спільний ринок МЕРКОСУР (з іспанської — **Mer**cado **Co**mún del **Sur**) утворили чотири країни за ініціативи найбільших держав Південної Америки — Аргентини і Бразилії. До його складу входять також Парагвай і Уругвай. (*Покажіть на карті.*)

Важливе значення у сфері безпеки в Америці відіграє НАТО. Ця військово-політична організація включає до свого складу не лише країни Європи, а також США і Канаду. До його складу входять усі залежні володіння цих країн. Значна їхня частина розташована саме в Америці. На їхній території розміщено важливі військові об'єкти і бази, що дають змогу контролювати весь регіон Північної Атлантики.

СТИСЛО ПРО ГОЛОВНЕ

- Америка поділяється на чотири субрегіони — Північна Америка, Центральна Америка, Карибський басейн, Південна Америка.
- Провідною країною Америки є США.
- В Америці значна частина країн є залежними володіннями переважно європейських держав.
- Більшість країн Америки належать до країн, що розвиваються.
- Серед інтеграційних утворень в Америці найуспішнішими є НАФТА і МЕРКОСУР.

Знаю і вмію обґрунтувати

1. На які субрегіони поділяють Америку?
2. Скільки країн входить до складу Північної Америки?
3. Назвіть найменш розвинені країни Америки.
4. Схарактеризуйте значення залежних володінь у розміщенні військових баз в Америці.
5. Поясніть, чому до складу МЕРКОСУР не входять всі країни Південної Америки.

Працюю з картою

Нанесіть на карту всі залежні території у Карибському морі та підпишіть країни-метрополії.

Генерую ідеї

Поясніть, які зміни відбудуться у сільському господарстві країн Північної Америки внаслідок танення льодовиків у Ґренландії. Свою відповідь обґрунтуйте.

§ 27. Природні умови і ресурси регіону. Населення Америки

Які великі нафтогазові басейни Америки ви знаєте?

ПРИРОДНІ УМОВИ І РЕСУРСИ Америки доволі відмінні з огляду на велику площу та розміщення цього регіону світу від північних приполярних до помірних широт південної півкулі Землі. Таке різноманіття кліматичних умов зумовило формування різних типів ґрунтів, рослинного і тваринного світу. Важливе значення має геологічна і тектонічна будова континенту. У ній важливу роль відіграє єдина гірська система Кордильєр-Анд, в якій розміщено чимало покладів рудних корисних копалин. (*Поясніть чому*.)

У межах Америки протікають великі річки: Амазонка, Міссісіпі, Парана, є великі озера у північній частині континенту (наприклад, озеро Ері). Велике значення мають ліси Північного і Південного поясів. Серед них особливе місце у масштабах всієї планети займає Амазонія, де розташовані найбільші за площею цілісні праліси світу. Саме тому країни Америки з великими запасами лісів посідають одні з перших місць у світі за обсягом заготівлі ділової деревини, виробництва целюлози, паперу, картону.

Відповідно до геологічної і тектонічної структур виділяють кілька великих провінцій корисних копалин в Америці: Лаврентійська у Канаді (залізна руда, нікель, кобальт, золото, уран), Карибського моря (нафта і природний газ), Кордильєрсько-Андська (кольорові і рідкісноземельні метали) тощо.

Які ви знаєте великі родовища корисних копалин в Америці?

Унікальний досвід

Північний Антілоп-Рошель у США — найбільший у світі вугільний розріз, площею 260 км^2. Добувають 100 млн т на рік. Запаси 2,3 млрд т.

Родючі ґрунти Пампи, Великих центральних рівнин, гірських долин в Андах є основними районами землеробства. Гірські (наприклад, низькі гори Еквадору) і степові (наприклад, льянос у Венесуелі) райони мають світове значення за кількістю худоби та виробництвом товарного м’яса і шкіри.

У більшості річок Америки ведуть рибальство. Особливе велике значення воно має у віддалених районах, де риба є основою білкової їжі місцевих племен (наприклад, у басейні річки Оріноко). У цих частинах країн Америки річки часто є єдиним засобом перевезень людей і вантажів. На заваді цьому є численні пороги і мілини.

Річки Америки мають великий гідроенергетичний потенціал, який далеко не повністю використовують. Створено низку великих ГЕС (наприклад, «Ітайпу» на річці Парана). Ці великі резерви прісних вод мало використовують для зрошення. Лише у США і Бразилії існує розгалужена

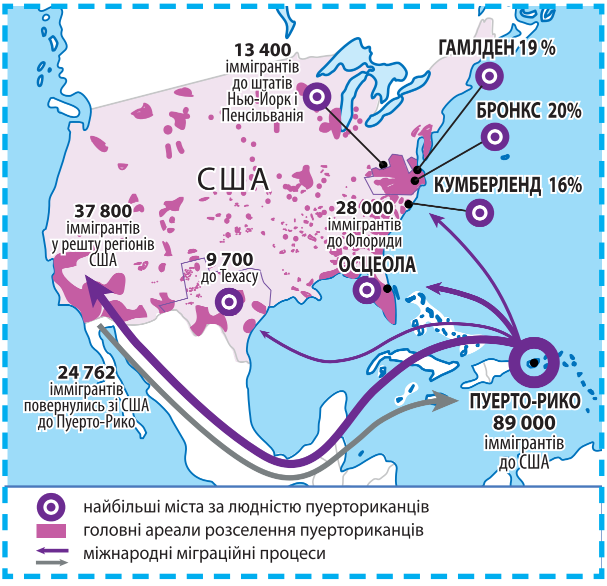
Дізнайтеся більше

60 % площ, де зведено ліси у Південній Америці, використовують як пасовища.

Що таке природний приріст населення?

мережа зрошувальних каналів, по яких подають воду на плантації рису та тропічних і субтропічних фруктів.

НАСЕЛЕННЯ АМЕРИКИ. Населення Америки становить більше 1 млрд осіб. Більшість людей живуть у Південній і Центральній Америці — понад 645 млн осіб, у Північній Америці — понад 361 млн осіб. За чисельністю населення у світі третє місце посідають США (майже 325 млн осіб), п'яте — Бразилія (близько 210 млн осіб), десяте — Мексика (понад 129 млн осіб). У цілому в Латинській Америці спостерігається один із найвищих у світі природних приростів населення. В етнічній структурі переважають вихідці з Європи. Корінні народи у Північній Америці заселяють переважно периферійні райони. У США і Канаді збереглась система резервацій для індіанців. Вони чисельно переважають у Південній і Центральній Америці. Особливе місце в етнічній структурі Америки займають афроамериканці — нащадки рабів, яких примусово вивезли на роботи на плантаціях. У результаті міжетнічних контактів і шлюбів виникла численна спільнота нащадків кількох рас і етносів. Цей процес триває і нині. Мають місце виразні субрегіональні та локальні особливості етнічної структури, зумовлені історією заселення і соціального розвитку певних країн. Великий вплив має також сучасна міжнародна міграція населення (*мал. 80*). Українці вже понад два сторіччя освоюють Новий світ, розселяючись по обидва боки екватора у ньому (*мал. 81*). У релігійному відношенні майже на всій території Америки переважають християни. Проте з іммігрантами в регіон потрапляють й інші релігії.

Мал. 80. **Міграційні потоки Пуерто-Рико, *2015 р.***

Мал. 81. **Відкриття пам'ятника писанці в м. Апостолесі (*Аргентина*), *2018 р.***

Чому пуерториканці іммігрують переважно до США?

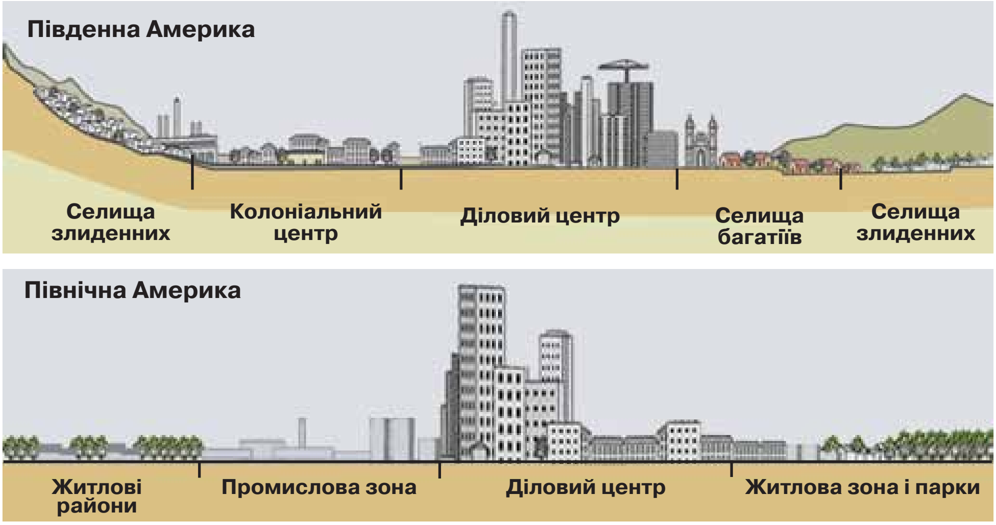
У розселенні населення Америки виразною особливістю є висока густота приморських частин, де розташовані найбільші міські агломерації (*мал. 82*). Лише в окремих країнах, під впливом історичного і господарського розвитку, виникли великі ареали зосередження населення у глибинних районах (наприклад, агломерація Мехіко). Для островів Карибського моря притаманним є правило: що меншою є їхня площа, то більша густота населення.

Мал. 82. **Розселення населення Америки**

УРБАНІЗАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ. СИСТЕМА РОЗСЕЛЕННЯ. Урбанізація Америки має багатостолітню історію. У містах проживає більшість її населення. Найбільші (за людністю) міські агломерації розташовані в Північній Америці: Нью-Йорк (21,4 млн), Мехіко (20,4 млн), Лос-Анджелес (15,5 млн осіб). Серед міських агломерацій Південної Америки лідерами є Буенос-Айрес (15,3 млн) і Ріо-де-Жанейро (11,9 млн осіб) (*мал. 82*).

У Північній Америці сформувались такі мегалополіси: Босваш (від Бостона до Вашингтона, Приатлантичний), де проживає понад 50 млн осіб, Чипітс (від Чикаго до Пітсбурга, Приозерний) — 55 млн осіб; Сан-Сан (від Сан-Франциско до Сан-Дієго, Каліфорнійський) — 40 млн осіб. У них зосереджено не лише більшість населення, а

Мал. 83. **Профіль міст Північної і Південної Америки**

й виробничого та інфраструктурного потенціалу Америки. Центри мегаполісів є світовими містами. Для країн Південної і Центральної Америки характерна псевдоурбанізація. Це пов'язано з тим, що швидкі темпи урбанізації не встигають за темпами розвитку економіки, житловим будівництвом та розвитком соціальної сфери. Таке явище особливо поширене у Бразилії, де міські нетрі ще називають фавелами.

Рівень урбанізації країн Південної Америки доволі відмінний. Якщо в Уругваї він становить 90,7 %, то у Суринамі — 69 %. Великі міста є основою міських агломерацій, у яких поширена псевдоурбанізація (*мал. 83 на с. 159*). Міська мережа малорозвинена. Більшість великих міст розташовані на морському узбережжі або неподалік від нього. Таким чином має місце виразна регіональна диспропорція у розвитку.

СТИСЛО ПРО ГОЛОВНЕ

- Субрегіони Америки істотно відрізняються один від одного економічними, етнічними, господарськими ознаками.
- Америка має у своїх надрах майже всі види корисних копалин.
- В етнічній структурі населення Америки переважають нащадки європейців. У Південній Америці велика частка корінного населення.
- У Північній Америці розташовані одні з найбільших за площею і людністю мегалополісів світу.
- Більшість населення Америки мешкає у приморській частині.

Знаю і вмію обґрунтувати

1. Поясніть, чому гідроенергетичний потенціал Америки майже не використовують. Як це впливає на економічний розвиток прилеглої території?
2. Поясніть, чому у Південній Америці афроамериканці живуть лише у кількох країнах.
3. Обґрунтуйте причини нерівномірного господарського освоєння території і розміщення населення у Перу. Яке значення мають природні чинники?
4. Схарактеризуйте урбанізаційні процеси та систему розселення в Америці.

Працюю з картою

На контурній карті позначте світові міста і мегаполіси Америки. Який існує між ними зв'язок?

Шукаю в Інтернеті

За допомогою матеріалів сайта https://www.populationpyramid.net проаналізуйте зміни статево-вікових пірамід країн Карибського басейну. Чому в них різні демографічні способи відтворення населення? Куди, на вашу думку, найбільше іммігрують з цих країн?

Генерую ідеї

Знайдіть інформацію про вплив глобального потепління на господарське освоєння субарктичної і арктичної частин Північної Америки. Які виникають проблеми та з'являються нові можливості для економічної діяльності. Свою відповідь обґрунтуйте.

§ 28. Особливості економіки країн Америки

Чому частка сільського господарства у ВВП країн Америки дуже різна?

ОСОБЛИВОСТІ ЕКОНОМІКИ. У Північній Америці розташовані країни з різним рівнем соціально-економічного розвитку. Основою економіки цього континенту є США. (*Поясніть чому.*)

Для Північної Америки характерним є виразна контрастність — більшість населення і господарських об'єктів зосереджено у приокеанських частинах, тоді як крайня північна частина майже не освоєна. У центрі континенту є кілька ареалів значного розвитку господарства, що сформувалось на базі первинного сектору економіки. Південна частина Північної Америки переважно складається з малих за площею країн, у яких домінує у господарському розвитку первинний сектор і туризм.

У США більшість видобутих корисних копалин споживають добре розвинені переробна промисловість та енергетика. Нарощення видобування сланцевого газу і бітумінозних покладів сирої нафти у США сприяло перетворенню країни в одного з найбільших їхніх експортерів у світі.

Пригадайте основні родовища сланцевого газу в цій країні.

Економіка країн Південної Америки переважно доповнює економіки розвинених країн світу, насамперед США. Тому в більшості з них провідне значення у господарському розвитку мають ТНК цієї країни, а також на неї орієнтовано більшість зовнішньоторговельних зв'язків. Лише Бразилія, Венесуела, Аргентина мають доволі розвинену переробну промисловість з огляду на великий внутрішній ринок збуту та політику урядів цих країн з її підтримки. Велике значення в економіці країн регіону має експорт товарів первинного сектору. Багаті надра і сприятливі агрокліматичні умови дали змогу сформувати у Південній Америці великий експортноорієнтований сектор економіки. Особливе місце займають заморські частини окремих європейських держав, що розміщені переважно у Карибському морі. (*Покажіть їх на карті.*) Вони є важливими центрами міжнародного туризму та постачають більшість своєї продукції на ринки країн-членів ЄС. Також тут поширена офшорна діяльність.

Однією з головних проблем Південної Америки є виразна соціальна та економічна нерівність громадян. Вона зумовлена особливостями колоніального минулого, наслідки якого донині не подолано. Це зумовлює значне напруження у суспільстві та пояснює бурхливе політичне життя країн цього регіону.

РОЛЬ АМЕРИКАНСЬКИХ ТНК В ЕКОНОМІЦІ РЕГІОНУ. Провідні компанії і корпорації США є світовими лідерами за обсягом зосередження капіталу та розгалуженістю своїх виробничої і збутової мереж. Їм належить першість у виробництві найбільш наукоємної продукції світу. Велику роль відіграють корпорації США у виробництві, збуту, контролі над ринком аграрної сировини і продовольства всього світу; глобальному

? Які американські ТНК є в Україні?

Цілісний світ

Програмне забезпечення компанії «Майкрософт» (США) є основним у світі.

виробництві і розподілі вуглеводневої сировини, автомобілебудуванні, інформаційному просторі. Такі ТНК, як «Форд», «Ексон», «Кока-Кола», «Майкрософт» відомі у всьому світі. Вони є основою економічної могутності США та значною мірою впливають на зовнішню політику цієї країни.

ПЕРВИННИЙ СЕКТОР ЕКОНОМІКИ. У країнах Америки зосереджені великі поклади корисних копалин та є стабільний попит на них, тому добувна промисловість розвинена добре. В окремих країнах цієї частини світу експорт мінеральної сировини визначає їхній економічний розвиток. Наприклад, у Канаді видобувають 26 видів металів, 24 види неметалевої сировини та всі основні види мінерального палива.

Велике значення має нафтодобувна промисловість у розвитку країн Південної і Центральної Америки. Головними нафтовидобувними країнами є: Мексика, Венесуела, Аргентина, Еквадор, Колумбія, Тринідад і Тобаго, Перу, Болівія. Родовища кам'яного вугілля переважно розробляють у Колумбії, Бразилії, Аргентині, Чилі, Мексиці, Перу. Основні райони видобування мінеральних ресурсів: Техаський, Північноаляскінський, Каліфорнійський, Мексиканської затоки, Західноканадський, Центральноамериканський басейни видобування нафти; Аппалачський в США, Західний у Канаді вугільні басейни, рудний пояс Анди — Кордильєри. (*Покажіть їх на карті.*)

Країни Америки є лідерами за обсягом видобування окремих видів корисних копалин у світі (*табл. 8*). Значну частину мінеральної сировини вони вивозять за кордон у рамках стабільних великих виробничих мереж. Наприклад, з Бразилії 3/4 залізної руди експортують переважно до країн Східної Азії. Чилі вивозить чорнову мідь та її концентрат, Перу постачає на світовий ринок золото, а Ямайка — боксити.

Таблиця 8. Країни Америки — лідери зі світового видобування окремих видів корисних копалин

Природний газ	Калійна сіль	Мідь	Срібло
США	Канада	Чилі	Мексика

СІЛЬСЬКЕ ГОСПОДАРСТВО: ВПЛИВ ПРИРОДНИХ, ІСТОРИЧНИХ ЧИННИКІВ ТА ГЛОБАЛІЗАЦІЇ НА СПЕЦІАЛІЗАЦІЮ. У Північній Америці сформувався потужний АПК, який повністю забезпечує потреби населення та експортує значну кількість виробленої продукції. (*Поясніть роль історії господарського освоєння в його формуванні.*)

Природні чинники зумовили існування великих спеціалізованих районів з вирощення певної продукції рослинництва (наприклад, пшениці твердих сортів у провінції Саскачиван у Канаді). У США під впливом світового ринку та зміни смаків споживачів значно розширились посіви сої. З неї не лише виготовляють концентровані корми, а й виробляють біопаливо. Нині соя зайняла значні площі на Великий рівнинах,

потіснивши кукурудзу і пшеницю. Збільшилась площа садів, особливо з вирощення субтропічних фруктів, які переробляють на концентрати й переважно експортують. (*Поясніть чому.*)

Сприятливі природні умови та близькість до головного ринку збуту — США — зумовили стабільну міжнародну спеціалізацію країн Центральної Америки на вирощенні бананів (*мал. 85 на с. 164*). Більшість відповідних плантацій належить ТНК цієї країни, що утворили континентальний виробничо-збутовий ланцюг.

У країнах Південної і Центральної Америки історично співіснують два сектори сільського господарства — товарний плантаційний експортний і нетоварний споживчий дрібного селянства. У першому з них традиційно виробляють великі партії аграрної сировини, яку в необробленому вигляді вивозять до розвинених країн світу. У другому — більшість сільського населення цих країн вирощує продукти для власних потреб. Лише у США і Канаді більшість товарної продукції виробляють фермерські господарства, а у країнах Південної і Центральної Америки першість належить великим товарним сільськогосподарським виробникам, частина з яких є у власності іноземних компаній. Таким чином розширення виробництва експортної аграрної продукції призводить до зменшення виробництва традиційних продуктів харчування для населення цих країн, що зумовлює зростання їхньої вартості.

Провідним у сільському господарстві Америки за вартістю виробленої товарної продукції є тваринництво. Це значною мірою зумовлено наявністю у цій частині світу великих природних пасовищ, а також добре налагодженим виробництвом кормів на основі рослинницької продукції. Значну частину вирощеної продукції тваринництва експортують. Найбільш індустріалізованим є вирощення м'ясних курчат (бройлерів) на великих птахофабриках у США і Канаді. На початку XXI ст. почали створювати тваринницькі АПК у країнах Центральної Америки. Дешеве м'ясо птиці є основою білкової їжі найбідніших верств населення Південної і Центральної Америки. В їхньому розміщенні головним чинником є кормова база, тому більшість птахофабрик розташовані у зернонадлишкових районах.

У рослинництві Америки найбільше товарної продукції припадає на зернові культури, під якими зайнято 2/3 всіх посівних площ. Головна культура — пшениця. Її вирощують не лише для

Дізнайтеся більше

Канада збирає найбільші у світі врожаї ріпаку.

Дізнайтеся більше

Бразилія — лідер за поголів'ям великої рогатої худоби у світі (*мал. 84*).

Мал. 84. **Корови породи нелор (*Бразилія*)**

внутрішнього споживання, а й на експорт. Особливо великі обсяги закордонних поставок пшениці з Аргентини, Канади, США. Переважно пшеницю вирощують у степовій частині цієї частини світу. Друге значення у міжнародній спеціалізації країн Америки посідає кукурудза. Лідером з її товарного виробництва є США. У країнах Північної Америки більшу її частину використовують як корм для худоби, а у Південній Америці — це основа раціону населення. (*Поясніть чому.*)

Глобалізація породила специфічну проблему в розвитку сільського господарства Америки — різке зростання посівних площ під генетично модифіковані культури, насамперед під соєю і бавовником. Соя йде переважно на виробництво біопалива, що використовують у розвинених країнах світу. Розширення площ під цими культурами призводить до зменшення виробництва традиційних видів аграрної продукції, яку споживає місцеве населення. Тому у низці країн Південної Америки у 2000-і роки мали місце голодні бунти знедолених селян і бідних верств міського населення.

Дізнайтеся більше

Перу — батьківщина картоплі.

Мал. 85. **Провідні компанії-виробники бананів в Америці**

Під впливом глобалізації значно змінилось виробництво цукристих — цукрової тростини у країнах Південної Америки і цукрових буряків у Північній Америці. Цукрову тростину переважно переганяють на спирт, що становить основу біопалива, яке експортують до розвинених країн світу. Перевиробництво цукру та зменшення його споживання у більшості розвинених країн світу зумовило різке скорочення посівних площ під цукровим буряком. Нині значну його частину у США і Канаді вирощують як кормову культуру для відгодівлі свиней на великих фермах.

Сільське господарство у більшості країн Південної і Центральної Америки залишається основою економічного розвитку та зайнятості населення. Для більшості з них експорт продовольства і аграрної сировини — головне джерело валютних надходжень. Територіально міжнародна спеціалізація країн цього регіону зумовлена особливостями його агрокліматичних і природних умов. Тому, наприклад, одні країни Центральної Америки

спеціалізуються на вирощенні бананів (*мал. 85*), інші — кави. Висотна поясність у гірських країнах зумовлює відповідне розміщення сільськогосподарських культур. Тому лідером з виробництва кави є Колумбія, а бананів — Еквадор. Глобалізація зумовила утворення у Колумбії окремого виду міжнародної спеціалізації — квіткарства. Свіжозрізані орхідеї, хризантеми, гвоздики відвозять до розвинених країн світу літаками.

На тваринництво країн Південної і Центральної Америки припадає 1/3 сільськогосподарської продукції регіону. Різноманіття природних умов зумовлює різне його спрямування.

На півдні цієї частини світу переважають відгінне скотарство м'ясного спрямування та вирощення овець, тоді як у районах вирощення зернових культур — птахівництво. Також розводять кіз, свиней, лам.

Велике значення має рибальство у територіальних водах Чилі, Перу, Колумбії, Мексики. Значну частину улову вивозять у замороженому чи переробленому вигляді до інших країн світу. Виробляють рибне борошно, що використовують як концентровані корми у розвинених країнах світу.

ЛІСОВЕ ГОСПОДАРСТВО. Америка має одні з найбільших у світі запаси деревини. Праліси збереглись на півночі й на півдні цієї частини світу. Найбільші запаси деревини зосереджено в Амазонці та у бореальних лісах Канади і США. Ці країни є лідерами із заготівлі ділової деревини у світі.

СТИСЛО ПРО ГОЛОВНЕ

- За видобуванням більшості корисних копалин країни Америки займають провідні позиції у світі.
- У США розташовані штаб-квартири більшості ТНК Америки.
- Сільське господарство країн Північної Америки — одне з найрозвиненіших і функціонує у рамках спеціалізованих АПК.
- Лісове господарство переважно розвивається у США і Канаді.

Знаю і вмію обґрунтувати

1. За видобуванням яких корисних копалин світовими лідерами є країни Америки? Чому?
2. Поясніть швидке зростання площ і зборів сої в Америці.
3. Схарактеризуйте роль ТНК США у розвитку добувної промисловості Америки.
4. У чому відмінність між товарним і споживчим секторами сільського господарства країн Америки?

Працюю з картою

Використовуючи текст підручника та карти шкільного атласу, нанесіть на контурну карту Америки основні родовища нафти і природного газу та трубопроводи від них до районів споживання та експорту.

Шукаю в Інтернеті

За допомогою інтернет-джерел знайдіть інформацію про видобування мідних руд у Чилі. Поясніть, чому ця країна експортує не чисту мідь, а її концентрат.

Генерую ідеї

З'ясуйте за допомогою сайта ФАО зміни обсягу виробництва бананів у країнах Америки за останні десять років. Визначте країни-лідери з виробництва бананів та вкажіть напрямки їхнього експорту на світовий ринок.

§ 29. Вторинний і третинний сектори економіки

Які компанії-виробники комп'ютерних програм ви знаєте?

ПРОМИСЛОВІСТЬ Америки — дуже відмінна за рівнем розвитку. Найрозвиненіша вона у США і Канаді. Середній рівень промислового виробництва в Аргентині, Бразилії, Мексиці. Більшість необхідної техніки та обладнання ці країни імпортують.

Електроенергетика. Різноманітні запаси енергоносіїв в Америці дають змогу не лише задовольняти її потреби в електричному струмі, а й експортувати значну кількість сирої нафти і природного газу. Здебільшого їх постачають з країн Південної і Центральної Америки до США. Особливе місце займає видобування нафти і природного газу у країнах Карибського басейну. Таким чином у приморських районах сформувались великі енергогенеруючі потужності.

Переважають у структурі виробництва електричного струму ТЕС. Лише в окремих країнах Америки добре розвинена гідроенергетика (наприклад ГЕС «Ітайпу»). Останнім часом швидкими темпами зростає виробництво на ВЕС і СЕС, особливо у країнах Північної Америки. Геотермальна енергетика розвинена в Мексиці та Сальвадорі. Значну частину енергетичного потенціалу віддалених районів Америки не використовують у виробництві електричного струму.

Металургія. Найбільші підприємства *чорної металургії* Америки розташовані у Приозер'ї (США). Через зростання екологічних вимог до промислових підприємств та конкуренцію з боку дешевших аналогічних виробів у США і Канаді скоротилося виробництво чорних металів і виробів з них. У країнах Південної Америки більшість відповідних підприємств створюють або у районах видобування, як у штаті Мінас-Жерайс (Бразилія), чи на морському узбережжі (штат Мараньяна), чи у портово-промислових комплексах (наприклад, у Буенос-Айресі).

Кольорова металургія найбільш розвинена в країнах Південної Америки та Карибського басейну. Бразилія, Перу, Чилі, Ямайка є одними з найбільших виробників кольорових металів у світі завдяки великим родовищам відповідних руд і значному їх видобуванню. Переважно підприємства з виплавки кольорових металів розташовані поряд з родовищами. Більшість металів експортують. (*Поясніть чому.*)

Заводи кольорової металургії у Канаді і США здебільшого розміщені біля потужних ГЕС (наприклад, на півострові Лабрадор у Канаді) чи переплавляють імпортовану сировину (наприклад, на узбережжі Мексиканської затоки) у портово-промислових комплексах. Виплавлені кольорові метали використовують у різних видах машинобудування цих країн.

Машинобудування Америки відрізняється за своїм складом, асортиментом випуску продукції, обсягами поставок. Найпростіші ремонтні підприємства поширені у найбідніших країнах цієї частини світу. У високорозвинених США працюють підприємства-лідери з випуску новітніх наукоємних видів машинобудування, наприклад, заводи зі складання

«Боїнгів» у Лос-Анджелесі. США — лідер в Америці за обсягом випуску продукції машинобудування, в цій країні сформувались великі відповідні промислові райони (наприклад, Приозерний). Тут діють численні підприємства автомобілебудування, що належать не лише ТНК США, а й інших розвинених країн світу (наприклад, корпорації «Фольксваген»).

Великі складальні підприємства (переважно автомобілебудування), що належать ТНК розвинених країн світу, діють в Аргентині, Бразилії, Мексиці. У цих країнах з огляду на їхні великі внутрішні ринки сформувались потужні підприємства транспортного і сільськогосподарського машинобудування. (*Поясніть чинники їхнього розміщення.*)

Найважливішими центрами машинобудування Південної Америки є міста Буенос-Айрес і Кордова (Аргентина) та Сан-Паулу і Белу-Оризонті (Бразилія). Особливе місце займають численні складальні підприємства (макіладорос) у Мексиці (*мал. 86 на с. 168*), де місцеве населення задіяно в збиранні різноманітної техніки та компонентів ТНК США, що постачають до цієї країни для остаточного монтажу. Більш наукоємні види машинобудування, такі як електронна промисловість і суднобудування, розвинені лише в Бразилії. У цій країні є власна ракето-космічна промисловість.

> ? Дізнайтеся, що таке макіладорас. Поясніть їхнє значення у розвитку економіки Мексики.

> **Цілісний світ**
>
> Боїнг 747–400 складається з 6 млн деталей, що виробляють у 33 країнах.

Хімічна промисловість має подібні до машинобудування особливості свого розвитку та розміщення в Америці. Водночас лідерами з випуску її продукції, окрім США і Канади, є Бразилія, Венесуела, Мексика, Тринідад і Тобаго. Найрозвиненіше виробництво хімічної продукції у США. ТНК цієї країни контролюють виробничо-збутові ланцюги світового масштабу. Вони розмістили частину своїх виробничих потужностей у країнах Південної і Центральної Америки та Карибського басейну, де є дешева кваліфікована робоча сила, великі обсяги виробництва відповідної сировини, менш жорсткі екологічні вимоги. Тому переважно первинні етапи виготовлення хімічних продуктів і напівфабрикатів зосереджено у найбільших портово-промислових комплексах країн Південної Америки та Карибського басейну. Наприклад, Тринідад і Тобаго — один з найбільших у світі експортерів аміаку.

> ? Пригадайте, на базі яких покладів корисних копалин діє хімічна промисловість у цій країні.

Деревообробна промисловість. Основу *деревообробної промисловості* Південної Америки становить лісопиляння і виробництво паперу, які орієнтовані переважно на експорт. Має місце внутрішньовидова міжнародна спеціалізація, адже Бразилія експортує переважно хімічну целюлозу, Аргентина — традиційний постачальник на світовий ринок дубильних речовин, Чилі — розпиляної деревини.

Легка промисловість розвинена переважно у країнах Південної Америки. У них діють два сектори — дрібних і середніх підприємств, орієнтованих на збут на внутрішньому ринку та експортний сектор, створений

великими ТНК та роздрібними мережами розвинених країн світу. Тому у міжнародній спеціалізації регіону переважає виробництво текстилю і готового одягу. У країнах, де вирощують бавовник, діють численні бавовняні підприємства, а де велике поголів'я худоби — шкіряна і взуттєва промисловість. Значну частину готового взуття й одягу експортують.

Унікальний досвід

Уздовж кордону між Мексикою та США виникли «подвійні міста», де на мексиканському боці діють складальні підприємства (макіладорас), створені інвесторами США. Вони виробляють вузли для автомобілів, побутову електротехніку та електроніку, меблі та іншу продукцію. Уся їхня продукція йде на ринок США.

Харчова промисловість країн Америки орієнтована на внутрішній ринок (борошномельна, хлібопекарська, маслоробна та ін.) і на експорт (цукрова, м'ясна, виробництво консервованих фруктів і соків, розчинної кави та ін.). Сприятливі природні і агрокліматичні умови окремих країн зумовили їхнє лідерство у світовому виробництві окремих виробів (наприклад, Бразилія — світовий лідер з виробництва та експорту цукру-сирця і кави).

Мал. 86. **Поширення макіладорас у Мексиці**

ОСНОВНІ ОСЕРЕДКИ ПРОМИСЛОВОСТІ В РЕГІОНІ. Америка має різкі контрасти у поширенні промисловості. В її межах виділяють великі світового значення промислові райони (наприклад, Приатлантичний, Приозерний, Примексиканський у США), важливі осередки (наприклад, Маракайбо у Венесуелі), центри (наприклад, Буенос-Айрес в Аргентині). (*Покажіть їх на карті*.). Їх доповнює широка мережа підприємств з ремонту та технічного обслуговування, які поширені у всіх країнах цієї частини світу. Особливе місце у розміщенні сучасної промисловості

займають технополіси (наприклад, у м. Ванкувер, Канада). Близько розташовані технопарки і технополіси утворюють осередки новітньої наукоємної промисловості, які називають коридорами або долинами (наприклад, Силіконова долина у США). Вони сполучені між собою швидкісними автострадами й авіалініями, бо розташовані переважно неподалік від міжнародних аеропортів.

Особливою формою зосередження промисловості у країнах Америки є райони піонерного освоєння віддалених регіонів. Там на базі великих покладів корисних копалин і нововведених електростанцій формуються промислові вузли (наприклад, Сьюдад-Гуаяна у Венесуелі). Для них важливо мати надійний транспортний зв'язок, адже більшість виробленої товарної продукції експортують.

ТРЕТИННИЙ СЕКТОР ЕКОНОМІКИ в Америці дуже розвинений завдяки США і Канаді. Ці країни вже перейшли до постіндустріального етапу розвитку й визначальними у розвитку їхньої економіки надані є інформаційні послуги. (*Дізнайтеся, що до них належить.*)

ТНК для успішного свого розвитку потребують послуг сучасних інформаційних технологій. Виняткове значення для контролю над глобальними виробничо-збутовими ланцюгами, створеними ТНК, мають послуги у сфері фінансів і страхування. Для належного їх функціонування важливий юридичний супровід з урахуванням національного й міжнародного права. Тому штаб-квартири ТНК переважно розміщено у світових містах.

Таким чином у світових містах зосереджуються унікальні послуги, що дозволяють розвивати всю економіку країни. Тому, що більше у країні світових міст, то вона розвиненіша та має вагу в глобальних економічних процесах. Це добре видно на прикладі країн Америки, де лідером за кількістю таких міст є США, тоді як значна частина малих країн їх не мають. (*Поясніть чому.*)

США — перші в світі за обсягом *фінансових операцій*. Лідером з їхнього різноманіття та обсягу є: Нью-Йорк, Сан-Франциско, Бостон, Чикаго. (*Покажіть їх на карті.*)

Особливе місце за рівнем розвитку сфери фінансових послуг займають офшори, розміщені у малих острівних країнах Карибського моря. Значна частина ТНК світу, у т. ч. США, формально зареєстровано на цих островах заради зменшення сум оподаткування.

> ? Пригадайте країни-офшори Америки.

Добре розвиненими у країнах Америки є *туризм і курортне господарство*. Якщо у Канаді та США переважають внутрішні туристи, то у країнах Америки — іноземні. Велике різноманіття природних умов і ресурсів, багата культурна та історична спадщина, цікава архітектура створили умови для розвитку всіх видів туризму, відпочинку, оздоровлення. Виділяють кілька великих спеціалізованих туристичних районів — Карибського моря, Андський, Акапулько і Канкун у Мексиці, Південнобразильський тощо. Країни Центральної Америки відомі у світі через розвиток зеленого (екологічного) туризму. (*Поміркуйте, які види туризму в них розвинені.*)

НАЙВАЖЛИВІШІ МІЖНАРОДНІ ТРАНСПОРТНІ МАГІСТРАЛІ, ВУЗЛИ. Америка має дуже відмінний рівень розвитку видів транспорту. Найрозвиненіші вони у США і Канаді. Автомобільний транспорт у всіх країнах цієї частини світу є головним за обсягом перевезення пасажирів і вантажів. У міжнародних сполученнях вантажі доставляють переважно морським транспортом, пасажирів — авіаційним.

Особлива роль *автомобільного транспорту* зумовлена невеликими за протяжністю внутрішніми маршрутами. Переважно це щоденні поїздки у межах міських агломерацій. Розгалужена мережа швидкісних автодоріг дає змогу переміщуватись між великими містами та перевозити значні обсяги вантажів між ними. Нині триває прокладання автомобільних доріг у нетрях Амазонки, що сприятиме її господарському освоєнню.

Трубопровідний транспорт набув значного розвитку в Північній Америці. Переважно трансконтинентальними магістральними нафто- і газопроводами подають у міста США відповідну сировину, видобуту у північних приполярних районах. (*Покажіть їх на карті шкільного атласу*.)

Залізничний транспорт важливий для міжрегіональних перевезень у великих країнах Південної Америки. Ним вивозять до морських портів більшу частину експортних товарів (руди металів, вугілля, зернові тощо), а у зворотному напрямку завозять імпортні машини та інші промислові товари. Залізнична мережа у більшості країн Південної Америки розірвана і складається з кількох ліній, що йдуть углиб континенту до районів виробництва експортної продукції. У приморських районах вона має найбільшу щільність. У країнах Північної Америки залізницею найбільше перевозять масові насипні вантажі — руди металів, вугілля, зернові до морських портів. Її мережа скорочується через розвиток авіації й автотранспорту. (*Поясніть чому*.)

Внутрішній водний транспорт відіграє важливу роль у перевезеннях системою Великих озер та на Амазонці і Міссісіпі. Більшість вантажів доставляють до морських портів, розміщених у гирлах цих річок.

Морський транспорт є вирішальним у міжнародних перевезеннях товарів Америки. У США також розвинений каботаж уздовж атлантичного і тихоокеанського узбережжя. Кількісно переважають морські торговельні флоти країн зі «зручним прапором», таких як Панама. Великі світового значення морські торговельні порти Америки (Лос-Анджелес, Ванкувер, Нью-Йорк, Філадельфія, Саванна, Колон, Сантус) мають у своєму складі не лише великі складські приміщення, а й розвинену промисловість і енергетику, що функціонує на довізній сировині. Від них углиб континенту розгалужуються головні транспортні мережі Америки. Велике значення у розвитку морського транспорту світу відіграє Панамський канал. (*Покажіть його на карті*.)

Авіація має виняткове значення у розвитку Америки з огляду на великі відстані між найбільшими містами, що розміщені переважно на її океанічних узбережжях. Важлива роль належить міжнародним авіасполученням, особливо між світовими містами (аеропорти-хаби в Атланті, Чикаго, Лос-Анджелесі, Далласі). Тому лідером за обсягом перевезень пасажирів і вантажів є США.

США має на своїй території повний комплекс *космічного транспорту*. Серед інших країн Америки лише у Бразилії і Французькій Гвіані здійснюють запуски космічних літальних апаратів. (*Поясніть чому*.)

В Америці зі зростанням людності щільнішою й розгалуженішою стає транспортна мережа. У більшості країн Карибського басейну відсутня залізнична мережа та річковий транспорт. Існує трансамериканська мережа автомобільних доріг. Найбільшою серед них є Панамериканське і Трансамазонське шосе.

Дізнайтеся більше

Найдовше у світі Панамериканське шосе (*мал. 87*) сполучає столиці більшості латиноамериканських країн. Його загальна протяжність становить 33 тис. км — від кордону США з Мексикою до Буенос-Айреса.

Мал. 87. **Панамериканське шосе у пустельних районах Перу**

НЕРІВНОМІРНІСТЬ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ СУБРЕГІОНІВ АМЕРИКИ. Субрегіони Америки дуже різняться за рівнем економічного розвитку. Це зумовлено особливостями природи, заселенням, господарським освоєнням. Контрастність економічного розвитку особливо простежується в країнах Південної і Центральної Америки та Карибського басейну.

У межах субрегіону ***Південна Америка*** вирізняють країни басейну Амазонки і Лаплатської низовини та Андські країни.

До *країн басейну Амазонки і Лаплатської низовини* належать Аргентина, Бразилія, Гаяна, Парагвай, Уругвай, Суринам, Французька Гвіана. Лідером за економічним розвиток є Бразилія. У ній та Аргентині розвинені переробна промисловість і третинний сектор. Ці країни — одні з провідних у світі за виробництвом продуктів харчування та поставок окремих видів мінеральної сировини. Велике значення у господарському розвитку мають національні компанії та держава. Північні країни субрегіону (Суринам, Гаяна, Французька Гвіана) переважно розвивають лісове господарство і добувну промисловість. (*Поясніть чому*.)

Андські країни розташовані смугою, що простягнулася уздовж осі гірської системи Анд від Чилі до Венесуели. Основою їхнього економічного розвитку є первинний сектор. Провідне значення у міжнародній спеціалізації мають виробництво і поставки окремих видів сировинних товарів. Обробна промисловість і третинний сектор найбільш розвинені у Венесуелі і Чилі. Значну частину території Андських країн становлять природні ландшафти, мало змінені людьми. Більшість населення і господарства розміщено у гірських долинах та у приморських агломераціях.

Країни ***Центральної Америки*** та ***Карибського басейну***, за винятком Мексики, є доволі малими і не відіграють важливої ролі у світових економічних процесах. Основа їхньої економіки — тропічне сільське господарство і добувна промисловість. Більшість острівних країн також розвивають туризм і рекреацію. Окреме місце посідають країни-офшори,

Пригадайте, які природні умови острова Ґренландія.

економічно тісно пов'язані з глобалізованою економікою. (*Поясніть чому*.)

Безумовним лідером за економічним розвитком серед країн ***Північної Америки*** є США. Канада вирізняється як одна з найбільш соціальноорієнтованих країн світу з високою якістю життя. Ґренландія суттєво відстає у соціально-економічному розвитку з огляду на складні природні умови.

ОСОБЛИВОСТІ УЧАСТІ В МІЖНАРОДНОМУ ПОДІЛІ ПРАЦІ. Найактивніше діють на міжнародних ринках компанії США, особливо її великі ТНК. Серед інших країн Америки за вартістю зовнішньоекономічної діяльності вирізняються: Канада, Бразилія, Аргентина, Венесуела. В їхніх господарських зв'язках переважають відносини з компаніями США (*мал. 88*). Інші країни регіону здебільшого мають міжнародну спеціалізацію на одному-двох видах сировинних товарів. Особливе місце у них займають офшори. (*Поясніть чому*.)

ЗВ'ЯЗКИ УКРАЇНИ З КРАЇНАМИ АМЕРИКИ. Україна переважно розвиває зовнішньоекономічні зв'язки зі США. Ця країна лідирує за всіма показниками — обсягом зовнішньої торгівлі товарами і послугами, вартістю залучених інвестицій. Також важливе значення мають економічні та культурні зв'язки з країнами, де наявні великі діаспори українців — Аргентина, Бразилія, Канада. Наша держава закуповує продукцію їхньої між народної спеціалізації, натомість постачає переважно сировинні товари. Лише до країн Південної і Центральної Америки Україна регулярно експортує продукцію вітчизняного машинобудування і хімічної промисловості. Різноманітні культурні, мистецькі, наукові, освітні зв'язки розвиваються з представниками установ і організацій української діаспори. У 2000-і роки активізувався обмін туристами з цими країнами. Особливу роль у зовнішній торгівлі послугами займають країни-офшори. З них формально надходить більшість прямих іноземних інвестицій з Америки до України. Триває розбудова відносин між органами місцевого самоврядування і громадськими організаціями.

Мал. 88. **Провідні країни і регіони-партнери країн Південної і Центральної Америки**

СТИСЛО ПРО ГОЛОВНЕ

- Промисловість Америки найбільше розвинена в США. Більшість країн мають вузьку міжнародну спеціалізацію переважно у добувній промисловості. Сформувались великі промислові райони у приморських регіонах американських країн.
- Світові міста в Америці є її провідними господарськими центрами.
- В Америці великого розвитку набув туризм і відпочинок.
- Україна переважно розвиває економічні відносини зі США.

Знаю і вмію обґрунтувати

1. Яка продукція харчової промисловості країн Америки є у вас вдома?
2. Чому у країнах Південної і Центральної Америки існує два типи сільського господарства?
3. Назвіть відомі фінансові центри на території Америки.
4. Обґрунтуйте, чому в країнах Південної і Центральної Америки розміщено найбільше «брудних» промислових підприємств.
5. Обґрунтуйте, чи справді розвиток транспортної мережі регіону впливає на рівень економічного розвитку країн.

Працюю з картою

За допомогою карт шкільного атласу позначте на контурній карті залізничні мережі, що йдуть углиб Південної Америки, та поясніть, що по них перевозять.

Шукаю в Інтернеті

За допомогою інтернет-джерел знайдіть інформацію про макіладорас. Поясніть їхнє значення у розвитку економіки Мексики.

Генерую ідеї

Як, на вашу думку, позначиться на розміщенні населення і господарства «переплетення» економік трьох північноамериканських країн?

ПРАКТИЧНА РОБОТА

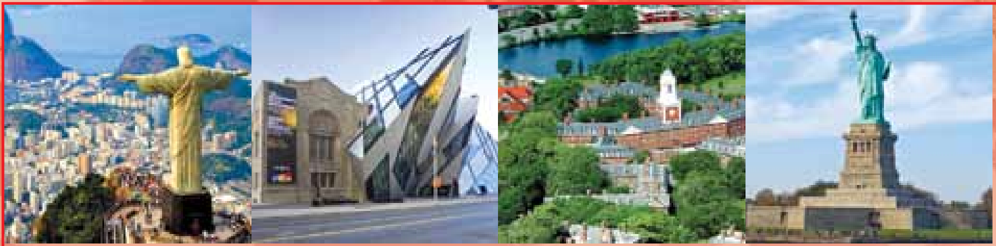
Тема: Складання картосхеми типології країн Америки за рівнем їхнього економічного розвитку

1. За даними Світового банку вкажіть головні макроекономічні індикатори країн Америки, заповнивши в зошиті *таблицю 9*.

Таблиця 9. Головні макроекономічні індикатори країн Америки

Країна	**ВВП,** млрд дол. США	**Середні темпи приросту ВВП за останні п'ять років,** %	**ВВП на душу населення,** тис. дол. США/особа

2. Складіть за даними *таблиці 9* легенду до картосхеми.
3. На контурній карті укладіть картосхему типології країн Америки за рівнем їхнього економічного розвитку.

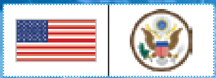

ТЕМА 2. КРАЇНИ АМЕРИКИ

§ 30. Сполучені Штати Америки

Яку продукцію виробляють відомі вам компанії США?

ВІЗИТІВКА КРАЇНИ

Державна мова	англійська
Домінуюча релігія	християнство
Столиця	Вашингтон
Найбільші міста	Нью-Йорк, Лос-Анджелес, Сан-Дієго, Фенікс, Філадельфія, Х'юстон, Чикаго
Грошова одиниця	долар США
Форма правління	президентська республіка
Форма державного устрою	федерація
Адміністративно-територіальний поділ	50 штатів і федеральний округ
Національне свято	День незалежності (4 липня)

МІСЦЕ КРАЇНИ У СВІТІ ТА РЕГІОНІ. Сполучені Штати Америки (США) — провідна країна світу за ВВП та впливом на світові процеси. Ця країна здійснює найбільші у світі витрати на збройні сили та має свої військові бази у всіх його регіонах. Входить до складу різних впливових міжнародних організацій та є постійним членом Ради безпеки ООН.

США створили своєрідну форму політично залежних країн — «вільно асоційовані держави» — Палау, Пуерто-

Гордість країни

Білий дім — офіційна резиденція президента США — головна пам'ятка Вашингтона, яка для громадян цієї країни є символом її влади.

Рико, Північні Маріанські острови, Федеративні штати Мікронезії, а також мають численні залежні території в Атлантичному і Тихому океанах.

В Америці США є найбільшою країною за всіма важливими макроекономічними показниками, людністю і площею. До складу країни входять два штати, які відокремлені від її основної території — Аляска і Гавайські острови. (*Пригадайте з курсу історії, коли їх було включено до складу США.*)

ОСНОВНІ ЧИННИКИ, ЩО ВИЗНАЧАЮТЬ МІСЦЕ КРАЇНИ В МІЖНАРОДНОМУ ПОДІЛІ ПРАЦІ. США мають відкритий доступ до трьох океанів одночасно. На океанських берегах країни є численні зручні затоки і бухти, що дає змогу мати великі морські порти. США займають більшу частину Північної Америки переважно у середині цього континенту зі сприятливими для життя і господарської діяльності умовами.

За промисловими запасами мінеральної сировини США входять до числа країн-лідерів, а також активно її видобувають для власних потреб та експорту. Окремі види корисних копалин залягають на незначній відстані, що створює сприятливі умови для розвитку важкої промисловості (наприклад, залізна руда у Мічигані комбінується з кам'яним вугіллям у Пенсільванії). З інших гігантських родовищ прокладено до головних районів споживання відповідну транспортну мережу, наприклад, Трансаляскінський нафтопровід від нафтогазового родовища Прадхо-Бей до морського порту Валдіз на Алясці. (*Покажіть їх на карті.*)

СИСТЕМА РОЗСЕЛЕННЯ. У США дуже різноманітні форми розселення. Є виразні контрасти у густоті населення. Наприклад, на Алясці вона становить 0,4 особи/км^2, а у великих містах — 500 і більше осіб/км^2. Виділяють добре обжиті з розвиненою інфраструктурою поселення різного типу на узбережжі Атлантичного і Тихого океанів. (*Поясніть чому.*)

На півночі Аляски та у північно-західних штатах (наприклад, Північна Дакота) у системі розселення переважають тимчасові поселення вахтовиків. Корінні жителі Америки — індіанці — здебільшого живуть у резерваціях. На південному сході США поширено великі села афроамериканців. На Великих рівнинах сформувалась хуторська система розселення фермерських родин. Більшість місцевого сільського населення становлять нащадки європейців, які у пошуках кращої долі виїхали до США.

Більшість населення розміщено на морських узбережжях цієї країни (наприклад, м. Сієтл у Вашингтоні), а також на південних берегах Великих озер (наприклад, м. Чикаго в Іллінойсі). Міські агломерації у внутрішніх районах розташовані переважно на берегах річки Міссісіпі (наприклад, м. Сент-Луїс у Міссурі). Найбільш складною формою розселення у США є мегалополіси Босваш (між містами Бостон і Вашингтон), Чипіттс (між містами Чикаго і Пітсбург), Сан — Сан (між Сан-Франциско і Сан-Дієго). (*Знайдіть їх на карті.*)

Особливою формою є тематичні поселення — від спеціалізованих містечок пенсіонерів (наприклад, Сан-Сіті у Флориді) до закритих спільнот багатіїв (наприклад, м. Голлівуд у Каліфорнії). Великі міста США відрізняються строкатою етнічною і конфесійною структурою населення. У них переважно живуть й етнічні українці. (*Поясніть чому.*)

УКРАЇНСЬКА ДІАСПОРА в США є однією з найбільших у світі. У цій країні живуть майже 0,7 млн осіб, що визначили себе як етнічні українці. Переважно вони мешкають у великих містах США (наприклад, Чикаго). Діють численні українські громадські, культурні, політичні організації, а також створено Український науковий інститут у Гарвардському університеті (1968 р.).

ОСОБЛИВОСТІ СУЧАСНОГО ПОСТІНДУСТРІАЛЬНОГО РОЗВИТКУ КРАЇНИ. США мають сучасну постіндустріальну економіку (*мал. 89*).

Основою економічної могутності США є зосередження у цій країни штаб-квартир і головних офісів більшості глобальних ТНК світу. Виняткове значення має фінансова могутність провідних банків цієї країни та використання їхнього долара як головної міжнародної валюти. Ці ТНК і банки фактично повністю контролюють головні міжнародні економічні процеси. Для них характерним є розміщення переважно у межах мегалополісів. (*Поясніть чому*.)

Важливою основою економічної могутності США є їхнє лідерство у світі з наукоємного виробництва. Мережа «Інтернет» та найвідоміші види програмного забезпечення створено у США, а звідти поширено по всьому світу. У цій країні діє велика мережа технопарків, технополісів, кластерів, серед яких найвідомішою у світі є Силіконова долина у Каліфорнії.

Важливу роль у підтримці наукоємного виробництва у США відіграє їхній найпотужніший у світі військово-промисловий комплекс. Значну частину технічних інновацій насамперед реалізують у ньому (наприклад, дрони), а потім впроваджують у цивільну економіку.

Велике значення для збереження лідерських позицій має широка мережа наукових і науково-дослідних спеціалізованих установ із сучасних напрямів науки — біотехнологій, генетики, електроніки тощо.

НАПРЯМИ СУЧАСНОГО ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ США

- переважання у структурі зайнятості у третинній сфері науково-дослідницьких розробок та бізнес-послуг
- створення великого сегменту ІТ-послуг та пов'язаного з ним промислового виробництва в електроніці
- перебудова промисловості шляхом створення гнучких виробничо-територіальних систем і розбудови трансконтинентальних і глобальних мереж виробництва і збуту новітніх виробів
- виняткове значення інтернет-технологій та нет-економіки
- зростання частини осіб, що працюють у вільному режимі (фрилансери)
- зосередження новітнього наукоємного виробництва у кластерах і технополісах
- посилення ролі і значення у соціально-економічному розвитку південних штатів

Мал. 89. **Основні напрями сучасного економічного розвитку США**

ДОМІНУЮЧІ СКЛАДОВІ ТРЕТИННОГО СЕКТОРУ США поділяються на дві нерівнозначні частини: ***приватні послуги*** населенню і ***ділові послуги***. (*Поясніть чому*.)

Серед приватних послуг першість належить роздрібній торгівлі та ремонту. Провідне місце у цій частині третинної діяльності посідають великі торговельні мережі. Наприклад, провідною у світі є компанія «Вол-Март Сториз». У роздрібній торгівлі США набув важливого значення продаж товарів через Інтернет. (*Поясніть чому.*)

Серед ділових послуг вирішальне значення мають *фінансові послуги* та пов'язане з ними *страхування*. США мають найрозвиненішу мережу відповідних послуг, основу якої становлять системні банки (наприклад, Дж. П. Морган Чейз) та провідні біржі світу (наприклад, Чиказька).

Великого розвитку у США набули послуги у сфері ***телекомунікацій*** та ***ІТ-технологій***.

> *Гордість країни*
>
> Компанія «Амазон» має найбільший у світі оборот у сфері торгівлі у мережі «Інтернет».

Транспорт США має виняткове значення для успішного розвитку цієї країни з огляду на її велику площу. Основним є приватний *автотранспорт*. Більшість жителів США у межах країни переміщується на власному автомобілі. *Авіасполучення* є панівним лише у трансконтинентальних внутрішніх рейсах, а також у міжнародних пасажирських перевезеннях. Діє кілька світового значення аеропортів-хабів, (наприклад, міжнародний аеропорт Гартсфілд-Джексон у м. Атланта, Джорджія).

Залізничний транспорт залишився важливим лише у віддалених районах. Більшість вантажів перевозять фурами, а залізниця задіяна переважно у комерційних перевезеннях масових насипних вантажів, так само як і внутрішній річковий транспорт. Останнім часом найбільше вантажів перевозять у міжнародному сполученні між портами на Великих озерах і затокою Святого Лаврентія у Канаді по каналах. (*Покажіть їх на карті.*)

Велике значення має добре розвинена *мережа магістральних трубопроводів*, серед яких поширене транспортування на далекі відстані світлих нафтопродуктів від нафтопромислів чи морських портів до головних міст США. Морські порти переважно задіяні у міжнародних перевезеннях вантажів (наприклад, порт Лос-Анджелеса). У морських пасажирських перевезеннях переважають круїзи по Карибському морю.

США багаті на природні, культурні, історичні, мистецькі принади світового значення. Тому до країни спрямовані одні з найбільших у світі потоки туристів. Для їхнього обслуговування сформувалась добре розвинена готельно-ресторанна мережа та діють численні тематичні розважальні парки (наприклад, «Диснейленд» у Каліфорнії). Провідні за людністю міста США входять до переліку міст-лідерів за кількістю іноземних відвідувачів у світі.

ПРОМИСЛОВІ ВИРОБНИЦТВА, ЩО ВИЗНАЧАЮТЬ МІЖНАРОДНУ СПЕЦІАЛІЗАЦІЮ КРАЇНИ. У промисловості США триває перехід до нет-економіки. Відбулись зміни у видовій і просторовій структурі промислового виробництва. США залишаються найбільшою промисловою

країною світу. Вирішальним чинником стає наявність висококваліфікованих робітничих та інженерно-технічних кадрів.

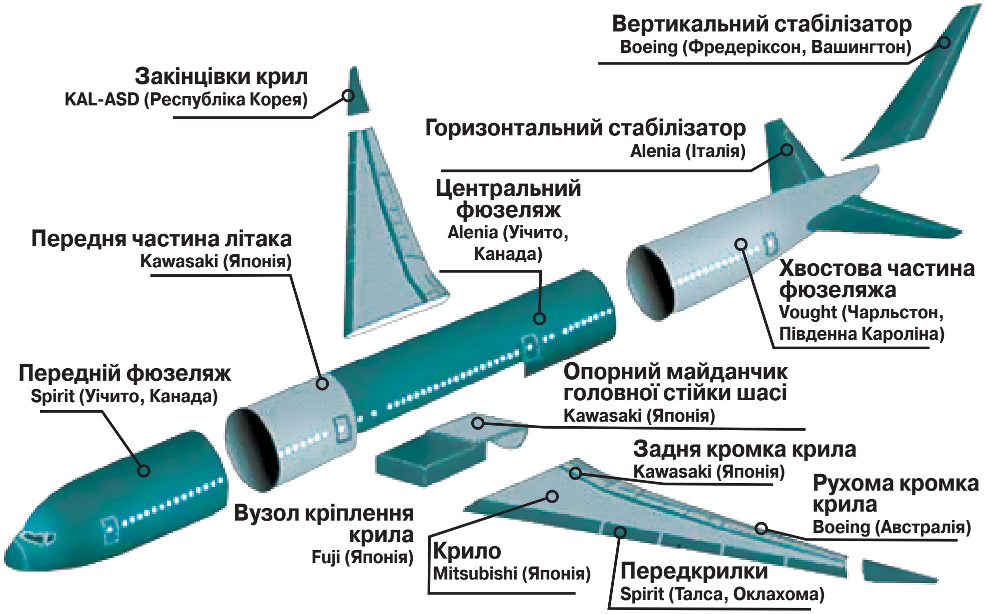
Широко впроваджуються новітні розробки в наукоємне промислове виробництво. У США лідерами у цій сфері є фармацевтика і виробництво напівпровідникової техніки. Останні досягнення науки і техніки стають надбанням авіаракетно-космічної промисловості. Вони є флагманами науково-технічного прогресу у цивільній економіці та основою експорту товарів з цієї країни. (*Поясніть чому.*)

Цілісний світ

Найбільший у світі виробник комп'ютерної техніки — китайська компанія «Леново» — у 2013 р. у м. Віттсет (Північна Кароліна) відкрила завод зі збирання планшетів.

США виробляють більше половини всіх літаків цивільної авіації у світі, тому *авіаракетно-космічна промисловість* є основою експорту товарів країни. У цивільному сегменті провідною є компанія «Боїнг» із центром управління у м. Чикаго (Іллінойс), а у військовому — «Локхід-Мартін» (м. Бетесда, Мериленд). Вони створили глобальні виробничі та збутові мережі (*мал. 90*). Найбільші вузли і центри авіаракетно-космічної промисловості США — міста Хоторн і Лонг-Біч (Каліфорнія), Еверетт і Рентон (Вашингтон), Месса (Аризона), Саванна (Джорджія), Сент-Луїс (Міссурі), Стратфорд і Вінздор-Локс (Коннектікут), Вічита (Канзас), Чарлстон (Південна Кароліна), Форт-Верт (Техас). (*Покажіть їх на карті.*)

Автомобільна промисловість є провідною у транспортному машинобудуванні США та третьою в експорті цієї країни. У США легковий автомобіль є майже у кожній родині. Діють підприємства з їх збирання не лише компаній цієї країни, а й інших іноземних провідних виробників. Найбільше випускають ТНК «Дженерал Моторс», «Форд», і «ФІАТ-Крайслер

Мал. 90. **Виробники компонентів літака «Боїнг»**

Аутомобілс». Вони створили глобальні виробничі і збутові мережі. Більшість автоскладальних заводів зосереджено у межах Промислового поясу у штатах Мічиган, Огайо, Індіана. (*Поясніть чому*.)

Добувна промисловість США має велике значення з огляду на значне виробництво електричного струму, продукції переробної промисловості і широкомасштабне будівництво. На території цієї країни розвинене видобування значної кількості мінеральних ресурсів. Частину з них, особливо руди, експортують. (*Поясніть чому*.)

У 2000-і роки було розпочато видобування сланцевої нафти і газу у Північній Дакоті та Техасі. Це дало змогу перетворити США в одного з найбільших у світі експортерів природного газу. Дешеві енергоносії та сировина для хімічної і нафтохімічної промисловості стали вагомими чинниками для відродження переробної промисловості США. Також для потреб місцевої енергетики використовують кам'яне і буре вугілля. Однак обсяги їх видобування зменшуються, оскільки електроенергетика дедалі більше використовує для своїх потреб дешевший сланцевий газ.

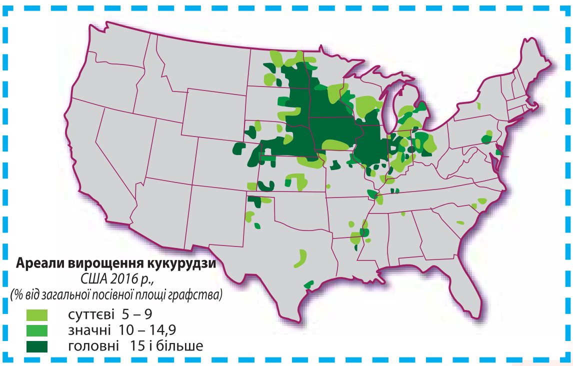
США має потужну ***нафтопереробну*** і ***хімічну промисловість***, яку переважно контролюють її великі ТНК (наприклад, «Шеврон»). Продукти нафто- і газопереробки є важливими статтями експорту товарів з цієї країни. Найбільші нафтопереробні заводи розташовані у штатах Луїзіана і Техас.

Тісно пов'язана з хімічною промисловістю ***фармацевтика***. За виробництвом складних ліків США є світовим лідером. Корпорації країни контролюють виробництво більшості цієї наукоємної продукції (наприклад, «Файзер»). Центрами фармацевтики є великі міста країни.

ОСОБЛИВОСТІ АГРАРНОГО СЕКТОРУ. США — одна з провідних країн світу за рівнем та обсягом сільськогосподарського виробництва та експортом аграрної сировини і продукції АПК. Основними виробниками продукції є фермерські господарства. Поширені новітні технології інтенсивного вирощення, у т. ч. генетично модифіковані культури. За їхніми площами США є світовим лідером. Велике значення у розвитку сільського господарства США має АПК. (*Поясніть чому*.)

Рослинництво домінує за вартістю вирощеної продукції. Країна виробляє значно більше відповідної продукції, ніж споживає, і тому є одним з головних експортерів у світі, переважно зернових культур. Найбільші обсяги збору зернових припадають на кукурудзу, сою, пшеницю. США є одним з найбільших їхніх виробників у світі. Більшість кукурудзи вирощують в Айові, Іллінойсі, Міннісоті (*мал. 91*), сою — в Іллінойсі, Айові, Небрасці, Північній і Південній Дакоті, пшеницю — у Техасі, Оклахомі, Канзасі. (*Поясніть чому*.)

Більшість зернових іде на відгодівлю худоби та виробництво біопалива. Суттєвою є частка експортних

Мал. 91. **Ареали вирощення кукурудзи у США, *2016 р.***

поставок. Уряд цієї держави надає значні субсидії виробникам саме експортних сільськогосподарських культур.

Серед технічних культур першість за зборами і посівними площами займає бавовник. Його вирощують на поливних землях у Техасі, Аризоні, Джорджії, Алабамі переважно на експорт. (*Поясніть чому.*)

? Яке значення у розміщенні садів має клімат?

США — один з найбільших виробників продукції ***садівництва***. Більшість фруктів і винограду виробляють південні штати, серед яких лідером є Каліфорнія. Суттєве значення у виробництві яблук мають райони, прилеглі до Великих озер.

Тваринництво посідає друге місце за вартістю продукції у сільському господарстві США. Розвинене розведення великої рогатої худоби м'ясного виду, свиней беконних порід, індустріальне птахівництво. Найбільше утримують худоби у південних напівпустельних і гірських штатах, а молока виробляють у приміських районах великих міських агломерацій. Тваринництвом здебільшого займаються потужні сільськогосподарські підприємства. (*Поясніть чому.*)

Аграрна спеціалізація США суттєво змінилася. Припинили існування колишні зерновий і кукурудзяний пояси (*мал. 91 на с. 179*), натомість значно розширились посіви сої. Значно більші площі відведено під сади на півдні. Переважно аграрна продукція йде на переробку в АПК.

ХАРАКТЕРНІ РИСИ ПРОСТОРОВОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ. У США сформувалось кілька виразних економічних регіонів. Більшість промислового виробництва зосереджено у Промисловому поясі, який простягся від Босваша до Чиппінга. Головними економічними центрами є Нью-Йорк і Чикаго.

Середній захід — переважно аграрний регіон, де високотоварне сільське господарство створило передумови для розвитку переробної ланки АПК. Провідним центром є Сент-Луїс.

Найдинамічніше розвиваються південний схід і південний захід США. Під впливом ефекту півдня у них зосереджено більшість новітніх видів промислового виробництва і сфери послуг, а також головні технополіси. Провідними центрами є Лос-Анджелес, Сан-Франциско, Атланта.

Західний регіон включає у себе території, на яких переважає первинний сектор економіки. Видобування сланцевого газу й нафти дали змогу суттєво активізувати господарську діяльність у ньому. Тут відсутні великі міста — виразні загальнорегіональні економічні центри.

ЗОВНІШНІ ЕКОНОМІЧНІ ЗВ'ЯЗКИ. США — провідна країна світу за обсягом зовнішньої торгівлі. Здебільшого торгують з країнами-сусідами, а також з Китаєм, Японією та розвиненими країни Європи.

В експорті переважають вироби машинобудування, фармацевтичної, хімічної промисловості, окремі види продукції АПК. Основу імпорту становлять споживчі товари та продукція первинного сектору економіки.

США є найбільшим світовим інвестором. У цю країну залучають одні з найбільших у світі іноземних інвестицій. (*Поясніть чому.*)

МІЖНАРОДНІ ЗВ'ЯЗКИ УКРАЇНИ ІЗ США дуже різноманітні. У політичній сфері Україна має підтримку цієї найвпливовішої країни

світу. Розвиваються відносини між регіонами і містами обох країн. США є лідером серед країн Америки у зовнішньоекономічних зв'язках з Україною. У зовнішній торгівлі переважають традиційні товари міжнародної спеціалізації обох країн. Компанії США входять до кола провідних інвесторів у вітчизняну економіку. Переважно вони вкладають кошти у промисловість України. (*Наведіть приклади відповідних підприємств.*)

СТИСЛО ПРО ГОЛОВНЕ

- США — найвпливовіша країна світу.
- Економіка США перебуває на постіндустріальному етапі розвитку.
- Основу господарського розвитку цієї країни становлять наукоємні види виробництва.
- США — одна з провідних світових держав за рівнем розвитку сільського господарства.

Знаю і вмію обґрунтувати

1. Схарактеризуйте економіко-географічне положення США.
2. Доведіть, що США — лідер з розвитку наукоємного виробництва й нетекономіки у світі.
3. Чому ця країна єдина у світі має одночасно три мегалополіси?
4. Поясніть причини ліквідації колишніх монокультурних поясів зернових культур у США.
5. Чому США стали першим у світі виробником газу?

Працюю з картою

За допомогою одного з картографічних серверів встановіть щільність поширення автомобільних доріг у США. Чому мають місце виразні контрасти в їх прокладанні по території цієї країни?

Шукаю в Інтернеті

За допомогою офіційного сайта Державної служби статистики України побудуйте графік експорту вітчизняних товарів до США.

Генерую ідеї

Прочитайте уважно уривок із книги Б. Паскаля «Геополітика. Міжнародні відносини» (Париж, 2012) та поясніть, як впливає американський спосіб життя на політику інших країн. Свою відповідь обґрунтуйте.

«Американські університети притягують до себе значну частину світової еліти, яка повертається до себе із позитивною думкою про США.... Голлівуд формує певні мрії, а також ефективно впливає на поширення у світі культурних стандартів [США]. Адже глядачі добровільно проглядають фільми, а не з примусу.»

Pascal B. La géopolitique. Les relations internationals. — Paris, 2012. — p. 146.

Дослідження

Орієнтовні теми (*на вибір учня/учениці*)

1. «Бананові республіки»: типові ознаки та сучасний розвиток.
2. Панамериканське шосе — дорога через три Америки.
3. Туризм як чинник розвитку країн Карибського басейну.

§ 31. Канада

Які океани омивають береги Канади? У межах яких кліматичних поясів розташована країна?

ВІЗИТІВКА КРАЇНИ

Державні мови	англійська і французька
Домінуюча релігія	християнство
Столиця	Оттава
Найбільші міста	Ванкувер, Калгарі, Монреаль, Торонто
Грошова одиниця	канадський долар
Форма правління	конституційна монархія
Форма державного устрою	федерація
Адміністративно-територіальний поділ	провінції і території
Національне свято	День Канади (1 липня)

МІСЦЕ КРАЇНИ У СВІТІ ТА РЕГІОНІ. Канада входить до «Великої сімки» (G7). Вона є однією з провідних країн світу за показниками якості життя населення. У потужній сучасній постіндустріальній економіці панівне місце належить сфері послуг — 75 % ВВП Канади.

За рівнем економічного розвитку Канада посідає останнє місце у «Великій сімці». 37 % її ВВП створюються завдяки участі країни в міжнародній торгівлі. (*Поясніть чому.*)

Велич столиці

Оттава — місто зі старовинною забудовою і новітніми спорудами. В її музеях можна дізнатись багато цікавого про минуле Канади та помилуватись витворами мистецтва.

ОСНОВНІ ЧИННИКИ, ЩО ВИЗНАЧАЮТЬ МІСЦЕ КРАЇНИ В МІЖНАРОДНОМУ ПОДІЛІ ПРАЦІ. Основою сучасної економіки Канади є потужний первинний сектор. Це зумовлено одночасним впливом кількох чинників (*мал. 92*).

Канада є великим експортером алмазів, пшениці й каноли (нового виду олійних рослин на основі генномодифікованого ріпаку). Алмази й канола — символи новітньої економіки цієї країни. Успішно розвивається біотехнологічна промисловість.

Міжнародне визнання мають канадське медичне обладнання і прилади. На стику традиційних і новітніх видів виникло нове виробництво експортноорієнтованої продукції. Наприклад, авіаційні тренажери-стиму-

Унікальний досвід

У 2000-і роки Канада стала світовим лідером зі створення відеоігор і програмного забезпечення.

лятори виготовляють на базі літакобудування і діяльності зі створення комп'ютерних ігор. Компанія «Бомбардьє» виробляє різноманітні види літаків і залізничного рухомого складу, а також надає послуги з їх адаптування до специфічних природних умов Арктики. У м. Томпсон (Манітоба) створено полігони для випробувань техніки у холодний період.

ЧИННИКИ РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ КАНАДИ

- країна зі значними неосвоєними територіями
- великі поклади корисних копалин і гідроенергетичний потенціал та родючі ґрунти
- висока якість життя у країні
- відкрита економіка і просте податкове законодавство
- висока кваліфікація робочої сили
- наукоємна третинна діяльність
- експортноорієнтована економіка

Мал. 92. **Головні чинники розвитку сучасної економіки Канади**

СИСТЕМА РОЗСЕЛЕННЯ. На розміщення населення у Канаді вирішальний вплив мають природні умови та близькість до США. Тому 16 з 20 найбільших за людністю міст цієї країни розташовані на відстані 1,5 год переїзду автошляхами до території США. (*Поясніть чому.*)

Для більшої частини території Канади характерними є тимчасові поселення мисливців, нафтовиків, гірників і зимівників народів Арктики. Тут майже відсутні шляхи сполучення суходолом, а більшість вантажів перевозять морським і річковим транспортом. Постійні поселення переважно є морськими портами чи пристанями. На атлантичному узбережжі цієї країни зосереджені численні малі за людністю рибацькі селища. У Квебеці переважають великі села і містечка, а в Альберті, Манітобі, Саскачевані — хутори.

Гордість країни

Компанія «Корел» (Канада) — провідний у світі виробник програм зі створення комп'ютерної графіки.

Міська система Канади здебільшого складається з малих і середніх за людністю міст. Доволі поширені процеси субурбанізації і урбанізації особливо у зонах впливу найбільших міських агломерацій, таких як Торонто, Монреаль, Калгарі, Оттава.

УКРАЇНСЬКА ДІАСПОРА В КАНАДІ становить майже 4 % від загального населення цієї країни. Передусім це нащадки селян із Західної України, які залишили Батьківщину наприкінці XIX — на початку XX ст. (*мал. 93*). Найактивнішими є повоєнні політичні іммігранти, які створили численні громадські і політичні організації, що опікуються не лише збереженням української самобутності, а й переймаються питаннями державотворення у незалежній України. В останні роки до Канади виїхало чимало інженерно-технічних кадрів. Більшість українських

Мал. 93. **Поштова марка України — 100 років переселення українців до Канади**

Мал. 94.
Логотип Конгресу українців Канади

громадських організацій об'єднує Конгрес українців Канади (*мал. 94*). Виходять газети і журнали українською мовою, теле- і радіопрограми, відбуваються численні культурні, спортивні, мистецькі і громадські заходи.

ОСОБЛИВОСТІ СУЧАСНОГО РОЗВИТКУ КРАЇНИ. Спираючись на унікальне поєднання природних умов і висококваліфікованих фахівців, у Канаді сформувалося сучасне постіндустріальне суспільство.

Прикладом успішного розвитку по-канадськи є налагодження великими компаніями (наприклад, «Бомбардьє») виробництва спеціальної транспортної техніки підвищеної прохідності. В Канаді сформовано унікальну систему дистанційної освіти. Головною передумовою її виникнення є незначна густота населення у цій країні та наявність численних хуторів. Швидкими темпами розвиваються біотехнології, програмування, медичні послуги. (*Поясніть чому*.)

> *Дізнайтеся більше*
>
> Канада — світовий лідер за часткою осіб з вищою освітою серед працюючих.

У Канаді створено умови для збереження культурної самобутності всіх народів. Це, зокрема, дало змогу зберегти рідну мову і звичаї на цій далекій від батьківщини землі. Офіційна двомовність на національному рівні та використання інших мов у межах компактного проживання етносів сприяють гармонійному взаємозбагаченню і створюють особливий дух канадкості.

ДОМІНУЮЧІ СКЛАДОВІ ТРЕТИННОГО СЕКТОРУ. Провідним видом третинної діяльності є роздрібна ***торгівля***. У ній зайнято 12 % канадців (2017 р.). У країні діють великі мережі супер- і гіпермаркетів (більшість із США) та численні сімейні малі магазини і крамниці.

Основою ***фінансових послуг*** є Торонтська фондова біржа, яка за обсягом щоденних операцій є другою у Північній Америці. Добре розвинена сфера кредитів населенню. Канадська банківська система є однією з найрозвиненіших у світі.

Канадські ІТ-компанії є потужними розробниками ***програмного забезпечення*** і ***відеоігор***. За кількістю зайнятих у цьому сегменті ***ІТ-технологій*** Канада посідає третє місце у світі після США і Японії. Це дрібні фірми, які мають високий рівень інноваційної діяльності. Переважно вони зосереджені у провінції Квебек. Частина з них є філіями французьких компаній (наприклад, «Юбісофт»). У Британській Колумбії розробляють програмне забезпечення для створення мультиплікаційних фільмів для великих кінокомпаній Голлівуду (США). Тому тут переважають філії компаній із сусідньої країни (наприклад, «Електронікс Артс»).

Туризм залишається важливою частиною сфери послуг Канади. Цю країну переважно відвідують громадяни США, які подорожують на приватних автомобілях. (*Поясніть чому*.) Найбільше їх приваблюють природні принади північного сусіда.

Основу ***транспортної мережі*** Канади становить четверта у світі за протяжністю залізнична мережа. Вона сполучає всі важливі міста країни від Атлантичного до Тихого океанів. *Залізницею* переважно перевозять продукцію зовнішньої торгівлі (наприклад, зерно). За вантажооборотом лідерами є залізничні вузли Монреалю, Калгарі, Торонто.

Автомобільний транспорт Канади представлений автострадами, які сполучають великі міста та виходять у США. У межах міських агломерацій добре розвинена мережа громадського транспорту.

Передусім на експорт орієнтовані *морські порти* Канади — Ванкувер, Монреаль, Галіфакс, Сент-Джон, Торонто. (*Покажіть їх на карті.*) Особливе значення має каналізований шлях від затоки Святого Лаврентія до Великих озер, яким курсує значна частина морських суден до провідних міст США у Приозер'ї. (*Поясніть чому.*)

Найбільше пасажирів перевозять *аеропорти* великих міст Канади.

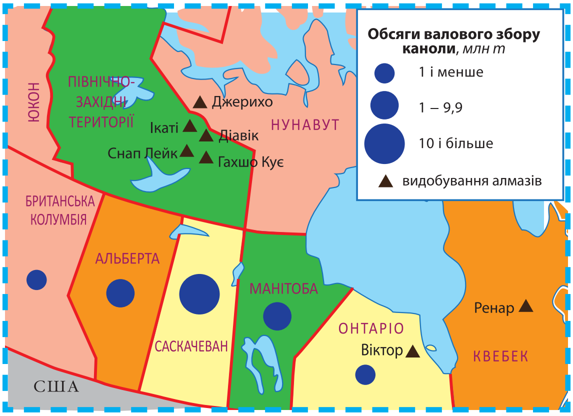
ВИРОБНИЦТВА, ЩО ВИЗНАЧАЮТЬ МІЖНАРОДНУ СПЕЦІАЛІЗАЦІЮ КРАЇНИ. Особливістю економічного розвитку Канади є її тісний зв'язок з господарством США. Утворення НАФТА дало змогу значно розширити торговельні зв'язки між обома країнами. Міжнародна спеціалізація Канади визначається потребами компаній США у певних видах товарів. Значна частина підприємств належить цим компаніям.

В експортних поставках лідирує продукція ***машинобудування***. Більшість зібраних у Канаді *автомобілів* спрямована на ринок США з якими створено потужні виробничі ланцюги в цьому виді діяльності.

Велике значення має *літакобудування*. В агломерації Монреаля розміщені головні підприємства компанії «Бомбардьє» та виробничі підрозділи інших виробників літаків. Ця міська агломерація є третьою у світі за обсягом виробництва продукції цивільної авіації. Вона є провідним машинобудівним вузлом Канади.

Розвинені *суднобудування*, *сільськогосподарське* й *енергетичне машинобудування*. Більшість цих підприємств розміщено у головних міських агломераціях Канади. (*Поясніть чому.*)

Добувна промисловість відіграє важливу роль у формуванні доходів держави від експорту її продукції (золото, алмази, нафта). Сиру *нафту* видобувають з бітумінозних пісків у провінції Альберта (найбільші у світі за промисловими запасами). Понад 3/4 нафти експортують переважно до США магістральними нафтопроводами. За обсягом видобування *алмазів* Канада входить до десятки провідних виробників у світі (*мал. 95*).

Мал. 95. **Нові види міжнародної економічної спеціалізації Канади — видобування алмазів та вирощування каноли, *2017 р.***

Основою ***енергетики*** є ГЕС (наприклад, на півострові Лабрадор).

> **Дізнайтеся більше**
> Найбільший у світі ареал товарного вирощення журавлини розташований у передмісті м. Ванкувер (Канада).

Значна частина виробленої електроенергії експортується до США, а також — використовується для виробництва продукції кольорової металургії (наприклад, первинного алюмінію з імпортних бокситів). (*Поясніть чому.*)

Канада — один із провідних у світі експортерів продовольства. У структурі ***сільського господарства*** панівні експортні позиції займає виробництво пшениці і каноли (*мал. 95 на с. 185*). Остання є важливою культурою з огляду на те, що з неї можна виготовляти як харчову рапсову олію, так і технічні оливи і біопаливо. Саскачеван виробляє 40 % всієї каноли Канади. Майже половина її збору йде на експорт переважно до Китаю, Японії, Мексики. (*Поясніть чому.*)

У Канаді виділяють кілька сільськогосподарських районів. Північ країни — це оленярство і рибальство, а також мисливство. Степові провінції Альберта, Манітоба, Саскачеван — житниця країни. Квебек і Британська Колумбія спеціалізуються на молочному скотарстві та садівництві й ягідництві. У Канадському Приозер'ї сформувався приміський АПК. У Приатлантичних провінціях переважає вирощення картоплі та овочів і рибальство.

ХАРАКТЕРНІ РИСИ ПРОСТОРОВОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ. Канада має виразний градієнт Північ — Південь. Більшість населення і виробництво наче притиснені до державного кордону зі США та до берегів океанів. Тут живе 90 % населення країни і зосереджено весь її вторинний сектор економіки. (*Поясніть чому.*) Приблизно 2/5 території Канади займає слабозаселена і малоосвоєна Канадська Арктика. Значною концентрацією також вирізняється видобування алмазів і нафти в Північно-Західних територіях і в провінції Альберта. Для країни характерна наявність двох головних ядер — приатлантичного (смуга між містами Квебек і Вінсор) і притихоокеанського (навколо м. Ванкувер). У центральних степових районах півдня Канади переважає аграрний профіль господарства з дисперсною системою розселення. Більшість виробничих потужностей, найбільші густота населення і щільність транспортної мережі характерні для вузької смуги між містами Квебек і Вінсор. Тут живе більше половини населення і створюється 60 % ВВП та зосереджено майже все машинобудування Канади.

> **Дізнайтеся більше**
> Міська агломерація Торонто займає менше 1 % території Канади, але у ній виробляють майже 20 % ВВП країни.

ЗОВНІШНІ ЕКОНОМІЧНІ ЗВ'ЯЗКИ для Канади мають виняткову важливість, адже зовнішня торгівля формує більше 2/3 її ВВП. Найбільш інтенсивні й різноманітні зв'язки з компаніями США. На цю країну припадає майже 3/4 експорту канадських товарів і трохи більше половини продажу послуг. Серед інших країн світу вирізняються поставки до Великої Британії, Китаю, Мексики, Німеччини, Японії. З цих країн Канада завозить більшість свого імпорту.

Промислові товари Канада постачає переважно до США, а аграрну продукцію — до країн Азії. Наприклад, 2/3 всього експорту гречки йде до Японії на виготовлення традиційної у цій країні гречаної локшини.

За кордоном Канада закуповує продукцію машинобудування, мінеральну й аграрну сировину. У зовнішній торгівлі послугами переважають ділові і транспортні послуги та туризм. (*Поясніть чому.*)

Виняткове значення для розвитку вторинного сектору економіки Канади мають прямі іноземні інвестиції зі США. Здебільшого їх залучають у переробну (переважно у машинобудування) та добувну промисловість.

МІЖНАРОДНІ ЗВ'ЯЗКИ УКРАЇНИ З КАНАДОЮ дуже різноманітні та значною мірою зумовлені наявністю активної української громади у цій країні. У 2017 р. набула чинності Угода про вільну торгівлю між Україною і Канадою. (*Яке її значення?*)

Структура українського експорту й імпорту товарів до Канади є традиційною для обох країн.

Культурно-гуманітарне співробітництво між Україною та Канадою переважно налагоджують українські громадські організації у цій країні.

У Канаді відбуваються численні українські культурно-мистецькі заходи. Наприклад, Торонтський український фестиваль — найбільший захід традиційної вітчизняної культури у Північній Америці.

СТИСЛО ПРО ГОЛОВНЕ

- Канада — країна «Великої сімки» (G7). Її економіка перебуває на постіндустріальному етапі розвитку. Особливістю економічного розвитку Канади є її тісний зв'язок з господарством США.
- Основу вторинного сектору економіки становить машинобудування. У формуванні доходів значну роль відіграє добувна промисловість.
- Канада має високорозвинене сільське господарство, що дає змогу бути одним із провідних у світі експортерів продовольства.
- Країна розвиває міжнародні зв'язки з Україною.

Знаю і вмію обґрунтувати

1. Схарактеризуйте економіко-географічне положення Канади.
2. Які мінеральні ресурси розпочали видобувати у Канаді у 2000-і роки?
3. Як агрокліматичні умови вплинули на спеціалізацію сільського господарства Канади?
4. Поясніть, чому більшість населення Канади зосереджено у прикордонні зі США.
5. Проаналізуйте структуру міжнародної торгівлі між Україною і Канадою.

Працюю з картою

Нанесіть на контурну карту нафтогазоносні регіони Канади. Підпишіть їх.

Шукаю в Інтернеті

Знайдіть інформацію про виробництво цукру з соку клена у Канаді. Поясніть, чому розвивається це специфічне виробництво та де розміщено головні його виробники.

Генерую ідеї

Чи доцільно в Україні широко впровадити канолу для виробництва рослинної олії й біопалива? Свою відповідь обґрунтуйте.

ПРАКТИЧНА РОБОТА

Тема: Порівняльна характеристика машинобудування США, Канади та Бразилії.

1. За картами шкільного атласу складіть і заповніть у зошиті *таблицю 10*.

Таблиця 10. Основні центри машинобудування США, Канади та Бразилії

Види машинобудування	Країна	Розміщення центрів машинобудування		
		приокеанічне	глибинне	прикордонне
Автомобілебудування	США			
	КАНАДА			
	БРАЗИЛІЯ			
Авіаракетобудування	США			
	КАНАДА			
	БРАЗИЛІЯ			
Суднобудування	США			
	КАНАДА			
	БРАЗИЛІЯ			
Сільськогосподарське	США			
	КАНАДА			
	БРАЗИЛІЯ			
Верстатобудування	США			
	КАНАДА			
	БРАЗИЛІЯ			

2. Складіть порівняльну характеристику особливостей розміщення центрів машинобудування США, Канади та Бразилії.

3. Знайдіть в інтернет-мережі офіційні сайти провідних машинобудівних компаній цих країн та поясніть чинники розміщення їхніх виробничих підрозділів.

§ 32. Бразилія

Пригадайте з курсу історії, колонією якої країни була Бразилія.

ВІЗИТІВКА КРАЇНИ

Державна мова	португальська
Домінуюча релігія	християнство
Столиця	Бразиліа
Найбільші міста	Белу-Оризонті, Ріо-де-Жанейро, Салвадор, Сан-Паулу, Форталеза
Грошова одиниця	реал
Форма правління	президентська республіка
Форма державного устрою	федерація
Адміністративно-територіальний поділ	штати і федеральний округ
Національне свято	День незалежності Бразилії (7 вересня)

МІСЦЕ КРАЇНИ У СВІТІ ТА РЕГІОНІ. Бразилія — найбільша країна Південної Америки. До її складу входить найбільший у світі ареал первісних тропічних й екваторіальних лісів — Амазонія. Це дає змогу розвивати первинний сектор економіки. На його основі сформувався потужний вторинний сектор і останніми роками помітно змінився третинний сектор. (*Поясніть чому.*)

Бразилія — справжній «гігант» Третього світу, в якому розвивають наукоємні види промислового виробництва, такі як цивільне літакобудування. У країні зосереджено 2/3 промислового виробництва Південної Америки. Більшу частину її товарного виробництва становлять експортноорієнтовані види продукції, наприклад, вирощення цукрової тростини і виготовлення з неї біопалива.

Бразилія є одним з ініціаторів міждержавної інтеграції у Південній Америці. За її ініціативи створено МЕРКОСУР. Вона бере активну участь у роботі БРІКС та миротворчих місіях ООН по всьому світу.

ОСНОВНІ ЧИННИКИ, ЩО ВИЗНАЧАЮТЬ МІСЦЕ КРАЇНИ У МІЖНАРОДНОМУ ПОДІЛІ ПРАЦІ. Великі запаси мінеральних ресурсів у надрах Бразилії дали можливість сформувати світового значення добувну промисло-

Велич столиці

Бразилиа — єдина у світі столиця-пам'ятка сучасної архітектури, що повністю включена до списку Світової спадщини ЮНЕСКО. Обриси міста нагадують літак, який летить над планетою.

Дізнайтеся більше

Бразилія — найбільший у світі виробник кави і цукрової тростини.

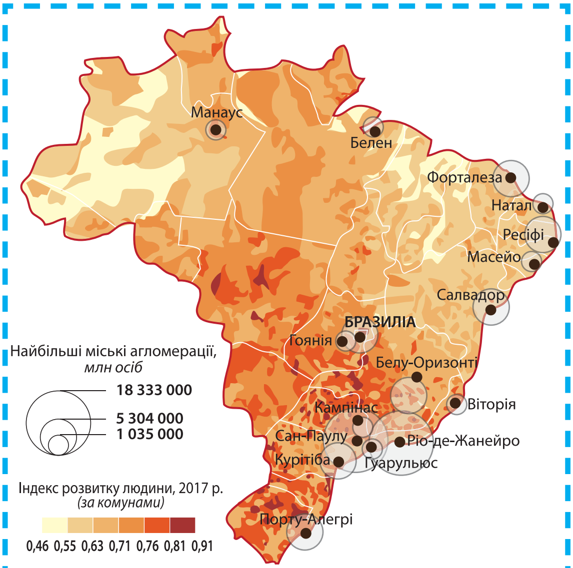
Дізнайтеся більше

В Амазонії на площі 6 млн км² росте 390 млрд дерев.

вість. Родючі ґрунти та різні агрокліматичні ресурси є основою розвитку сільського господарства. Поступово вводять в експлуатацію потужні гідроенергетичні ресурси (каскади ГЕС). Зосередження у межах Бразилії переважної частини Амазонії дає змогу цій країни мати одні з найбільших у світі запасів прісної води та біологічного різноманіття. Бразилія — одна з небагатьох країн світу, у якій є всі природні передумови для успішного соціально-економічного розвитку.

Велика кількість населення, наявність значної кількості кваліфікованих робітничих та інженерно-технічних кадрів сприяють розбудові вторинного сектору економіки. У Бразилії є відомі у всьому світі осередки науки і НДіДКР, які визначають науково-технічний прогрес та сприяють позитивним змінам в її соціально-економічному розвитку.

РОЗСЕЛЕННЯ. Бразилія має типову для країн, що розвиваються, мережу поселень. В її основі лежить виразний градієнт Південь — Північ (*мал. 96*). На південному приатлантичному узбережжі зосереджена переважна частина населених пунктів країни, тому тут найбільша густота населення та щільність транспортної мережі. Натомість у північних амазонських районах майже відсутнє постійне населення. Глибинні райони мають незначну кількість постійних населених пунктів.

Мал. 96. **Найбільші міські агломерації та ІРЛ Бразилії, *2017 р.***

Мережа сільських населених пунктів, окрім південних районів, дуже розріджена. Переважають малі села і хутори на основі фазенд чи фермерських господарств. Триває первинне господарське освоєння серрадо, де виникають нові сільські поселення. На берегах найбільших річок Амазонії розміщені села, де живуть індіанці.

Найбільші міста Бразилії зосереджено на її приатлантичному узбережжі. Тут живе більше половини всього населення міст цієї країни. Лише Бразилиа і Манаус є значними за людністю містами, розміщеними в глибинних районах країни. (*Покажіть їх на карті.*) Сформувались великі міські агломерації зі значними за площею бідонвілями (*мал. 96*).

ОСОБЛИВОСТІ СТРУКТУРИ ЕКОНОМІКИ КРАЇНИ, ЩО РОЗВИВАЄТЬСЯ. Економіка Бразилії поєднує типові риси країни, що розвивається, і має у своєму складі новітні наукоємні види господарської діяльності. За державної підтримки створено сучасне літакобудування компанією «Ембраер», реалізуються масштабні інфраструктурні та енергогенеруючі

проекти. Більшість підприємств вторинного сектору контролюють ТНК із розвинених країн світу. Значну частину сировинної продукції Бразилія збуває за кордон, а не переробляє на підприємствах вторинного сектору. Для розвитку такої своєрідної моделі економіки необхідно мати розвинений третинний сектор, що зумовило сучасну структуру зайнятості населення країни (*мал. 97*).

Мал. 97. **Структура зайнятості населення Бразилії, *2017 р.***

ВИДОБУВАННЯ МІНЕРАЛЬНИХ РЕСУРСІВ. Бразилія має одну з найпотужніших у світі за обсягом випуску мінеральної продукції добувну промисловість. Вона переважно орієнтована на збут необробленої сировини на експорт. (*Поясніть чому.*)

Найбільші за вартістю є поставки за кордон *залізної руди*. Основні кар'єри з її видобування розташовані у штатах Мінас Жерайс і Пара. В останньому з них розташований найбільший у світі розріз з видобування багатої залізної руди Каражас, який належить компанії «Валі». Більше половини всього експорту залізної руди з Бразилії спрямовано до Китаю. Основним виробником у добувній промисловості є великі компанії.

> **Гордість країни**
> Бразильська компанія «Валі» — найбільший у світі виробник залізної руди.

> **Дізнайтеся більше**
> Усі етапи від видобування до навантаження на морський корабель залізної руди у Бразилії можна проглянути на офіційному сайті компанії «Валі».

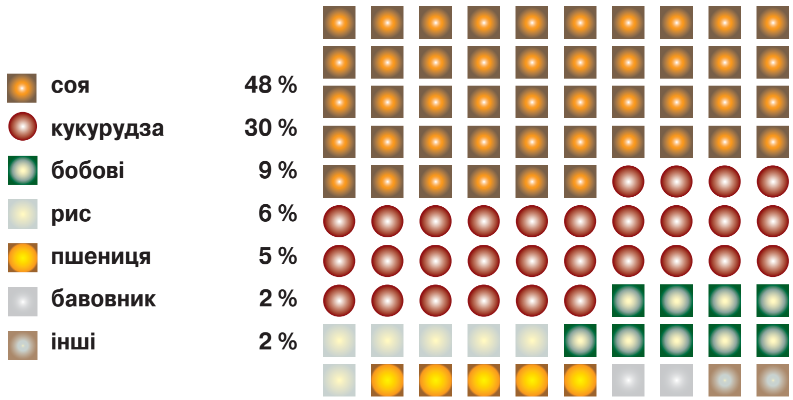
Найбільшими нафтогазовими басейнами є Кампус і Сантус, що у прибережних водах поряд з Ріо-де-Жанейро. *Нафту* і *природний газ* переважно видобуває державна компанія «Петробрас».

У Бразилії у великих обсягах видобувають *руди металів* (у т. ч. рідкісноземельні) та *кам'яне вугілля*. Їх переважно вивозять за кордон.

СПЕЦІАЛІЗАЦІЯ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА. Сільське господарство має вирішальне значення для економічного розвитку Бразилії. Країна володіє великими земельними ресурсами та виробляє сільськогосподарську продукцію на експорт. Товарну продукцію для продажу за кордон дають великі підприємства — фазенди, а сімейні ферми збувають її на місцевому ринку. (*Поясніть чому.*)

Експортна орієнтація великотоварного сільськогосподарського виробництва Бразилії зумовила головні напрями її розвитку та спеціалізації. Країна виробляє переважно боби і шроти з сої, цукрову тростину і біоетанол з неї, м'ясо птиці і великої рогатої худоби та каву. Тому у структурі

земельних угідь Бразилії домінують пасовища (41 %), а у структурі посівних площ (26 %) — соя і кукурудза (*мал. 98*).

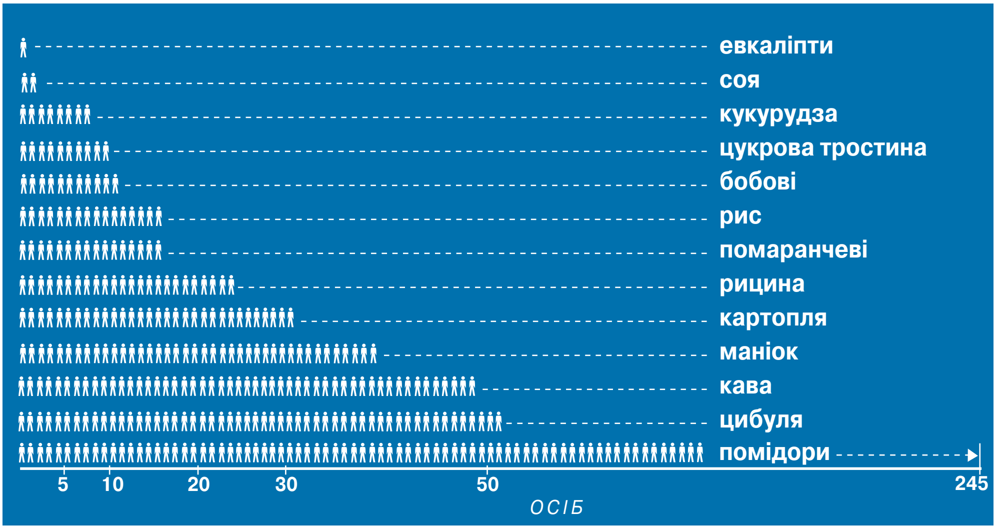
Мал. 98. **Структура посівних площ Бразилії, *2017 р.***

Рослинництво. У Бразилії різко зросли площі під соєю. Вона йде переважно на експорт та на корм птиці. Основні її посіви зосереджено у штатах Мату-Гросу, Парана, Гояс. Для виробництва соєвих бобів не потрібна чисельна робоча сила (*мал. 99*). Тому селяни зіткнулись одночасно зі зменшенням попиту на їхні робочі руки та із здорожчанням традиційних продуктів харчування.

?

Поміркуйте, яка роль клімату у поширенні цукрової тростини.

У значних обсягах вирощують *цукрову тростину*. З неї виробляють біопаливо й цукор-сирець, який експортують. Найбільше цукрової тростини вирощують у штаті Сан-Паулу здебільшого великі національні компанії.

Мал. 99. **Кількість сільськогосподарських робітників на 100 га угідь Бразилії, *2017 р.***

Тваринництво Бразилії переважно м'ясне. Його основою є скотарство на природних луках і пасовищах. Для цього було виведено породи великої рогатої худоби, адаптовані до умов серрадо. Головною є м'ясна порода нелор, на яку припадає 36 % усього їх поголів'я. Спираючись на велике виробництво сої та шроту, широкого розвитку набули птахофабрики. Значну частину продуктів тваринництва експортують або переробляють на потужних підприємствах харчової промисловості. Розвинене на місцевій сировині виробництво взуття.

Для розширення пасовищ зводять ліси в Амазонії, що призводить до швидкої деградації земельних угідь та ерозійних процесів на значній частині північних штатів. Найбільше поголів'я великої рогатої худоби зосереджено у штатах Мату-Гросу і Гояс.

У ***садівництві*** переважає вирощення помаранчевих (штат Сан-Паулу). Усе товарне виробництво зосереджено у межах регіональних АПК, які переважно постачають на ринки розвинених країн світу готові соки та їхні концентрати. Кавові дерева вирощують на великих спеціалізованих фазендах у штатах Мінас-Жерайс, Сан-Паулу, Парана. Іноземні компанії контролюють майже весь експорт кави з Бразилії. (*Поясніть чому.*)

ПРОМИСЛОВІ ВИРОБНИЦТВА, ЩО ВИЗНАЧАЮТЬ МІЖНАРОДНУ СПЕЦІАЛІЗАЦІЮ КРАЇНИ. Переробна промисловість формує понад чверть вартості ВВП. Міжнародну спеціалізацію Бразилії визначає нафтопереробна і хімічна промисловість, а також машинобудування, паперово-целюлозна і харчова промисловість.

Нафтохімічна і хімічна промисловість використовує переважно місцеву мінеральну і рослинну сировину. Бразилія виробляє найбільше у Південній Америці біопалива і мінеральних олив. Виробництво біопалива зосереджено у районах вирощення цукрової тростини, а олив — у приморських районах. Головним виробником нафтохімічної продукції не лише у Бразилії, а у всій Південній Америці є компанія «Браскем». Найбільшими центрами нафтохімії є: міста Камасарі (штат Баїя), Тріунфу (штат Ріу-Гранді-ду-Сул), Масейо (штат Алагоас), Паулінія (штат Сан-Паулу). (*Покажіть їх на карті.*)

Важливе значення в експорті Бразилії займає продукція ***машинобудування***. Автомобілі переважно виробляють складальні заводи провідних ТНК світу. Лідером з виробництва літаків є бразильська компанія «Ембраер». Більшість підприємств зосереджено в агломерації Сан-Паулу.

Найбільші потужності з *виробництва паперу і целюлози* зосереджено у штатах Сан-Паулу і Ріу-Гранді-ду-Сул. Здебільшого випускають папір, а на експорт переважно постачають хімічну целюлозу та паперову масу. Найбільшим виробником є компанія «Дуратекс».

У ***харчовій промисловості*** Бразилії поширені малі і середні підприємства. Найбільшим виробником м'яса у країні є компанія «ЖБС Фрибой», яка виробляє третину всієї яловичини світу. Це одна з найбільших бразильських ТНК, яка має 150 заводів по всьому світі.

Більшість переробної промисловості зосереджено на півдні та на південному сході Бразилії. Головними промисловими вузлами є міські агломерації Сан-Паулу і Ріо-де-Жанейро.

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ТРЕТИННОГО СЕКТОРУ. ***Сфера послуг*** (передусім роздрібна торгівля та ремонт) є основою зайнятості більшості бразильців. У країні чимало малих сімейних магазинів і крамниць.

Фінансові послуги разом із філіями іноземних банків надають потужні бразильські приватні банки, такі як «Ітау Юнібанко». Більшість фінансових установ країни зосереджено у м. Сан-Паулу, де діє найбільша в Латинській Америці фондова біржа.

Важливе значення у господарському розвитку Бразилії має ***транспорт***. Головні *автомобільні* і *залізничні шляхи* прокладено від морських портів углиб континенту, що є типовою рисою країн, що розвиваються.

Морські порти Бразилії зосереджені у найбільших приморських містах країни. Вони спеціалізуються на транспортуванні певних видів вантажів (наприклад, порт Сан-Луїс є найбільшим у світі за обсягом перевалки залізної руди). Найбільшим за вантажообігом у Бразилії є морський торговельний порт Сантус. В Амазонії важливе значення має *річковий транспорт*. У річковий порт Манауса заходять навіть океанські кораблі.

Залізниці перевозять експортні вантажі, особливо продукцію добувної промисловості, підприємства якої віддалені від морських портів. Найщільніша мережа залізниць у приморських районах півдня. У Бразилії триває розбудова залізничних ліній у глибинних районах.

Автомобільні дороги є основою перевезення вантажів у внутрішньому сполученні. Найбільше їх у південних і східних густозаселених районах. В Амазонії прокладено кілька великих автомагістралей (у т. ч. Трансамазонська). Вони є основою господарського освоєння прилеглих районів.

Авіаційне сполучення переважно орієнтоване на обслуговування внутрішніх авіаперевезень. Тому у цій країні друга у світі після США мережа цивільних аеропортів. У міжнародних перевезеннях переважають рейси до країн Західної Європи і США, в яких домінує аеропорт Сан-Паулу.

Значна кількість природних та історико-культурних принад Бразилії сприяють значному розвитку міжнародного ***туризму***. Більшість іноземних туристів становлять громадяни Аргентини і США. Переважно вони відвідують великі приморські міста. (*Поясніть чому.*)

ХАРАКТЕРНІ РИСИ ПРОСТОРОВОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ. Бразилія має великі контрасти у розміщенні населення і господарства на своїй території. Існує диспропорція між розвиненими приморськими районами південного сходу і рідкозаселеними районами північного заходу.

Найрозвиненішим є *Південно-Східний економічний регіон* (*мал. 100 на с. 195*). Його головними економічними осередками є міста Сан-Паулу і Ріо-де-Жанейро. У цих міських агломераціях виробляють більше половини всієї продукції вторинного сектора економіки Бразилії та зосереджено штаб-квартири більшості провідних компаній.

Південний регіон спеціалізується на виробництві сільськогосподарської продукції. Промислове виробництво у ньому орієнтоване на задоволення потреб місцевого населення. Найбільшими економічними осередками у ньому є міські агломерації Порту-Алегрі і Куритиба.

Центрально-Західний регіон включає глибинні райони. Він вирізняється як основний район нового сільськогосподарського освоєння. Переважно розвивається відгонне скотарство. Найбільшим центром є Бразилія.

У Південно-Східному регіоні виробляють у значних обсягах цукрову тростину та біопаливо. Найбільші центри — міста Ресіфі і Салвадор. (*Яка роль клімату?*)

Північний регіон включає до свого складу територію Амазонії, де триває первинне господарське освоєння. Переважає виробництво продукції добувної промисловості та лісового господарства. Найбільшим центром є Манаус.

Мал. 100. **Економічні регіони Бразилії, *2017 р.***

Чому існують такі великі диспропорції між економічними районами Бразилії за площею?

ЗОВНІШНІ ЕКОНОМІЧНІ ЗВ'ЯЗКИ є основою господарського розвитку Бразилії. Більшість поставок здійснюють до США, Аргентини, Китаю (*мал. 88 на с. 172*). Основну експорту товарів становить продукція первинного сектору, а в імпорті переважає продукція вторинного сектору. Значну частину імпортних поставок становлять компоненти автомобілів, які збирають у Бразилії. (*Поясніть чому.*)

У зовнішній торгівлі послугами переважають відносини з розвиненими країнами в імпорті та з країнами, що розвиваються в експорті. Відповідно першість займають ділові послуги іноземних компаній та транспортні з боку бразильських компаній.

Більшість іноземних капіталів вкладають у сферу оптової торгівлі та переробну промисловість. В імпорті переважають інвестиції у добувну промисловість. (*Яка роль ТНК при цьому?*)

МІЖНАРОДНІ ЗВ'ЯЗКИ УКРАЇНИ З БРАЗИЛІЄЮ. За обсягом зовнішньої торгівлі Бразилія посідає перше місце серед країн Південної Америки. Україна експортує переважно металургійну й хімічну продукцію, а імпортує з Бразилії — тростинний цукор та інші харчові продукти. Незначну частину займають машини та обладнання. У торгівлі послугами домінують транспортні послуги.

Серед перспективних напрямів співпраці між країнами є космічна і авіаційна сфери. Для України є корисним досвід Бразилії у виробництві та використанні біопалива для автомобільного транспорту, технологій глибоководного буріння для можливого освоєння шельфу Чорного моря, реформування освітньої та наукової сфери. Українські підприємства могли б долучитися до різних проектів із освоєння та розвитку

інфраструктури центральних районів Бразилії. Водночас Бразилія і Україна конкурують на різних ринках сільськогосподарської продукції.

СТИСЛО ПРО ГОЛОВНЕ

- Бразилія — найбільша за площею і населенням держава Південної Америки.
- Основу економічного розвитку Бразилії становлять її природні ресурси.
- Бразилія — нова індустріальна країна.
- Країна є традиційним виробником і експортером сільськогосподарських продуктів.
- Найбільшим торговельним партнером Бразилії є Китай.
- Бразилія — головний економічний партнер України у Південній Америці.

Знаю і вмію обґрунтувати

1. Поясніть, чому Амазонка є найменш економічно розвиненим регіоном Бразилії.
2. Чому більшість залізної руди з Бразилії вивозять до Китаю, а не розвивають місцеву чорну металургію?
3. Поміркуйте, які види промислової продукції з України мають перспективу продажу в Бразилії.
4. Поясніть, як розширення посівної площі під соєю у Бразилії вплинуло на обсяг виробництва харчових продуктів.
5. Поміркуйте, чому більшість стада великої рогатої худоби у Бразилії становить порода нелор. Які її характерні особливості?

Працюю з картою

Нанесіть на контурну карту головні родовища корисних копалин у Бразилії.

Шукаю в Інтернеті

За допомогою даних Державної служби статистики України побудуйте графік експорту й імпорту товарів з/до Бразилії та поясніть роль найбільших товарних груп у структурі відповідних поставок.

Генерую ідеї

Прочитайте уривок зі статті Ж. Дені «Бразилія. Велике переоблаштування Манауса» та поясніть, у чому головна проблема сучасного розвитку цього міста. Запропонуйте шляхи її розв'язання. Свою відповідь обґрунтуйте.

«Вільна торгівля і численні податкові пільги дозволили створити чудовий діловий центр: заводи й офіси заснували у новому промисловому районі, на сході міста, тоді як робоча сила прибувала з усього амазонського басейну... Але з цим зростанням виникла проблема із житлом. Сильне демографічне зростання — удвічі вище за середній бразильський показник... Усе це разом співіснує у цілковитому урбаністичному хаосі».

Geo. — 2010. — №372. — p. 34–48

Дослідження

Орієнтовні теми (*на вибір учня/учениці*)

1. Форми територіальної організації новітніх видів промислового виробництва у США.
2. Економічна взаємодія вздовж державного кордону між Мексикою і США.
3. Складники підприємницького успіху української діаспори в Канаді та США.

АКАДЕМІЯ НЕСТАНДАРТНИХ РІШЕНЬ

КЕЙС 6 ОБГОВОРЮЄМО ПУБЛІКАЦІЮ

Прочитайте уважно фрагмент статті Ж. Ромбьє «Сальвадор відмовляється від свого скарбу». Чому автор бачить головну загрозу розвитку добувної промисловості у Сальвадорі? Чи є така проблема в Україні? Свою відповідь обґрунтуйте.

«...Сальвадор, надра якого багаті на срібло і золото, заборонив... видобування будь-яких металевих руд на своїй території. Цей закон ... є першим у світі: жодна держава у світі не відмовлялась від таких своїх ресурсів. Рішення було ухвалено через погіршення стану довкілля, з чим зіткнулась ця країна унаслідок вирубування лісів, урбанізації, що призвело до напруження у забезпеченні прісною водою. ... 600 тис. сімей у сільській місцевості не мають доступу до питної води, 89 % річок забруднені, через у т. ч. видобування золота і срібла, і прогнози показують, що за 25 років обсяг доступної води на одного жителя зменшиться на 83 % . А тому країна стане непридатною для життя...»

Géo. — 2017. — n. 456. — p. 22

КЕЙС 7 ПАМ'ЯТКИ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ ЛЮДСТВА

Кожен з учнів обирає одну з пам'яток культурної спадщини людства в Америці та дає її характеристику за планом:

1. Країна і населений пункт, де розміщено пам'ятка.
2. Рік включення до списку Світової спадщини ЮНЕСКО.
3. Особливість та унікальність пам'ятки та її значення для людства.
4. Облаштування пам'ятки для відвідування туристами.
5. Транспортна доступність пам'ятки.

За цим планом учні створюють презентації з додаванням фото- й відеоматеріалів та демонструють їх класу.

Розділ 5. АФРИКА

Ми стоїмо на порозі африканського століття — століття, де Африка займе своє законне місце серед народів світу.
Нельсон Мандела

ТЕМА 1. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА АФРИКИ

§ 33. Сучасна Африка — між традиціями і глобалізацією

Назвіть основні особливості фізико-географічного положення Африки.

ОСОБЛИВОСТІ ГЕОГРАФІЧНОГО ПОЛОЖЕННЯ АФРИКИ. Африка — другий за величиною після Євразії материк світу. Більша його частина розташована між тропіками, екватор перетинає його майже посередині. Південна частина материка майже вдвічі вужча. Африка омивається Середземним і Червоним морями, Атлантичним й Індійським океанами. Найбільший островів Мадагаскар розташований в Індійському океані. Інші острови незначні за площею. На півночі Африка межує з Євразією, що дає змогу мати тісні економічні зв'язки з цією частиною світу. Значну частину території цього континенту займають пустелі, в яких несприятливі умови для життя. Особливо виразно відсталість у розвитку спостерігається у країнах Африки, що не мають власного виходу до моря. За їхньою кількістю цей регіон світу є лідером. (*Покажіть їх на карті.*)

СКЛАД РЕГІОНУ. Материк поділяється на окремі досить великі субрегіони: Північну, Західну, Центральну, Східну і Південну Африку. Вони мають виразні відмінності в господарському та суспільному розвитку. (*Поясніть чому.*)

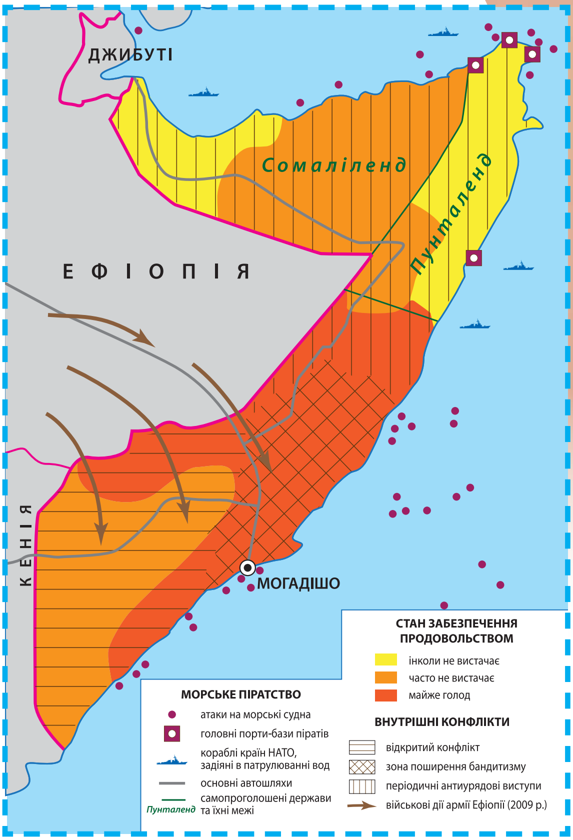
СУЧАСНА ПОЛІТИЧНА КАРТА АФРИКИ. За часів колоніалізму було визначено межі більшості сучасних країн Африки. Тому значна їхня частина має правильні геометричні форми та не враховує етнічну структуру місцевого населення. Це призвело до численних виявів сепаратизму та внутрішнього

Дізнайтеся більше

Острів Європа (28 км^2) є заморським володінням Французької Республіки. Він розташований у Мозамбіцькій протоці. На ньому відсутнє населення через несприятливі умови для життя.

протистояння. Зокрема, у результаті тривалої війни постала нова держава — Південний Судан.

Нині залишились острівні залежні території, які займають стратегічне важливе положення. Західна Сахара єдина на континенті має статус окупованої країни. (*Покажіть її на карті.*) Окреме місце займають самопроголошені держави (*мал. 101*).

Мал. 101. **Сучасна політична та економічна ситуація у Сомалі**

ФОРМИ ДЕРЖАВНОГО ПРАВЛІННЯ І ТЕРИТОРІАЛЬНОГО УСТРОЮ КРАЇН, ТИПИ КРАЇН ЗА РІВНЕМ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ. За формою правління переважна більшість держав Африки (47) належать до президентських республік. Монархій залишилося три: Марокко, Лесото, Свазіленд.

За формою адміністративно-територіального устрою більшість країн Африки належить до унітарних держав. Федеративних держав усього чотири: Південно-Африканська Республіка (ПАР), Нігерія, Коморські Острови, Ефіопія.

За типологією ООН в Африці більшість становлять країни, що розвиваються (у т. ч. найбільша у світі кількість найменш розвинених країн). Лише ПАР — розвинена країна. Це зумовлено тривалим колоніальним минулим цього континенту.

РАЙОНИ ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ, ПРОЯВІВ ТЕРОРИЗМУ. Африка — лідер у світі за кількістю військових конфліктів. Наприклад, міждержавним конфліктом є боротьба між Марокко і Фронтом визволення Західної Сахари. Внутрішньодержавним — боротьба уряду Сомалі зі самопроголошеними державами (*мал. 101*). Багато країн Африки пережили тривалі криваві громадянські війни (наприклад, Ангола), військові заколоти і перевороти, втручання у внутрішні справи інших держав (наприклад, Демократична Республіка (ДР) Конго). Усе це призвело до зубожіння населення і віднесення низки країн до найбідніших у світі.

ПРИРОДНІ УМОВИ І РЕСУРСИ РЕГІОНУ. За характером поверхні континент поділяють на «низьку» (Північна, Західна і Центральна) і «високу» (Східна і Південна) Африку. Майже однакову площу (2/5) займають тропічні пустелі і субекваторіальна савана. Решта континенту становить екваторіальний ліс. Узбережжя крайньої півночі і крайнього півдня — субтропіки. При цьому 2/3 території Африки є напіваридною чи аридною, що значно ускладнює умови проживання населення і господарювання.

Дізнайтеся більше

ПАР посідає перше місце у світі за запасами та обсягом видобування марганцевої руди.

Африка багата на численні поклади корисних копалин. Уся таблиця Менделєєва представлена у родовищах цього континенту. В її надрах зосереджено більшу частину світових запасів дорогоцінних металів, хромітів, алмазів, марганцю, фосфоритів.

Земельні ресурси Африки переважно зосереджені у тропіках і субтропіках. Відстале сільське господарство, а також надмірний випас худоби (особливо у Сахелі) зумовлюють значну ерозію ґрунтів. Найбагатша на водні ресурси екваторіальна Африка, де розташовані великі озера (наприклад, Вікторія) і річки (наприклад, Конго). Ліси здебільшого збереглись у гірських і болотних екваторіальних важкодоступних районах. Орієнтація на експорт більшості заготовленої деревини, а також для потреб домогосподарств, розширення посівної площі призводять до їх знищення.

НАСЕЛЕННЯ АФРИКИ. Більшість країн Африки мають розширений тип відтворення населення, а це зумовлює значний природний його приріст. Етнічне і мовне різноманіття у поєднанні з низьким ступенем урбанізації призводить до виявів соціального напруження в Африці. Це, а також численні збройні конфлікти зумовлюють великі примусові переселення населення та його нерівномірний розподіл.

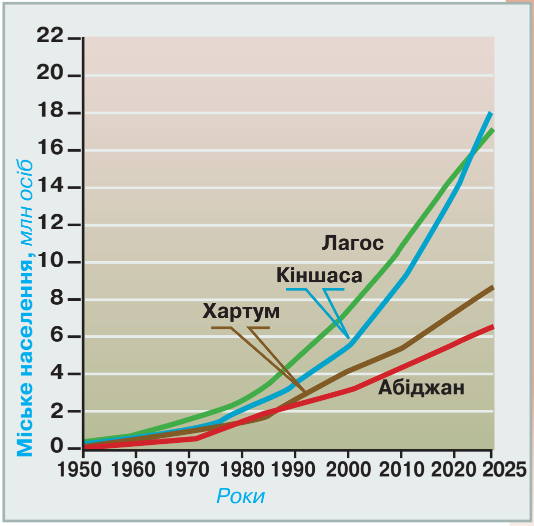
Серед країн Африки лідерами за людністю є: Нігерія, Єгипет, Ефіопія, ДР Конго, ПАР. Зберігається висока частка дитячих вікових груп (50 %) і невелика частка людей старшого покоління (майже 5 %). В Африці значна частина дітей і молоді не охоплена системою освіти, а це значно звужує їхні можливості для працевлаштування у дорослому віці.

УРБАНІЗАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ. Більшість міст Африки мають виразні риси міст країн, що розвиваються. Для них характерні великі за площею і людністю передмістя, заселені колишніми селянами, які прибули до міста у пошуках кращої долі. Таке типове велике африканське місто є виразним прикладом псевдоурбанізації (*мал. 102*). У більшості країн цього континенту найчисельнішою за людністю є сучасна столиця чи колишній

Мал. 102. **Профіль африканських міст**

центр володіння (*мал. 103*). Швидке зростання населення вказує на незавершеність процесу урбанізації. Лише окремі міста Африки належать до світових міст (*мал. 4 на с. 8*). Вони є і найбільшими за людністю. (*Поясніть чому.*)

Мал. 103. **Зростання людності в окремих великих містах Африки**

СИСТЕМА РОЗСЕЛЕННЯ. МІГРАЦІЇ. Для Африки характерними є національні системи розселення з виразним лідерством одного міста (переважно столиці). Вирізняються окремі урбанізовані райони, наприклад Гаутенг у ПАР, де є три великі міста — Йоганнесбург, Преторія, Джермістон. У більшості країн Африки, що мають вихід до моря, головним є портове місто на узбережжі океану. У внутрішніх районах таких країн міські поселення сформувались як адміністративно-торговельні та добувні центри. Тому найбільша густота сільського населення спостерігається навколо великих міст. Середня густота населення Африки невелика і становить майже 25 осіб/км^2. Водночас вона має суттєві коливання — від 500 осіб/км^2 у гірничодобувних районах до 2 осіб/км^2 у пустелях і нетрях екваторіальних лісів. Районами великої густоти сільського населення є долина річки Ніл, морське узбережжя Алжиру, Марокко, Нігерії, Тунісу, район між озерами Альберта і Танганьїка. (*Покажіть їх на карті.*)

Нерівномірність у соціально-економічному розвитку, численні конфлікти, стихійні лиха, голод зумовлюють суттєві міграційні процеси в Африці. У більшості країн переважають внутрішні переміщення до найбільших міст. У розвитку гірничопромислових районів велике значення має міжнародна трудова міграція з сусідніх країн (наприклад, з Мозамбіку до ПАР). Робітників наймають на певний термін для важких робіт на шахтах, кар'єрах, розрізах. Окрему групу емігрантів становить молодь африканських країн, яка виїжджає до розвинених і постсоціалістичних країн світу для здобуття вищої освіти. Сезонна еміграція пов'язана із залученням селян для певних видів сільськогосподарських робіт на великих плантаціях (наприклад, з Буркіна-Фасо до Кот-д'Івуар для збору какао-бобів).

Особливу групу емігрантів становлять біженці. Ними опікуються численні благодійні організації, а також Управління Верховного комісара ООН у питаннях біженців і Товариство Червоного Хреста і Півмісяця. Доведені до відчаю люди намагаються перебратись до країн ЄС у пошуках кращої долі.

ПРАЦЕРЕСУРСНИЙ ПОТЕНЦІАЛ. В Африці велика кількість молоді працездатного віку. Здебільшого це малоосвічені селяни, які не мають

Мал. 104. **Доїння корови місцевої породи в Уганді**

будь-якої кваліфікації (*мал. 104*). Тому вони переважно працюють у первинному секторі економіки чи виконують найпростіші види послуг. Нестача власних національних кадрів також зумовлена тим, що значна частина африканських студентів і молодих фахівців залишається у країнах, де вони навчались.

В окремих країнах Африки специфічна структура зайнятості у державному апараті. Більшість керівного його складу, а також військових підрозділів становлять представники певного етносу (племені), яке є панівним у цій країні. Це призводить до численних внутрішньополітичних протиріч та конфліктів. (*Поясніть чому.*)

СТИСЛО ПРО ГОЛОВНЕ

- Політична карта Африки сформувалась після Другої світової війни. На її території розташовані 55 держав.
- Африка — континент багатий на мінеральні природні ресурси.
- Материк характеризується найвищими у світі темпами приросту населення.
- Для африканських країн притаманні високі темпи урбанізації. Найбільшими міськими агломераціями є Каїр, Лагос, Кіншаса.

Знаю і вмію обґрунтувати

1. Схарактеризуйте економіко-географічне положення Африки.
2. Які чинники визначають розміщення населення на материку?
3. Які особливості природно-ресурсного потенціалу країн Африки?
4. До яких типологічних груп належать держави Африки?
5. Назвіть держави континенту, що не мають виходу до моря. Чи впливає географічне положення на рівень економічного розвитку африканських країн?
6. Чому в Африці, на відмінну від Америки, так мало жителів європейського походження? Де вони здебільшого проживають?

Працюю з картою

Нанесіть на контурну карту головні родовища урану в Африці та підпишіть їх.

Шукаю в Інтернеті

За даними офіційного сайта Міністерства оборони України встановіть, у яких країнах Африки були задіяні українські миротворці. З'ясуйте особливості виконання миротворчої місії у цих країнах.

Генерую ідеї

Як ви вважаєте, який був би рівень розвитку сучасної Африки, якби колонізація пройшла повз неї? Свою думку обґрунтуйте.

§ 34. Економіка країн Африки

На які природні ресурси багаті країни Африки?

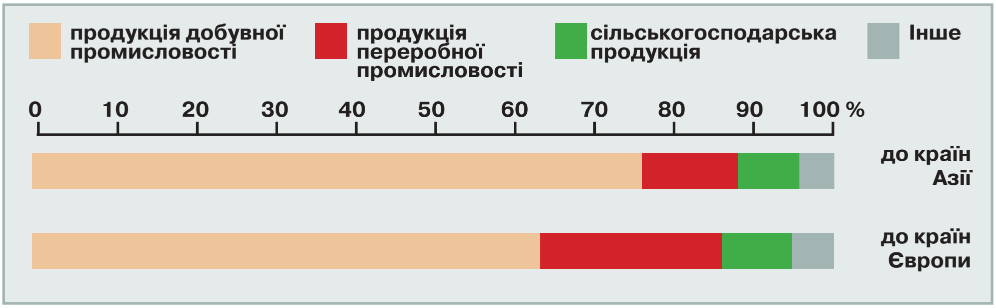
ОСОБЛИВОСТІ ЕКОНОМІКИ КРАЇН АФРИКИ. Найважливіші особливості економік країн Африки зображено на *малюнку 105*.

Африканські країни переважно експортують мінеральну і сільськогосподарську сировину (*мал. 106*), а імпортують готову промислову продукцію.

Економічний розвиток більшості країн Африки визначається залученням прямих іноземних інвестицій. Їх переважно вкладають у розбудову нових потужностей з видобування корисних копалин та розширення площ під окремими видами експортних сільськогосподарських культур. Це зумовлює виразні диспропорції в економічному розвитку між країнами-сусідами на континенті (*мал. 105*).

Мал. 105. **Особливості економічного розвитку країн Африки**

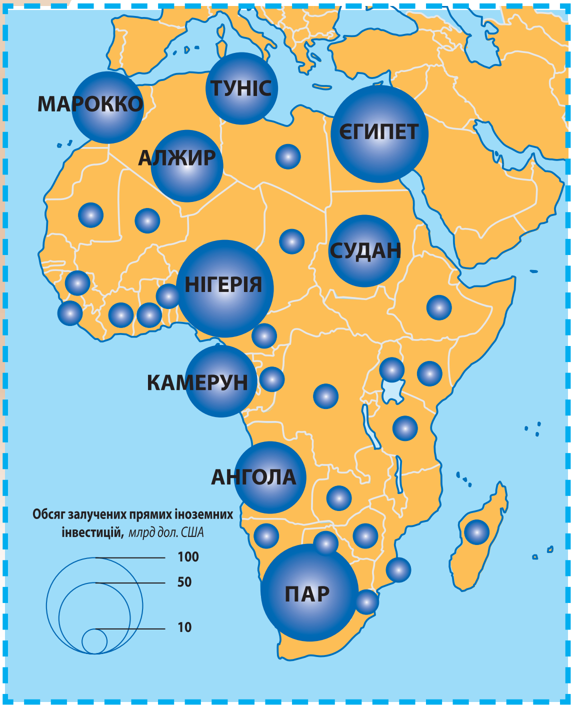

Мал. 106. **Товарна структура експорту Африки до Європи й Азії**

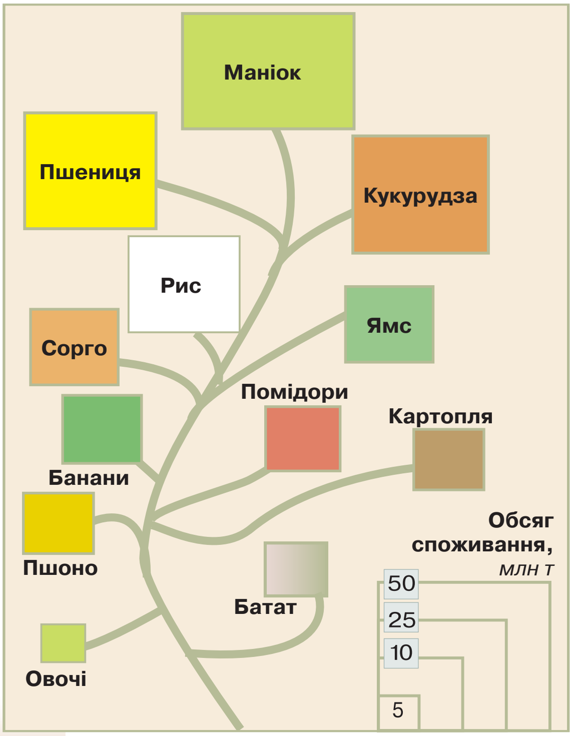
ПЕРВИННИЙ СЕКТОР ЕКОНОМІКИ. ***Сільське господарство*** — основа економічного розвитку більшості країн Африки. У найменш розвинених країнах частка зайнятих у ньому становить 90 %. Більшість селянських господарств застосовують традиційні технології виробництва.

Африка — світовий постачальник багатьох видів тропічної рослинницької сировини: какао, кави, арахісу, пальмової олії, прянощів тощо. Водночас сільське господарство країн, що розвиваються, не забезпечує повністю місцеве населення продовольством. Тому вони його імпортують у значних обсягах. Найменш розвинені країни на цьому континенті мають значну частку людей, що хронічно не доїдають.

Рослинництво спеціалізується на вирощенні основних продовольчих культур (*мал. 108 на с. 204*) і залежить від агрокліматичних і природних

Мал. 107. **Обсяг залучених прямих іноземних інвестицій в Африку, *2016 р.***

Мал. 108. **Основні продовольчі культури Африки, *2016 р.***

умов у різних субрегіонах континенту. Наприклад, у Марокко головною продовольчою культурою є пшениця, а у Кот-д'Івуарі — ямс. Подібна ситуація із технічними культурами. Наприклад, у Тунісі переважно вирощують оливкові дерева, а у Камеруні — какао-боби. Значна частина плантацій належить ТНК розвинених країн світу.

Тваринництво в Африці помітно розвинене в зоні напівпустель і тропічних степів (наприклад, у Нігерії, Ефіопії, ПАР). Значну частку населення, що займається тваринництвом, становлять кочівники. Перевипас худоби, нестача пасовищ і поширення хвороб зумовлює низькі показники продуктивності тваринництва. Більшість свійської худоби місцеве населення Африки вирощує для задоволення власних потреб. Товарне скотарство розвинене лише у приміських зонах країн Північної Африки, а також у ПАР.

Негативний вплив на розвиток сільського господарства Африки мають стихійні лиха (засухи, епідемії, нальоти сарани), що призводять до масового недоїдання.

Значні ресурси прилеглих морів і внутрішніх водойм Африки сприяють розвитку *рибальства*. Проте більшість риби (особливо прісноводної) використовують лише для прогодування самих рибалок та їхніх родин. Товарне рибальство розвинене у територіальних водах ПАР, Нігерії, Марокко, Гани. Вилов морських організмів і риби переважно здійснюють судна розвинених країн світу. Українські риболовецькі компанії працюють у територіальних водах Марокко.

Ведення сільського господарства має виразні відмінності в регіонах Африки. На півночі більшість

продукції виробляють у приморській субтропічній зоні Середземномор’я та у долині річки Ніл. Тут розвинені всі види сільського господарства. У напівпустельних районах Марокко, Алжира, Судану переважає тваринництво. В оазах пустель півночі Африки розвинене лише садівництво та утримання дрібної рогатої худоби. (*Поясніть чому.*)

Основна частина ріллі в Африці розташована в західній її частині у зоні саван і екваторіальних лісів. Значну їхню частину становлять плантації експортних культур (арахісу, бавовнику, какао-бобів, кавові дерева, сизаль, банани, ананаси тощо). Переважно такі плантації поширені у приморських районах. (*Поясніть чому.*)

У Центральній Африці більша частина сільськогосподарських угідь зосереджена у приморській частині та у долинах великих річок. На півдні цього регіону у саванах переважає тваринництво.

Східна Африка є тваринницьким регіоном. Водночас тут розвинене товарне плантаційне вирощення окремих видів експортних культур, таких як чайне дерево у Кенії, гвоздика у Танзанії.

Лісове господарство займає помітне місце в економіці країн Тропічної Африки. Більшість заготовленої деревини місцеве населення використовує як паливо. На експорт постачають лише окремі види цінних порід дерев. Головні країни-експортери — Кот-д’Івуар, Габон, Камерун, Конго і Ліберія. В окремих країнах (наприклад, Мавританії) багато висаджують дерев і сіють чагарники. (*Поясніть, яка мета цих заходів.*)

Добувна промисловість — основа економічного розвитку країн Африки. Найбільш розвідані надра ПАР, де зосереджено світового значення поклади численних видів металевих корисних копалин. У решті країн переважно видобувають один-два види мінеральної сировини. Наприклад, у Гвінеї — боксити, у Мавританії — залізну руду, в Анголі — нафту.

Великі запаси *нафти* й *газу* зосереджено в надрах Алжиру, Нігерії, Лівії, Єгипту, Анголи тощо. Лідером з видобування природного газу є Алжир, нафти — Нігерія. Більшість вуглеводнів видобувають ТНК (*мал. 109 на с. 206*).

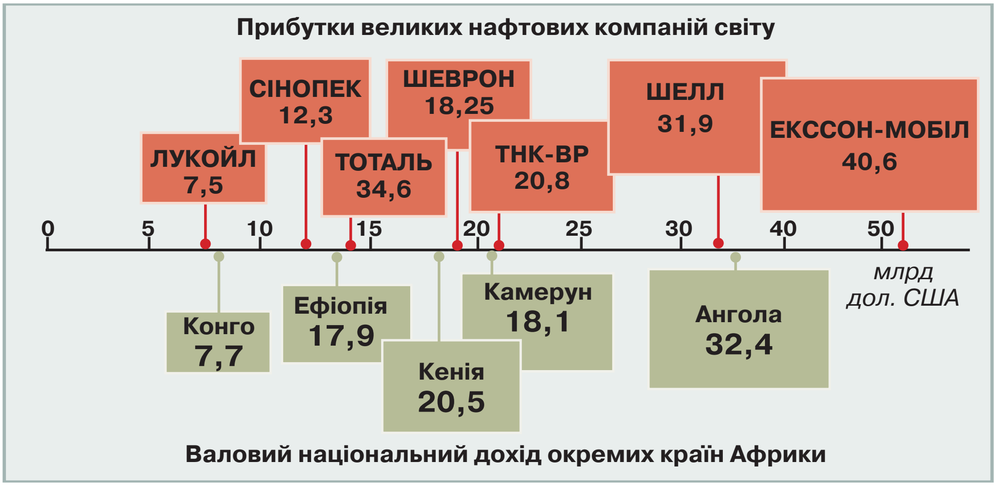
Кам’яне вугілля видобувають у великих масштабах лише у ПАР. Ця країна також є його великим експортером. (*Поясніть чому.*)

Родовища *уранових руд* розробляють компанії розвинених країн у Нігерії, Намібії, ПАР. Вони вивозять їх на перероблення за кордон.

Металеві руди переважно видобувають у країнах Південної Африки (наприклад, залізні руди у ПАР). Велике значення має видобування кобальту в ДР Конго. Більшість шахт і копалень розміщено у глибинних районах Африки. Тому від них до морського узбережжя прокладено залізничні лінії. Особливе місце займає видобування дорогоцінних металів (наприклад, золота у ПАР).

Серед *нерудних корисних копалин* особливе значення має коштовне каміння (наприклад, алмази у Ботсвані). Особливо розвинене їх видобування в ПАР, Анголі, Ботсвані, ДР Конго.

Добувна промисловість Африки орієнтується на вивезення мінеральної сировини до розвинених країн. Розвинена первинна переробка та збагачення окремих видів металевих руд. Це енергоємні й екологічно шкідливі види виробництва (наприклад, рафінування міді у ДР Конго).

Мал. 109. **ТНК — лідери з видобування мінеральної сировини в Африці**

ВТОРИННИЙ СЕКТОР ЕКОНОМІКИ. Переробна промисловість розвинена в Африці доволі слабо (винятком є ПАР). За обсягом виробництва і зайнятістю переважають ***легка і харчова промисловість***. Більшість країн континенту експортують необроблену сировину. Також діють підприємства з первинної обробки (очищення і пресування бавовни, кави, какао тощо). У харчовій промисловості розвинене виробництво олії, цукру, вина, соків. На базі місцевої сировини сформувалась в окремих країнах Африки текстильна промисловість (наприклад, в Алжирі).

Більшість підприємств *важкої промисловості* належить державі та має малу або середню потужність. Найпоширеніші нафтопереробні й цементні заводи. (*Поясніть чому.*) На базі місцевої сировини функціонують підприємства хімічної і нафтохімічної промисловості в Алжирі, Марокко, Зімбабве тощо. Під впливом міжнародної спеціалізації змінюється структура виробництва хімічної продукції. Наприклад, у Свазіленді створено сучасну фармацевтичну промисловість.

Машинобудування представлено у більшості країн Африки ремонтними підприємствами. Лише великі країни, такі як ПАР, Єгипет, Нігерія, мають складальні заводи. У ПАР набули розвитку власні підприємства точного машинобудування. (*Яка роль держави у цьому?*)

Більшість підприємств вторинного сектору економіки Африки розміщені нерівномірно. Вони набули поширення в ПАР, Єгипті, Марокко, Нігерії. Тому лише у них сформувались промислові центри і вузли. Наприклад, важливим вузлом важкого (переважно гірничо-шахтного) машинобудування є Гаутенг у ПАР, алюмінієвої промисловості — Хелуан в Єгипті. Більшість великих і середніх підприємств переробної промисловості у країнах Африки розміщено або в їхніх головних морських портах, або у міських агломераціях їхніх столиць (наприклад, у Луанді в Анголі). Окреме місце займають підприємства з ремонту устаткування у великих центрах добувної промисловості (наприклад, у Лагоській агломерації у Нігерії).

ТРЕТИННИЙ СЕКТОР ЕКОНОМІКИ. На африканському континенті активно розвивається ***транспортна*** інфраструктура. Це зумовлено

потребами у нарощуванні поставок до розвинених країн світу та Китаю сировинних матеріалів. Різкі диспропорції у розвитку транспорту гальмують розвиток внутрішніх регіонів більшості країн Африки. Найрозвиненіша транспортна мережа у ПАР і країнах Магрибу. У решті країн сформувалась типова колоніальна модель транспорту — від великого морського порту углиб континенту прокладена залізнична чи автомобільна дорога до основних ареалів виробництва товарної продукції первинного сектору економіки. Решта території країни фактично повністю позбавлена сучасної транспортної мережі. (*Поясніть чому.*)

У структурі вантажообігу лідирують *залізниці*. (*Поясніть чому.*) У пасажирообігу першість належить *автомобільному транспорту*, який найрозвиненіший у приморських районах Африки.

На континенті із залученням іноземного капіталу (переважно з Китаю) розпочато реконструкцію і модернізацію існуючої транспортної мережі в окремих країнах (наприклад, між Анголою, ДР Конго, Зімбабве, Мозамбіком). Особливе значення має розбудова трансафриканських автомагістралей, що проходять по малоосвоєних територіях у глибині континенту.

Міжнародні зв'язки зумовили прискорений розвиток *морського транспорту*. На основі морських портів сформувались важливі транспортні коридори, в яких одночасно проходять залізнична і автомобільна дорога та нафто- і газопроводи. Прикладом такого коридору є лінія Александрія — Каїр — Асуан в Єгипті. Власний морський вантажний флот країн Африки дуже малий за тоннажем і обсягом перевезень. Проте існує феномен «зручного прапора» у Ліберії. (*Покажіть її на карті.*) Зважаючи на вигідні для судновласників умови, під її прапором ходять судна, які насправді належать власникам із розвинених країн світу. Важливе значення для світових морських перевезень має Суецький канал (Єгипет). По ньому проходить значний потік товарів між Європою й Азією.

У країнах Африки зростає обсяг перевезень пасажирів *цивільною авіацією*. Лідерами є аеропорти у містах Йоганнесбург, Каїр, Кейптаун. Особливе місце займають чартерні рейси. На них перевозять більшість туристів до курортів у Північній Африці з країн Європи, а також доставляють гуманітарні вантажі та миротворців у райони стихійних лих, голоду, військових дій. Розвивається і транспортна авіація. Наприклад, з Кенії вивозять літаками до Нідерландів більшість місцевих квітів. (*Поясніть чому.*)

В окремих країнах Центральної і Східної Африки, де дуже складні природні умови для розбудови транспортної інфраструктури на суходолі, велике значення має *внутрішній водний транспорт*. Найрозвиненіший він на річках басейнів Конго, Нілу, Нігеру, а також на озерах Вікторія, Малаві, Танганьїка. Водночас значні коливання рівня води, наявність численних мілин і порогів на більшості африканських річок унеможливлюють регулярне судноплавство на значні відстані. Наприклад, по річці Конго можливе курсування суден лише до Бразавілля і Кіншаси, а далі велика порожиста ділянка не дає змоги рухатися вниз по течії.

Найменш розвиненим в Африці є *магістральний трубопровідний транспорт*. Лише у ПАР є продуктопроводи. Нафто- і газопроводи є у країнах, де видобувають вуглеводні. Наприклад, з Тунісу прокладено по

дну Середземного моря магістральний газопровод до Італії. У дельті річки Нігер розвинена мережа нафтопроводів від офшорних родовищ до головних нафтоналивних портів.

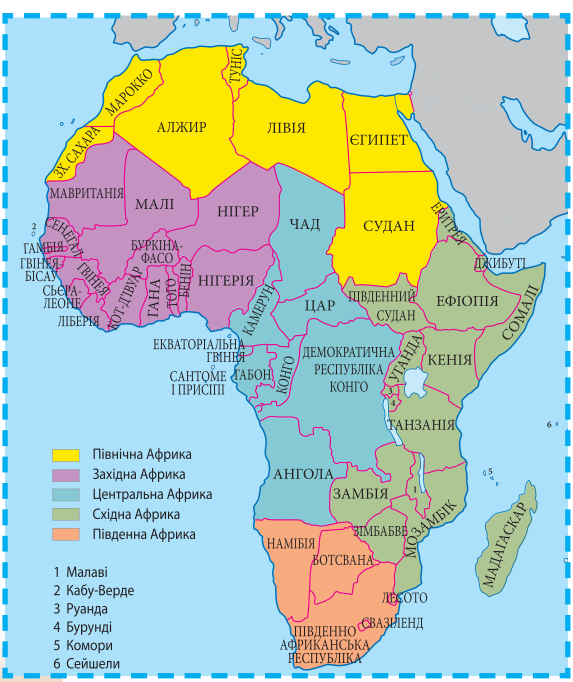
Африка є важливим *рекреаційним* регіоном. Переважно туризм розвивається на півночі (наприклад, у Тунісі) і півдні (наприклад, у Ботсвані) цього континенту. Тут сприятливий клімат, розвинена інфраструктура, багата природна й культурна спадщину. (*Які чинники є на заваді розвитку туризму в інших країнах континенту?*)

Для малих острівних країн Африки туризм є важливим чинником економічного розвитку (наприклад, для Сейшельських островів). Решта країн не мають для цього належної інфраструктури, створення якої унеможливлюється через брак інвестицій.

НЕРІВНОМІРНІСТЬ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ СУБРЕГІОНІВ АФРИКИ. ОСОБЛИВОСТІ ЇХНЬОЇ УЧАСТІ В МІЖНАРОДНОМУ ПОДІЛІ ПРАЦІ. На території Африки виділяють п’ять субрегіонів (*мал. 110*). Вони розрізняються географічними, природними, економічними, культурно-історичними особливостями. Кожен з них має провідну країну.

Західна Африка включає до свого складу дуже відмінні за рівнем господарського розвитку країни світу. Основою господарського розвитку товарного сектору економіки більшості країн цього субрегіону становлять поклади корисних копалин. Найбільше економічне значення мають світового рівня запаси нафти і газу у Нігерії, які є основою її господарства та експорту.

Кожна країна Західної Африки має власну моноспеціалізацію в експорті та орієнтується переважно на колишні країни-метрополії, ТНК яких контролюють їхній товарний експорт.

Мал. 110. **Субрегіони Африки**

Основним видом зайнятості більшості населення Західної Африки залишається сільське господарство. Розрізняють дві спеціалізовані зони — кочового і напівкочового скотарства у Сахелі та Приатлантична з переважанням плантаційного товарного рослинництва. На експорт постачають переважно арахіс, пальмову олію, бавовну.

Основу економічного розвитку більшості країн Західної Африки становить експортноорієнтована добувна промисловість. Особливе місце у ній займає нафто- і газодобувна промисловість Гвінейської затоки. Переробна промисловість розвинена слабо. Переважають підприємства текстильної і бавовняної промисловості, малі підприємства харчової промисловості. Доволі розвинене кустарне виробництво.

Північна Африка — найбільший за площею субрегіон континенту. Значну його частину займає пустеля Сахара. Провідною країною цього субрегіону є Єгипет, в якому розвинені не лише первинний сектор, а й інші види економічної діяльності. Найменш розвиненою державою є Судан.

Основу господарського розвитку більшості країн Північної Африки становить сільське господарство. Окремі з них є значними виробниками нафти і природного газу. Більшість родовищ розташовано в пустельних глибинних районах. Від нафто- і газопромислів до морського узбережжя прокладено магістральні трубопроводи, по яких вуглеводні постачають на експорт (наприклад, у Лівії).

У сільському господарстві Північної Африки виділяють дві зони: приморську з переважанням садів і рослинництва і пустельну з домінуванням тваринництва. Значна частина товарного виробництва орієнтована на збут продукції до країн Європи (наприклад, оливкової олії з Тунісу).

Вторинний сектор економіки представлений переважно невеликими підприємствами легкої і харчової промисловості. Лише в Єгипті і Марокко діють значні підприємства машинобудування. Кустарна промисловість орієнтована на збут продукції туристам. (*Поясніть чому.*)

У третинному секторі розвинені транспортна інфраструктура і міжнародний туризм. Єгипет залишається лідером серед країн Африки за розвитком цих головних складових сфери послуг. Останніми роками помітного розвитку набув туризм у Марокко.

Південна Африка становить великий інтеграційний регіон на чолі з ПАР. У цій країні найрозвиненіша структура господарства. Решта країн цього субрегіону Африки постачають на світовий ринок один-два товари, переважно первинного сектору економіки (наприклад, Ботсвана — алмази).

Більшість населення (окрім ПАР) зайнята у сільському господарстві. Сформувались дві сільськогосподарські зони — напівпустельна з переважанням вирощення дрібної рогатої худоби і степова з вирощенням зернових і винограду.

Основу господарського розвитку країн Півдня Африки становить добувна промисловість. (*Поясніть чому.*)

У вторинному секторі переважно розвинені невеликі підприємства харчової промисловості. Також поширені напівкустарні підприємства з первинного оброблення сільськогосподарської сировини. Лише у ПАР добре розвинена переробна промисловість з виразним домінуванням машинобудування. (*Поясніть чому.*)

У третинному секторі ПАР займає лідерські позиції. Транспортна інфраструктура решти країн цього субрегіону орієнтована на ПАР. Особливо виразно це виявляється в електроенергетиці. У структурі туризму переважають міжнародні туристичні потоки. Більшість туристів прямує до природних національних парків субрегіону. (*Назвіть їх.*)

Східна Африка вирізняється більш-менш рівномірним розвитком господарства. Лідером за обсягом ВВП є Кенія. Найменш розвинені країни розташовані на півночі — Еритрея, Ефіопія, Сомалі, Південний Судан.

У структурі виробництва переважає сільське господарство, основу якого становить експортноорієнтоване плантаційне господарство (наприклад,

вирощення чаю у Кенії). У напівпустельних і саванних регіонах заходу і півночі субрегіону домінує традиційне тваринництво. Велике значення у забезпеченні населення продуктами харчування має розвиток сімейних товарних ферм, а також рибальство у Великих африканських озерах. (*Покажіть їх на карті.*) На островах Індійського океану вирощують спеції (наприклад, ваніль переважно експортують Сейшельські острови).

У вторинному секторі розвинені невеликі підприємства харчової і легкої промисловості та ремонтні майстерні. Більшість підприємств зосереджено у портах, а також у невеликих містах у районах вирощення експортної сільськогосподарської продукції. (*Поясніть чому.*)

У третинному секторі велике значення має залізнична інфраструктура. Вона пов'язує внутрішні райони вирощення експортної сировини з головними морськими портами з її вивезення (наприклад, залізниця Найробі — Момбаса у Кенії). Доволі розвинений туризм — відвідування основних національних природних парків, а також морський туризм на пляжах острівних країн (наприклад, на Коморських островах).

Центральна Африка включає переважно екваторіальні країни. Її економічним лідером є Ангола.

Основу економічного розвитку країн становить добувна промисловість. Більшість відповідних компаній є філіями ТНК чи спільними з ними підприємствами.

Основним видом зайнятості населення Центральної Африки є малотоварне і напівнатуральне сільське господарство. Експортний сектор у ньому незначний через тривалі бойові дії. Переважає рослинництво. Товарне виробництво експортних тропічних культур (кава, какао, олійні пальма) доволі незначне через брак робочих рук. У більшості країн Центральної Африки не вистачає власного продовольства і значну його частину імпортують або постачають гуманітарні організації. Рибальство переважно має нетоварний характер та є основою харчування населення приморських і прирічкових селищ.

Лісове господарство лише в окремих країнах Центральної Африки (наприклад, у Габоні) відіграє значну роль в експорті. Переважно постачають цінні породи деревини. Більшість лісозаготівельних компаній контролюють великі корпорації з колишніх країн-метрополій.

Вторинний сектор (за винятком ДР Конго) слаборозвинений. Окремі країни (наприклад, Екваторіальна Гвінея) взагалі не мають власних підприємств переробної промисловості. Переважають невеликі майстерні з ремонту нескладних виробів, а також малі підприємства харчової промисловості. (*Поясніть чому.*)

Третинний сектор малорозвинений. Триває реконструкція і модернізація головних транспортних коридорів (наприклад, трансконтинентальної залізниці Бенгуела між Анголою, ДР Конго, Зімбабве, Мозамбіком). Більшість послуг зосереджено у портових містах.

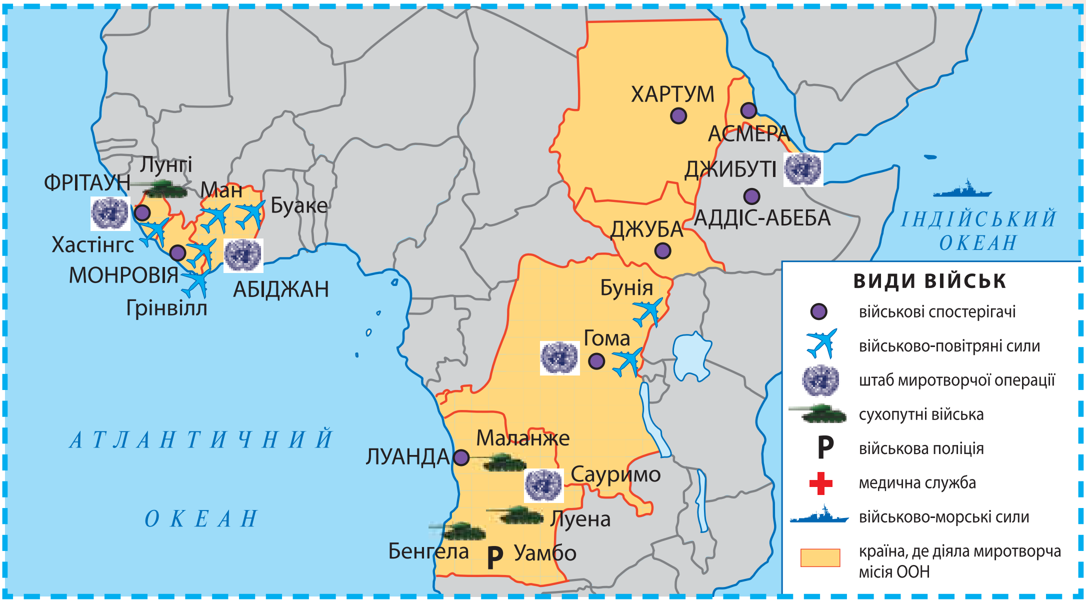
ЗВ'ЯЗКИ УКРАЇНИ З КРАЇНАМИ АФРИКИ незначні з огляду на виразну орієнтацію цих країн на збут своєї продукції у розвинені країни світу. У структурі зовнішньої торгівлі переважають традиційні товари міжнародної спеціалізації (наприклад, чай з Кенії). Значну частину експорту

України до країн Африки становлять товари подвійного призначення і військова техніка. Значною мірою це зумовлено активною участю вітчизняних миротворців в операціях ООН з підтримання миру на цьому континенті (*мал. 111*). (*Поясніть чому.*)

Україна постачає значні партії продовольства до країн Африки (у т. ч. у рамках гуманітарної допомоги ООН). Суттєвою часткою вітчизняного експорту є продукція машинобудування. В імпорті з Африки переважають: банани, кава, рис, арахіс, какао-боби.

В Україні традиційно навчаються студенти з різних країн Африки. Наші інженери беруть участь у реалізації проектів з відновлення і розбудови інфраструктури в африканських країнах. Натомість вони надають послуги з морських перевезень товарів та у сфері туризму. Добре така співпраця налагоджена з компаніями Єгипту.

Серед країн Африки найбільше прямих іноземних інвестицій з України вкладено у видобування нафти в Єгипті на основі концесійної угоди.

Мал. 111. **Розміщення української частини миротворчих сил у країнах Африки**

СТИСЛО ПРО ГОЛОВНЕ

- Основою первинного сектору економіки африканських країн є аграрний сектор і добувна промисловість.
- Переробна промисловість розвинена слабо. Її основу становлять легка і харчова промисловість.
- Машинобудування представлено у більшості країн Африки ремонтними підприємствами.
- Активно розвивається третинний сектор, особливо транспортна інфраструктура і рекреація.
- На території Африки виділяють п’ять субрегіонів, які відрізняються рівнем соціально-економічного розвитку.

Знаю і вмію обґрунтувати

1. Складіть схему експортноорієнтованої моделі економіки країни Африки. Поясніть її.
2. Зробіть порівняльну характеристику розвитку економіки у країнах Північної і Південної Африки.
3. Які африканські держави входять до економічного угруповання ОПЕК?
4. Назвіть головні статті експорту й імпорту країн Африки.
5. Схарактеризуйте зв'язки України з країнами Африки.

Працюю з картою

Нанесіть на контурну карту головні морські порти Африки та поясніть, які товари вони вивозять.

Шукаю в Інтернеті

За даними офіційного сайта Державної служби статистики України встановіть, які країни Африки є лідерами на цьому континенті за обсягами вітчизняних поставок. З'ясуйте, які українські товари користуються попитом, і спробуйте пояснити чому.

Генерую ідеї

Розробіть туристичний маршрут однією з країн Африки.

ПРАКТИЧНА РОБОТА

Тема: Позначення на контурній карті Африки основних районів видобування нафти, залізних, мідних та алюмінієвих руд, центрів їхньої переробки (збагачення), основних транспортних магістралей та портів експортування

1. Позначте на контурній карті основні родовища нафти, залізних, мідних, алюмінієвих руд та центри їхньої переробки (збагачення).

2. Позначте на контурній карті основні транспортні магістралі та порти експортування.

3. Поясніть, який існує взаємозв'язок між основними родовищами корисних копалин, транспортною інфраструктурою і найбільшими морськими портами Африки.

Дослідження

Орієнтовні теми (*на вибір учня/учениці*)

1. «Арабська весна»: події і наслідки.
2. Ангола: успішний розвиток після війни.
3. Вплив колоніального минулого на сучасну міжнародну спеціалізацію країн Тропічної Африки.

ТЕМА 2. КРАЇНИ АФРИКИ

§ 35. Єгипет

Чи доводилося вам бути в Єгипті? Чим приваблює українців ця країна?

ВІЗИТІВКА КРАЇНИ

Державна мова	арабська
Домінуюча релігія	іслам
Столиця	Каїр
Найбільші міста	Александрія, Ель-Гіза, Шубра-ель-Хейма
Грошова одиниця	єгипетський фунт
Форма правління	президентська республіка
Форма державного устрою	республіка
Адміністративно-територіальний поділ	губернії
Національне свято	День революції (23 липня)

МІСЦЕ КРАЇНИ У СВІТІ ТА РЕГІОНІ. Єгипет — найбільш економічно розвинена країна Північної Африки. Його економіка орієнтована переважно на задоволення внутрішнього попиту. Бідність широких верств населення, низька продуктивність праці, обмеженість земельних, водних і фінансових ресурсів ускладнюють розв'язання складних соціально-економічних проблем розвитку цієї країни.

Гордість країни

Каїр — світове місто. У ньому чимало пам'яток архітектури від найдавніших часів і до сьогодення. Унікальним є Єгипетський музей, де зібрано найбільшу у світі колекцію давньоєгипетських старожитностей.

Єгипет відіграє важливу роль на міжнародній арені. Він є учасником багатьох міжнародних організацій та активно взаємодіє з різними країнами Близького Сходу.

ОСНОВНІ ЧИННИКИ, ЩО ВИЗНАЧАЮТЬ МІСЦЕ КРАЇНИ У МІЖНАРОДНОМУ ПОДІЛІ ПРАЦІ. Єгипет належить до країн, що розвиваються, індустріально-аграрного типу. Основною економіки є промисловість, особливо добувна та сфера послуг, у якій найшвидшими темпами розвивається туризм. Єгипет має унікальне транспортно-географічне положення — Суецький канал є найважливішим об'єктом інфраструктури країни. У країні наявні значні поклади корисних копалин, що дозволяє розвивати добувну промисловість та металургію. Унікальна історична, культурна, природна спадщина сприяє масовому туризму. Сільське господарство та рибальство Єгипту є «даром Нілу», адже без цієї річки люди цієї країни не могли б вижити. (*Поясніть чому.*)

СИСТЕМА РОЗСЕЛЕННЯ. Чисельність населення Єгипту становить більше 88 млн осіб (2015 р.). Майже вся людність і господарське життя країни зосереджені вздовж річки Ніл — у стародавньому районі зрошуваного землеробства. Тут має місце висока густота населення — 900 осіб/км^2. Заселено лише 8 % території країни, решта — пустельні малолюдні райони зі складними умовами для життєдіяльності людини. Лише в оазах є значні сільські поселення. Також у цих районах є невеликі шахтарські селища та поселення на морських узбережжях у туристичних районах.

Більшість жителів Єгипту становлять араби, лише 6 % — копти (нащадки стародавніх єгиптян). Високий природний приріст населення (18 ‰ на рік) зумовив велику частку осіб віком до 15 років (31 %). Більшість населення живе у селах. Міських жителів — 41 %. Найбільші міста — Каїр (18 млн осіб) і Александрія (4,8 млн осіб).

У Єгипті наявна типова для країн, що розвиваються, виразна соціальна і майнова диференціація населення. Висока частка безробітних, особливо серед молоді. (*Поясніть чому.*)

ОСОБЛИВОСТІ СТРУКТУРИ ЕКОНОМІКИ КРАЇНИ, ЩО РОЗВИВАЄТЬСЯ. 40 % доходів економіка Єгипту отримує від обслуговування суден, які проходять по Суецькому каналу. 30 % надходить від експорту нафти. Туризм дає до 18 % доходів бюджету країни. Структура ВВП Єгипту представлена на *малюнку 112*.

Мал. 112. **Структура ВВП Єгипту, *2016 р.***

ВИДИ ДІЯЛЬНОСТІ, ЩО ВИЗНАЧАЮТЬ МІЖНАРОДНУ СПЕЦІАЛІЗАЦІЮ КРАЇНИ. ***Сільське господарство*** — важлива складова єгипетської економіки. У ньому зайнято майже 30 % населення країни. Переважає рослинництво — 71 % валової продукції сектора. На тваринництво припадає 21 %, на рибальство — 8 %.

Землеробство у долині річки Ніл — основа сільського господарства Єгипту.

Вирощують пшеницю, кукурудзу, рис. Проте їх врожаю не вистачає, тому нарощують імпорт зернових і борошна, у тому числі з України. (*Поясніть чому.*) Основними овочевими та фруктовими культурами є томати, картопля, цибуля, цитрусові. У країні також виробляють м'ясо переважно птиці, яйця і молочну продукцію.

Тваринництво поширене в пустельних районах, але розвинене слабо через нестачу пасовищ і кормових ресурсів. Єгиптяни розводять велику рогату худобу, буйволів, кіз, верблюдів, віслюків, овець. У країні розвинене бджільництво і птахівництво.

Єгипет контролює Суецький канал — один з найважливіших світових ***транспортних вузлів***, на перехресті торгових шляхів між Європою, Африкою й Азією. (*Покажіть його на карті.*) Щомісяця по каналу проходить майже 1500 суден. Передусім вони перевозять товари у контейнерах, метали, добрива, нафту і нафтопродукти, зерно.

У внутрішніх перевезеннях переважає *автомобільний транспорт*. Більшість автодоріг розміщено у долині річки Ніл. Налагоджено перевезення іноземних туристів до головних туристичних принад країни.

Єгипетську *залізничну мережу* побудували першою в Африці. Вона належить державі. Більшість ліній прокладено у долині річки Ніл та від родовищ корисних копалин у пустельних районах. У Каїрі функціонує три лінії мережі метрополітену.

Більшість *авіарейсів* здійснює національна авіакомпанія «Ежіпт Ейр». Переважають міжнародні перевезення. Більшість рейсів виконують до Каїра, Александрії, Хургади, Шарм-ель-Шейха, Луксора тощо.

Основою *річкового транспорту* є річка Ніл, що судноплавна на всій своїй довжині у межах Єгипту. Причали розміщені у всіх найбільших поселеннях. Перевозять переважно масові насипні вантажі приватними суднами. (*Які вантажі є панівними?*)

Дізнайтеся більше

У листопаді 2016 р. розпочато будівництво нового тунелю під Суецьким каналом. Північний тунель буде прокладений у кількох десятках кілометрів на південь від м. Порт-Саїд на Середземному морі.

Гордість країни

У 2016 р. відкрито новий понтонний міст «Аль-Наср» через Суецький канал. Він з'єднав дві міста Порт-Саїд і Порт-Фуад.

В Єгипті функціонують *морські торговельні порти* на Середземному і Червоному морях. Більшість пасажирів — іноземні туристи, а серед вантажів переважають товари зовнішньої торгівлі.

Туризм — один з найважливіших секторів єгипетської економіки. У ВВП Єгипту його частка становить 11 %. Найрозвиненіші морські курорти на узбережжі Червоного моря, а також відвідування пам'яток архітектури Стародавнього Єгипту. Більшість туристів обслуговують великі туроператори, такі як «Ежіпт Туризм Резортс». Переважно розвиваються морські курорти у губерніях Червоне море (курорти Хургада, Ель-Гуна, Сафага, Марса Алам) — 69 тис. і Південний Синай (Шарм-ель-Шейх, Дахаб, Нувейба, Таба) — 62 тис. ліжко-місць.

Дізнайтеся більше

У територіальних водах Єгипту в Середземному морі у 2016 р. виявлено велике родовище природного газу «Зохр» (850 млрд. м³ газу) (*мал. 113*).

Мал. 113. **Видобування природного газу компанією «ЕНІ» в Єгипті**

На основі великих покладів корисних копалин Єгипет розвиває ***добувну промисловість***. Лідерами за вартістю виробленої продукції є нафто-газодобувна, залізорудна, бокситова промисловість. (*Знайдіть на карті відповідні родовища.*)

У промисловості Єгипту провідні позиції займають: нафтогазова, харчова, текстильна, хімічна. Останніми роками розвивається ***машинобудування*** на базі виробництв зі складання автомобілів, холодильників, радіо- та електротехніки у містах Хелуан, Каїр, Александрія, Порт-Саїд. (*Покажіть їх на карті.*)

Харчова і ***текстильна промисловість*** становлять основу переробної промисловості. Вони переважно орієнтовані на внутрішній ринок збуту. Для виробництва готової кінцевої продукції використовують місцеву сировину. Провідні текстильні підприємства розташовані у м. Ель-Махалла-ель-Кубра.

ХАРАКТЕРНІ РИСИ ПРОСТОРОВОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ. Єгипет має видовжену вздовж Нілу мережу комунікацій та промислового виробництва. За його межами важливими є лише портові міста на Суецькому каналі та морські курорти на узбережжі Середземного і Червоного морів. Така просторова структура економіки країни зумовлена винятково її природними умовами. Найбільшими економічними центрами є Каїрська й Александрійська агломерації. У них зосереджено 70 % всієї промисловості. (*Поясніть чому.*)

ЗОВНІШНІ ЕКОНОМІЧНІ ЗВ'ЯЗКИ. Основу експорту становить переважно продукція первинного сектору економіки (наприклад, рання картопля). Постачають продукцію переважно у розвинені країни світу, а також до країн Перської затоки. Єгипет імпортує продукцію вторинного сектору (наприклад, лікарські препарати, автомобілі). Значну частину імпорту становлять продукти харчування. Більшість відповідної продукції закуповують у країнах Європи, у т. ч. в Україні.

У зовнішній торгівлі послугами значні надходження дають кошти від послуг по проходу Суецьким каналом та від міжнародного туризму. Його розвиток сприяє пом'якшенню міжрегіональних диспропорцій.

МІЖНАРОДНІ ЗВ'ЯЗКИ УКРАЇНИ З ЄГИПТОМ. Україна має різноманітні зв'язки з цією країною. Свідченням цього є діяльність Спільної міжурядової українсько-єгипетської комісії з економічного та науково-технічного співробітництва. Зростає експорт товарів з України до Єгипту,

особливо у сфері постачання продукції АПК. З Єгипту натомість вивозять продукти нафтопереробки, а також традиційні сільськогосподарські товари субтропіків (наприклад, фініки).

Успішно реалізовує компанія «Нафтогаз України» концесійну угоду з пошуку та видобування вуглеводнів в Єгипті. У 2007 р. здійснено запуск першого єгипетського штучного супутника українським ракетним носієм «Дніпро». У ВНЗ України здобуває вищу освіту частина єгипетської молоді, переважно у сфері медицини і точних наук.

Велике значення має Єгипет у сфері виїзного туризму України. Його морські курорти є одними з найбільших туристичних принад світу, на яких відпочивають українські громадяни. Значний обсяг послуг надається у сфері пасажирських повітряних перевезень цих осіб. Натомість в імпорті послуг з цієї країни переважає надання транспортних послуг з проходження українських суден Суецьким каналом. Українські компанії створили в Єгипті свої представництва для збуту вітчизняних товарів на ринку цієї країни. (*Поясніть чому.*)

СТИСЛО ПРО ГОЛОВНЕ

- Єгипет — типова країна, що розвивається.
- Для країни характерна зосередженість населення і господарства у долині Нілу.
- Міжнародна спеціалізація Єгипту зосереджена переважно у первинному секторі економіки та у міжнародному туризмі.
- Україна має активні зовнішньоекономічні відносини з Єгиптом.

Знаю і вмію обґрунтувати

1. Поясніть значення морського узбережжя Єгипту у розвитку його господарства.
2. Чому сільське господарство цієї країни не задовольняє потреб її населення у продуктах харчування?
3. Поясніть, чому Єгипет, маючи значні запаси фосфоритів, експортує мінеральні добрива.
4. Розкрийте роль річки Ніл в економіці країни.
5. Поясніть, чому Єгипет є одним з головних ринків збуту продукції АПК України.

Працюю з картою

Нанесіть на контурну карту найбільші курортні поселення Єгипту. Схарактеризуйте їхнє географічне положення і кліматичні особливості.

Шукаю в Інтернеті

Використовуючи різноманітні джерела інформації, підготуйте повідомлення про позитивні і негативні наслідки існування Асуанської ГЕС і озера імені Насера.

Генерую ідеї

З’ясуйте за допомогою сайта Державної служби статистики України значення Єгипту у виїзді вітчизняних туристів за кордон за останні десять років. Поясніть причини зміни їхньої чисельності за роками.

§ 36. Південно-Африканська Республіка

Назвіть позитивні сторони економіко-географічного положення ПАР. Як це вплинуло на розвиток країни?

ВІЗИТІВКА КРАЇНИ

Державні мови	11 офіційних мов (англійська мова є мовою діловодства)
Домінуюча релігія	християнство
Столиця	Преторія (адміністративна)
Найбільші міста	Дурбан, Йоганнесбург, Кейптаун, Преторія
Грошова одиниця	ренд
Форма правління	парламентська республіка
Форма державного устрою	республіка
Адміністративно-територіальний поділ	провінції
Національне свято	День незалежності ПАР (27 квітня)

МІСЦЕ КРАЇНИ У СВІТІ ТА РЕГІОНІ. ПАР розташована на крайньому півдні Африки. Це найрозвиненіша країна на цьому континенті і єдина африканська країна-член «Великої двадцятки» (G20) і БРІКС. ПАР має три столиці: адміністративна — Преторія, законодавча — Кейптаун, судова — Блумфонтейн. Усі вони були раніше столицями незалежних держав. (*З курсу всесвітньої історії пригадайте, яких саме*). Це одна з небагатьох країн Африки, де не було державних переворотів.

ПАР є ініціатором низки регіональних інтеграційних утворень із сусідніми країнами, спрямованих на спільний економічний розвиток, координацію зусиль у сфері оборони, захисту природи, людського розвитку.

ПАР — одним зі світових лідерів за покладами корисних копалин. Більшість видобутих мінеральних продуктів експортують до розвинених країн і Китаю. (*Поясніть чому.*)

ПАР входить в двадцятку країн за обсягом виробництва аграрної продукції. Більшість продукції виробляють

Велич столиці

Преторія нагадує сад, в якому розмістились ошатні будинки. Більшість пам'яток архітектури створено у стилі класицизму. У місті розташовані широковідомі у ПАР музеї і картинні галереї, які розкривають головні етапи розвитку цієї країни.

Унікальний досвід

ПАР перша у світі добровільно відмовилась від ядерної зброї і знищила власні ядерні бомби у 1990 р.

Дізнайтеся більше

ПАР посідає перше місце у світі з виробництва платини.

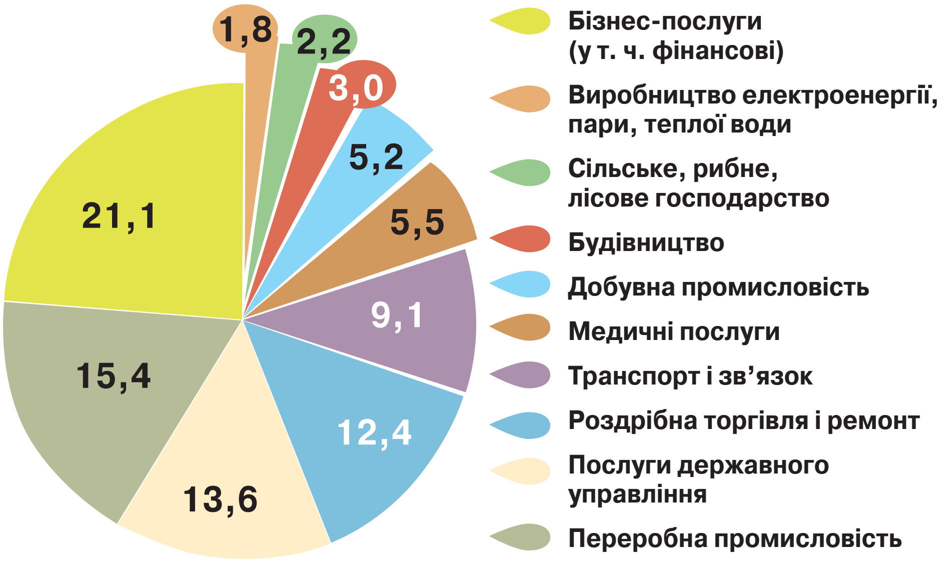
товарні фермерські господарства. Це одна з небагатьох країн Африки, яка повністю забезпечує себе сільськогосподарськими продуктами. Вона є значним експортером низки продуктів харчування і напоїв.

ПАР має найрозвиненішу в Африці сферу послуг. Розгалужена мережа автомобільних і залізничних доріг поєднана з великими морськими портами й аеропортами. Країна має розвинений сектор надання фінансових і страхових послуг. За обсягом залучених прямих іноземних інвестицій ПАР є безумовним лідером в Африці. Значною мірою цьому сприяє наявність добре кваліфікованої робочої сили.

СИСТЕМА РОЗСЕЛЕННЯ. ПАР — найбільша за людністю країна Південної Африки. Історично склалась поліцентрична система розселення. Вирізняють Капську систему на південному заході (центр — м. Кейптаун), Натальську (центр — м. Дурбан) на південному сході, Гаутензьку (центр Йоганесбург) на північному сході. Остання є конурбацією таких великих міст як Йоганесбург, Преторія, Джермістон. Значно менші за людністю і площею агломерації мають Порт-Елізабет, Іст-Лондон, Грейамстаун. (*Покажіть їх на карті.*) Більшість населення ПАР живе в межах цих міських агломерацій. Для решти території країни характерні невеликі міста-центри сільської округи. На крайньому північному заході і сході відповідно у пустелі Калахарі і національному природному парку Крюгера постійне населення відсутнє.

ОСОБЛИВОСТІ СТРУКТУРИ ЕКОНОМІКИ. ПАР — індустріально-аграрна країна. За макроекономічними показниками вона наближається до розвинених країн, але за показниками якості населення є типовою країною, що розвивається. (*Поясніть чому.*)

Маючи значні сировинні ресурси, кваліфіковану робочу силу, добре розвинену транспортну мережу, ПАР входить до числа країн Африки зі швидкими темпами економічного зростання. За структурою ВВП подібна до розвинених країн Європи (*мал. 114*).

Мал. 114. **Структура ВВП ПАР, *2017 р.***, %

На початку XXI ст. відбулись суттєві зміни в економічному розвитку і зайнятості ПАР. Триває перехід країни до постіндустріального розвитку. Зменшилася кількість зайнятих у переробній промисловості. Відбувається економічне зростання в окремих видах третинного сектору (наприклад, у сфері фінансових послуг).

Для економіки ПАР характерний виразний поділ на дві частини — різноманітна сучасна економічна діяльність поєднується з дрібним і відсталим сільським господарством. Цей поділ має виразну расову відмінність — у першій частині зайняті європеоїди й азіати, у другій — африканці. Це зумовлює значно нижчий рівень та якість життя більшості африканського населення країни. Товарний сектор економіки ПАР тісно інтегрований у світові господарські процеси. Значна частина продукції (особливо первинного сектору) постачається за кордон. У країні діють численні виробничі філії провідних ТНК світу.

ВИРОБНИЦТВА, ЩО ВИЗНАЧАЮТЬ МІЖНАРОДНУ СПЕЦІАЛІЗАЦІЮ КРАЇНИ. Основою економічної могутності та добробуту населення ПАР є потужна і добре розвинена ***добувна промисловість***. В її основі лежить видобування переважно руд дорогоцінних металів, алмазів, кам'яного вугілля. Більшість шахт зосереджено у Гаутензі. Вугілля переважно видобувають у Вільній державі (*мал. 115*). Вугілля переважно брикетують для виробництва електроенергії. На експорт постачають саме вугільні брикети через спеціалізований морський порт Ричардс-Бей. У межах Йоганнесбурзької агломерації розташовані найбільші шахти з видобування золота і платини. У м. Кімберлі (Північна Капська провінція) зосереджені найбільші алмазні шахти. (*Поясніть роль геології у цьому*.)

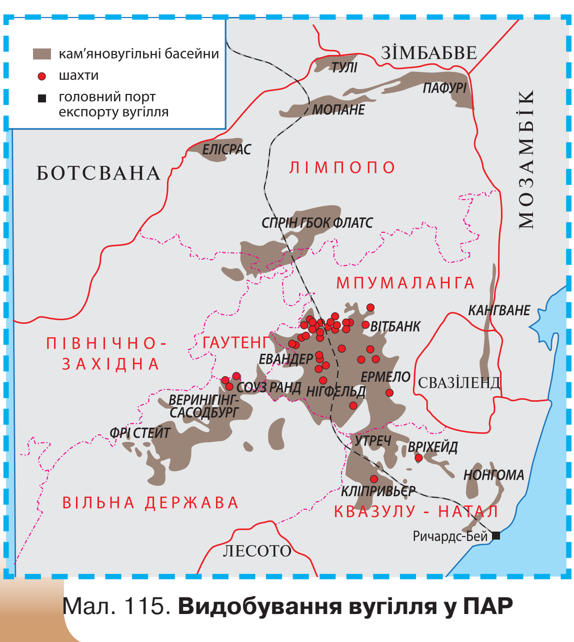
Гордість країни

«Де Бірс» — найбільша у світі корпорація з видобування алмазів (40 % світового ринку). Головні копальні розміщені в ПАР.

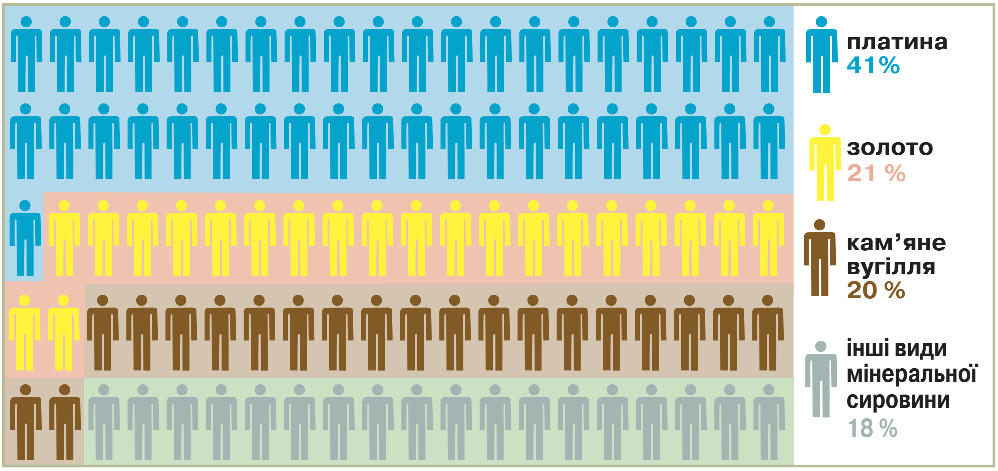
Країна є лідером в Африці за обсягами видобування та експорту: платини, паладію, кам'яного вугілля, хрому, марганцю, міді тощо.

Більшість зайнятих у добувній промисловості видобуває платину (*мал. 116*). Переважно це корінне африканське чоловіче населення.

Значну частину виробленої у країні електроенергії постачають по трансафриканських лініях у сусідні країни, що утворили єдину енергосистему Півдня Африки. Тому ***електроенергетика*** ПАР має велике значення в її експорті. ТЕС, що працюють на кам'яному вугіллі, є основними її виробниками (*мал. 117*).

Мал. 115. **Видобування вугілля у ПАР**

Мал. 116. **Структура зайнятості у добувній промисловості ПАР, *2017 р.***, %

Національна енергетична компанія «Еском» — найбільший виробник електроенергії в Африці. Переважно ТЕС розташовані у передмістях великих міст ПАР. (*Поясніть чинники їхнього розміщення.*)

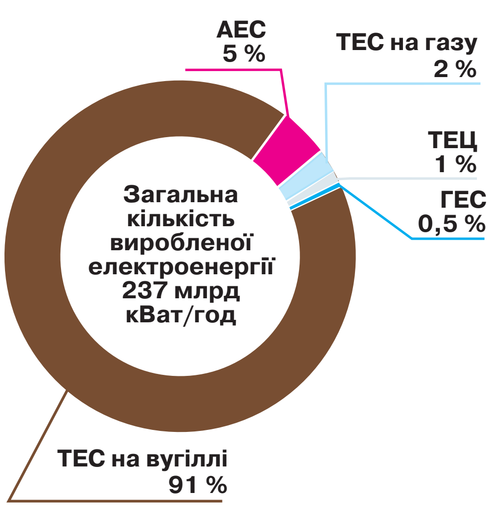
У *переробній промисловості* розвинені різні види виробництва. Основу становить металургія. За обсягом виплавки дорогоцінних металів ПАР є однією з країн-лідерів. Виробництво металевого прокату сприяє розвитку *автомобілебудування*. Тут діють великі заводи багатьох відомих компаній (наприклад «Тойота»). У найбільших міських агломераціях країни розміщені ці складальні підприємства.

Важливе значення в експорті та в економіці ПАР займає ***харчова промисловість***. Особливу роль відіграє АПК з виробництва вина і родзинок та цитрусових соків. За їхнім експортом ПАР є лідером в Африці. Сировинну ланку становить місцеве товарне виробництво аграрної продукції фермерськими господарствами.

Основу товарного сектору ***сільського господарства*** становлять фермерські господарства. Вони часто об’єднуються у кооперативи. Важливе значення належить *рослинництву*, *садівництву* (переважно зосереджено у Східній Капській провінції та у Квазулу-Наталі) і *виноградарству* (переважно зосереджено у Західній Капській провінції). *Тваринництво* забезпечує потреби населення ПАР у білковій їжі. Переважає вівчарство.

Унікальний досвід

АЕС «Куберг» (Західна Капська провінція) — єдина в Африці. Її потужність 1880 МВт. Введена в експлуатацію у 1984 р.

Мал.117. **Виробництво електроенергії у ПАР, *2016 р.*, %**

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ТРЕТИННОГО СЕКТОРУ ЕКОНОМІКИ. Сфера послуг визначає сучасну економіку ПАР. Його основу становлять *фінансові й бізнесові послуги* (*мал. 114 на с. 219*). Активно розвивається *туризм*. Головними туристичними принадами є національні природні парки.

ПАР є великим фінансовим центром Африки. Йоганнесбурзька фондова біржа — лідер на континенті за вартістю оборотів торгівлі.

Основу подальшого розвитку ПАР становить найщільніша в Африці мережа *автомобільних* і *залізничних шляхів*. У країні налагоджено рух швидкісних поїздів, що сполучають найбільші міста. Для забезпечення зовнішньої торгівлі у ПАР створено великі за вантажообігом *морські торговельні порти*: Дурбан, Іст-Лондон, Кейптаун, Порт-Елізабет, Ричардз-Бей, Салданья. (*Покажіть їх на карті.*)

ХАРАКТЕРНІ РИСИ ПРОСТОРОВОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ. В основі просторового розвитку економіки ПАР є розміщення великих покладів корисних копалин. Тому найбільші економічні центри сформовано саме на їхній основі, а також у головних морських портах. Беззаперечним провідним національним центром є м. Йоганнесбург.

ЗОВНІШНІ ЕКОНОМІЧНІ ЗВ'ЯЗКИ. ПАР входить до групи 25 найбільших у світі експортерів. Вартість експортних поставок значно перевищує імпортні закупівлі. (*Поясніть чому*.)

Провідну роль в експорті відіграє Китай і країни «Великої сімки». В імпорті найбільше поставок припадає на Китай і країни Перської затоки. (*Поясніть чому.*)

В експорті товарів переважає продукція первинного сектору (переважно добувної промисловості), а в імпорті — сира нафта і готові вироби переробної промисловості. Має місце значна торгівля продуктами харчування. ПАР спеціалізується на експорті вина і родзинок.

У сфері послуг велике значення мають морські перевезення, а також торгівля із країнами-сусідами (постачання електричного струму).

МІЖНАРОДНІ ЗВ'ЯЗКИ УКРАЇНИ З ПАР розвиваються у різних напрямах. Зовнішня торгівля між країнами незначна. В інших сферах двосторонніх відносин переважають візити делегацій. В їхніх рамках було встановлено побратимські відносини між Києвом і Преторією, між Вознесенськом і Хесекуа, між Українкою і Бітоу.

СТИСЛО ПРО ГОЛОВНЕ

- ПАР — одна з найбагатших на корисні копалини держава світу. Найбільші економічні центри країни сформовано на їхній основі та у головних морських портах.
- ПАР має одночасно ознаки розвиненої країни і країни, що розвивається.
- ПАР — великий фінансовий центр Африки. Йоганнесбурзька фондова біржа — лідер на континенті за вартістю оборотів торгівлі.
- ПАР — єдина африканська країна-член «Великої двадцятки» (G-20) і БРІКС.
- ПАР — найбільша за людністю країна Південної Африки з поліцентричною системою розселення.

Знаю і вмію обґрунтувати

1. Чому у ПАР налагоджено виробництво синтетичного пального з бурого вугілля?
2. Чому ПАР найбільш економічно розвинена країна Африки?
3. Назвіть негативні риси економіко-географічного положення ПАР.
4. Які чинники визначають місце цієї країни в міжнародному поділі праці?
5. Поясніть, чому ПАР експортує електричний струм до країн-сусідів.

Працюю з картою

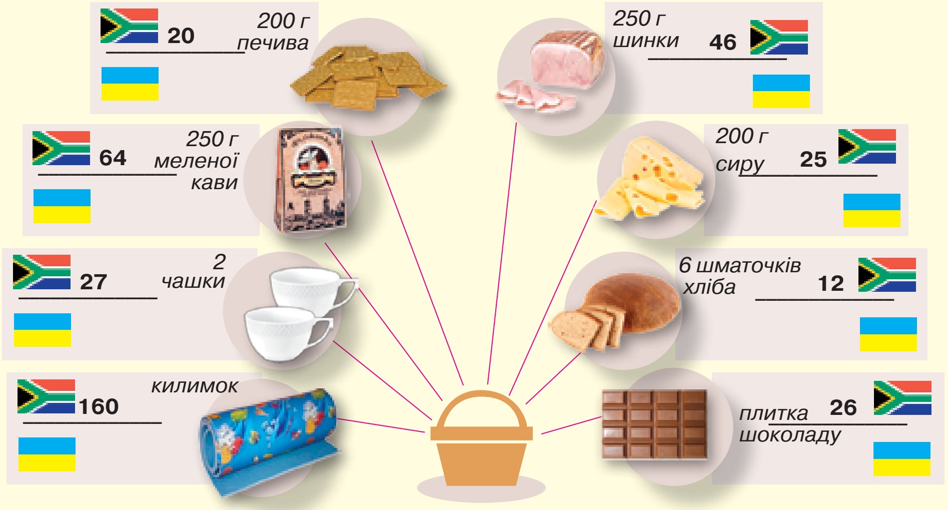
Позначте на контурній карті найбільші морські порти ПАР та поясніть, які товари з них вивозять.

Шукаю в Інтернеті

За даними офіційного сайта Державної служби статистики України з'ясуйте, які українські товари користуються попитом у ПАР і спробуйте пояснити чому.

Генерую ідеї

Порівняйте ваші витрати на пікнік на дві особи з відповідними показниками у ПАР (*мал. 118*). Для цього встановіть за офіційним сайтом Національного банку України курс ренду до гривні для здійснення відповідних обчислень. Де й які товари дешевші? Чому? Свою відповідь обґрунтуйте.

Мал. 118. **Вартість пікніка на дві особи у ПАР і Україні**

Дослідження

Орієнтовні теми (*на вибір учня/учениці*)

1. «Три кити» економіки Єгипту: Суецький канал, нафта, туризм.
2. ПАР серед країн Африки.
3. ПАР: одна держава — три столиці.

АКАДЕМІЯ НЕСТАНДАРТНИХ РІШЕНЬ

КЕЙС 8 ОБГОВОРЮЄМО ПУБЛІКАЦІЮ

Прочитайте уважно фрагмент статті Ж. Ромб'є «Зохр — єгипетський газовий джекпот». Які зміни відбудуться в економіці Єгипту після введення в експлуатацію цього великого родовища? Своє відповідь обґрунтуйте.

«Було відкрито величезне родовище природного газу у морі біля Порт-Саїду на глибині 1450 м...

Назване Зохр італійською компанією «ЕНІ», яке буде його експлуатувати спільно з Єгиптом, воно має запаси 850 млрд м^3, що є найбільшим відкритим у Середземному морі шельфовим родовищем... Енергетичний стан цієї країни... викликає серйозні побоювання.... споживання електричного струму зросло на 70 % за останні десять років і зростатиме на 6,5 % щороку до 2020 р. Як наслідок, Єгипет, який до 2002 р. експортував частину видобутого природного газу... змушений був останніми роками імпортувати його з Катару, Саудівської Аравії, Алжиру. Родовище Зохр... допоможе країні задовольнити свої внутрішні потреби, а також у 2020 р. відновити експорт, отримуючи чималі надходження коштів від цього...»

Géo. — 2016. — n. 445. — p. 18.

КЕЙС 9 ДИСКУТУЄМО

За допомогою офіційного сайта Державної служби статистики України побудуйте графіки загального обсягу експорту курятини з України в цілому та окремо до Єгипту за останні десять років. Чи існує між ними зв'язок? Поясніть чому. Як позначиться на цінах на вітчизняному ринку зростання експорту курятини до цієї країни? Для цього обчисліть вартість 1 кг курятини в експорті до Єгипту та у продовольчих магазинах вашого населеного пункту.

Розділ 6. УКРАЇНА В МІЖНАРОДНОМУ ПРОСТОРІ

Україна — це супер. Україна — це ексклюзив.
В умовах сучасного світу їй немає ціни.
Ліна Костенко

ТЕМА 1. УКРАЇНА В ГЕОПОЛІТИЧНОМУ ВИМІРІ

§ 37. Україна на геополітичній карті світу

Пригадайте, що таке геополітика. Коли Україна стала суверенною державою?

ГЕОПОЛІТИЧНА СТРУКТУРА СУЧАСНОГО СВІТУ. Геополітична структура сучасного світу формується на основі таких взаємопов'язаних тенденцій:

- Глобалізація, яка зумовлює інтеграцію світової економіки, створення світових товарних і фінансових ринків, поступове розмивання державних кордонів, створення світового інформаційного простору.
- Існування регіональних геополітичних центрів сили, які на базі військових, географічних та інших переваг намагаються захопити ринки та вдаються до інших форм експансії.

Інтеграційні процеси виявляють себе багатопланово — це постійне розширення діяльності ООН, СОТ, МАГАТЕ, регіональних міжнародних організацій, зростання впливу ЄС і НАТО.

Виділяють такі основні геополітичні центри сили у світі: США, Росія, ЄС, Китай, Японія, Індія.

США — найвпливовіший центр сили, який контролює світові фінансові активи. Найпотужніша економіка з великим інноваційним потенціалом, наявність ядерної зброї, лідируючі позиції в освоєнні космосу, найбільший у світі військово-морський флот роблять США найвпливовішою державою. Крім того, ця країна має якісну систему збору і обробки стратегічної інформації, найбільші золотовалютні резерви. Головні геополітичні інтереси США полягають у збереженні контролю над світовими ресурсами — енергетичними, продовольчими, фінансовими, інформаційними, інтелектуальними тощо. (*Поясніть чому.*)

Росія має найбільший у світі ядерний потенціал. Країна стала провідним світовим гравцем на багатьох ринках продукції первинного сектору економіки. Вона зберегла найбільший у СНГ науковий потенціал, що дає змогу їй бути одним з найбільших експортерів зброї у світі. Модернізація війська та активна зовнішня політика за умови наявності союзників у всіх частинах світу сприяють відновленню впливу цієї великої держави.

Найдинамічнішим центром сили в сучасному світі є *Китай*. Потужний потенціал іміграції дозволяє країні мати вплив у різних районах земної кулі. За окремими головними макроекономічними показниками Китай вийшов на друге місце у світі. (*Назвіть їх.*)

Одним з найвпливовіших і стабільних центрів сили є *ЄС*. Він має стійкі позиції на ринку авіакосмічної техніки, електротехніки та автомобілебудування, інформаційних технологій. ЄС має традиційний політичний вплив на країни Близького Сходу і Африки. (*Назвіть їх.*)

Японія утвердилась як лідер світового науково-технічного розвитку. Країна займає провідне місце у світі за рівнем розвитку електроніки та робототехніки. Японія — один з найбільших кредиторів у світі, географія японських інвестицій постійно розширюється.

Посилює свої позиції як трансрегіональний центр сили *Індія*. Вона має 15 років економічного зростання. Країна володіє ядерною зброєю, виходить на провідні позиції в космічних технологіях. Зростає частка висококваліфікованої робочої сили, різко посилилася роль електроніки.

Провідні центри сили в умовах глобалізації активно взаємодіють один з одним, формуючи геополітичну конфігурацію сучасного світу. Одночасно зростає роль групи країн-лідерів, які входять до «Великої двадцятки». Це, передусім, Бразилія, Аргентина, Туреччина, Австралія, ПАР, Канада.

МІСЦЕ УКРАЇНИ НА СУЧАСНІЙ ГЕОПОЛІТИЧНІЙ КАРТІ СВІТУ. В Україні тривають складні політичні, економічні й соціальні процеси. У структурі ВВП зростає частка сільського господарства.

Наша країна входить до кола держав, здатних розвивати всі напрями машинобудування. Окремі його види, наприклад літакобудування та ракетобудування, конкурентоспроможні на світовому ринку.

За рівнем розвитку авіакосмічного комплексу Україна посідає провідне місце в Європі разом із Францією. Вітчизняні ракетоносії типу «Циклон» і «Зеніт» визнано найкращими у світі.

Україна є лідером в області розробок окремих нових технологій, таких як синтез алмазів, вирощування монокристалів, системи навігаційного пошуку тощо. Однак вона відстає від багатьох країн світу за якістю виробленої продукції. Значною мірою це зумовлено структурою власності.

Наша держава утвердила себе як повноправний суб'єкт світового співробітництва. Вона є членом ООН, ЮНЕСКО, Ради Європи та інших міжнародних організацій. Укладено договори про дружбу і співробітництво з усіма сусідніми країнами, Угоду про партнерство і співробітництво з ЄС, Хартію про особливе партнерство з НАТО тощо.

Цілісний світ

У 2018 р. відкрито новий Бескидський тунель на пан'європейському залізничному коридорі. Його зведено за кошти ЄБРР.

Україна здійснює миролюбну політику, спрямовану на підтримання політичної і соціально-економічної стабільності в Європі і в усьому світі.

ОСНОВНІ ВЕКТОРИ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ГЕОПОЛІТИКИ. Інтеграція України в ЄС — головна мета зовнішньої політики держави. Також докладаються зусилля щодо вступу до складу НАТО. Європейський вектор української геополітики визначає сутність не тільки зовнішнього, а й внутрішнього життя нашої держави.

Для входження до ЄС Україна має вирішити цілу низку політичних, економічних, соціальних і правових питань. Необхідно здійснити політичні й економічні реформи, підвищити життєвий рівень населення.

Впровадження західних стандартів демократії, права та соціально-економічного розвитку сприятиме подальшому поступу у розвитку України.

СТИСЛО ПРО ГОЛОВНЕ

- Виділяють такі основні геополітичні центри: США, Росія, ЄС, Китай, Японія, Індія.
- Україна — індустріально-аграрна країна зі значними економічними ресурсами. Європейський вектор української геополітики визначає сутність її зовнішньої політики.

Знаю і вмію обґрунтувати

1. Назвіть чинники, які вплинули на формування геополітичної структури сучасного світу.
2. Назвіть і покажіть на карті основні геополітичні центри сили. Схарактеризуйте один із них.
3. Схарактеризуйте геополітичне положення України на карті світу.
4. Назвіть основні вектори сучасної української геополітики.

Працюю з картою

Позначте на контурній карті основні геополітичні центри сили: США, Росія, ЄС, Китай, Японія, Індія.

Шукаю в Інтернеті

Використовуючи різноманітні джерела інформації, вкажіть основні політичні, економічні, соціальні і правові питання, які має вирішити Україна для входження до ЄС. Заповніть у зошиті *таблицю 11*.

Таблиця 11. Передумови входження України до ЄС

Політичні питання	Економічні питання	Соціальні питання	Правові питання

Генерую ідеї

Проаналізуйте за офіційним сайтом Головного управління статистики у вашій області структуру експорту товарів вашого регіону. Поміркуйте, які ще товари можна продавати на зовнішніх ринках. На вашу думку, що необхідно зробити для суттєвого нарощення експорту з області? Свою відповідь обґрунтуйте.

ТЕМА 2. УКРАЇНА В СИСТЕМІ ГЛОБАЛЬНИХ ЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИН

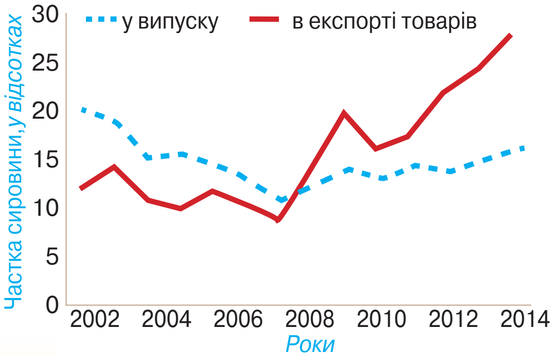
§ 38. Місце України в системі глобальних економічних відносин

Яка роль ТНК у розвитку економіки України?

ПРОСТОРОВІ АСПЕКТИ МІЖНАРОДНИХ ЕКОНОМІЧНИХ ЗВ'ЯЗКІВ УКРАЇНИ З РЕГІОНАМИ ТА КРАЇНАМИ СВІТУ. Експортна орієнтація економіки України зумовлює високу залежність від кон'юнктури на головних товарних ринках збуту її продукції.

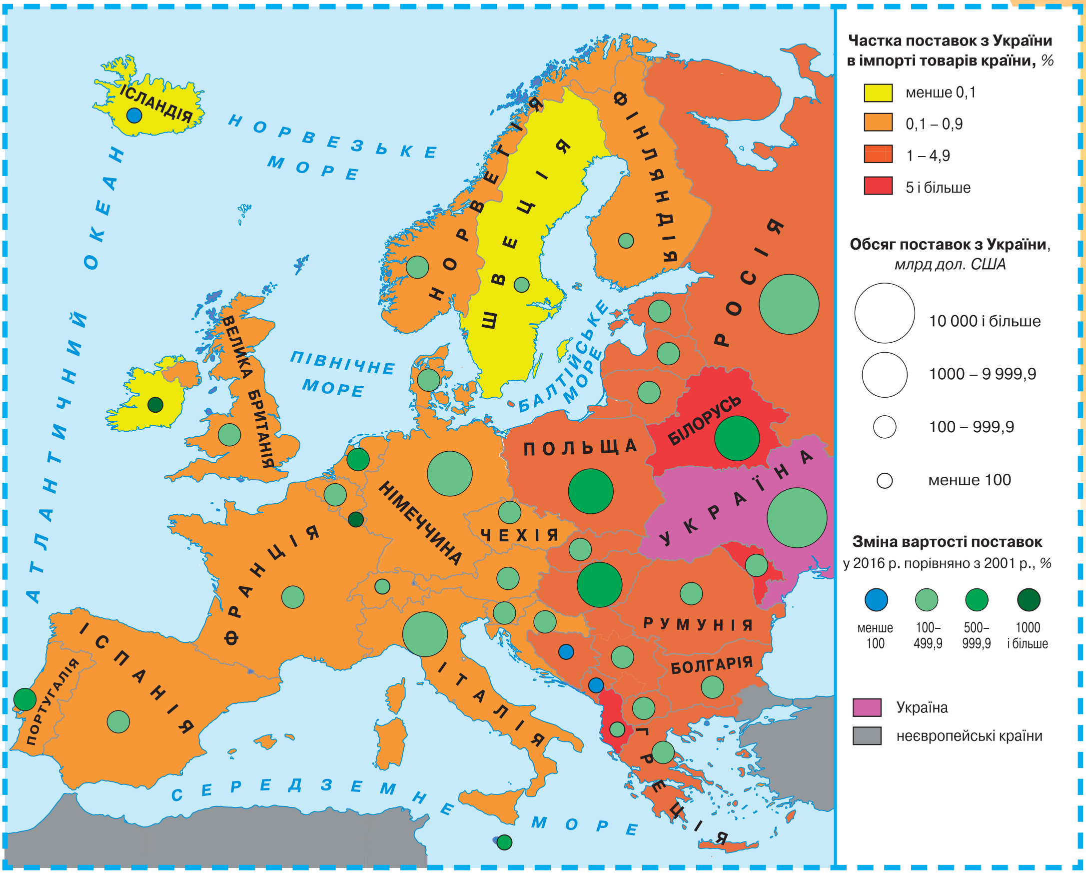
Географічна структура торгівлі товарами характеризується значним переважанням питомої ваги країн СНД та ЄС. Головними торговельними партнерами є: Росія, Білорусь, Казахстан, Німеччина, Польща, Італія, Угорщина, Китай, Туреччина, Індія.

Серед регіонів України найбільші обсяги торгівлі товарами припадають на м. Київ та Донецьку, Дніпропетровську, Запорізьку, Луганську, Полтавську й Миколаївську області. (*Поясніть чому.*)

Мал. 119. **Частка сировини в експорті товарів та у випуску України між 2002 і 2014 рр.**

Географія зовнішньої торгівлі України тісно пов'язана з її ***товарною структурою***. У 2000-і роки намітилась тенденція до підвищення частки сировини й напівфабрикатів у вітчизняних поставках за кордон (*мал. 119*). Переважно продукцію машинобудування постачають до країн СНД, тоді як до ЄС вивозять вироби з чорних металів та мінеральну й аграрну сировину. В цілому в експорті України та її

Мал. 120. **Роль України в імпорті товарів країн Європи у 2001–2016 рр.**

випуску товарної продукції сировина є основною продукцією (*мал. 119*). (*Поясніть чому.*) При цьому Україна лише для окремих своїх країн-сусідів є важливим зовнішньоторговельним партнером (*мал. 120*).

Третину товарів, які *експортує* Україна, становлять чорні метали й вироби з них. Серед мінеральних продуктів переважають руди чорних металів та продукти нафтопереробки. Серед сільськогосподарських — зернові культури і насіння олійних рослин. Харчова продукція в експорті представлена переважно олією. У групі хімічної промисловості чільне місце посідають азотні добрива та інша продукція неорганічної хімії.

Товарна структура українського *імпорту* характеризується значними обсягами мінеральних продуктів — понад третину. Передусім, це природний газ і сира нафта. У групі «машини й обладнання» переважає енергетичне обладнання й електричні машини. В імпорті транспортних засобів головну роль відіграють автомобілі. Імпорт продукції хімічної промисловості представлений здебільшого фармацевтикою, пластмасами й полімерними матеріалами. (*Поясніть чому.*)

Структура ***торгівлі послугами*** характеризується значною перевагою транспортних послуг в *експорті*. Це пояснюється транзитним положенням України. Найважливіші транс’європейські трубопроводи, по яких з

Росії постачають нафту і природний газ до країн Європи, проходять по території України (*табл. 12*). Тому у структурі транспортних послуг на трубопровідний транспорт припадає 43 %, на залізничний транспорт — 19 %, морський — 16%, повітряний — 15%. На інші види транспорту, у т. ч. на автомобільний, припадає лише 7 % усіх транспортних послуг.

Останнім часом помітного розвитку набули послуги у сфері ІТ-технологій. У структурі *імпорту* послуг виділяють фінансові послуги. (*Поясніть чому*.)

Таблиця 12. Динаміка обсягів транзиту російського газу територією України та обсяги постачання газу газопроводом «Північний потік-1» (*млрд м³/рік*)

Поставки	Рік								
	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Територією України	119,6	95,8	98,6	104,2	84,3	86,1	62,2	67,1	82,2
«Північним потоком-1»	—	—	—	0,7	11,3	23,5	34,0	37,7	43,7

Прямі іноземні інвестиції в Україну переважно надходять з офшорів Кіпру та з великих країн Європи. Значну їхню частину становлять інвестиції ТНК, які створюють у нашій державі свої виробничі та збутові підрозділи. З України експортують капітал у незначних порівняно з обсягом залучених коштів обсягах. Переважно його вкладають у придбання нерухомості. (*Поясніть чому*.)

ВЕЛИКІ ТНК В УКРАЇНІ переважно представлені збутовими підрозділами, які контролюють продаж своїх товарів на вітчизняному ринку. Лише у 2000-і роки розпочався процес створення у державі численних виробничих підрозділів глобальних ТНК. Передусім це складальні підприємства машинобудування з випуску нескладних виробів та компонентів, а також підприємства переробної ланки АПК і добування окремих видів корисних копалин. Серед вітчизняних компаній найбільшою за вартістю виробництва на іноземних філіях є «Систем Кепітал Менеджмент». До його складу входять виробничі підрозділи у країнах ЄС, Великій Британії і США, а збутова мережа розміщена у всіх великих країнах-споживачах прокату чорних металів.

Особливо велике значення в економіці України мають глобальні ТНК, які встановили контроль над виробництвом та збутом готової продукції у різних видах економічної діяльності. (*Пригадайте, в яких саме.*)

Дізнайтеся більше

Найбільший експортер кам'яного вугілля з України «ДТЕК» — 1,3 млн т (2016 р.).

Найсильніші позиції ТНК у фінансовій діяльності, бізнес-послугах і переробній промисловості. В останній переважають ТНК зі штаб-квартирами у США (*табл. 13 на с. 231*).

Таблиця 13. Провідні ТНК у переробній промисловості України

Корпорація	Підвид економічної діяльності
«Філіпп Моріс»	Виробництво тютюну та виробів з нього
«Імперіал Тобако»	
«Бунге»	Виробництво рослинної олії
«ВіОйл»	
«Нестле»	Виробництво кондитерських виробів
«Кока-Кола»	Виробництво напоїв
«Тойота»	Виробництво автомобілів
«Проктер&Гембл»	Виробництво хімічної продукції
«Пепсі»	Виробництво напоїв

Залучення України у глобальні виробничі і збутові ланцюги ТНК дає змогу впровадити новітні стандарти виробництва та оновити виробничі потужності. Позитивним є впровадження нових систем менеджменту та контролю якості випущеної продукції.

ТНК зацікавлені у розміщені своїх філій в Україні з огляду на її доволі значний внутрішній ринок збуту, наявність кваліфікованої дешевшої, ніж в інших країнах Європи, робочої сили, сусідство з ЄС.

УЧАСТЬ УКРАЇНИ В ПРОЦЕСАХ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ має дуже відмінний прояв. З одного боку, впровадження норм, правил і стандартів ЄС у виробництво та сферу послуг держави сприятиме посиленню її конкурентних позицій на світовому ринку, а впровадження режиму вільної торгівлі дасть змогу збільшити поставки за кордон. З іншого боку, численні винятки та наявність жорстких квот на головні товари сучасного експорту України до ЄС не дають можливість компенсувати втрати ринку країн Євразійського економічного співтовариства. Різка відмінність у технічних стандартах та наявність впливових професійних об'єднань і великих європейських корпорацій унеможливлює доступ конкурентоспроможної вітчизняної машинобудівної продукції на ринки ЄС (наприклад, у сфері літакобудування).

ЄС насамперед зацікавлений у розширенні власного ринку збуту своїх товарів в Україні. Важливе місце держави у структурі політики безпеки ЄС з розбудови Східного партнерства. ЄС є одним з головних надавачів фінансової допомоги у формі кредитів урядові України. Важливе місце посідають програми транскордонної співпраці та реалізації політики у сфері імміграції та безпеки кордонів. Впровадження в Україні норм і правил єдиного законодавства ЄС дасть змогу адаптувати економіку нашої держави до умов функціонування у межах цього міждержавного інтеграційного об'єднання. Як свідчить досвід інших країн Європи, цей процес триває не один рік та потребує зусиль з боку органів влади та суспільства з послідовної реалізації євроінтеграційної політики. (*Поясніть чому*.)

МІСЦЕ УКРАЇНИ В СИСТЕМІ ГЛОБАЛЬНИХ ЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИН У КОНТЕКСТІ СТАЛОГО РОЗВИТКУ. Політика сталого розвитку ставить на меті створення таких умов сучасного розвитку, які не

загрожували б нормальному життю прийдешніх поколінь. Україна від самого початку долучилась до відповідних світових переговорних процесів. Здійснюються заходи з енергозбереження, впроваджуються міжнародні екологічні стандарти виробництва та якості праці. Особливо вагомі успіхи у цій сфері є у чорній металургії України. Введено в експлуатацію різні установки з уловлення шкідливих викидів в атмосферу.

Останнім часом у рамках політики сталого розвитку в Україні посилену увагу приділяють впровадженню суворіших стандартів до викидів автотранспорту. Введено обмеження щодо переміщення важких вантажних автомобілів у день та посилено вимоги до перевезення небезпечних вантажів. Упроваджено відповідні нормативи ЄС щодо нових автомобілів, що виробляють чи імпортують в Україні.

СТИСЛО ПРО ГОЛОВНЕ

- Україна має експортноорієнтовану економіку, яка сильно залежить від збуту головних товарів на відповідних іноземних ринках.
- Більшість зовнішньоекономічних відносин держави зосереджено у межах Європи. Зросло значення Китаю у торгівлі товарами.
- Україна визначила європейську інтеграцію головним пріоритетом свого розвитку.
- Більшість ТНК, що діють в Україні, входять до числа провідних глобальних компаній, які створили на її території свої збутові та виробничі підрозділи.

Знаю і вмію обґрунтувати

1. Назвіть основні статті експорту та імпорту товарів України.
2. Проаналізуйте *малюнок 120* (*с. 229*) та поясніть різкі диспропорції у значенні України в імпорті товарів до країн Європи.
3. Поясніть, чому ТНК в України переважно мають свої виробничі підрозділи у переробній промисловості.
4. Назвіть головні наслідки реалізації Угоди про вільну торгівлю між Україною та ЄС.
5. Поясніть, чому вітчизняні підприємства чорної металургії є лідерами з впровадження політики сталого розвитку у державі.

Працюю з картою

Позначте на контурній карті країни, в які надходять прямі іноземні інвестиції з України, та поясніть нерівномірність їхнього розміщення за кордоном.

Шукаю в Інтернеті

За допомогою даних офіційного сайта Державної служби статистики України побудуйте графік вартості експорту товарів і послуг держави за останні десять років і поясніть коливання у загальній вартості поставок.

Генерую ідеї

Установіть, які підприємства у вашій області є провідними постачальниками товарів за кордон. З’ясуйте, які чинники зумовили їхнє лідерство в експорті товарів. Запропонуйте види товарної продукції, які можна з успіхом реалізовувати за межами держави.

МІЦНІ ЗНАННЯ — СТРАТЕГІЧНЕ МИСЛЕННЯ

Розділ І. ЄВРОПА

1. «Старіння націй» у європейських країнах загрожує нестачею трудових ресурсів у майбутньому. Але, крім стимулювання імміграції, є можливість збільшення пенсійного віку для зменшення частки утриманців у структурі населення. Висловіть своє ставлення до обох шляхів розв'язання проблеми.
2. Розміщення населення по території країни складається як підсумок, з одного боку, процесу природного приросту населення, з іншого, процесів урбанізації і міграцій. Які чинники мають вирішальне значення у розподілі населення по території країн Західної Європи на сучасному етапі?
3. Є випадки, коли столиці розміщуються не в центрі країни, а на краю, біля самого кордону або на узбережжі моря (океану). Поясніть, з чим може бути пов'язаний «ексцентрісітет» (так географи називають це явище). Відповідь підтвердьте прикладами.
4. У літературі часто зустрічається твердження про те, що на сучасному етапі можна говорити про «початок кінця урбанізації». Як не парадоксально звучить цей термін, він підтверджується сучасними тенденціями. Назвіть їх. Підтвердьте або спростуйте цю тезу на конкретних прикладах країн Східної Європи.
5. Які проблеми виникають у країнах що приймають велику кількість трудових мігрантів?
6. Інтеграційні процеси у Європі призвели до виникнення ідеї «Спільного європейського дому». Поясніть, у чому суть цієї ідеї та які умови її реалізації.
7. Поясніть, чому прямі іноземні інвестиції з різних країн Європи надходять у різні сегменти економіки України. Чи кошти, які надішли з Кіпру (лідера за обсягом їхнього надходження), дійсно мають іноземне походження? Чому британські інвестиції переважно вкладено у переробну промисловість, а французькі — у фінансову і страхову діяльність?

Розділ ІІ. АЗІЯ

1. Багато дослідників стверджують, що під час проведення типології країн світу Індію можна віднести до групи нових індустріальних країн. Наведіть доводи «за» і «проти» цього твердження.
2. Назвіть країни, в яких більша частина населення дотримується посту в місяць рамадан.
3. Назвіть країни, в яких більша половина населення здійснює щоденну п'ятиразову молитву.
4. Наведіть приклади найбільших промислових центрів важкої промисловості Китаю.
5. Як змінюється спеціалізація сільського господарства Китаю в міру просування з півночі на південь? Зі сходу на захід?

6. Чому Україна збільшує поставки до країн Азії сировини і зменшує — готових виробів машинобудування? До яких країн цієї частини світу було б доцільно постачати високотехнологічні вироби вітчизняної промисловості і чому?
7. У господарстві країн Азії провідними видами економічної діяльності є екстенсивне сільське господарство з домінуванням рослинництва та добувна промисловість. Чи це насправді так? Доведіть або спростуйте це твердження.
8. Більшість сучасних промислових виробництв і спільних підприємств розташовані на східному узбережжі Китаю. Обґрунтуйте причини такого їхнього розміщення.
9. Поясніть основні причини та напрямки міграційних потоків населення країн Азії.
10. Азія — регіон контрастів. Доведіть це твердження.
11. Порівняйте особливості демографічної ситуації Японії з іншими країнами Азії. Що в них спільного і відмінного?
12. Назвіть причини японського «економічного дива», що сприяли перетворенню країни у високорозвинену постіндустріальну державу світу.
13. Поясніть, чому Індія з передовими ядерними, космічними та комп'ютерними технологіями, яка за економічними показниками займає третє місце в Азії і четверте у світі, належить до країн, що розвиваються.

Розділ III. ОКЕАНІЯ

1. Поясніть, чому столицею Австралії є м. Канберра.
2. Чому в Австралії освоєні головним чином приокеанічні території?
3. Назвіть позитивні і негативні аспекти розвитку міжнародного туризму в Полінезії.
4. Які регіони входять до складу Океанії? Яку країну можна назвати економічним лідером Океанії?
5. Назвіть причини існуючих внутрішніх відмінностей Австралії.
6. Які компанії контролюють видобування залізної руди в Австралії і чому ця країна, маючи усі природні передумови для розвитку чорної металургії, не має великих відповідних виробничих потужностей?
7. Чому українська діаспора в Австралії зберегла свою мову і культуру?

Розділ IV. АМЕРИКА

1. Поясніть вислів: «Якщо ростуть ціни на каву, то росте й Бразилія»?
2. Поясніть вислів: «Американські міста, на відміну від європейських та азіатських, відрізняються відсутністю свого минулого. У них відсутній вчорашній день».
3. Як ви розумієте вислів: «Ріо-де-Жанейро — місто, де насолоджуються життям, а Сан-Паулу — місто, де заробляють на життя»?
4. Поясніть, чому Карибський басейн виділяють в окремий субрегіон.
5. Складіть коротку характеристику сучасного фермерського господарства в США.

6. Поясніть, чому етнічний склад населення країн Південної і Центральної Америки значно складніший, ніж у північній частині регіону.
7. Чи може Україна залучити на навчання до вітчизняних ВНЗ значну кількість громадян країн Південної і Центральної Америки? Що для цього слід зробити?
8. Які країни Центральної Америки належать до нових індустріальних країн? Як це позначилося на спеціалізації господарства цих країн?
9. Зіставте особливості процесу урбанізації країн Південної і Північної Америки. Для якого регіону характерне явище псевдоурбанізації? Які причини цього явища?

Розділ V. АФРИКА

1. Поясніть, з чим пов'язані основні міграційні потоки на африканському континенті.
2. Багато дослідників стверджують, що під час проведення типології країн світу ПАР можна віднести до групи країн, що розвиваються. Наведіть доводи «за» і «проти» цього твердження.
3. Які основні етапи формування політичної карти Африки ви могли б запропонувати? Вкажіть їхню тривалість і конкретні процеси і факти.
4. Людство ще не зовсім усвідомило ті проблеми і небезпеку, якими загрожує демографічний вибух у країнах Третього світу. Проаналізуйте ці проблеми, розкривши причини, і запропонуйте шляхи їх розв'язання.
5. Поясніть поняття «псевдоурбанізація» і проаналізуйте причини і наслідки цього явища. Чи зміниться прояв псевдоурбанізації в країнах Африки у зв'язку з їхнім індустріальним розвитком?
6. Назвіть причини сучасної соціально-економічної відсталості країн Африки.
7. Поясніть, чому ПАР досягла високого економічного розвитку, перебуваючи на значній відстані від економічних центрів світу.

Розділ VI. УКРАЇНА В МІЖНАРОДНОМУ ПРОСТОРІ

1. Прокоментуйте відомий вислів Наполеона І: «Політика держави визначена її географією».
2. Чому у структурі вітчизняного експорту до ЄС домінує сировина, а до СНД — продукція машинобудування?
3. Чи можна стверджувати про те, що на заміну біполярному прийшов багатоядерний геополітичний устрій у світі?
4. Чим можна пояснити географію миротворчої діяльності України у світі?
5. Чому у вітчизняному випуску товарів і послуг зростає частка сировини? Чи це зумовлено лише міжнародною спеціалізацію держави?
6. Чому лише в імпорті товарів Албанії, Білорусі, Молдови частка України становить 5 % і більше?
7. Чому Україна одночасно експортує й імпортує кам'яне вугілля?

СЛОВНИК ЮНОГО ЕКОНОМГЕОГРАФА

Аеропорт-хаб — центральний аеропорт у системі «втулка (власне цей аеропорт) — спиці» (рейси від другорядних аеропортів).

Аквакультура — сільськогосподарська діяльність із штучного розведення, утримання та вирощування водних організмів (риб, ракоподібних, молюсків, водоростей) у природних і штучних водоймах, а також на спеціально створених морських плантаціях.

Акваторія держави включає всі води внутрішніх річок і озер, заток і проток, якщо ширина останніх не перевищує 24 морські милі.

Аридні області — пустельні й напівпустельні області з посушливим або сухим кліматом.

Біженці — особи, які внаслідок обґрунтованих побоювань переслідувань за ознаками раси, віросповідання, національності, громадянства, належності до певної соціальної групи або політичних переконань перебувають за межами своєї країни.

Відтворення населення — сукупність процесів народжуваності, смертності та природного приросту, що забезпечує безперервну зміну поколінь.

Глобалізація — неминуче явище в історії людства, яке полягає в тому, що світ у результаті обміну товарами і продуктами, інформацією, знаннями та культурними цінностями стає взаємозалежним.

Глобалізація світового господарства — процес його перетворення в єдиний ринок товарів, послуг, капіталу, робочої сили та технологій.

Глобальне громадянське суспільство — організоване в глобальному масштабі об'єднання людей, які, незалежно від національної приналежності або громадянства, поділяють загальнолюдські цінності.

Густота населення — відношення кількості населення певної території до її площі, що обчислюється у кількості осіб/км^2.

Демографічна політика — система соціальних, економічних, юридичних та інших заходів держави щодо регулювання народжуваності в бажаному напряму.

«Демографічний вибух» — зростання кількості населення стрімкими темпами.

Депопуляція — зменшення кількості населення країни внаслідок стійкого перевищення смертності над народжуваністю.

Держава — суверенне політичне утворення, яке має свою територію, на якій діють її органи влади.

Державна територія — частина поверхні земної кулі, яка перебуває під владою (суверенітетом) певної держави.

Джентрифікація — реконструкція міської забудови задля відновлення якості життя в них та заміни соціальної групи, яка там мешкала, на багатший прошарок суспільства.

Еміграція — виїзд з однієї країни до іншої на постійне місце проживання.

Залежні території (колонії) — країни, що перебувають під владою іноземних держав. Вони позбавлені політичного суверенітету.

Імміграція — в'їзд до країни на постійне місце проживання.

Іригація — один із видів меліорації, що передбачає підведення води до полів, які відчувають дефіцит вологи, з метою збільшення її запасів та підвищення родючості ґрунту.

Кількісні зміни політичної карти — зміни меж і розмірів держав, пов'язаних зі зменшенням чи збільшенням кількості країн унаслідок війн, національно-визвольних рухів, розпаду країн тощо.

Кластер — багатоядерний індустріальний округ, де значна частина зайнятих зосереджена у малих і середніх (за кількістю працюючих) промислових підприємствах, які активно впроваджують інновації у виробництво готової продукції.

Країна — заселена територія з визначеними кордонами, яка в політико-географічному аспекті може мати державний суверенітет або бути залежною.

Країнознавство — наука, яка комплексно вивчає країни і регіони світу, досліджує, систематизує й узагальнює дані про їхню природу, населення, внутрішні просторові відмінності.

Лісистість — відношення площі, що зайнята лісами, до загальної площі території. Вимірюється у відсотках.

Марикультура — промислове розведення та вирощування морських водних ресурсів (риб, безхребетних, водних рослин) або інших продуктів у спеціальних господарствах на відкритих ділянках океану, у його прибережних районах, у резервуарах, ставках, водогонах, що заповнені морською водою.

Міграція населення — фізичне переміщення населення з одних місць проживання в інші.

Мікронезія розміщена між північним тропіком і екватором у західній частині Тихого океану.

Меланезія — група островів у західній частині Тихого океану в Південній півкулі.

Монархія — форма правління, за якої верховна влада в державі належить одній особі (монарху), зосереджена в її руках і передається у спадок. Монархії бувають абсолютними, конституційними, теократичними.

Полінезія — найвіддаленіша від усіх материків частина Океанії.

Природні ресурси — сукупність компонентів навколишнього середовища, які людина може використовувати в господарській діяльності на відповідному етапі розвитку науки і техніки.

Регіон — територія, що володіє певною цілісністю і зв'язком її складових елементів.

Реіндустріалізація — відновлення тих виробництв, які використовують висококваліфіковану місцеву робочу силу для кінцевого виробництва нових промислових виробів (насамперед у новітніх підвидах машинобудування).

Республіка — форма правління, за якої верховна влада в державі належить виборчим представницьким органам.

Рівень урбанізації — покажчик частки міського населення певної території, що вимірюється у відсотках.

Рурбанізація — поширення міського способу життя в сільській місцевості.

Світове місто — місто, яке інтегроване у світове господарство та є його важливим елементом.

Субурбанізація — процес розвитку передмістя великих міст.

Територіальні води — смуга вздовж усіх морських берегів держави завширшки 12 морських миль (1 морська миля — 1852 м).

Унітарна держава — єдина цілісна держава, що не має у своєму складі автономних територіальних одиниць.

Урбанізація — зростання ролі міст у розвитку суспільства, яке супроводжується ростом і розвитком міських поселень, зростанням питомої ваги міського населення, поширенням міського способу життя в певному регіоні, країні, світі.

Федеративна держава — форма державного устрою, за якої вищі територіальні одиниці держави мають певну юридично визначену політичну самостійність, чим відрізняються від простих адміністративно-територіальних одиниць.

Чеки рисові — ділянки ріллі для вирощування рису чи напівводних культур, які залиті водою й огороджені валами, що утримують цю воду.

Якісні зміни політичної карти — зміни, пов'язані з внутрішніми подіями в житті країни, які змінили її саму, але не її розміри та кордони.

ЗМІСТ

ВСТУП

РОЗДІЛ І. ЄВРОПА

Тема 1. Загальна характеристика Європи

Тема 2. Країни Європи

РОЗДІЛ ІІ. АЗІЯ

Тема 1. Загальна характеристика Азії

Тема 2. Країни Азії

РОЗДІЛ ІІІ. ОКЕАНІЯ

Тема 1. Австралія

Тема 2. Мікронезія, Меланезія, Полінезія

Відомості про стан підручника

№	Прізвище та ім’я учня	Навчальний рік	Стан підручника		Оцінка
			на початку року	в кінці року	
1					
2					
3					
4					
5					

Навчальне видання

ГІЛЬБЕРГ Тетяна Георгіївна
САВЧУК Іван Григорович
СОВЕНКО Валерій Володимирович

ГЕОГРАФІЯ

Рівень стандарту

Підручник для 10 класу
закладів загальної середньої освіти

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України

Редактор *Л. П. Марченко*
Укладач карт *І. Г. Савчук*
Головний художник *І. П. Медведовська*
Технічний редактор *Е. А. Авраменко*
Коректор *С. В. Войтенко*

В оформленні підручника використано фотографії з офіційних сайтів вітчизняних і міжнародних компаній та організацій, інших відкритих джерел Інтернету, А. Хуторського (*мал. 72 на с. 136*), карта Т. Егеді (*мал. 16 на с. 28*)

Формат 70х100 $^1/_{16}$. Ум. друк. арк. 19,44 + 0,324 форзац.
Обл.-вид. арк. 19 + 0,3 форзац.
Зам. №
Тираж 42 100 пр.

ТОВ «Український освітянський видавничий центр “Оріон”»
Свідоцтво «Про внесення суб’єкта видавничої справи до державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції»
Серія ДК № 4918 від 17.06.2015 р.

Адреса видавництва: 03061, м. Київ, вул. Миколи Шепелєва, 2
www.orioncentr.com.ua

Віддруковано: ТОВ «МОНОЛІТ-ДРУК» вул. Новокостянтинівська, 2А, м. Київ, 04080
Свідоцтво суб’єкта видавничої справи ДК № 6043 від 27.02.2018 р.

ПІВНІЧНИЙ ЛЬОДОВИТИЙ ОКЕАН
АТЛАНТИЧНИЙ ОКЕАН
ІНДІЙСЬКИЙ ОКЕАН
США
КАНАДА
СПОЛУЧЕНІ ШТАТИ АМЕРИКИ
МЕКСИКА
КУБА
ВЕНЕСУЕЛА
КОЛУМБІЯ
ПЕРУ
БРАЗИЛІЯ
БОЛІВІЯ
ПАРАГВАЙ
ЧИЛІ
АРГЕНТИНА
о. Гренландія (Дан.)
Шпіцберген
ГРЕНЛАНДСЬКЕ МОРЕ
БАРЕНЦОВЕ МОРЕ
КАРСЬКЕ МОРЕ
МОРЕ ЛАПТЄВИХ
СХІДНО-СИБІРСЬКЕ МОРЕ
ОХОТСЬКЕ МОРЕ
ФІЛІППІНСЬКЕ МОРЕ
ЧОРНЕ МОРЕ
СЕРЕДЗЕМНЕ МОРЕ
Юкон
затока Аляска
Гудзонова затока
Мексиканська затока
Бермудські о-ви
Азорські о-ви
о-ви Мадейра
Канарські о-ви
о-ви Зеленого Мису
о-ви Галапагос
о. Вознесіння
о. Св. Єлени
о-ви Трістан-да-Кунья
о. Пасхи
Амазонка
Парана
НОРВЕГІЯ
ШВЕЦІЯ
ФІНЛЯНДІЯ
РОСІЯ
УКРАЇНА
ФРАНЦІЯ
ІСПАНІЯ
ТУРЕЧЧИНА
КАЗАХСТАН
МОНГОЛІЯ
КИТАЙ
ЯПОНІЯ
ТУРКМЕНІСТАН
АФГАНІСТАН
ПАКИСТАН
ІРАН
ІРАК
СИРІЯ
НЕПАЛ
ІНДІЯ
М'ЯНМА
САУДІВСЬКА АРАВІЯ
ОМАН
ЄМЕН
ФІЛІППІНИ
МАЛАЙЗІЯ
ІНДОНЕЗІЯ
о. Нова Гвінея
о. Шрі-Ланка
МАЛЬДІВИ
Єнісей
Лена
Обь
Волга
оз. Байкал
Амур
Хуанхе
Янцзи
Ганг
МАРОККО
АЛЖИР
ЛІВІЯ
ЄГИПЕТ
МАВРИТАНІЯ
МАЛІ
НІГЕР
ЧАД
СУДАН
ГВІНЕЯ
НІГЕРІЯ
КАМЕРУН
ЦАР
ЕФІОПІЯ
СОМАЛІ
КЕНІЯ
КОНГО
ДР КОНГО
Конго
Ніл
ТАНЗАНІЯ
АНГОЛА
ЗАМБІЯ
МОЗАМБІК
НАМІБІЯ
БОТСВАНА
ПІВДЕННА АФРИКА
МАДАГАСКАР
СЕЙШЕЛЬСЬКІ ОСТРОВИ
АВСТРАЛІЯ
Муррей
НОВА ЗЕЛАНДІЯ

ISBN 978-617-7485-75-8